

DEMOKRATISK KOMPETENS

Om gymnasiet som demokratiskola

Tiina Ekman

Statsvetenskapliga institutionen

vid Göteborgs universitet

© Tiina Ekman, 2007

tiina.ekman@cefos.gu.se

ISBN 978-91-89246-29-4

ISSN 0346-5942

Tryck: Grafikerna Livréna i Kungälv AB, 2007

Avhandlingen ingår som nummer 103 i serien Studier i Politik (Göteborg Studies in Politics), redaktör Bo Rothstein.

INNEHÅLL

Förord	7
1. Skolans demokratiuppdrag	9
2. Medborgare under bildning	26
3. Att studera ungas politiska identitet	45
4. Skolans demokratiarbete	73
5. Skolan i vågskålen	110
6. Viljan att delta	135
7. Kompetenta elever, aktiva medborgare	160
Bilaga 1. Frågeenkäten	172
Bilaga 2. Tabeller	180
Bilaga 3. Effektberäkningar	184
Bilaga 4. Beräkning av samlade effekter	187
English summary	190
Referenser	200

TABELLER OCH FIGURER

Figur 1.1. Gymnasieungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap, efter programkategori. (Procent.)	19
Tabell 2.1. Politisk socialisation, skolans roll. (Teoretiska ansatser.)	38
Tabell 2.2. Politisk socialisation, familjens roll. (Teoretiska ansatser.)	43
Figur 3.1. Verba, Scholzman och Bradys modell över politisk socialisation. (Konceptuell modell.)	46
Figur 3.2. Studiens analysmodell. (Konceptuell modell.)	50
Tabell 3.1. Fördelningen av elever på de olika gymnasieprogrammen i studien. (Procent.)	61
Tabell 3. 2. Gymnasieungdomars inställning till olika medborgerliga aktiviteter. (Procent.)	63
Tabell 3.3. Andelen unga som genomgående väljer Ja, Nej eller Vet ej som svarsalternativ till frågorna om framtida medborgerliga aktiviteter. (Procent.)	70
Tabell 4.1. Antalet rätta svar i kunskapsprovet, indelat efter gymnasieprogram. (Procent.)	79
Figur 4.1. Gymnasieungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap, efter resultatet i kunskapsprovet. (Procent.)	81
Tabell 4.2. Politiskt självförtroende. (Procent.)	84
Tabell 4.3. Sambandet mellan demokratikunskaper och politiskt självförtroende. (Procent.)	85
Tabell 4.4. Politiskt självförtroende, fördelat efter gymnasieprogram. (Procent.)	86
Figur 4.2. Gymnasieungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap, efter politiskt självförtroende. (Procent.)	87
Tabell 4.5. Deltagande i skolans beslutsfattande, efter gymnasieprogram. (Procent.)	93
Tabell 4.6. Klassrumsklimat. (Procent.)	98
Tabell 4.7. Klassrumsklimat, efter gymnasieprogram. (Procent.)	99
Tabell 4.8. Politiska samtal med lärare. (Procent.)	100
Tabell 4.9. Politiska samtal med lärare, indelat efter programkategori. (Procent.)	101
Figur 4.3. Effekter av skolans demokratiarbete på demokratisk kompetens. (Konceptuell modell.)	102
Tabell 4.10. Effekter av skolans demokratiarbete på demokratisk kompetens bland elever på samtliga program. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	104
Tabell 4.11. Effekter av skolans demokratiarbete på demokratisk kompetens bland elever på olika program. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	106
Tabell 5.1. Alternativa förklaringar för demokratisk kompetens. (Indikatorer.)	114
Tabell 5.2. Sociala bakgrundsfaktorer, indelade efter gymnasieprogram. (Procent.)	121
Tabell 5.3. Systemtilltro. (Procent.)	124

Tabell 5.4. Gymnasieungdomars förhållningssätt till politik, indelat efter gymnasieprogram. (Procent.)	125
Figur 5.1. Alternativa förklaringar till demokratisk kompetens. (Konceptuell modell.)	127
Tabell 5.5. Alternativa förklaringar och demokratisk kompetens. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	128
Tabell 5.6. Prövning av samlade förklaringar avseende demokratisk kompetens. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	130
Tabell 6.1 Skolans demokratiarbete och aktivt politiskt medborgarskap. (Bivariata korrelationer.)	136
Figur 6.1. Skoleffekter på attityden till aktivt politiskt medborgarskap. (Konceptuell modell.)	137
Tabell 6.2. Förklaringsmodell skolan. Samtliga elever. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	138
Tabell 6.3. Förklaringsmodell skolan. Fem aktivitetsspecifika flerggrupps-analyser. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	143
Figur 6.2. Prövning av effekterna av skolans demokratiarbete på demokratisk kompetens och attityden till politiskt medborgerligt deltagande. (Konceptuell modell.)	146
Tabell 6.4. Alternativa förklaringar och attityden till politiskt medborgarskap. (Bivariata korrelationer.)	147
Tabell 6.5. Slutmodell, attityden till att rösta. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	149
Tabell 6.6. Slutmodell, attityden till partimedlemskap. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	150
Tabell 6.7. Slutmodell, attityden till demonstrationsdeltagande. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	151
Tabell 6.8. Slutmodell, attityden till trafikblockering. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	152
Tabell 6.9. Slutmodell, attityden till socialt frivilligarbete. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).	153
Bilaga 2, tabell 1. Sambandsanalys avseende de olika aktivitetsformerna. (Bivariata korrelationer.)	180
Bilaga 2, tabell 2. Politiskt självförtroende. (Principalkomponentanalys.)	180
Bilaga 2, tabell 3. Klassrumsklimat. (Principalkomponentanalys.)	181
Bilaga 2, tabell 4. Sambandsanalys avseende alternativa förklaringar. (Korrelationer.)	182
Bilaga 2, tabell 5. Politiskt engagemang. (Principalkomponentanalys.)	182
Bilaga 2, tabell 6. Systemtilltro. (Principalkomponentanalys.)	183
Bilaga 3, tabell 1. Skoleffekter på demokratikunskaper. (Regressionskoefficienter.)	184
Bilaga 3, tabell 2. Skoleffekter på politiskt självförtroende. (Regressionskoefficienter.)	185
Bilaga 3, tabell 3. Prövning av skoleffekter på demokratikunskaper. (Regressionskoefficienter)	186
Bilaga 4, figur 1. Beräkning av samlade effekter med hjälp av en stigmodell. (Konceptuell modell.)	187

Bilaga 4, tabell 1. Samlade effekter av skolans demokratiarbete och politiskt förhållningssätt på demokratikunskaper och politiskt självförtroende. (Standardiserade stignkoefficienter.)	188
Bilaga 4, figur 2. Samlade effekter av skolans demokratiarbete och politiskt förhållningssätt på demokratikunskaper. (Standardiserade stignkoefficienter.)	188
Bilaga 4, figur 3. Samlade effekter av skolans demokratiarbete och politiskt förhållningssätt på politiskt självförtroende. (Standardiserade stignkoefficienter.)	189
Figure 1. The Conceptual model	193

FÖRORD

Tack alla som gjort att denna avhandling har blivit möjlig att skriva och färdig i någorlunda tid. Först och främst, jag vill tacka mina chefer på Ungdomsstyrelsen som så generöst ställde upp för min önskan att få gå en forskarutbildning, Staffan Eklund och Leif Linde. Tack också Inger Ashing och Per Nilsson som på kort varsel välkomnade mig åter till jobbet när doktorandtiden väl var över.

Det största tacket får dock Erik Amnå och Ingrid Munck. TACK! Hade inte ni trott på att en statlig utredare kan vända tillbaka till den akademiska världen hade denna bok aldrig blivit skriven. Med en enorm kreativitet och energi skapade Erik och Ingrid en miljö för studier om unga och medborgarskap, Young Citizens Program, som efter en kort sejour i Örebro landade i Göteborg och Centrum för forskning om offentlig sektor, CEFOS. Trots att de finansiella motgångarna gjorde att verksamheten blev betydligt kortvarigare än vad vi hade hoppats på har programmet ändå tryggt min studietid under de tre sista åren av utbildningen. Förutom att skapa en forskningsmiljö har Ingrid invigt mig i den avancerade statistikens mysterier, och lyckats att få en gammal hund att sitta på ett nytt sätt. Tack Ingrid för ditt stora engagemang, både i det akademiska och i det privata livet! Min huvudhandledare Erik Amnå har outtröttligt stimulerat mina studier i demokrati och medborgarskap, genom att skapa möten med spännande forskare inom fältet, träffar och seminarier och generösa förslag på relevant litteratur. Dessutom har Erik läst mina avhandlingskapitel gång på gång, och varje gång levererat kloka kommentarer och råd som uppmuntrat mig till att fortsätta när den färdiga boken känts som en mycket fjärran hägring. Tack för att du har orkat med!

Henrik Oscarsson fick den otacksamma uppgiften att bli biträdande handledare mitt i ett pågående avhandlingsprojekt, tack för att du ställde upp! Ditt engagemang och dina klarsynta kommentarer har gång på gång hjälpt mig komma vidare, och inte minst gett insikter om hur jag kan förenkla och förtydliga mina snåriga resonemang. Jag är hundra procent säker på att läsarna av avhandlingen är djupt tacksamma för det!

Tack också Lennart Nilsson för att du välkomnade mig till CEFOS och för all den hjälp som jag fått av dig, både när jag flyttade till Göteborg just när den ekonomiska situationen för YCP vände från strålande till katastrofal, och under resten av de tre åren som jag tillbringade vid Pilgatan.

I arbetets slutfas lästes avhandlingsmanuset av Peter Esaiasson och Bengt-Ove Boström, vars kommentarer och synpunkter hjälpte mig att komma från en nästan färdig till en färdig avhandling, stort tack till er båda.

Till sist, ett kollektiv tack till alla kollegor vid både CEFOS och Statsvetenskapliga institutionen som har inspirerat och stöttat mig under årens gång. Jag vill rikta ett särskilt tack till Sanna Johansson, Ellen Almgren, Cecilia Eriksson och Niklas Theodorsson som också deltagit som doktorander i YCPs seminarier, jag hoppas innerligen på att samarbetet oss emellan kommer att fortsätta på ett eller annat sätt!

Det största tålamodet av alla har min dotter Amanda visat, som utan att protestera (nåja...) funnit sig i att förflyttas från huvudstaden till civiliserad landsbygd söder om Göteborg. Under de fem åren som avhandlingen sakta vuxit fram har du dels vuxit betydligt snabbare, dels fått köa till datorn mest varje dag. Nu är det klart!

Avhandlingen tillägnas mina föräldrar, min mamma Terttu som numera är helt insatt i hur man doktorerar i statsvetenskap, och min pappa Osmo som fick vara med att glädjas när jag påbörjade arbetet men som inte är med oss idag.

Göteborg, maj 2007

Tiina Ekman

1 SKOLANS DEMOKRATIUPPDRAG

Denna bok handlar om gymnasieskolans roll i den politiska socialisationsprocessen och ämnar svara på frågan hur gymnasieskolan lyckas med uppdraget att förbereda alla ungdomar till ett aktivt medborgarskap. Studiens fokus är det som brukar benämnas skolans andra uppgift vid sidan av utbildningsuppdraget; att främja elevers vilja att aktivt bidra till att fördjupa demokratin i samhällslivet. Det är det som även kallas för skolans demokratiuppdrag.

Skolans demokratiuppdrag är numera väletablerat. I samtliga läroplaner efter andra världskriget har demokrati och demokratiska värden haft en framskjuten plats i skolans målbeskrivning (se till exempel Carlsson 2006 för en bra genomgång av hur skolans demokratiuppdrag formulerats genom tiderna). Till skillnad från skolans utbildningsuppdrag, med olika styrdokument för varje program, är skolans demokratiuppdrag gemensamt för alla. I läroplanen Lpf 94 för de frivilliga skolformerna tilldelas skolan huvuduppdraget att:

... förmedla kunskaper och skapa förutsättningar för att eleverna skall tillägna sig och utveckla kunskaper. Utbildningen skall främja elevernas utveckling till ansvars-kännande människor, som aktivt deltar i och utvecklar yrkes- och samhällslivet. All verksamhet i skolan skall bidra till elevernas allsidiga utveckling (Lpf 94:5).

Förutom citatet ovan anges att varje elev som lämnar gymnasieskolan ska ha förutsättningar för att delta i demokratiska beslutsprocesser i samhälls- och arbetsliv (Lpf 94:10). Läroplanen lyfter dessutom fram att all verksamhet i skolan ska vara förenlig med grundläggande demokratiska värderingar. Det omfattar skolan både som institution och organisation och syftar till att all undervisning ska förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värden och sträva mot att bedrivas i demokratiska arbetsformer. Andra relaterade mål att sträva mot är att varje elev ska utveckla sin vilja att aktivt bidra till en fördjupad demokrati och stärka sin tilltro till den egna förmågan att ta initiativ, ta ansvar och påverka sina villkor (Lpf 94:13). Skolan ska dessutom ha en demokratisk organisation som ger elever möjligheter att utöva inflytande både över sin skola och över sin egen utbildning.

Det råder därmed ingen tvekan om att skolan har ett demokratiuppdrag, och att uppdraget är relativt väldefinierat avseende skolan som arbetsplats och lärosäte. Däremot är det inte lika tydligt hur detta inre demokratiarbete är sammankopplat med skolans större uppdrag, att förbereda eleverna till ett aktivt samhällsliv. Läroplanen är någorlunda konkret i sin målbeskrivning avseende skolinflytande, men går inte alls in på vad som menas med aktivt samhällsliv. Eftersom det utifrån en statsvetenskaplig horisont är i högsta grad intressant att studera skolans demokratiuppdrag utifrån ett vidare samhällsperspektiv, måste läroplanens texter tolkas utifrån tidigare forskning kring skolans demokratiuppdrag, för att en meningsfull analysmodell för skolans demokratiarbete ska kunna konstrueras. Här nedan följer en inledande diskussion kring vilka dimensioner en sådan analys bör omfatta.

Det är några inslag som särskilt bör uppmärksammas i läroplanscitaten ovan. Den ena är en tydlig koppling till kunskapsmålet, 'eleverna ska tillägna sig och utveckla kunskaper'. Kunskaper ses därmed som ett medel som leder till att ungdomarna blir ansvars-kännande och aktiva samhällsmedborgare. Det andra inslaget är att medan utbildningens yrkesförberedande målsättning tydligt förankras i ämnesspecifika kursplaner och betygskriterier, närmar sig den samhällslivs-förberedande målsättningen snarare det klassiska bildningsbegreppet, eftersom målet beskrivs i termer av karaktärsutveckling.

Det finns en skillnad mellan att vara utbildad och att vara bildad. Medan kunskapskriterier räcker för särskilja en utbildad individ, är kriterierna för en bildad individ mer omfattande. En bildad individ äger en kunskapsgrund och agerar därutöver utifrån ett etiskt ställningstagande. Medan utbildning normalt relateras till en begränsad kompetens, syftar bildning till en större omvandling av hela människan (se t.ex. Gustavsson 1997).

Det konkreta moralvärde som läroplanen utpekar är ansvars-kännande. Medborgarnas aktiva deltagande inramas med hjälp av normen att individen bör känna ansvar för sitt handlande. Det medför att läroplanens text kan tolkas som ett uttryck för ett normativt medborgarideal. Politiska filosofer har genom alla tider definierat ett antal olika medborgarideal, som sträcker sig från Aristoteles praktiska klokhet – en ideal medborgare förstår att ens handlande leder till konsekvenser hos andra, och agerar moraliskt därefter – till ett liberalt medborgarideal som lägger störst vikt vid individens rättigheter och friheter gentemot staten (Badersten 2002).

Eftersom dagens läroplan betonar vikten av att elevernas samhälleliga ansvarstagande utvecklas ligger läroplanens medborgarideal i detta hänseende närmare Aristoteles än det liberala frihetsidealet. Men det är inte hela sanningen, eftersom dagens gymnasieskola samtidigt präglas starkt av den liberala visionen om individens frihet och rättigheter. Detta kommer till uttryck genom att ungdomar har rätt att välja vilken skola de vill gå i, att programutbudet är

rikt och valmöjligheterna avseende programinnehåll har blivit allt mer omfattande. Den viktigaste förklaringen till denna utveckling är att den statliga styrningen av skolan i början 1990-talet ersattes med en decentraliserad modell, där enskilda skolor ges större möjligheter att styra sin ekonomi och verksamhet, och där konkurrensen om elever leder till allt tydligare profilering. Om man tidigare såg skolan som en kompetensförmedlande samhällsaktör, med ett antal färdiga programpaket att välja emellan, innebär valfrihetsreformen att man idag ser ungdomar som kompetenta att själva fatta de avgörande besluten om utbildningens inriktning och innehåll. Gymnasieutbildningen blir därmed ett personligt projekt istället för en samhällsangelägenhet. Denna omstrukturering kan förstås som ett uttryck för att skolans medborgarfostrande uppgift hamnat i skymundan för dess uppgift att producera en efterfrågad utbildning (Englund 1999; Lindblad & Lundahl 2001).

Om man sätter dagens skola i ett längre tidsperspektiv framstår en mycket tydlig idékonflikt, där den tidigare jämlikhetssträvande och likriktade utbildningspolitiken möter en individorienterad och möjlighetsskapande utbildningspolitik. En het politisk fråga är om 1990-talets skolreformer leder till att klyftorna i samhället ökar eller inte. Högeranhängare argumenterar för att konkurrens främjar kvalitet och att det, tillsammans med möjligheten att fritt välja en utbildning, gör ungdomarna bättre rustade för vuxenlivet. Motargumentet från vänster är att konkurrensen från friskolorna utarmar den kommunala skolan, och att det mest är barnen i de välbeställda familjerna som utnyttjar valfrihetsreformen.

En första granskning visar att 1990-talets reformer generellt sett inte har gynnat resursstarka elever i fråga om studieresultat. Trots att man kan se en tendens till att det fria skolvalet har lett till en ökad segregation – skillnader skolor emellan ökar avseende föräldrars utbildningsnivå och elevers etniska bakgrund – har man inte kunnat se att sambandet mellan betyg och familjebakgrund har ökat. Inte heller har man kunnat se att konkurrensen i sig är kvalitetshöjande, eftersom man inte kunnat bevisa att elevresultaten generellt blivit bättre sedan reformen (Björklund m. fl. 2003).

Den alltmer segregerade skolan har dock visat sig påverka elevernas demokratikunskaper. Ellen Almgren har studerat skillnader mellan elever i olika grundskolor avseende kunskaper om demokrati och samhällsfrågor. Hennes studie visar att elever i invandrartäta skolor och i skolor med lägre social status har sämre kunskaper, oavsett elevernas egen bakgrund (Almgren 2006:181).

Målet som läroplanen anger – en ansvarskännande människa som aktivt deltar i och utvecklar samhällslivet – är både brett och ospecificerat. Vilken typ av aktivitet i samhällslivet som läroplanen syftar på klargörs inte. Begreppet samhällsliv omfattar alla offentliga aktiviteter som inte ingår i individernas

privatliv¹, och deltagande i den demokratiska beslutsprocessen är därför bara en bland många uttryck för medborgerliga aktiviteter i samhället.

I denna studie är det ungdomars inställning till ett antal politiska aktiviteter som studeras. Dessa aktiviteter tillsammans täcker ett brett fält av det politiska samhällslivet, och även om analysresultaten inte kan generaliseras till det breda begreppet samhällsliv så kommer de att kunna säga en hel del om hur gymnasieskolan förbereder ungdomar till ett aktivt politiskt medborgarskap.

På grund av karaktären i skolans demokratiuppdrag – tydligt avseende det som sker under skoltiden, otydligt avseende det som sker efter avslutat gymnasium – kommer gymnasieskolan att granskas utifrån en tvåstegsmodell. I ett första steg studeras hur gymnasieskolan lyckas med målet att utbilda ungdomar till kompetenta samhällsmedborgare som förstår demokratins principer och som vet hur samhället styrs och dessutom har tilltro till sin egen förmåga. Jag kallar det för *demokratisk kompetens*, och enligt min definition omfattar demokratisk kompetens två dimensioner, nämligen *demokratikunskaper* och *politiskt självförtroende*. Min läsning av skolans måldokument ligger till grund för studiens plan för analys, närmare bestämt läroplanens syn på kunskap som ett medel för att förverkliga idealet om en aktiv medborgarroll. Villkoret för att skolans ska lyckas med sitt uppdrag att främja elevers utveckling till ansvarskännande människor som aktivt deltar och utvecklar samhällslivet är alltså att kunskapsmålet är uppfyllt och att elevens tilltro till den egna förmågan har utvecklats.

I ett andra steg studeras hur dessa två dimensioner av demokratisk kompetens påverkar synen på aktivt politiskt medborgarskap, det yttersta demokratimålet för skolan. Jag väljer därmed att i min analysmodell utgå från målbeskrivningar i dagens läroplan och demokratipolitik, istället för att kritiskt granska dessa. Resultaten kommer att tolkas utifrån att skolans primära skyldighet är att utbilda alla ungdomar till kompetenta samhällsmedborgare. Hur de sedan själva väljer att delta i samhällslivet är en fråga om demokratiska fri- och rättigheter och ligger därmed utanför skolans ansvarsområde. Däremot är det i högsta grad intressant utifrån statsvetenskaplig deltagandeforskning att studera vilken inställning som 18-åringar med skiftande demokratikompetens har till olika politiska aktiviteter. Medan det första steget berör både pedagogiska och statsvetenskapliga perspektiv är det andra steget mer renodlat statsvetenskapligt.

¹ Definitionen är hämtad från Nationalencyklopedins nätupplaga 2006-09-25.
http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O306709

Skolan har det huvudsakliga samhällsansvaret för att bilda framtidens medborgare, men vi vet att unga påverkas från flera olika håll. Tidigare forskning har visat att utöver hemmets primära påverkan är även fritidsmiljöer, vänner och medier viktiga under socialisationsprocessen (Jennings 2001). Denna studie kommer framför allt att undersöka skolans roll, och i viss mån familjens roll, för den politiska socialisationen. Koncentrationen på skolan och familjen kan motiveras med att skolan är den viktigaste socialiserande demokratiinstitution vi har, både ur ett samhälls- och ett individperspektiv. Stora förväntningar vilar på skolan, och därför bör också skolutbildningens resultat stå under en ständig granskning. Min ambition är att ge ett statsvetenskapligt bidrag till forskningen om skolan, och bidra till att fylla några kunskapsluckor i forskningen om ungdomars politiska socialisation.

Syftet med denna avhandling är att söka svar på frågan hur den svenska gymnasieskolan lyckas med uppdraget att förbereda alla ungdomar för ett aktivt medborgarskap. Kan skolan stärka ungdomars vilja att aktivt delta i samhällslivet, oavsett social bakgrund eller andra medfödda eller tidigt erövrade egenskaper? Vi vet sedan tidigare att elevsammansättningen på gymnasietets olika program varierar stort avseende social bakgrund, studiemotivation och kön (Skolverket 2003; Ungdomsstyrelsen 2003c). Vi vet dock mycket lite om hur dessa initiala skillnader förhåller sig till ungdomars erfarenheter av skolans demokratiarbete under gymnasietiden. Studiens beskrivande ambition är att klarlägga ungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap och huruvida demokratisk kompetens påverkar attityden till olika former av medborgerliga aktiviteter. Studiens förklarande ambition är att studera om olika programmiljöer erbjuder likvärdiga möjligheter för elever att utveckla sin demokratiska kompetens.

Studiens två centrala begrepp, demokratisk kompetens som är en förmedlande variabel i min analysmodell, och aktivt politiskt medborgarskap som är modellens beroende variabel, introduceras och diskuteras i de två nästkommande avsnitten.

Demokratisk kompetens

Gymnasieskolan ska förbereda ungdomar för ett aktivt samhällsliv på ett likvärdigt sätt, oavsett var i landet skolan ligger eller vem som är skolans huvudman. Nyckelordet för detta arbete är demokratisk kompetens.² Även om hela skolan tilldelas ett allmänt ansvar för att i all sin verksamhet förmedla en demokratisk värdegrund, och att genom elevinflytande främja utvecklingen av ungdomars demokratiska färdigheter, vilar ett särskilt ansvar på ämnet samhällskunskap. Ämnet skapades med den explicita uppgiften att ge ungdomar sådan kunskap som de behöver för att kunna handla som ansvarstagande demokratiska medborgare (Bronäs 2003). I samtliga nationella program ingår samhällskunskap A som ett kärnämne. Ämnets syfte är att fördjupa elevernas kunskaper om och förståelse för samhället och dess historia, 'att med demokratin som värdegrund bredda och fördjupa elevernas kunskaper om nutida samhällsförhållanden och samhällsfrågor. Ämnet syftar vidare till att ge eleverna ökade förutsättningar att aktivt delta i samhällslivet och en beredskap att hantera förändringar i samhället' (Skolverket 2006e). Det historiska perspektivet och det nutida samhällets historia ska särskilt beaktas i de studieinriktningar där ämnet historia inte ingår. Efter avslutad kurs ska eleverna ha uppnått följande mål:

Eleven ska ha kunskap om demokratins framväxt och funktion samt kunna tillämpa ett demokratiskt arbetssätt, kunna förstå hur politiska, ekonomiska, geografiska och sociala förhållanden har format och ständigt påverkar såväl vårt eget samhälle som det internationella samhället, kunna formulera, förstå och reflektera över samhällsfrågor ur såväl historiska som framtida perspektiv, kunna lägga etiska och miljömässiga perspektiv på olika samhällsfrågor, kunna använda olika kunskapskällor och metoder vid arbetet med samhällsfrågor samt känna till hur åsikter och attityder uppstår samt vara medveten om hur värderingar och ställningstaganden formas (Skolverket 2006c).

² Begreppet demokratisk kompetens har på senare tid haft en central roll i minst två statsvetenskapliga avhandlingar. Maria Jarls tolkning omfattar tre dimensioner, nämligen politiskt självförtroende, kunskaper om politiska processer och spelregler samt politiskt intresse (Jarl 2004). Ellen Almgren ser politisk kunskap som den viktigaste komponenten av demokratisk kompetens, vid sidan av demokratiska värderingar och demokratiskt beteende (Almgren 2006). En ytterligare definition ges i en utvärdering av samhällsorienterade ämnen i grundskolan, där begreppet demokratisk kompetens delas in i fyra dimensioner: kunskap, attityder, deltagande och engagemang samt samtalsdemokrati (Oscarsson 2005b).

Dessa mål ska vara uppfyllda för att eleven ska få ett godkänt betyg. Kursplanscitaten ovan kan tolkas som att elever bör tillägna sig en mångdimensionell kunskap, bestående av bland annat sakkunskaper, förståelse av komplicerade orsakssamband samt en förmåga att praktiskt tillämpa kunskaper. Enligt kursplanen ska sakkunskaper bilda en bas för något som bäst kan beskrivas som ett demokratiskt förhållningssätt. Att ungdomar utvecklar ett demokratiskt förhållningssätt betyder att de bearbetar sina sakkunskaper genom att reflektera över olika perspektiv och genom att formulera egna frågor. Kursplanen omfattar en ytterligare aspekt som är viktig i ämnet samhällskunskap, nämligen det dynamiska samspelet mellan värderingar, ställningstaganden och kunskaper. Helhetsintrycket är att kursplanen för samhällskunskap A lägger stor vikt vid en aktiv läroprocess, där den tänkande eleven sätts i centrum och den traditionella kunskapsförmedlingen, där läraren föreläser och eleverna antecknar, får stå tillbaka.

Detta sätt att sammanväva kunskap och etik för åter tankarna till Aristoteles och hans sätt att betrakta vetande, kunnande och klokhet (episteme, techne och fronesis) som olika kunskapsdimensioner. Bernt Gustavsson och Ninni Wahlström utgår från Aristoteles idégrund när de diskuterar gymnasieskolans kunskapsuppdrag (Gustavsson & Wahlström 2004). De finner att olika kunskaps-traditioner präglar kursplanerna för de olika ämnena. Ämnet samhällskunskap beskrivs som djupt förankrat i en vetenskaplig kunskapsbildning (episteme), men också som beroende av ett gott omdöme och ett etiskt handlande (fronesis). Till Gustavsson och Wahlströms bild kan läggas ambitionen att elever ska utforma sina egna frågor som ett led i lärandet, något som anknyter till den tredje aristoteliska kunskapsdimensionen, nämligen det praktiska kunnandet (techne).

Skolans kunskapsförmedlande uppdrag stannar emellertid inte vid att eleverna tillägnar sig kunskaper på ett sådant sätt att de sedan kan använda dessa som redskap i kommande uppgifter i arbetslivet och i samhällslivet. Skolan ska enligt läroplanen dessutom sträva mot att varje elev tror på sin förmåga. Lärarna ska stärka elevernas självförtroende, visa respekt för den enskilda eleven och i det vardagliga arbetet ha ett demokratiskt förhållningssätt. Skolans arbete som helhet ska leda till att elever stärker sin tilltro till den egna förmågan att själv och tillsammans med andra ta initiativ, ta ansvar och påverka sina villkor (Lpf 94). Självförtroende är en viktig komponent i förklaringar om individens attityder och beteende. Självförtroendet påverkar både individens motivation att uppföra en uppgift och vilka strategier som individen kommer att använda sig av, hur stor insats individen är beredd att lägga ner och hur uthållig individen är i utförandet av uppgiften (Ahlgren 1999:105). Utifrån skolans demokratiuppdrag är det därmed viktigt att skolan på ett medvetet sätt stärker alla elevers självförtroende avseende deras demokratiska kompetens, för att målet om aktivt deltagande i samhällslivet ska kunna förverkligas.

Läroplanen förmedlar höga förväntningar på skolans demokratiuppdrag, både i den generella beskrivningen av skolans uppdrag och i den specifika beskrivningen i kursplanen för ämnet samhällskunskap. Dagens gymnasieskolor har ambitionen att minska skillnaderna i utbildningens kvalitet mellan de högskoleförberedande och de yrkesförberedande programmen. Tidigare hade de olika programmen egna kursplaner i samhällskunskap, till skillnad från dagens ungdomar som läser samma kurser och har samma betygskriterier, oavsett vilket program de följer.

Däremot har den enskilda läraren rätt att anpassa sin undervisning till elevgruppen. Läroböcker som används på yrkesförberedande program har till exempel oftare en vardagsnära och enkel framtoning jämfört med läroböcker på högskoleförberedande program. Detta gäller än idag, trots att kravnivån är densamma för alla (Bronäs 2000:248). Dessutom återfinns en mer negativ inställning till att delta i arrangemang som skolval bland gymnasieskolor med inriktning på praktiska program. Man kan till exempel se en tendens att färre skolor med inriktning på praktiska program anmäler sig till skolvalet, jämfört med gymnasieskolor med i huvudsak teoretisk inriktning (Ekman & Eklund 2002).

Vi kan alltså se en inkonsekvens mellan skolans styrdokument och praxis. Å ena sidan syftar styrdokumentet till att skapa lika möjligheter, å andra sidan har lärarna friheten att välja mellan olika pedagogiska metoder utifrån elevgruppens förutsättningar. Det man blundar för är att det gängse valet av olika pedagogiska metoder och läromedel rimligtvis inte bara bidrar till att upprätthålla skillnader mellan gymnasiets olika program, men även till att öka dessa. Om man verkligen ville minska skillnaderna mellan olika elevgrupper borde pedagogiken på de yrkesförberedande programmen ägnas större uppmärksamhet. Dagens system accepterar att undervisningen förenklas, något som sannolikt gör det svårt att uppfylla läroplanens ambition om likvärdig medborgarutbildning.

Skolans uppgift är att förbereda ungdomar till ett aktivt yrkes- och samhällsliv, och i skolans styrdokument betonas också vikten av att förmedla kunskaper och stödja lärandeprocessen, som ett medel att uppnå dessa mål. Att eleverna uppnår målen i ämnet samhällskunskap är särskilt viktigt i förhållande till deras aktiva deltagande i samhällslivet senare i livet. Det motiverar mitt val att använda elevers demokratikunskaper som en förklaring till deras syn på aktivt politiskt medborgarskap. Men goda kunskaper räcker inte för att målet om aktiva medborgare ska kunna uppnås, en individ måste också äga tilltro till sin egen kompetens. Demokratisk kompetens tolkas därför i denna studie som bestående av två dimensioner, nämligen individens demokratikunskaper och individens tilltro till den egna demokratikompetensen, det vill säga politiskt självförtroende. Självförtroende är en viktig förklaring till individens attityder

och beteende, eftersom bristande självförtroende inom ett fält tenderar att leda till ett passivt förhållningssätt till aktiviteter som är relaterade till det aktuella kompetensfältet. Individer som ser sig själva som omusikaliska är sällan med i körer eller orkestrar, och individer som uppfattar sig själva som mindre kunniga i politik än andra deltar mer sällan i politiska aktiviteter. Demokratikunskaper och politiskt självförtroende är väldokumenterade som förklaringar till politiskt deltagande inom statsvetenskaplig forskning, men används sällan som sinsemellan kompletterande eller konkurrerande förklaringar (se t.ex. Delli Carpini & Keeter 1996; Holmberg & Oscarsson 2004).

Aktivt medborgarskap

Skolans uppdrag är att främja viljan till ett aktivt deltagande i samhällslivet. Eftersom skolans styrdokument är vaga i sina målbeskrivningar kommer ett antal aktiviteter av olika karaktär att få illustrera ett aktivt medborgarskap i den kommande analysen. Vad som kan räknas som en politisk aktivitet förändras med tiden. Den tidigare förståelsen om att det framför allt handlar om valdeltagande, partiaktiviteter och liknande har ersatts av en mer dynamisk tolkning av hur medborgarna uttrycker sin politiska mening. En vändpunkt kom med Sidney Verba och Norman Nies studie från 1972, där författarna definierade politiskt deltagande som ett multidimensionellt fenomen (Verba & Nie 1972). Senare, i *Voice and Equality* karakteriserar författarna Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman and Henry Brady politisk aktivitet på följande sätt:

...activity that has the intent or effect of influencing government action – either directly by affecting the making or implementation of public policy or indirectly by influencing the selection of people who make those policies (Verba, Schlozman & Brady 1995:38).

Denna definition omfattar förutom valdeltagandet olika medborgerliga aktiviteter som kan äga rum både före och efter själva det politiska beslutsfattandet. Allt eftersom medborgarna finner nya sätt att påverka kan aktiviteter inkluderas på listan, alltså är denna definition användbar som en övergripande ram. Den senaste och kanske mest omfattande studien om politiskt deltagande i Sverige, *Deltagandets mekanismer*, kartlägger politiskt deltagande längs fyra dimensioner: valdeltagande, partiaktiviteter, kontakter och manifestationer. Inom varje kategori finns en rad konkreta aktivitetsformer, som sträcker sig från deltagande i politiska möten till politisk konsumtion (Esaiasson & Westholm 2006).

Det empiriska material som denna studie bygger på är inte lika omfattande, och därför väljs en enklare indelning av aktiviteter som ändå täcker ett brett

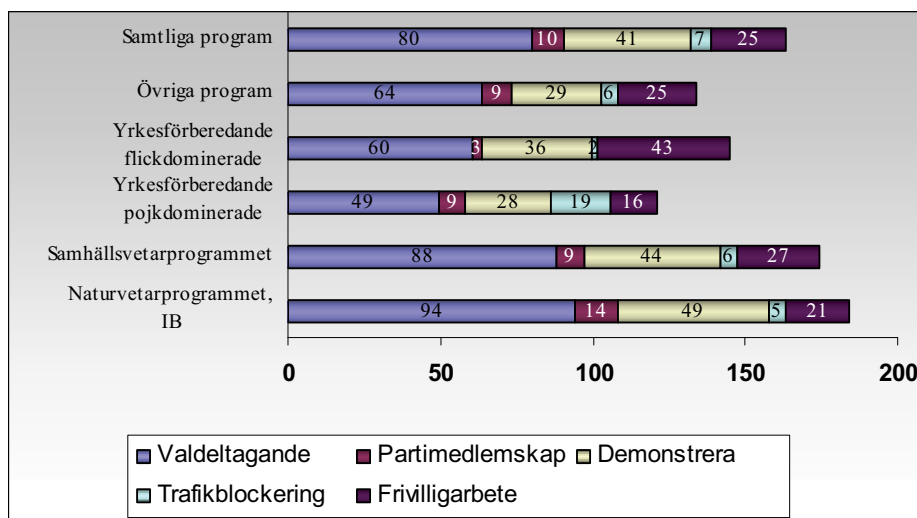
fält. En urvalsgrund är att aktiviteterna representerar olika dimensioner av politiskt deltagande.³ Två av aktiviteterna exemplifierar representativt deltagande, nämligen valdeltagande i nationella val och medlemskap i ett politiskt parti, medan tre har en icke-representativ karaktär. Dessa är deltagande i legala demonstrationer, deltagande i illegala protestaktiviteter – den explicita frågan är deltagande i trafikblockering – samt socialt inriktat frivilligarbete.

Traditionellt deltagande inom den representativa demokratin har en nedåtgående trend medan icke-representativ aktivism snarare är uppåtgående, i Sverige såväl som i de flesta västdemokratierna (Franklin 2005; Holmberg & Oscarsson 2004; Micheletti 2003; Norris 1999; Petersson m. fl. 1998). En del studier har visat att ungdomar tenderar att välja bort representativa deltagandeformer för att istället agera själva (se t.ex. Sörbom 2002). En annan tänkbar trend är att de politiskt aktiva och intresserade ungdomarna väljer många olika sätt att agera politiskt, både representativa och icke-representativa, medan de ointresserade är passiva och inte ens intresserar sig för de allmänna valen (se t.ex. Johansson 2007). En studie om unga aktivister i globala rättviserörelser visar att unga med ett politiskt engagemang deltar i många olika aktiviteter och att de kan tänka sig både att rösta och att engagera sig i utomparlamentariska rörelser, och att de dessutom ser deltagande i partipolitiken som en framtida möjlighet (Zackariasson 2006).

Tidigare analyser av samma empiriska material som min studie bygger på, IEA Civic Education Study, har avslöjat omfattande och systematiska skillnader i inställningen till framtida politiska aktiviteter mellan ungdomar i olika gymnasieprogram (Skolverket 2003; Ungdomsstyrelsen 2003c). Denna studie tar vid där de tidigare avslutade, genom att närmare undersöka hur skolans arbete med att främja ungdomars demokratiska kompetens påverkar viljan att delta senare i livet. Problemställningen illustreras med hjälp av diagrammet i figur 1.1, där variationen i 18-åringars attityder avseende medborgerliga aktiviteter är sammanställd efter gymnasieprogram.

³ I det material jag har haft tillgång till, och som presenteras i kapitel 3, finns sammanlagt 12 olika aktiviteter som ungdomarna fick ta ställning till. Genom principalkomponentanalys kunde fem dimensioner urskiljas. Dessa var valdeltagande, partianknutna aktiviteter, legala protestaktiviteter, illegala protestaktioner samt frivilligt socialt arbete.

Figur 1.1. Gymnasieungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap, efter programkategori. (Procent.)



Kommentar: Staplarna sammanfattar svarsalternativen "Det gör jag nog" och "Det gör jag säkert" på följande frågor: Hur troligt är det att du kommer a) att rösta i nationella val? b) bli medlem i ett politiskt parti? c) delta i en fredlig demonstration? d) blockera trafiken som en form av protest? e) arbeta frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället?.

Yrkesförberedande pojkdominerade program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickdominerade program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet.

N-talet varierar mellan 2586 (partimedlemskap) och 2603 (fredliga demonstrationer). Det totala antalet i undersökningen är 2645.

Diagrammet visar att 80 procent av samtliga 18-åringar svarade att de nog eller säkert kommer att rösta i framtiden, vilket får ses som ett rimligt resultat, eftersom det ligger i nivå med det faktiska valdeltagandet vid de senaste riksdagsvalen. Men variationen är stor. Medan hela 94 procent av eleverna på naturvetarprogrammet har svarat att de kommer att rösta är andelen endast 49 procent bland eleverna på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen (bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammen). När vi granskar attityden till de andra deltagandeformerna kan bland annat noteras att andelen framtida partimedlemmar nästan är obefintlig på de flickdominerade programmen (barn- och fritidsprogrammet och omvårdnadsprogrammet), samtidigt som andelen som svarat att de kommer att arbeta frivilligt är högst bland elever på dessa program. Ungdomarna på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen visar lägst intresse för valdeltagande, demonstrationsdeltagande och socialt frivilligarbete, medan deras intresse för partimedlemskap

ligger på medelnivå och deltagande i trafikblockering ligger på en klart högsta nivå.

För att närma sig läroplanens mål, att varje elev utvecklar sin vilja att aktivt bidra till en fördjupad demokrati, bör skolan försäkra sig om att varje elev under sin utbildning erövrar en sådan kompetens som möjliggör ett framtida deltagande. Detta ligger inom skolans ansvarsområde. Det slutgiltiga beslutet att delta i samhällslivet vilar däremot hos individen. Var och en äger den demokratiska rättigheten att välja om hur och när man deltar. Om resultatet i figur 1.1 endast är ett uttryck för ungdomars individuella ställningstaganden är inte det ett problem för vare sig skolan eller samhället i stort. Men läget blir annat om det vi observerar istället återspeglar systematisk skiftande förutsättningar som en konsekvens av dagens utbildningssystem.

Vi kan, utifrån den omfattande variationen i synen på aktivt medborgarskap, konstatera att det finns förutsättningar för intressanta observationer om hur viljan till ett aktivt medborgarskap förankras hos ungdomar i dagens Sverige, och vilka faktorer som stödjer respektive försvagar intresset för olika politiska aktiviteter. En ytterligare illustration av skillnader inom ungdomsgruppen är det skiftande sättet normen att man bör rösta – hörnstenen för representativ demokrati – är förankrad bland unga på olika gymnasieprogram. Av samtliga 18-åringar anser 48 procent att det är mycket viktigt att en god medborgare röstar när det är val, 27 procent av eleverna på de flickdominerade programmen och 58 procent på naturvetenskapliga programmet valde detta svarsalternativ.⁴

Man kan förmoda att skolans sätt att sköta sitt demokratiuppdrag, sorteringseffekter till följd av valet av gymnasieprogram, olikheter i individegenskaper samt den primära politiska socialisationen hos familjen alla bidrar till att skapa dessa skillnader i ungdomsgruppen, och mitt syfte är att närmare studera skolans roll i det hela. Anledningen till att vi ska bry oss om dessa skillnader är det övergripande samhällsmålet om ett jämlikt demokratiskt medborgarskap, något som diskuteras närmare i nästa avsnitt.

⁴ Det var det högsta värdet på en fyrgradig skala, med svarsalternativen Mycket viktigt, Viktigt, Inte särskilt viktigt, Inte alls viktigt samt Vet ej.

Jämlikhet

Vi har redan inledningsvis noterat att den traditionella socialdemokratiska skolpolitiken till vissa delar har styrts om mot liberala mål. Moderaternas starkare ställning under de borgerliga regeringsåren i början av 1990-talet satte sin prägel även på skolpolitiken, genom större betoning på valfrihet och individbaserade rättigheter (Bergström 2003:344-346). Den socialdemokratiska skolpolitiken vilar däremot i mångt och mycket på antagandet att alla ungdomar kan uppnå studieframgång, om bara de får de rätta förutsättningarna. Studier har traditionellt sätt varit vägen till framgång för arbetarklassens ungdomar, och så länge efterfrågan på utbildad arbetskraft var högre än tillgången var valet att satsa på utbildning relativt enkelt att fatta.⁵

Strävan efter jämlikhet har varit det övergripande samhällsmålet för svensk demokrati ända från kampen för en allmän rösträtt fram till 2000-talets demokratipolitik. Skolan har tilldelats en mycket viktig roll under denna period. Under hela 1900-talet har den obligatoriska skolan haft som mål att erbjuda alla barn utbildning på likvärdiga villkor (Björklund m. fl. 2003). Den senaste gymnasiereformen innebar bland annat att de tidigare tvååriga yrkesinriktade programmen förlängdes till treåriga, och att en gemensam kärna av allmänna ämnen infördes för alla program. Vägen till högre studier skulle öppnas för alla ungdomar, oavsett programval. Dessvärre har verkligheten visat att allt flera ungdomar saknar gymnasiebehörighet efter grundskolan, och därför hänvisas till gymnasieskolans individuella program med anpassad studiegång.⁶

⁵ I dagens läge är bilden mer komplicerad. Gymnasieutbildning öppnar vägen till arbete för elever på de yrkesinriktade programmen, medan den högskoleförberedande gymnasieutbildningen måste kompletteras innan den blir attraktiv hos arbetsgivarna. Inom många akademiska yrken är det osäkert om livsinkomsten kommer i kapp de kvalificerade arbetarnas, om man tar hänsyn till studielån och inkomstbortfall under studieåren. Generellt sett påverkar dock akademisk utbildning fortfarande löneutvecklingen i en positiv riktning (Björklund m. fl. 2003).

⁶ För att en elev ska vara behörig att söka till gymnasieskolans nationella och specialutformade program krävs lägst betyget G (Godkänd) i ämnena svenska/svenska som andra språk, engelska och matematik. För de elever som saknar behörighet är det individuella programmet tillgängligt. Andelen behöriga till gymnasieskolan minskade från 91,4 procent 1998 till 89,2 procent 2001. Därefter har andelen behöriga elever varit ganska stabil. Våren 2006 var andelen 89,5 procent. I de ämnen som krävs för behörighet är det vanligast att eleven saknar betyg i matematik (Skolverket 2006b).

Begreppet jämlikhet var tongivande i de svenska läroplanerna fram till slutet av 1970-talet, då de första inlagen av valfrihet introducerades och begreppet jämlikhet ersattes med likvärdighet (Englund 2005). I dagens styrdokument anges likvärdiga möjligheter för alla elever som skolans generella målsättning. Begreppet jämlikhet är starkt förknippat med den socialdemokratiska politiken, och förekommer inte i den nu gällande läroplanen från 1994, som är framtagen av den dåvarande borgerliga regeringen, och som inte har ändrats sedan dess.

Jämlikhet som begrepp är inte entydigt, och därför kan jämlikhet som medel leda till olika resultat, beroende på hur man definierar begreppet. Göran Bergström har analyserat hur begreppet jämlikhet har använts i den socialdemokratiska skolpolitiken. Han har funnit tre olika tolkningar, *jämlikhet i chanser*, *resursjämlikhet* och *jämlikhet i resultat* (se även Francia 1999). Enligt Bergström handlar valet av definition ytterst om olika ideologiska utgångspunkter. *Jämlikhet i chanser* är en klassisk liberal utgångspunkt. Alla ska ges fritt tillträde till gymnasiet och inne i utbildningen är det individens egen förmåga, snarare än till exempel kön och social bakgrund, som ska avgöra prestationen (Bergström 1993a; b).

Kritiken mot denna definition av jämlikhet utgår ifrån att ungdomar från socioekonomiskt starka hem får mer stöd hemifrån under sin skolgång. Om så sker förstärks de existerande socioekonomiskt baserade skillnaderna ytterligare. Inom socialdemokratisk utbildningspolitik är det vanligt att man med jämlikhet menar att resurser bör omfördelas utifrån en strävan för en mer jämlik utgångspunkt, det vill säga *resursjämlikhet* (Bergström 1993b; Bronäs 2000). Om skolan på ett medvetet sätt kompenserar för sådana skillnader i prestation som beror på kön eller hembakgrund hamnar man i ett läge där skillnader i resultat i huvudsak beror på skillnader i individens egen förmåga. Strävan efter *jämlikhet i resultat* vill utplåna även sådana skillnader, till exempel genom särskilda insatser för svagt presterande elever för att de ska nå målen (se t ex Regeringens skrivelse 2001/02:188). Det är det starkaste uttrycket för skolans kompensatoriska arbete som syftar till att minimera skillnader i kunskapsnivåer elever emellan.

Enligt Bergström har utvecklingen från 1970-talet gått mot färre inslag av initial resursjämlikhet, och att jämlikhet i resultat i stort sett är frånvarande under perioden fram till 1990-talets början (Bergström 1993a:39). Det är alltså den liberala tolkningen *jämlikhet i chanser* som har dominerat synen på jämlikhet inom skolväsendet under de senaste årtiondena. Samtidigt vill jag poängtera att det inte är enkelt att bestämt ange vilket jämlikhetsbegrepp som kännetecknar den svenska skolpolitiken, oavsett om man tolkar styrdokument, skolreformer eller den verklighet som råder idag. Man skulle kunna göra det lätt för sig och avfärda hela jämlikhetsdiskursen, eftersom begreppet inte före-

kommer i dagens läroplan. Min tolkning av det hela är att skolans styrdokument är avsiktligt vaga, eftersom jämlikhet som samhällsmål både är politiskt kontroversiell och komplicerad att förverkliga.

De senaste reformerna av gymnasieskolan ger stöd för min tolkning. I den politiska debatten återges jämlikhet och frihet som sinsemellan konkurrerande idétraditioner, men jag vill ändå hävda att i den faktiska svenska skolpolitiken lever idealen sida vid sida. Även om gymnasieutbildning inte ingår i den obligatoriska skolgången är kommunerna skyldiga att erbjuda alla ungdomar en utbildningsplats, och några andra val avseende sysselsättning finns i realiteten inte för dagens 16-åringar. Alla ska till gymnasiet, något som kan tolkas som ett starkt uttryck för en strävan efter ett mer jämlikt samhälle. Gymnasieutbildningen präglas av individuella valmöjligheter, samtidigt som kärnan i de olika programmen har förändrats till att bli sinsemellan mer lika. Och inte att för glömma, skolans demokratimål är lika för alla ungdomar, oavsett programval. Jämlikhetsmålet är djupt rotat i den svenska demokratisynen⁷, och därför kan inte jag se att en skola som leder till ökade klyftor i politiskt medborgarskap vore förenlig med vare sig den liberala eller socialdemokratiska skolpolitiken. Därför är det högst sannolikt att jämlikhetstänkandet fortfarande är ett påtagligt inslag i skolvärlden, trots att själva begreppet inte längre existerar i dess styrdokument.

I denna studie väljer jag att söka svar på frågan om skolan bidrar till att förbereda alla elever till ett aktivt samhällsliv genom att ta fasta vid målbeskrivningen att varje elev som lämnar gymnasieskolan ska ha förutsättningar för att delta i demokratiska beslutsprocesser i samhällsliv (Lpf 94:10). Den förutsättning som pekats ut är kunskaper, och därför kommer jag att studera om alla ungdomar har en grundläggande förståelse om demokrati och hur samhället fungerar. Det viktigaste kriteriet för att skolan kan anses uppfylla målet är att alla ungdomar, oavsett programvalet, kommer upp till en nivå som möjliggör att de kan förstå och följa en aktuell samhällsdebatt.

Det är också vad ungdomarna förväntas behärska efter en genomgången grundkurs i samhällskunskap, som alltså ingår i samtliga nationella gymnasieprogram som ett obligatoriskt ämne. Därför kan man anse att skolan formellt sett uppfyller det liberala jämlikhetskriteriet. Alla ungdomar ges lika chans att förkovra sig i ämnet samhällskunskap, och därigenom i framtiden på lika

⁷ Den gällande demokratipolitikens mål är ett mer jämlikt politiskt deltagande, som ska uppnås genom ett ökat valdeltagande, att fler personer någon gång innehar ett politiskt förtroendeuppdrag, att fler medborgare ska delta och påverka den politiska processen samt att medborgarnas möjligheter att påverka ska bli mer jämlika (Regeringens proposition 2001/02:80).

grund delta i demokratiska beslutsprocesser.⁸ Men, så som jag redan har po-
ängterat, är inte lika chans till utbildning en garanti för att skillnaderna inte ska
öka. De resursstarka eleverna har bättre förutsättningar att ta till sig undervis-
ningen och tillvarata möjligheterna till demokratisk lärande i skolmiljön, vilket
ökar deras försprång ytterligare (se t.ex. Niemi & Junn 1998; Verba, Schloz-
man & Brady 1995). Dessutom samlas de resursstarka eleverna på de högsko-
leförberedande programmen, som ett resultat av sorteringseffekten (Broady
2000). Det i sin tur skapar olika förutsättningar för lärandet, eftersom elevun-
derlaget programmen emellan varierar systematiskt avseende intresset för teo-
retiska studier och skolmotivation (Skolverket 1999).

Det finns sammanfattningsvis många goda skäl att aktualisera forskningen
kring hur ungdomars politiska värderingar, attityder och beteenden bildas, det
som även kallas politisk socialisation. För det första, det saknas studier som
utgår ifrån aktuella förhållanden i Sverige. Den senaste större studien inom
området politisk socialisation bygger på data som insamlades under första hälft-
ten av 1980-talet (Westholm 1991). För det andra, själva problematiken kring
ungas politiska värderingar har förändrats. Den tidigare fokuseringen låg på
partival, medan dagens brännande fråga är under vilka former – om några –
som den unga generationen är beredd att delta i det politiska livet.

För det tredje, utbildningsväsendet har genomgått en stor förändring i och
med gymnasiereformen i början av 1990-talet, då alla utbildningsprogram blev
treåriga och ger en allmän behörighet för vidare studier. Därutöver finns det en
uttalad ambition inom utbildningspolitiken att alla ungdomar ska genomgå en
gymnasieutbildning. Dessutom har skolan ett tydligt demokratiuppdrag i nu
gällande läroplan och i skollag. Det som gör det särskilt intressant är att läro-
planens mål att ”varje elev utvecklar sin vilja att aktivt bidra till en fördjupad
demokrati i arbetsliv och samhällsliv” (Lpf 94) snarare har ett individ- än ett
jämlikhetsperspektiv. Individens vilja behöver inte vara densamma som sam-
hällets rådande kollektiva vilja. Vi kan därmed ställa frågan om skolans demo-
kratiarbete leder till en mer mångfasetterad demokrati eller en mer jämlik de-
mokrati.

För det fjärde, svenska folket är allt mer heterogent, på grund av ökad glo-
bal rörlighet under de senaste decennierna. Omkring tio procent av dagens
ungdomsgeneration är födda utanför Sverige, och ytterligare tio procent har en

⁸ Detta med lika chans kan dock diskuteras utifrån att ämnet samhällskunskap är ett program-
specifikt ämne för samhällsvetarprogrammet, och eleverna där ges möjlighet att även läsa för-
djupningskurser på B- och C-nivå. Det medför rimligtvis en bättre utgångspunkt inför framtida
politiska aktiviteter.

eller två föräldrar som är immigranter, vilket innebär att en av fem svenska ungdomar har en utländsk bakgrund (SCB 2004). Om det medför några konsekvenser för den representativa demokratins framtid vet vi inte mycket om, eftersom det saknas studier som lyfter fram ungdomars politiska värderingar utifrån det etniska perspektivet.

För det femte, den svenska välfärdsutvecklingen hade ett trendbrott under 1990-talet, då klyftan mellan fattiga och rika ökade (SOU 2001:79). Att det haft konsekvenser för viljan att delta i demokratiska aktiviteter, som till exempel att rösta i riksdagsval, framgår av de väljarstudier som gjordes efter 1998-års val. Valdeltagandet sjönk drastiskt bland individer med svag arbetsmarknadsstatus, de arbetslösa och okvalificerade arbetare, medan högutbildade fortsatte att rösta på samma höga nivå som tidigare (Bennulf & Hedberg 1999; Teorell & Westholm 1999a). Villkoren för den politiska socialisationen har sammanfattningsvis förändrats i centrala avseenden under de senaste decennierna.

I kapitel 2 diskuteras tidigare forskning om hur skolan bildar framtidens medborgare, i kapitel 3 beskrivs studiens samlade design och plan för analys. I kapitel 4 studeras hur skolans demokratiarbete främjar ungdomars demokratiska kompetens och om det sker på likvärdigt sätt på samtliga program, i kapitel 5 utsätts dessa resultat för prövning med hjälp av alternativa förklaringar. I kapitel 6 studeras ungdomars syn på aktivt politiskt medborgarskap, med hänsyn taget till deras demokratiska kompetens, erfarenheter av skolans demokratiarbete och valet av studieprogram. I kapitel 7 slutligen diskuteras studiens resultat utifrån både frågan vad som förklarar skillnader i demokratisk kompetens och attityden till ett aktivt politiskt medborgarskap och vilken typ av politisk aktivitet som attraherar olika ungdomsgrupper.

2 MEDBORGARE UNDER BILDNING

Vår kunskap om hur ungas politiska värderingar och politiskt beteende formas härstammar från studier i politisk socialisation. Med begreppet *socialisation* menas förmedling och inläring av sådana färdigheter som formar en individs personlighet. Genom *socialisationsprocessen* antas individen internalisera samhällets eller gruppens vedertagna beteendemönster, normer, regler och värderingar, och denna process förmodas pågå hela livet (Chinapah 2000; Frisén 2006; Kerr m. fl. 2003b; Marcia 2006; Stattin & Kerr 2002).

Till de viktigaste socialisationsagenterna (dvs. värderingsförmedlarna) räknas familjen, skolan, kamratgruppen, yrkeslivet och massmedier (Jennings 2001). Begreppet *socialisation* används bland annat för att förklara konformt beteende och därmed bevarandet av den samhälleliga ordningen, men även för att förklara reproduktionen av klassklyftor och kulturella skillnader mellan grupper. Den sociala omvärlden inverkar på individuell personlighetsutveckling, i en ömsesidig interaktion mellan individen och omvärlden (Rosén 2001b:213). Begreppet *politisk socialisation* syftar till överföring av sådana färdigheter, värderingar, normer och beteenden som kännetecknar politisk kultur. Denna överföringsprocess för med sig en tröghet mot förändringar i beteendemönster på individnivå (Rosén 2001b), något som kan kopplas till den normativa institutionsteorin som betraktar samma fenomen ur ett systemperspektiv. Enligt den normativa institutionsteorin skapar de politiska institutionerna sådana beteendekoder som förmedlar till barnen, och även till oss andra, vad som ingår i ett önskvärt politiskt beteende.

Politisk socialisation som studiedisciplin har sina rötter inom beteendevetenskap, men blev ett forskningsfält inom statsvetenskap under 1960-talet. Intresset växte snabbt, men mot 1970-talets slut hade de flesta forskarna sökt sig till andra fält, delvis beroende på att arbetsmetoderna och resultaten i de tidiga studierna blivit utsatta för omfattande kritik. Synen på politisk socialisation som en uppifrån-och-ner process där de tidigare generationers erfarenheter och beteendemönster förs över till den framväxande generationen samt miss-tolkade och uteblivna resultat var några av problemen (Jennings & Stoker

2001; 2005; Niemi & Hepburn 1995; Stolle & Hooghe 2002). Men under 1990-talet tilltog intresset åter och många forskare gav sig in i problematiken kring medborgarfostran, ofta utifrån frågan vilken roll som skolan hade i det (Almgren 2006; Amadeo m. fl. 2002; Amnå, Ekman & Almgren 2007; Amnå & Munck 2003b; Andersson 2002; Carle 2000; Carlsson 2006; Denck 1999; Eriksson 2006; Flanagan m. fl. 1998; Galston 2001; Hahn 1998; Kerr m. fl. 2003a; Nie & Hillygus 2001; Niemi & Junn 1998; Norris 2004; se t ex Oscarsson 2002; Oscarsson 2005b; Skolverket 2001b; 2003; Sörbom 2002; Torney-Purta m. fl. 2001; Ungdomsstyrelsen 2003c; Verba, Schlozman & Brady 1995; Westholm 1999; Yates & Youniss 1998).

Det här kapitlet fokuserar i skolans medborgarfostran, både utifrån ett forsknings- och ett policyperspektiv. Den första fråga som jag ställer är rätt generell och handlar om vilken roll utbildning och samhällskunskaper har för individens politiska intresse och vilja att inta en aktiv medborgarroll. Den andra frågan är om, och i så fall hur, skolan kan främja ungdomars intresse för samhällsfrågor och deras demokratiska färdigheter. Den tredje frågan är vilka andra faktorer än skolan som är aktuella som förklaringar till att ungdomar intresserar sig för olika aspekter av politiskt medborgarskap. Syftet med denna genomgång är att fastställa om det finns skäl att anta att olikheter i skolans demokratiarbete kan ge upphov till sådana skillnader i synen på medborgarrollen som figur 1.1 visar. I det inledande kapitlet diskuterades hur olika tolkningar av jämlikhetsbegreppet kan leda till helt olika resultat. Vi kunde också notera att skolans styrdokument inte ger någon vägledning för hur ökad jämlikhet i kompetenser – det ultimata syftet med den senaste gymnasiereformen⁹ – kan uppnås när både individuella och strukturella förutsättningar varierar.

Utbildningens demokratiska relevans

Utbildning har en mycket speciell roll i ett demokratiskt samhälle. Det förknippas med makt och framgång, en lång utbildning är en inträdesbiljett till samhällets elit. Utan utbildning är större delen av arbetsmarknaden stängd, och i samband med politiskt deltagande ligger välutbildade individer närmast medborgaridealet. Det är dock inte en formell titel som är det åtråvärda utifrån ett samhällsperspektiv, utan snarare den djupare förståelse för komplexa samband

⁹ Jag hämtar stöd till detta påstående bland annat från Jan-Erik Gustafsson, Anette Andersson och Michael Hansson som studerat prestationsskillnader i 1990-talets skola (SOU 2000:39, s.171).

som är en produkt av utbildning. Upplyst förståelse är ett annat begrepp för samma fenomen. Följaktligen, när statsvetare talar om utbildningens roll för politiskt deltagande är det oftast just individens kunskaper och färdigheter de vill komma åt. Eftersom utbildningsnivån är en god indikator för individens allmänna kunskapsnivå, och betydligt behändigare att hantera i undersökningar, använder de flesta individens formella utbildning som indikator för demokratisk kompetens i sina studier. Då sambanden är mycket tydliga – ju högre utbildning, desto högre kompetens, respektive ju högre kompetens, desto högre deltagande – skulle man kunna tro att den omfattande utbildningsexpansionen under det förra seklets senare hälft skulle ha gynnat det allmänna politiska deltagandet, till exempel valdeltagandet.

Som vi vet har det politiska deltagandet i dess representativa former istället sjunkit de senaste decennierna. Men även om befolkningens allt högre utbildningsnivå inte har lett till ett generellt högre deltagande består dock utbildningens positiva förklaringskraft: de med längre formell utbildning än befolkningens genomsnittet är mer politiskt aktiva och intresserade än andra (Galston 2001; Holmberg & Oscarsson 2004; Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996; Verba, Schlozman & Brady 1995).

Utbildningseffekten, det vill säga ju längre utbildning desto högre politiskt deltagande, har framför allt förklarats med hjälp av att de högre utbildade har bättre kunskaper om hur samhället och demokratin fungerar, och att det i sin tur både motiverar och underlättar deltagandet (Campbell m. fl. 1960; Delli Carpini & Keeter 1996; Holmberg & Oscarsson 2004; Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996; Niemi & Junn 1998; Verba, Schlozman & Brady 1995).

I dagens Sverige söker så gott som en hel ungdomskull till gymnasiet direkt efter grundskolan.¹⁰ Även om gymnasieutbildningen inte är obligatorisk är kommunerna skyldiga att erbjuda alla ungdomar en plats på gymnasiet. Den senaste gymnasiereformen 1991 innebar att alla utbildningar gjordes likvärdiga i meningen att de alla är treåriga och ger allmän behörighet till högskole- och universitetsstudier. I praktiken kräver dock så gott som alla högre studier en särskild behörighet, vilket gör att elever som valt andra studieprogram än de generellt studieförberedande samhälls- och naturvetenskapliga programmen ofta måste komplettera sina betyg för att kunna komma in på högskolan.

¹⁰ Andelen elever som avslutade grundskolan våren 2005 och började på gymnasiet samma höst var 98 procent enligt Skolverkets statistik (Skolverket 2006a).
http://www.skolverket.se/content/1/c4/62/39/Tab3_13At.xl

Dessutom har vissa elevgrupper hamnat i svårigheter, nämligen de som inte är studiemotiverade. Tidigare kunde de komma ut på arbetsmarkanden antingen direkt efter grundskolan eller efter en tvåårig yrkesförberedande utbildning. På de yrkesinriktade programmen har många elever svårt att bli godkända i teoretiska ämnen, och därför lämnar de antingen skolan i förtid eller utan fullständiga betyg. Det i sin tur diskvalificerar dem från även de enklaste jobben (Broady 2000, Skolverket 2003). Av den anledningen kan man hävda att reformen har misslyckats med att uppnå sitt syfte, en ökad jämlikhet inom ungdomsutbildningar. Istället har reformen bidragit till en ökad ojämlikhet bland unga, eftersom andelen som lämnar skolan med ofullständiga betyg, och som därmed saknar en nödvändig merit till ett arbete, har ökat (Olofsson & Östh 2004).

Att förlänga den formella utbildningen är en stor samhällsekonomisk satsning, som kan motiveras bland annat genom hänvisningar till arbetsmarknadens ökade kunskapskrav, men också utifrån målen för demokratipolitiken, nämligen ett mer jämlikt politiskt deltagande (SOU 2000:1). Som redan sagts, längden av den formella utbildningen har ett starkt samband med individens politiska kunskaper, och därmed även med hennes politiska deltagande (Campbell m. fl. 1960; Delli Carpini & Keeter 1996; Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996; Niemi & Junn 1998; SOU 2000:1). Att garantera alla tillräckligt goda demokratiska kunskaper för att kunna kämpa för och försvara sina intressen är en av grundpelarna i ett demokratiskt samhälle. Just för att skolan förväntas att spela en så viktig förmedlande roll är det viktigt att förstå vad inom skolutbildningen som kan bidra till det önskade resultatet, politiskt kompetenta och kunniga medborgare.

Det finns olika normativa tolkningar om vilka kvalitéer som är önskvärda hos en god medborgare (se t ex Oscarsson 2003; 2006; Petersson m. fl. 1998; Skolverket 2001b). Alla är emellertid överens om att gedigna kunskaper om såväl demokratins grundprinciper som aktuella samhällsfrågor är grundläggande. Däremot har synen på skolans demokratifostrande uppgift varierat under åren. Medan skolan under 1970- och 1980-talen präglades av en deltagardemokratisk inriktning med elevinflytande i centrum har man på senare tid oftare framlyft betydelsen av deliberativa samtal som en pedagogisk metod inom samhällsundervisningen. Från forskarhåll har man dock kritiserat skolan för att undervisningen fortfarande domineras av faktaförmedling och att en problematiserande samtalskultur inte får ett sådant utrymme som pedagogiska forskare anser den förtjänar (Englund 2003:60).

Moral och etik lyftes fram som en viktig beståndsdel av skolans verksamhet i 1994 års läroplaner. Enligt läroplanen ska demokratisk värdegrund genomsyra all verksamhet i skolan. De värden som lyfts fram och som skolan ska gestalta och förmedla är:

...människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta." (Lpf 94:3).

Under 1999 stimulerade regeringen värdegrundsarbetet med inriktade satsningar på gymnasieelever, lärare och forskare. Det senare i form av etablering av särskilda kanslier för värdegrundsfrågor vid Göteborgs och Umeå universitet (Larsson 2003; Zachari & Modigh 2000). Bekymret som flera lärare dock vittnar om är att det är svårt att hinna med djupare samtal under gymnasiets grundkurser i historia och samhällskunskap, eftersom kursplanerna är så omfattande (Larsson 2003:167). Man kan därför förvänta att elevernas upplevelser av undervisningen varierar både mellan skolor och mellan olika kursnivåer. Om A-nivån i många fall – och trots kursplanens ambitioner – fortfarande präglas av kunskapsförmedling av det mer traditionella sättet borde samhällskunskapsstudier på B- och C-nivå erbjuda fler tillfällen för samtal och problemlösningar.

Även om skolans demokratiarbete till vissa delar har omformulerats i den nu gällande läroplanen, till att i en större omfattning ta hänsyn till moraletiska frågor, har deltagardemokratin i form av elevinflytande fortfarande en given plats i skolorna. Deltagardemokrater anser ju som bekant att deltagande i beslutsprocessen på arbetsplatsen, i skolan och i andra vardagsmiljöer kan fungera som en alternativ läroprocess till den formella utbildningen (Pateman 1970). Skollagen från 1988 (lagen är under revidering, ett betänkande om en ny skollag presenterades 2002) stipulerar formerna för elevdemokrati, där skolkonferenser är obligatoriska arbetssätt för samtliga gymnasieskolor, klassråd är obligatoriska i grundskolor och övrig samverkan tillåts ha fria former (SFS 1988:655). I dagens svenska skolor strävar man också efter att erbjuda alternativa möjligheter till inflytande, genom mindre formella och snabbare strukturer för elevdemokrati (Danell m. fl. 1999). Eventuella kunskapshöjande effekter av informell elevmedverkan har hittills inte studerats. Jag ser denna avsaknad som en god anledning att studera effekter av såväl formellt som informellt elevinflytande, och på så sätt bidra till att fördjupa förståelsen av demokratisk deltagande i skolan. De enskilda skolorna har idag större möjligheter att utforma det elevdemokratiska arbetet efter lokala prioriteringar och förutsättningar. Det är därför inte otänkbart att detta i sin tur gör elever i olika skolor olika rustade inför framtida politiskt deltagande.

Olikheter kan dessutom finnas inom skolor. Till gymnasieskolans villkor tillhör även programindelningen. Det finns utpräglade könsmonster och socioekonomiska mönster i valet av gymnasieprogram, förutom de skillnader i elevers kognitiva förmåga som också är styrande för valet av teoretisk respektive praktisk inriktning (se till exempel Broady 2000; Gustafsson 1998; Reuterberg & Svensson 2000; Skolverket 2000c; Öhrn 2002). Eftersom jag studerar elever

som går på gymnasieskolans olika program är de initiala selektionsmekaniserna i samband med elevernas programval viktiga att ta hänsyn till. En möjlig förklaring till det skiftande mönster vi ser i figur 1.1 kan alltså vara att elever på det naturvetenskapliga programmet kommer från en mer gynnad socioekonomisk miljö jämfört med elever på de yrkesinriktade programmen. Eftersom uppväxtvillkoren är väsentligt olika i ett akademikerhem jämfört med ett arbetarhem kan det leda till olika syn på medborgarrollen, oavsett hur skolan organiserar och genomför sitt demokratiuppdrag. Om det är så vet vi först när en empirisk kontroll har genomförts.

Ett gott exempel för en studie där man undersöker hembakgrundens effekter på medborgarbeteendet är Verba, Schlozman och Bradys studie *Voice and Equality*. Författarna analyserar hur det sociala och politiska arvet påverkar medborgarnas politiska deltagande i USA och finner att de initiala skillnaderna är avgörande, tack vare att föräldrarnas socioekonomiska status i hög grad påverkar valet av skola och högre utbildning, och därmed den framtida karriären och inkomsten (Verba, Schlozman & Brady 1995).

Till skillnad från USA har den svenska skolan under i stort sett hela 1900-talet haft jämlikheten som ett övergripande mål (Björklund m. fl. 2003; Englund 2003). Den allmänna och avgiftsfria ungdomsskolan är ett centralt uttryck för utbildningspolitikens strävan mot ett mer jämlikt och demokratiskt samhälle. En av de grundläggande principerna för det obligatoriska skolväsendet i Sverige är att alla elever, oavsett föräldrars ekonomiska ställning och var i landet man bor, ska ha en lika god möjlighet till likvärdig utbildning (SFS 1985:1100, §2, 1.kap. Allmänna föreskrifter). Det leder till antagandet att familjens socioekonomiska ställning inte borde framstå som lika viktig för svenska ungdomars medborgerliga identitet som för ungdomarna i USA, där familjens ekonomiska resurser i högre grad villkorar utbildningsmöjligheterna. Valet av skola i USA har ett betydligt starkare samband med socioekonomisk bakgrund än i Sverige med andra ord. Men likväl är familjens socioekonomiska ställning en viktig alternativ förklaring till ungdomars medborgerliga identitet, inte minst på grund av att senare forskning har visat att den ökande segregationen i allt högre grad har blivit ett skolpolitiskt problem även i Sverige (Almgren 2006; Bunar & Kallstenius 2006).

Skolan som demokratifostrare

Vi ska nu gå över till de svar som tidigare forskning funnit på frågan *hur* skolan påverkar elevers demokratiska kompetens. Det finns en generell tro på att skolan genom att förmedla kunskaper och färdigheter kan bidra till ungdomars medborgerliga bildning, både när man granskar deltagandeforskning, pedagogisk forskning och policyutveckling. Men hittills har vi inte bekantat oss med de särskilda mekanismer som effekterna av skolans demokratiarbete antas vila på.

Ett till synes enkelt antagande, som prövades i ett antal studier på 1960- och 1970-talen, är att ju fler kurser i samhällskunskap som ungdomarna läser desto bättre blir deras kunskaper om samhället och demokratin. Resultaten var dock svårtolkade. Man kunde inte fastställa om elevernas val av kurser i ämnet samhällskunskap faktiskt påverkade deras politiska kunskaper, eftersom effekten antingen var icke-signifikant eller av ringa betydelse (Beck 1977; Jennings & Niemi 1968; 1974; Langton & Jennings 1968). Skolforskarna var kvar där de startade, de kunde belägga att utbildningslängden har en signifikant effekt på individens kunskaper om politik och samhällsfrågor. Däremot kunde de inte påvisa några skillnader mellan ungdomar som hade läst samhällskunskap i olika omfattning. Utbildning kunde därmed fortfarande betraktas som nyckeln till demokratisk kompetens, men vilken komponent inom utbildningen som gav den eftersökta effekten var ännu oklart.

Dessa kontrainuitiva resultat har naturligtvis omprövats i flera omgångar, men först relativt nyligen har man kunnat identifiera en del mekanismer som kan förklara delar av utbildningseffekten (Amadeo m. fl. 2002; Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996; Niemi & Junn 1998; Torney-Purta m. fl. 2001; Westholm, Lindquist & Niemi 1990). Richard G. Niemi och Jane Junn prövade ett stort antal hypoteser om vad som kan förklara den positiva effekten av skolundervisningen på elevernas kunskaper demokrati och samhällsfrågor.¹¹ Antalet kurser som eleven läst, bredden av frågorna som behandlats under kurserna, undervisningsmetoder, kontextuella faktorer om antalet elever i undervis-

¹¹ Cirka 4300 elever i 17-års ålder som gick i år 12 i high school över hela USA ingick i en NAEP-studie (The National Assessment of Educational Progress) i ämnet samhällskunskap. Kärnan i elevtestet bestod av 150 flervalsfrågor om demokrati och samhällsfrågor, dessutom ingick ett antal bakgrundsfrågor samt skolrelaterade frågor om elevens studier och erfarenheter i ämnet samhällskunskap.

ningsgruppen, elevgruppens demografiska sammansättning, skoltyp, skolans ekonomiska resurser och region prövades först i en serie bivariata analyser, för att sedan testas i en multivariat analys mot ett antal kontrollvariabler. Dessa omfattade föräldrarnas utbildning, elevens tv-tittande, deltagande i elevdemokrati, intresset för skolämnet American Government/Civics samt elevens kön, ras och etnicitet. Niemi och Junns generella slutsats är att skolundervisningen påverkar både attityden till politiskt deltagande och kunskaperna om politik och samhällsfrågor. Den positiva effekten av samhällsundervisning på elevernas kunskaper var tydlig, men med ett viktigt förbehåll. Den positiva effekten av att ha läst samhällskunskap var tydligast när eleverna – samtliga gick i år 12 i high school – rapporterade att de läst samhällskunskap det året undersökningen ägde rum.

Niemi och Junn drog slutsatsen att flera unga blivit intresserade av samhällsfrågor i den åldern, och därför kunde ta till sig undervisningen bättre. Därför bör man enligt Niemi och Junn rekommendera att elever i större omfattning studerar samhällskunskap under det avslutande high school-året. En alternativ förklaring, som författarna dessvärre inte tar upp, är att kunskaper är färskvara och att man tenderar att få bäst provresultat på de ämnesområden man nyligen studerat. Det signifikanta sambandet kan alltså tolkas även utifrån inlärningsprocesser och hur länge som man aktivt behärskar innehållet av en studiekurs.

Eftersom det är svårt att finna ett gediget samband mellan skolutbildningens olika pedagogiska kvalitéer och demokratisk kompetens får man utvidga letandet efter alternativa antaganden. Norman Nie, Jane Junn och Kenneth Stehlik-Barry testade två mekanismer i en omfattande empirisk studie i syfte att förklara sambandet mellan undervisning och politiskt deltagande.¹² Den ena hypotesen utgick från ett samband mellan utbildningens kognitiva utfall och politiskt deltagande medan den andra prövade sambandet mellan utbildningens materiella utfall – det vill säga dess positiva verkan på individens levnadsvillkor – och politiskt deltagande. Båda mekanismerna visade starka positiva samband. Författarna kunde dessutom visa att utbildningen spelar en avgörande roll för individens positionering i sociala nätverk. Resultaten visade att individens position i olika sociala och politiska sammanhang är beroende av den formella utbildningen, och att positioneringen i sin tur påverkar graden av politiskt engagemang.

¹² Det empiriska underlaget som används är 1990 års Citizen Participation Study, som också utgör underlaget för Verba, Schlozman och Bradys Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics från 1995.

Frågan hur kvalitén i demokratikunskaperna påverkas av skolan ingick också i Nie, Junn och Stehlik-Barrys studie. Eftersom den generella utbildningsnivån har ökat kraftigt under efterkrigsperioden är det individens relativa utbildningsnivå som förutsäger det politiska engagemanget, de med högst utbildning är mest engagerade. Men när man däremot talar om upplyst förståelse om demokratins villkor (democratic enlightenment) spelar den formella utbildningen en helt annan roll. Utbildningen har en positiv verkan på individens kognitiva färdigheter och bidrar kontinuerligt till individens djupare förståelse av demokratins villkor. När utbildningsnivån i samhället ökar, ökar också nivån på den upplysta demokratiska förståelsen. Individen blir inte enbart kunig i ett specialområde, utan också bildad.

Den förlängda utbildningstiden främjar alltså medborgarnas demokratiska färdigheter – individerna blir mer bildade, eller upplysta – men utan att det i sig ger några direkta effekter på det politiska deltagandet. Författarna utvecklar i och med detta en teori om utbildningens tvåfaldiga effekt på demokratiskt medborgarskap. Utgångspunkten för deras teori är att demokratin bygger på medborgarnas politiska engagemang och upplysta förståelse. Utbildningen har en central roll visavi båda dessa medborgardimensioner. Dessutom beror utbildningseffekten dels på en relativ sorteringsmekanism avseende samhällsposition, dels på en kumulativ verkan på individens demokratiska färdigheter. Det ger oss ett nytt perspektiv på hur den expanderande utbildningstiden påverkar medborgarnas politiska engagemang (Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996).

Bidraget från denna forskning är tvåfaldigt. Det första bidraget är tolkningen av utbildningseffekter som något som både resulterar i bildning och samhällsposition, och att både bildning och samhällsposition har ett positivt samband med graden av politiskt deltagande. Det andra bidraget är en bekräftelse av tesen att utbildningseffekten på politiskt deltagande är relativ. Det innebär att det inte räcker att höja den allmänna kunskapsnivån i ett samhälle för att vitalisera demokratin. De återstående nivåkillnaderna mellan individer avseende utbildning och samhällsposition är fortfarande avgörande prediktorer för politiskt deltagande.

Svårigheten att finna belägg för att skolans ansträngningar att bredda demokratisk kompetens når sitt syfte är inte enbart ett problem inom det amerikanska skolsystemet. Även svensk forskning har visat att utbildningseffekten åtminstone till en del kan förklaras med hjälp av sorteringsmekanismer. Både samhällskunskaps- och historieundervisningen har förvisso en signifikant effekt på studenternas kunskaper om samhälle och politik, men dessa effekter kan i själva verket bero på de selektionsmekanismer som styr rekryteringen till högre utbildning (Teorell & Westholm 1999b; Westholm, Lindquist & Niemi 1990).

De flesta forskare är överens om att selektionseffekten ligger bakom en stor del av variansen i individuella studieresultat, men det finns också studier som lyfter fram att skolans organisation, läroplan eller pedagogiska metodval kan, åtminstone till en viss del, jämna ut selektionseffekter. En internationell komparativ studie, IEA Civic Education Study, om gymnasieungdomars demokratiska kunskaper, värderingar och beteende i 16 länder visade exempelvis att den starkaste prediktorn för elevernas kunskaper om demokrati och samhälle var hemmets sociokulturella status, som mättes med hjälp av indikatorn antalet böcker i hemmet. Effekten av föräldrarnas formella utbildning och elevens förväntade framtida utbildning var i nästan samma klass. Påverkan från hembakgrund var alltså påtaglig. Men studien kunde även belägga att skolan har en självständig effekt på elevernas kunskaper. Både deliberativa undervisningsmetoder, där eleverna upplever att allas åsikter möter respekt, och deltagande i elevråd visade en tydlig positiv effekt på elevernas kunskaper om demokrati och samhällsfrågor (Amadeo m. fl. 2002:147-151).¹³

Även andra studier har visat att deltagande i skoldemokratin, till exempel i elevråd, främjar elevernas kunskaper om samhällsfrågor (Torney-Purta m. fl. 2001; Verba, Schlozman & Brady 1995). En nyligen avslutad jämförande europeisk studie visade att ungdomar som deltagit i elevråd eller varit ordförande i klassråd har ett högre deltagande i politiska aktiviteter när de blivit vuxna (Sora 2005).

Ett annat exempel på en bakomliggande faktor, som kan förklara sådana skillnader som till synes beror på utbildningen, är kön. Henrik Oscarsson fann tydliga skillnader i grundläggande värderingar när han jämförde ungdomar med olika längd och inriktning på sina gymnasiestudier (Oscarsson 2002). Mycket av variationen kunde förklaras med hjälp av att dessa utbildningar är flick- respektive pojkdominerade, dvs. att den bakomliggande förklaringen är kön. Men utbildningsinriktningen visade sig ha även en oberoende effekt på ungdomars värderingar. Resultaten pekade på att värdereproduktionen varierar mellan de olika gymnasieutbildningarna, å ena sidan vård- och humanistutbildade och andra sidan teknikutbildade ungdomar. Oscarsson påpekar dock att den kausala riktningen inte gick att pröva i den aktuella studien, det vill säga att det inte går att fastslå om det är utbildningen som påverkar individens värderingar eller om individer med vissa värderingar söker sig till en viss utbildning (Oscarsson 2002). Det är intressant av två skäl, varav det ena är de bevi-

¹³ Upptäckten av att en demokratisk och öppen undervisningsmetod främjar elevernas kunskaper härstammar från den första komparativa IEA-studien om skolungdomars demokratiskunskaper (Torney, Oppenheim & Farnen 1975).

sade könsskillnaderna och det andra att Oscarsson här upptäckt en kontextuell förklaringsfaktor, nämligen en värdegemenskap hos elever som studerar på ett visst utbildningsprogram.

När vi talar om selektionseffekter är det därmed både individuella och strukturella effekter som kan diskuteras. Olika gymnasieprogram skapar unika miljöer med skilda kulturer för både studier, fritid och synen på samhället i stort. Det är det jag kallar en strukturell effekt. Men det man oftast diskuterar är den individuella effekten, i form av olika kompetens som en konsekvens av programmens olika inriktningar och kvalitéer. Ibland är forskare för snabba med att dra slutsatsen att det är skolans arbete som leder till de observerade skillnaderna mellan elever som valt olika utbildningsvägar. Men det behöver alltså inte enbart bero på skillnader i undervisningens kvalité eller inriktning. Det är möjligt att andra egenskaper som också varierar mellan de studerade elevgrupperna – föräldrarnas sociala klass och deras engagemang i barnens skolgång samt barnens intelligens och politiska intresse – påverkar medborgerligt beteende mer jämfört med skolan. Därmed får den formella utbildningen äran av effekter som egentligen borde förklaras med faktorer som forskarna inte tagit med i sin studie (Luskin 1990; Niemi & Junn 1998).

Det är ställt utom allt tvivel att man bör kontrollera eventuella skoleffekter för de selektionsmekanismer som finns i den svenska skolan, varav den socioekonomiska snedrekryteringen till olika gymnasieutbildningar är mest väldokumenterad (se t ex Gustafsson 1998; Reuterberg & Svensson 2000). Socioekonomiska resurser påverkar också ungdomars studieresultat. Ungdomar från arbetarklasshem har sämre studieresultat jämfört med medelklassbarn (se t.ex. Reuterberg & Svensson 2000; Tallberg Broman, Rubinstein Reich & Hägerström 2002). Studier har visat att omkring tio procent av variationen i betygsresultat i de svenska skolorna kan förklaras med hjälp av social bakgrund (SOU 2000:39, s.151).

Andra aktuella egenskaper är individens kön och etniska bakgrund. Flickornas skolframgångar har lett till moralisk panik inom framför allt brittisk och australiensisk skolforskning (Tallberg Broman, Rubinstein Reich & Hägerström 2002:130). Här i Sverige har regeringen förordat särskilda satsningar i skolan i syfte att höja pojkars studieprestationer (Utbildnings- och kulturdepartementet 2006).

Sambandet mellan studieprestationer och etnisk bakgrund är förmodligen det mest komplexa av de hittills diskuterade. Gruppen invandrarungdomar är ytterst heterogen, både avseende kunskaper i det svenska språket, vistelsetiden i landet och socioekonomisk bakgrund. De utlandsfödda skolungdomarna kommer från en mängd olika länder, där f.d. Jugoslavien, Bosnien-Hercegovina, Iran och Irak är de vanligaste (Skolverket 2004b). Den svenska skolans etniskt normerande referensramar har inte problematiserats i någon större om-

fattning, eller synliggjorts i förhållande till etniska minoriteter. Därför är kunskapen bristfällig avseende effekterna av den ökade rörlighetens olika sidor. Bristen på kunskap är särskilt påtaglig avseende ungdomar med band till andra länder eller andra etniska grupper vid sidan av Sverige och det svenska – postnationella ungdomar kallas de ibland – och deras syn på medborgarskap (Tallberg Broman, Rubinstein Reich & Hägerström 2002:187).

En generell iakttagelse är att elever med invandrarbakgrund har sämre skolresultat än elever med svensk bakgrund. Det finns ett antal andra bakgrundsfaktorer som samvarierar med skolframgång, bland annat föräldrars utbildningsnivå och anknytning till arbetsmarknaden samt om elevens föräldrar är ensamstående eller inte. Enligt Skolverkets studie har elever med utländsk bakgrund ett sämre utgångsläge än infödda elever, eftersom de oftare har föräldrar som uppstår socialbidrag, står utanför arbetsmarkanden, är lågutbildade och är ensamstående. Om man tar hänsyn till dessa bakgrundsfaktorer så försvinner mycket av skillnaderna i skolframgång mellan elever med respektive utan utländsk bakgrund. Det är bara för gruppen elever som anlant till Sverige efter 1993 som det återstår betydande negativa skillnader (Skolverket 2004b). Det faktiska problemet kvarstår dock. Även om statistisk analys kan trola bort initiala skillnader, försvinner inte de från verkligheten. En betydande grupp elever med utländsk bakgrund har stora svårigheter under sin skolgång, och oavsett som den tyngsta förklaringen är sociala bakgrundsfaktorer eller det etniska ursprunget bör deras situation uppmärksammas.

De konkreta forskningsresultaten avseende skolans medborgarbildande arbete täcker både generella utbildningseffekter, selektionseffekter, pedagogiska vägval, studieplan och elevinflytande. I tabellen nedan är de viktigaste resultaten samlade.

Tabell 2.1. Politisk socialisation, skolans roll. (Teoretiska ansatser.)

Kategori	Mekanism	Forskare
Kunskaper och färdigheter	Utbildningen har en kumulativ verkan på individens demokratiska färdigheter.	(Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996)
Kursplanering	Skolans läroplan kan påverka undervisningens utfall. Genom att lägga samhällsundervisningen på skolans avgångsklass når man bättre resultat eftersom eleverna är mer motiverade.	(Niemi & Junn 1998)
Lärandemiljö	Valet av undervisningsmetoder är avgörande för inlärningsprocessen (deliberativ klassrumsmiljö).	(Torney, Oppenheim & Farnen 1975) (Torney-Purta m. fl. 2001) (Amadeo m. fl. 2002)
Elevinflytande	Deltagande i elevråd eller motsvarande.	(Verba, Schlozman & Brady 1995) (Torney, Oppenheim & Farnen 1975) (Torney-Purta m. fl. 2001)
Selektion, föräldrars socioekonomiska ställning	Föräldrarnas socioekonomiska status påverkar barnens studieresultat. Socioekonomisk snedrekrytering till gymnasieskolan ligger bakom kunskapsskillnader i olika skolämnen.	(Verba, Schlozman & Brady 1995) (Torney, Oppenheim & Farnen 1975) (Torney-Purta m. fl. 2001) (Luskin 1990) (Gustafsson 1998) (Reuterberg & Svensson 2000)

Tabellens sista rad omfattar sådana selektionseffekter som är följden av elevers hembakgrund. Eftersom hembakgrund är så intimt sammankopplat både med skolprestationer och med ungdomars medborgerliga identitet finns det god anledning att ägna en stund åt problematiken kring hembakgrund och medborgarskap. I nästa avsnitt kommer flera forskningsresultat som berör familjens roll i den politiska socialisationsprocessen att redovisas.

Familjen som värderingsförmedlare

Flera förhoppningar avseende demokratins framtid och medborgarfostran är riktade mot skolan. Detta till trots är de flesta forskare överens om att familjen alltjämt är den centrala förmedlaren av ungdomars värderingar. Det finns dock vissa invändningar som kan göras mot denna gängse uppfattning. Även om det råder enighet om att familjens roll är viktig är det inte enkelt att beskriva *hur* familjen förmedlar värderingar. För det första, normen om vad som är en familj och vad som kan betraktas som en avvikelse från en normalfamilj har förändrats betydligt. Även om de flesta ungdomarna bor ihop med sina båda för-

äldrar – enligt SCB levde 72 procent av barn och unga upp till 17 år med sina båda föräldrar år 2003¹⁴ – är det vanligt att barn under sin uppväxttid har relationer som liknar den mellan barn och en biologisk förälder med flera vuxna än ursprungsföräldrarna. Vilka eller hur många vuxna som ingår i ett barns tolkning av begreppet förälder är inte alltid självklart, inte heller är det självklart att påverkan av en biologisk förälder alltid är större än av en eller flera andra vuxna som ingått i familjen en kortare eller längre tid.

Min andra invändning berör problematiken att precisera hur familjen reproducerar värderingar. Tidigare forskning har visat att föräldrarnas livsstil och värderingar, såväl som föräldrarnas utbildningsnivå påverkar barnens värderingar. Det finns dock ingen automatik i värderingsöverföringen, eftersom ungdomarna både kan ta efter föräldrarnas värderingar, vara likgiltiga för dem eller opponera sig mot dem. Attitydöverföringen är villkorad av sättet man umgås och kommunicerar inom familjen (jmf. Rosén 2001a; Westholm 1991), eftersom värdegemenskap förutsätter kännedom om vad den andra parten tycker och tänker om olika fenomen i livet. Därför kan man anta att frekventa samtal mellan föräldrar och barn främjar lika attityder inom familjen. Ett mer specifikt antagande är att föräldrarnas utbildningsnivå påverkar barnens intresse för politik. Ungdomar med välutbildade föräldrar skulle i så fall vara mer exponerade för politiska frågor hemma, eftersom individer med hög utbildning oftare är intresserade av politik och därför oftare diskuterar politiska frågor. Jag ska nu närmare presentera två studier som går på djupet med varsitt antagande kring dessa mekanismer. Först Anders Westholms studie om hur psykosociala mekanismer inom familjen förklarar hur attityder och värderingar förs över från föräldrar till barn, sedan Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman och Henry Bradys studie om hur föräldrarnas ekonomiska resurser på olika sätt påverkar barnens intresse för medborgerligt deltagande.

En studie som grundligt diskuterar tänkbara psykologiska mekanismer i överföringen av politiska värderingar i relationen mellan föräldrar och barn är Anders Westholms *The Political Heritage. Testing Theories of Family Socialization and Generational Change* (1991). En viktig iakttagelse som han gör är att andelen politiska rebeller – det vill säga individer som opponerar mot de gällande normerna – är liten bland de unga. Det är kontinuitet snarare än avståndstagande som präglar förhållandet mellan generationerna.¹⁵

¹⁴ Uppgiften är hämtad från SCB:s webbplats <http://www.scb.se/> den 31 augusti 2005.

¹⁵ Westholms iakttagelse bekräftas av Eva Chinapah, som i sin avhandling studerar hur värderingar som förmedlats av hemmet och föräldrarna konfronteras under tonårstiden med andra

Westholm identifierar två dynamiska processer som kan förklara värderingsöverföring mellan generationer. Den första processen har sin utgångspunkt i föräldrarnas politiska identitet. Styrkan i föräldrarnas ideologiska övertygelse påverkar graden av överensstämmelse mellan föräldrars och ungdomars politiska värderingar. Ju mer övertygad en förälder är i sin politiska ideologi, desto starkare blir överföringen (se även Andolina m. fl. 2001; Verba, Schlozman & Brady 1995). Den andra processen berör den känslomässiga relationen och kommunikationsmönstret mellan föräldrar och barn. Det krävs samtal mellan föräldrar och barn för att ungdomarna ska kunna veta vad föräldrarna tycker och tänker om olika företeelser i livet. Ju tätare kommunikation mellan föräldrar och barn, desto större blir samstämmigheten generationer emellan.

Utöver psykosociala processer har individbaserade socioekonomiska faktorer visats vara betydelsefulla förklaringar av variation i politiskt beteende och politiska attityder. Utbildning är en viktig indikator för socioekonomisk status, och inom politisk socialisation är det framför allt effekten av föräldrars utbildning på barnens politiska värderingar som studeras. Eftersom det politiska deltagandet har ett starkt samband med den formella utbildningens längd är det rimligt att anta att längden av föräldrarnas utbildning kan påverka de ungas politiska värderingar, till exempel genom mer gynnsamma villkor för politisk socialisation i hemmiljön. Mycket riktigt, Verba, Schlozman och Brady (1995) har funnit att längden av föräldrars formella utbildning påverkar barnens framtida deltagande i politiska aktiviteter. De identifierade två mekanismer i syfte att förklara den observerade effekten.¹⁶ Båda mekanismerna är mellanliggande och har sin utgångspunkt i föräldrarnas formella utbildning. Den ena mekanismen beskriver en kausal länk som leder från föräldrars utbildningsnivå till barnens utbildningsnivå och därifrån vidare till yrke och inkomst, vilka i sin tur är välbeprövade indikatorer för politiskt deltagande. Den andra mekanismen beskriver relationen mellan föräldrars utbildning och politisk stimulans hemma. Studien visar att välutbildade föräldrar oftare är politiskt intresserade och därför också oftare diskuterar politik med sina barn. De ungdomar som hade politiskt intresserade föräldrar var själva mer aktiva inom elevdemokra-

värderingar och normer, något som ibland fall leder till normbrott hos tonåringen. Hon anger, med stöd från tidigare forskning, att de flesta tonåringar internaliserar konventionella värderingar, men att dessa sällan är en garanti för konventionellt beteende (Chinapah 2000).

¹⁶ Verba och hans kolleger studerade fyra olika former av politiskt deltagande. Dessa var att rösta, samtala om politik, ge ekonomiska bidrag och delta i tidskrävande aktiviteter. Den kompletta modellens förmåga att förklara variationen var högst avseende politiska samtal och att rösta. Den fungerade sämst avseende ekonomiska bidrag till politiska ändamål.

tiska aktiviteter i skolan jämfört med sina jämnåriga kamrater, och fick därmed ytterligare näring för sitt politiska intresse och kunnande (Verba, Schlozman & Brady 1995:438-439).

Verba, Schlozman och Bradys studie visar att amerikanska ungdomar med välutbildade föräldrar skaffar sig en längre utbildning, deltar i högre omfattning i skoldemokratien och i föreningslivet och oftare skaffar sig ett yrke som leder till en god samhällsposition. Alla dessa faktorer gynnar intresset för politiskt deltagande. Den goda effekten förstärks ytterligare av att välutbildade föräldrar tenderar att vara mer politiskt intresserade än andra, vilket också bidrar till att främja nästa generations politiska kunskaper och deltagande. Deras studie visar tydligt hur viktigt det är kontrollera för föräldrarnas utbildningsnivå när man har som ambition att förklara skillnader i ungdomars politiska värderingar, något som jag också avser att göra. Studien visar också hur det politiska intresset växer kumulativt, genom att en gynnsam startposition i hemmet ökar chansen för att ungdomar under sin skoltid får ytterligare erfarenheter som gynnar deras framtida politiska deltagande. Med andra ord, utbildningseffekten är ett resultat av att skolan i USA fungerar som en selektiv institution där elever med sämre utgångsläge hemifrån inte kompenseras för det under skoltiden. Hur den ser ut i Sverige, där ambitionen är att ge alla ungdomar en likvärdig skolgång, och där skillnader i elevprestationen skolor emellan traditionellt sätt har varit betydligt mindre jämfört med USA (se t ex Almgren 2006:75; PISA 2003), är en av de stora frågorna som jag kommer att analysera i denna studie.

Resultaten av Verba, Scholzman och Bradys studie får dock tolkas med en viss reservation, eftersom dess design inte är optimal. Det empiriska underlaget är hämtat från en vuxenpopulation, som har fått svara på frågor om både sin uppväxttid och sina samlade politiska erfarenheter och aktiviteter. Risken är uppenbar att man med ett sådant upplägg får tillrättalagda svar, där den som svarar medvetet eller omedvetet väljer ett svarsalternativ som stämmer överens med nuläget. Den som i vuxen ålder är politiskt aktiv tenderar att överskatta sin politiska aktivitet under uppväxten, och tvärtom. Risken är alltså överhängande att de politiska aktiv vuxna har överskattat sitt intresse för politik under skoltiden och eventuellt även betonat de individuella egenskaperna (politiskt intresse, deltagande i elevråd) framför de kontextuella, som till exempel skolans politiska kultur. Man tar hellre upp sina egna framgångar än lyfter fram en stimulerande miljö eller en engagerad rektor.¹⁷

¹⁷ Författarna är medvetna om problematiken och diskuterar detta (Verba, Schlozman & Brady 1995:424-426). Att de retrospektiva frågorna skulle gynna individfaktorer framför kontextuella

Om man istället följer samma individer under en längre tidsperiod kan man undvika brister i validitet, en design som till exempel Westholm samt Jennings och Niemi valde i sina studier om politisk socialisation. Problematiken kring studiens validitet vad gäller Verba, Scholzman och Bradys resultat leder alltså till vissa reservationer, trots studiets uppenbara empiriska och metodologiska styrka i andra hänseenden. Som en ytterligare konsekvens av designen är modellen koncentrerad på individbaserade mekanismer. Även om forskarna hade ett relativt rikt material som kunde belysa skoleffekter på både individ- och kontextuell nivå, avfärdades de kontextuella faktorerna i ett tidigt skede, kanske på grund av att den valda retrospektiva designen ledde till en underskattning av dessa faktorerens betydelse.

Samtidigt som Verba, Scholzman och Brady var observanta på de många sätten som föräldrarnas utbildningsnivå kan påverka ungdomars framtida politiska engagemang, kom de till korta vad gäller de psykologiska mekanismerna. Medan Westholm betonade vikten av att studera kommunikationsmönstret inom familjen, och på det sättet lyfte fram ungdomarna som en aktiv part i processen, nöjde sig Verba och kollegorna med att mäta föräldrarnas politiska aktivitetsgrad och om föräldrarna diskuterade politik hemma medan ungdomarna var närvarande. De frågade alltså inte om ungdomarna samtalade om politik med sina föräldrar, vilket kan ses som en svaghet i det empiriska underlaget.

Jag har nu presenterat två teorier om hur värderingar och beteendemönster överförs från en generation till en annan. Westholm har å ena sidan studerat de psykosociala mekanismerna inom familjen och visat att både föräldrarnas politiska övertygelse och kommunikationen mellan föräldrar och barn är viktiga förklaringar till hur attityder och värderingar förs över. Verba, Scholzman och Brady har å andra sidan studerat hur familjens socioekonomiska status påverkar ungdomars inställning till politiskt deltagande. Båda betonar vikten av kommunikation, fast från olika utgångspunkter. Dessa två perspektiv sammanlänkas genom iakttagelsen att utbildningsnivån förändrar kommunikationsmönstret i familjer och det sätt föräldrarna stöttar och bemöter barnet (Rosén 2001b, s.222). Jag betraktar dessa teorier som sinsemellan kompletterande, och här näst följer ett resonemang om hur familjens roll relaterar till de tidigare presenterade skolhypoteserna.

faktorer tar de dock inte upp, trots att de efter en initial analys utesluter de kontextuella skolvariablerna från vidare analys.

Tabell 2.2. Politisk socialisation, familjens roll. (Teoretiska ansatser.)

Kategori	Mekanism	Forskare
Politiskt engagemang	Ju mer politiskt engagerade föräldrar, desto starkare överföring av politiska värderingar.	(Westholm 1991)
Värderingsöverföring	För att politiska värderingar ska kunna överföras krävs det en levande dialog mellan föräldrar och barn.	(Westholm 1991)
Resursöverföring – samhällsposition	Samhällsposition förklarar attityden till politiskt deltagande. Samhällsposition går i arv genom socioekonomiskt styrda utbildningsval, som i sin tur påverkar attityder och värderingar.	(Verba, Schlozman & Brady 1995)
Resursöverföring – intresse för politik	Välutbildade föräldrar är oftare intresserade av politik, och genom att de diskuterar politik hemma förs intresset över till barnen.	(Verba, Schlozman & Brady 1995)

Forskningen om familjens roll under den politiska socialisationsprocessen ger en god grund för förståelsen hur olikheter i medborgerliga identiteter frambringas. Familjen är den primära socialisationsagenten som skapar basen för den uppväxande individens identitet. Skolan däremot är en sekundär socialisationsagent med politiskt satta riktlinjer, och dess roll är att förmedla de gällande samhällsnormerna avseende politiska värderingar och beteende, vid sidan av huvuduppgiften att förmedla de nödvändiga kunskaperna och färdigheterna för ett aktivt yrkes- och samhällsliv.

Ojämlig start – likvärdigt slut?

Det finns onekligen starka krafter som påverkar ungdomarna under deras utveckling. Startläget på den medborgerliga banan är i hög grad ojämn, med hänsyn taget endast till hembakgrund, kön och etnicitet. Läger man därutöver till programval på gymnasiet och olikheter såväl i individers studieförmåga som mellan enskilda skolor börjar man inse vidden av skolans demokratimål och läroplanens ambitioner att erbjuda alla ungdomar en likvärdig utbildning. I denna studie tolkas demokratimålet som att all gymnasieutbildning på ett likvärdigt sätt ska resultera i kompetenta samhällsmedborgare som förstår demokratins principer och vet hur samhället styrs, och därutöver utvecklar sin vilja att aktivt bidra till en fördjupad demokrati.

Jag ställde några frågor i början av kapitlet, i syfte att utröna om det i huvudtaget är rimligt att anta att olikheter i ungdomars syn på medborgerliga aktiviteter kan bero på olikheter i skolans demokratiarbete. Efter att ha gått igenom ett antal studier som brottats med liknande frågor är min bedömning att det är möjligt. Tidigare forskning har bevisat att skolans medvetna arbete med pedagogiska metoder, framför allt genom deliberativa samtal, gör skillnad avseende skolprestationer. Även satsningar på demokratisk organisation och elevinflytande har visat ha vissa framgångar i fråga om ungdomars demokratis-kunskaper.

Kunskapsläget avseende möjliga bakomliggande förklaringar till dessa synbara skoleffekter är varierande. Det finns en gedigen forskningstradition avseende den socioekonomiska bakgrundens betydelse både inom statsvetenskaplig deltagandeforskning och i pedagogisk forskning. Vi vet också en del om skillnader mellan könen inom dessa fält. Däremot är frågan om etnicitet av senare datum och också mer komplicerad att säga något generellt om. Jag har dock funnit en del användbara instrument för den fortsatta analysen om skolans demokratiarbete och dess betydelse för ungdomarnas inställning till ett aktivt medborgarskap. I nästa kapitel ska jag utveckla mina idéer om hur man på bästa sätt kan studera hur den svenska skolan lyckas med sitt demokrati-uppdrag.

3

ATT STUDERA UNGAS POLITISKA IDENTITET

Det finns många förklaringar till hur politiska attityder formas. Eftersom det är mänskligt beteende som studeras så är också dessa förklaringar sammanvävda och hopkopplade på ett sätt som man svårligen kan återge i en analys. Däremot kan man försöka skapa en hypotetisk modell och testa den, och även om modellen inte helt kan återge verklighetens komplexitet och mångfald kan studien ändå bidra till att förbättra kunskapsläget, om man går systematiskt till väga. Ett bra exempel är Verba, Schlozman och Bradys modell för politisk socialisation där skillnader i politiskt deltagande förklaras utifrån föräldrars socioekonomiska status. Det är förmodligen också den mest omfattande studien om politisk socialisation där man med utgångspunkt i uppväxtvillkoren under barn- och ungdomsåren förklarar varför vuxna individer har olika inställning till aktivt medborgarskap.

Bilden på nästa sida visar Verba, Schlozman och Bradys socialisationsmodell (Verba, Schlozman & Brady 1995). Huvudantagandet är att ett gynnsamt utgångsläge – välutbildade föräldrar – för med sig följande: en högre exponering för politik hemma, längre utbildning, ett mer aktivt deltagande i elevdemokrati under high school, bättre kunskaper om samhällsfrågor, ett större politiskt intresse, en aktivare bevakning av politiska händelser och som slutpoäng; ett mer aktivt politiskt deltagande.

Figur 3.1. Verba, Scholzman och Bradys modell över politisk socialisation. (Konceptuell modell.)



Modellen har både fördelar och nackdelar. Till dess fördelar hör att den sammanlänkar ett antal välbeprövade orsaksfaktorer till en teoribaserad kausal förklaringsmodell. Dess brist är att den inte tar hänsyn till skolans aktiva roll i det demokratiska samhället. Istället för att problematisera skolans samhällsuppdrag förmedlas en förenklad syn på utbildningseffekter, nämligen att goda resurser i uppväxtmiljön medför en mängd fördelar som tillsammans bidrar till att upprätthålla de existerande, socialt baserade skillnaderna i politiskt deltagande.

En mer dynamisk utgångspunkt utifrån den svenska skolans demokratiuppdrag vore att i stället studera i vilken mån som skolan strävar mot att bryta detta mönster och bidra till ett mer jämlikt politiskt deltagande. Skolans uppgift i Sverige är att inte endast förvalta och förädla individens initiala förmåga, utan också att kompensera för sådana skillnader som olika hemförhållanden skapar. Hur skolan lyckas med det jämlikhetssträvande uppdraget när den frivilliga skolformen präglas av social selektering är en komplicerad fråga att svara på i en enda studie, och det sätt man väljer att angripa problemet blir avgörande för de svar man kommer fram till i slutändan.

Min frågeställning är om de stora skillnaderna i attityden till politiskt deltagande hos 18-åringar som gått på olika program på gymnasiet uteslutande kan betraktas som ett resultat av de initiala skillnaderna ungdomar emellan, eller om det går att särskilja effekter av skolans demokratiarbete. Gymnasieskolan har ett likvärdighetsmål avseende utbildningens kvalitet; 'Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet', enligt skollagens paragraf 2. Så oavsett om ungdomarna väljer en gymnasieskola i en fattig eller välmående stadsdel eller kommun bör de få en likvärdig utbildning inom det nationella program de valt. För varje nationellt program finns det särskilda program mål och kursplaner, vilket medför att gymnasieskolans yr-

kesförberedande uppdrag är tydligt differentierat mellan programmen. Där-
emot är målbeskrivningen avseende skolans demokratimål gemensam för hela
gymnasieskolan, vilket kan tolkas som en jämlikhetssträvande målbeskrivning.
Det är också ansatsen för den kommande analysen.

Den generella utgångspunkten i denna studie är att det är naturligt att det
finns kunskaps- och värderingsskillnader mellan elever på de olika program-
men, eftersom elever med olika studieintressen och -förmågor väljer olika pro-
gram. Skillnader i värderingar och kunskaper är därför ofrånkomliga. Rimligt-
vis finns det dock gränser för hur omfattande dessa skillnader får vara för att
man inte ska säga att skolan misslyckats med sitt utbildningsmål, och dessa
gränser sätts främst i betygskriterierna. Om det finns en programbaserad sys-
tematik i hur eleverna klarar utbildningsmålet bör intresset snarare riktas mot
skolans sätt att arbeta med dessa elever än till de enskilda individerna.

I USA har man kunnat tydliggöra att klassbakgrund påverkar både valet av
skola och individens medborgerliga beteende (Verba, Schlozman & Brady
1995). Det finns dock stor anledning att uppmärksamma att Sverige skiljer sig
från USA i många avseenden. Bland annat har jämlikhetsmålet styrt den
svenska skolans villkor under större delen av 1900-talet. Därför är det av sär-
skilt intresse att studera om den svenska skolan kan kompensera för de starka
identitetsformande krafterna som ens sociala bakgrund medför.

Vägval inför studien

Jag söker alltså bevis för att skolan kan stärka ungdomars vilja att aktivt delta i
samhällslivet, oavsett social bakgrund eller andra medfödda eller tidigt erövra-
de egenskaper. Hur går man bäst tillväga att pröva en sådan ansats? Utifrån
studiens ambition – att kunna dra både generella och villkorade slutsatser¹⁸ om
den svenska gymnasieskolan – är en studie som omfattar ett stort antal indivi-
der att föredra. Underlaget bör vara både representativt och tillräckligt omfat-
tande för att kunna delas i undergrupper. Det talar för en design som redan från
början försäkrar att ungdomar i de olika programmiljöerna blir tillräckligt väl-
representerade i urvalet för att man även ska kunna pröva antaganden som
exempelvis utgår ifrån kön eller social bakgrund.

¹⁸ Med villkorade slutsatser menas att jag utgår ifrån att det kan finnas sådana skillnader mellan
de olika programmiljöerna som leder till att vissa slutsatser gäller endast för vissa elevgrupper.

Det optimala när man vill uttala sig om hur beteende och värderingar formas är att följa en stor grupp individer under en längre tid. Anders Westholm följde en grupp ungdomar födda 1965 under den första halvan av 1980-talet, med uppföljningar åren 1981, 1983 och 1985 (Westholm 1991). En panelstudie ger mycket goda förutsättningar att studera hur olika vägval påverkar individen, och hur individens utveckling sker. En liknande design fanns hos pionjärerna inom politisk socialisationsforskning, Richard G. Niemi och M. Kent Jennings, vars arbete att följa en ungdomskohort startade under 1960-talet, och där de senaste avrapporteringarna är från 2004. (Jennings 1996; Jennings & Niemi 1968; 1974; Jennings & Niemi 1981; Jennings & Stoker 2004; Walsh, Jennings & Stoker 2004).

En paneldesign har även nackdelar, varav den tyngst vägande är att de är både mycket kostsamma och tidskrävande att genomföra. De intressanta resultaten låter sig vänta tills man gjort ett antal mätningar. Därför är det betydligt mer vanligt att i en tvärsnittstudie försöka kompensera för det man går miste om genom att ställa välformulerade tillbakablickande frågor. Ofta används frågor som berör individens sociala bakgrund, utbildning och erfarenheter av varierande slag. Det går att skapa en kausal modell - villkor tidigare i livet påverkar livssituationen vid en senare mätning - med hjälp av en enda studie, något som till exempel *Voice and Equality* bevisar (Verba, Schlozman & Brady 1995).

Jag riktade viss kritik mot analysen i *Voice and Equality* i kapitel 2. Studien hade en lång retrospektivitet i sin design, i och med att en grupp vuxna fick svara på en hel del detaljerade frågor kring sina aktiviteter under uppväxtåren. Det medför en risk att individen, medvetet eller omedvetet, tillrättalägger sina svar så att dessa stämmer överens med nuläget. Man minns fel eller vill ge ett gott intryck, två vanliga och väldokumenterade mänskliga beteenden. Utifrån denna kritik kan man dra slutsatsen att det är bättre att studera ungdomar istället för vuxna, när studiets fokus – de förklarande mekanismerna – ligger i ungdomsåren. Chansen att man får ett mer korrekt underlag att arbeta ifrån förbättras avsevärt om individen ombeds att endast återblicka ett par år bak i tiden, jämfört med flera decennier.

Det man däremot går miste om är själva facit, man får inget svar på frågan hur dessa ungdomar blev när de väl hade etablerat sig i vuxenlivet. I mitt fall är inte det tillkortakommandet så allvarligt, eftersom min avsikt inte är förut säga framtida beteende, utan att pröva läroplanens målbeskrivning avseende viljan att delta:

...varje elev ska utveckla sin vilja att aktivt bidra till en fördjupad demokrati och stärka sin tilltro till den egna förmågan att ta initiativ, ta ansvar och påverka sina villkor. (Lpf 94:13).

För att kunna analysera måluppfyllelsen räcker det i princip att fråga ungdomarna om de vill bidra aktivt eller inte. Det är viljan, det vill säga attityden, som ligger i fokus och inte själva beteendet.

Det finns goda argument för både tvärsnitts- och panelstudier. Valet i denna studie är en tvärsnittsanalys av en kohort 18-åriga gymnasieelever som är i färd att avsluta sin utbildning. En sådan population har många fördelar. För det första, de är myndiga och har rätt att rösta i nationella val och ställa upp på politiska förtroendeuppdrag, vilket innebär att frågor om politiska aktiviteter har större relevans för dem jämfört med yngre elever. För det andra, de har färska erfarenheter av gymnasieskolans demokratiarbete och har en god överblick på det som sker i dagens ungdomsskola. För det tredje, eftersom de tillhör en och samma ålderskohort delar de i mångt och mycket samma tidsbundna erfarenheter av både skolreformer och omvälvande politiska händelser.

Analysstrategi

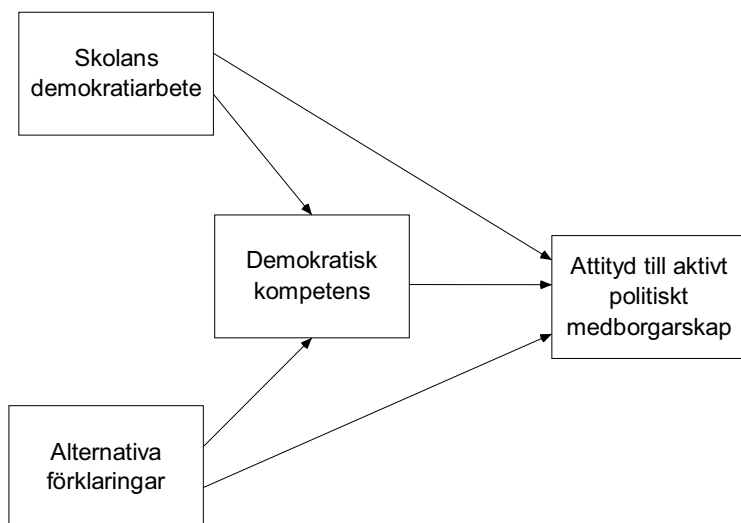
Jag har utvecklat en tvåstegsmodell för att analysera skolans demokratiarbete. Deltagande i elevdemokrati och lärandemiljön i klassrummet är de två metoderna för skolans demokratiarbete som kommer att studeras. I ett första steg studeras om och hur gymnasieskolan genom elevinflytande och lärandemiljö främjar ungdomars demokratiska kompetens. I ett andra steg studeras hur demokratisk kompetens påverkar synen på aktivt politiskt medborgarskap. En viktig del i arbetet är att ta reda på hur de skolrelaterade faktorerna samverkar med andra faktorer som är kopplade till individens sociala ursprung, kön och förhållningssätt till politik. I nästkommande avsnitt beskrivs hur det konkreta analysarbetet ska genomföras steg för steg. Men först ett kort resonemang kring analysstrategin.

Intern validitet i förklarande studier handlar i mångt och mycket om i vilken grad som man kan dra slutsatser om kausalitet i analysarbetet. Morris Rosenberg utvecklade en metod för surveyundersökningar där han lånade element från den experimentella forskningen, och kallade sin teknik att *elaborera samband*. Genom att systematiskt pröva olika samband kan man antingen utesluta alternativa förklaringar eller visa hur det observerade sambandet har förekommit, det senare genom att avslöja den bakomliggande kausala mekanismen eller processen (Rosenberg 1968). Jag har valt att använda en vidareutveckling av Rosenbergs elaborering av samband, som Carol S. Aneshensel preciserat i sin bok *Theory-Based data analysis for the social sciences*. Aneshensels metod innebär att man styrker ett kausalt antagande med hjälp av en så kallad inkluderande modell, som förutom det centrala antagandet även omfattar alternativa förklaringar. Man konstruerar en inkluderande modell för att systema-

tiskt testa hypoteser om varför det ursprungliga sambandet har uppstått, och därmed spåra och precisera de kausala mekanismerna i fråga (Aneshensel 2002:12-13).

I figuren nedan återges en konceptuell modell för den kommande analysen. Det centrala sambandet som jag studerar är *Skolans demokratiarbete* → *Attityd till aktivt politiskt medborgarskap*. Den kausala mekanism som jag antar ligga bakom det centrala sambandet är *Demokratisk kompetens*. Jag prövar antagandet genom att kontrollera om dessa samband behåller åtminstone en del av sin förklaringskraft när alternativa förklaringar förs in i samma modell. Om så är fallet har mitt centrala antagande styrkts, enligt logiken bakom Aneshensels vidareutveckling av Rosenbergs teknik för sambandselaborering.

Figur 3.2. Studiens analysmodell. (Konceptuell modell.)



Analysarbetet genomförs både i den samlade elevpopulationen och i de olika programgrupperna. Dessutom ingår jämförelser mellan programmen. Analysmetoden omfattar både enkla jämförelser med hjälp av procentuella fördelningar, och strukturell ekvationsmodellering som är en metod för sambandsanalys mellan latenta konstruktioner. Dataanalysprogrammet SPSS används i den enklare delen av analysen. I arbetet med strukturell ekvationsmodellering används två programvaror, nämligen *Amos*, som i likhet med bl. a. *Lisrel* och *M-plus* är speciellt framtagen för multivariat analys med hjälp av latenta vari-

abler, och *Streams*, som är ett interfaceprogram till ett antal SEM-program.¹⁹ Amos beräknar ett antal mått för hur väl den hypotetiska modellen passar i det observerade datamaterialet, och för sannolikheten att det underliggande datamaterialet på ett korrekt sätt avspeglar verkligheten. Det mått som jag framför allt kommer att använda mig av är RSMEA (the root mean square error of approximation), men även Chi-2-värdet kommer att redovisas.²⁰

Eventuella skillnader mellan programmen kommer att analyseras med hjälp av en särskild teknik inom strukturell ekvationsmodellering, nämligen flerggruppsanalys. I flerggruppsanalys beräknas modellen separat för varje grupp, i detta fall blir detta aktuellt när olika programkategorier jämförs sinsemellan. Flergruppsanalys ger flera värdefulla bidrag till arbetet. För det första, RMSEA-värdet anger om gruppmodellen beskriver verkligheten bättre jämfört med helgruppsanalys. Om det finns systematiska skillnader mellan grupperna avseende det undersökta sambandet kommer RMSEA-värdet att sjunka – ett tecken för att modellspecifikationen har förbättrats – och en signifikantstest avslöjar om skillnaderna mellan grupperna är signifikanta. För det andra, flerggruppsanalysen beräknar separata stigkoefficienter för varje grupp. En jämförelse av stigkoefficientens styrka och riktning kommer att ge information om det prövade antagandet i de olika grupperna. Tolkning av flergruppanalysen kommer därmed att visa om elever på gymnasiet olika program har lika eller olika erfarenheter av skolans elevdemokrati och lärandemiljö, och huruvida det i sin tur påverkar deras syn på olika medborgerliga aktiviteter.

¹⁹ Den som vill veta mer kan besöka <http://www.mwstreams.com> för information om Streams eller <http://www.smallwaters.com/> för information om AMOS.

²⁰ *Chi-två-testet* är inte särskilt pålitligt vid stora urval, då även små avvikelser är signifikanta. Därför föreslår Byrne att Chi-två värdet kan anses indikera en god modellanpassning om värdet är högst två-tre gånger högre än antalet frihetsgrader (df). (Byrne 2001:80-81, Bohrnstedt & Knoke 1994:457-458).

RMSEA-testet är däremot oberoende av både modellens och urvalets storlek, och används därför allt mer frekvent inom strukturell ekvationsmodellering. Metoden utvecklades redan 1980, men har först nyligen blivit erkänd som ett av de mest informativa kriterier inom SEM-forskning. RSMEA-värden under .05 anses indikera en god modellanpassning, värden under .08 en mediocker och värden över .10 en dålig modellanpassning (Byrne 2001:84-85).

Analyssteg

Det första steget i analysarbetet är att studera effekterna av gymnasieskolans arbete med demokratiuppdraget. Ett antal indikatorer för elevdemokrati och lärandemiljön i klassrummet är modellens oberoende variabler, och deras samvariation med elevens demokratiska kompetens och attityder till aktivt politiskt medborgarskap kommer att analyseras både i bi- och multivariata analyser. Om skolans demokratiarbete faktiskt förbereder ungdomarna till ett aktivt samhällsliv genom att främja demokratisk kompetens ska båda leden i det kausala antagandet kunna styrkas:

Skolans demokratiarbete → Demokratisk kompetens → Attityder till aktivt politiskt medborgarskap.

I kapitel 4 kommer samtliga indikatorer för skolans demokratiarbete att presenteras. Det andra analyssteget i kapitel 5 omfattar en liknande genomgång av alternativa förklaringar:

Alternativa förklaringar → Demokratisk kompetens → Attityder till aktivt politiskt medborgarskap.

Studiens alternativa förklaringar kommer att presenteras i kapitel 5. De relaterar först och främst till den aktuella forskningen om politiskt deltagande. Vissa är även viktiga förklaringar till valet av gymnasieprogram. En kontrollvariabel ska samvariera med modellens beroende variabel. Dessutom kan den, men behöver inte, samvariera med den kausala mekanismen och det centrala sambandets oberoende variabler.

Efter dessa inledande steg i kapitlen 4 och 5 prövas det centrala sambandet med hjälp av strukturell ekvationsmodellering. Resultaten kommer att beskriva dels hur skolans demokratiarbete påverkar ungdomars demokratiska kompetens, dels hur demokratisk kompetens påverkar ungdomars syn på framtida aktivt politiskt medborgarskap. Huruvida detta sker på lika sätt i alla programmiljöer blir analysens nästa steg, som genomförs med hjälp av flerggruppsanalys. Frågan om det finns systematiska skillnader avseende skolans sätt att främja demokratisk kompetens mellan elever på de olika programmen kommer således att besvaras med hjälp av flergruppsanalysen. Om så är fallet stärks antagandet att gymnasieskolan inte förmår att på likvärdigt sätt förbereda alla ungdomar till ett aktivt medborgarskap.

Slutligen, i sista steget kommer skoleffekterna att kontrolleras med hjälp av välbeprövade förklaringar till politiska attityder och beteende, i en fullt utvecklad analysmodell. Finns det då kvar signifikanta effekter av skolans demokratiarbete styrker det antagandet att skolans demokratiarbete ger resul-

tat. Den slutgiltiga modellens omfattning förhindrar en flergruppsanalys. Det tillgängliga empiriska underlaget är helt enkelt inte tillräckligt stort på de yrkesinriktade programmen. Istället kommer attityden till de olika medborgerliga aktiviteterna att granskas en och en.

Den avslutande diskussionen huruvida skolan förmår att på likvärdigt sätt förbereda alla ungdomar till ett aktivt medborgarskap kommer att bygga på resultaten av dessa avslutande analyser, kombinerat med flergruppsanalysen där skoleffekterna granskas efter programkategori. Dessa analyser kommer att ge svar på frågan vilka karaktärsdrag som bäst beskriver individer som föredrar de olika deltagandeformerna, och i vilken utsträckning som kompetens och erfarenheter som härrör från skolan bidrar till att förklara variationen i dessa preferenser.

Operationaliseringar

De konkreta operationaliseringarna beskrivs och diskuteras i samband med den empiriska redovisningen i kapitlen 4 och 5. I detta sammanhang vill jag föra en mer allmän metoddiskussion kring temat operationalisering, med tonvikt på valet av latent och manifesta variabler. King, Keohane & Verba definierar validitet som att man mäter det man avsett att mäta (King, Keohane & Verba 1994:25). De anser att det generellt sett är enklast att maximera studiens validitet genom att endast bearbeta och analysera manifesta variabler och avstå ifrån att konstruera icke-observerade, latent variabler.

Eftersom jag mestadels arbetar just med icke-manifesta konstruktioner finns det anledning att diskutera för- och nackdelar med att arbeta med latent variabler, samt hur valet av latent eller manifesta konstruktioner kan påverka studiets validitet. Inom samhällsforskningen finns det mängder av centrala koncept som inte kan mätas med hjälp av en enda manifest variabel, till exempel intelligens, kunskaper, politiska värderingar, makt eller social klass. Dessa koncept kan och bör mätas med hjälp av latent variabler istället. De observerade, manifesta variablerna fungerar som indikatorer för latent variabler, med syfte att den enskilda indikatorns brister avhjälpas med andra indikatorer. Fördelen med att arbeta med strukturell ekvationsmodellering med latent variabler är bland annat att man kan estimerar effekten av mätfel som till exempel beror på tillkortakommanden i enkätfrågorna. Man separerar mätfelen från de

substantiella elementen i analysmodellen och kan därmed hålla isär mätfelen och meningsbärande resultat.²¹

Hur man konstruerar sina latenta variabler är väsentligt för studiens interna validitet. En vanlig arbetsprocess är att med teorins hjälp först identifiera lämpliga indikatorer för det underliggande begreppet i fråga, och därefter pröva konstruktionens validitet genom konfirmativ faktoranalys och en test för skalreliabilitet. De manifesta variabelernas faktorladdningar granskas, och frågor som har för låg andel förklarad varians i förhållande till det undersökta konceptet tas bort från konstruktionen. Om resultatet av den konfirmativa faktoranalysen visar att minst fyra faktorladdningar – en latent variabel bör ha minst fyra indikatorer – är starka, (en tumregel är att de inte bör understiga .40, men man ser gärna att faktorladdningarna kommer upp i storleksklass .60) kan man vara tillfreds med sin konstruktion.

När man arbetar med strukturella ekvationsmodeller – som jag kommer att göra i delar av kommande empiriska analysen – är just framtagandet och testandet av latenta variabler en viktig del av arbetet. Barbara Byrne anger två huvudsakliga skäl till att man ska ägna mycken omsorg på att skapa valida latenta variabler. För det första, strukturella ekvationsmodeller innehåller i första hand relationer mellan latenta variabler. För det andra, det huvudsakliga syftet är att pröva kausala antaganden om relationer mellan dessa latenta variabler. Först när man försäkrat sig om validiteten i de ingående latenta variablerna kan man förlita sig på analysresultatet av den strukturella ekvationsmodellen (Byrne 2001:145).

²¹ Även om många föredrar att arbeta med manifesta variabler finns det statsvetare som sedan länge arbetar med latenta variabler och strukturell ekvationsmodellering. Russel J. Dalton har använt metoden redan 1980, då han omprövade Jennings och Niemis resultat avseende familjesocialisationen i en omanalys av deras data, med hjälp av analysprogrammet Lisrel (Dalton 1980).

Det empiriska materialet

Studiens empiriska material är data om svenska 18-åringar på gymnasieskolans nationella program. Data insamlades år 2000 av den projektgrupp på Skolverket som ansvarade för det svenska deltagandet i *IEA Civic Education Study*.²² Det internationella förberedande arbetet påbörjades redan år 1994, och det första steget i arbetet var att varje deltagande land gjorde en fallstudie utifrån fyra teman. Dessa var a) en sammanfattning av hur samhällsundervisningen bedrivs inom ungdomsskolan, b) en genomgång av befintliga studier kring samhällsundervisning samt om unga och deras attityder och beteenden avseende politik och samhällsfrågor, c) information om hur unga förbereds inför myndigblivandet och medborgarskapet och d) en analys av aktuella kärnfrågor inom demokrati, medborgarskap, nationell identitet och mångfald, inklusive en genomgång av hur dessa ämnen behandlas inom undervisningen, läroplanen och i läromedel.

Eftersom Sverige bestämde sig sent för att delta i studien saknas det svenska underlaget i den tryckta fallstudierapporten. Sammanlagt 24 länder lämnade in sina bidrag, vilka tillsammans utgjorde ett underlag för fas 2 i studien, som var en skolundersökning bland 14-åringar i 28 länder. Fas 3 var en undersökning bland gymnasieelever i ålder 16–18 (de deltagande länderna fick välja fritt vilket studieår som eleverna skulle representera).

Den svenska datainsamlingen genomfördes under våren 2000 och omfattar 2645 18-åringar i gymnasieskolan, varav 8 procent är födda utanför Sverige och 54 procent flickor. Urvalet gjordes med hjälp av två-stegs stratifierad klusterdesign. Det innebär att man under steg ett valde skolor utifrån en explicit stratifiering i tre kommuntyper, storstad, förortskommuner och små till medelstora kommuner. 35 skolor inom varje kommuntyp ingick i urvalsramen, till ett totalt av 105 gymnasieskolor, varav 11 valde att inte delta (94 skolor deltog). Mycket små skolor uteslöts från urvalsramen. Skolorna valdes utifrån en stratifiering i fyra programkategorier. Alla elever som tillhörde denna specifika programgrupp i den valda skolan ingick i studiens urval. Dessa elever bildar ett kluster, som kännetecknas av att dess medlemmar är sinsemellan mer lika varandra jämfört med andra studenter i urvalet. Stratifiering användes för att

²² Datafilerna och kodböckerna avseende fas 2 och 3 finns tillgängliga på http://www.iea.nl/cived_datasets.html.

göra urvalet mer precist, eftersom man på detta sätt kan försäkra att olika program och olika kommuntyper är representerade på ett adekvat sätt.

Deltagarna fick under välordnade förhållanden svara på en omfattande enkät som innehöll både kunskaps- bakgrunds, beteende- och attitydfrågor (se bilaga 1). Det hela tog två lektionstimmar, med ett avbrott i halvtid som markerade att ifyllandet av den första delen av enkäten ska avslutas. För att få till stånd en så god kvalitet som möjligt i resultaten genomfördes undersökningen med hjälp av kontaktpersoner på varje deltagande skola. Dessa personer hade till uppgift att se till att eleverna fick en god information om undersökningen och att de insåg betydelsen av att besvara enkätfrågorna seriöst. Kontaktpersonerna förde anteckningar om elevernas närvaro och samlade in enkäterna och skickade dessa till Skolverket. Kvaliteten följdes upp genom både telefonsamtal till de deltagande skolorna dagen efter genomförd test och genom ett särskilt frågeformulär med frågor om datainsamlingen (Schulz & Sibberns 2004). Från de deltagande gymnasieskolorna rapporterades inga incidenter som skulle ha kunnat ha negativ inverkan på resultatens kvalitet.

Den genomsnittliga svarsfrekvensen för eleverna vid de deltagande skolorna är 76 procent.²³ Urvalspopulationen – 18-åringar som går på gymnasiet – täcker cirka 84 procent av ålderskohorten (Amadeo m. fl. 2002). Studiets slutsatser kan därför generaliseras till att omfatta svenska 18-åringar som är i färd med att avsluta sina gymnasiestudier.

Urvalsmetoden, tvåstegs stratifierat klusterurval, har fördelen att utgöra en lätthanterlig ram för valet av skolor, men har som effekt att eleverna i studien inte har lika hög sannolikhet att ingå i urvalspopulationen, en klar nackdel jämfört med ett enkelt slumpmässigt urval. För att kompensera för detta beräknade ICC en särskild *sampling weight* för varje deltagande elev, utifrån varje lands särskilda urvalsdesign.²⁴

²³ Insamlad data registrerades vid institutionen för internationell pedagogik vid Stockholms universitet. Därefter behandlades samtliga länders datafiler vid IEA Data Processing Center i Hamburg, där varje datafil kontrollerades för eventuella inmatningsfel. Sedan omvandlades datafilerna till SPSS-format och lämnades över till the International Coordinating Center (ICC) vid Humboldt Universitet i Berlin för viktning.

²⁴ Se Heiko Sibberns och Pierre Foy i Schulz & Sibberns 2004:61-64.

Vad tyckte ungdomarna om enkäten?

Skolverket anlidade SCB för att pröva enkäten innan själva datainsamlingen skulle äga rum. Tio 18-åringar fick svara på enkätfrågorna en och en i närvaro av undersökningsledaren, och de ombads att kommentera så fort de tyckte att något var otydligt eller svårbegripligt. Alla kommentarer dokumenterades. De deltagande ungdomarna gick på olika gymnasieprogram – en av ungdomarna hade gjort studieavbrott och jobbade vid intervjutillfället – några hade annan etnisk bakgrund än svensk och antalet flickor och pojkar var lika, vilket gav en bra bredd i undersökningen, utan att göra anspråk på att vara representativt. Jag har fått ta del av testresultaten, cirka femton A4-sidor där ungdomars av-identifierade kommentarer är sammanställda fråga efter fråga, och kan därför referera undersökningen i korthet. Testet resulterade i några mindre justeringar i enkäten, vissa förtydligande ord infördes i de frågor som testpersonerna hade haft problem med.

Frågeenkäten innehöll flera typer av frågor, som kunde innebära varierande problem för den som svarade. Första delen omfattade 43 kunskapsfrågor, med fyra svarsalternativ att välja emellan. Anvisningarna fungerade bra, eller som en av testpersonerna uttryckte det, ”Härligt tydligt... övertydligt... bra”. De tio testpersonerna hade olika uppfattningar om själva frågorna, några tyckte att det var lätt att förstå frågorna och välja rätt svarsalternativ, medan andra hade svårt att förstå vissa ord som förekom, såsom tariff, subventionering, koalitionsregering, födelsetal, men också att begripa meningen med enskilda frågor. Det var särskilt frågorna som relaterade till ekonomiska samhällsfrågor som några av testpersonerna tyckte var svåra att förstå och svara på. En av ungdomarna kommenterade spontant kunskapsfrågorna efter att ha genomfört momentet och tyckte att frågorna var komplicerade och svåra, ”de syftar direkt på intelligensen” ... ”bra att det finns många alternativ annars kan man ingenting...”.

Del 2 i enkäten omfattade bakgrundsfrågor. Några av frågorna saknade relevanta svarsalternativ enligt några av ungdomarna, som till exempel ’Bor någon av följande personer alltid, ofta eller regelbundet tillsammans med dig? a) mamma, b) pappa’. Frågan kommenterades ”...bor med båda, ska jag fylla i båda två” eller också tyckte några att det var svårt att förstå hur man ska svara när man bor varannan vecka hos mamma och varannan vecka hos pappa. Frågan om mammas och pappas utbildning var också svår att svara på. Man visste inte vilket av de sju alternativen som låg närmast, eftersom vissa var snarlika. Det fanns tre alternativa eftergymnasiala utbildningar att välja på, ’Läste en yrkes- eller teknisk utbildning efter gymnasiet’, ’Läste några kurser på högskola eller universitet’, ’Tog examen på högskola eller universitet’. Eftersom vissa utbildningar har ändrat status från att tidigare varit yrkesinriktade till att

idag benämns som högskoleutbildningar är det lätt att förstå ungdomarnas bekymmer. Dessutom benämns inte utbildningarna på samma sätt i alla länder, vilket också utgjorde en svårighet för dem vars mamma eller pappa inte gick i skola i Sverige. I övrigt tyckte ungdomarna att det var enkelt att svara på de 17 bakgrundsfrågorna.

Del 3 i enkäten mätte ungdomars attityder och värderingar i olika demokrati- och samhällsfrågor, till exempel *'Vad är bra och vad är dåligt för demokratin'*, *'Hur är en god medborgare'*, *'Vilket ansvar bör staten ha'* och *'Hur ofta kan man lita på olika institutioner'*. För varje värderingstema ställdes 10–20 frågor som belyste olika dimensioner av frågan. IEA:s projektledning har också utnyttjat möjligheten att vända om vissa av påståendena, för att minimera tendensen att alla kryssen hamnar i samma kolumn. Generellt sätt tyckte ungdomarna att värderingsfrågorna var trevligare att fylla i jämfört med kunskapsfrågorna, "... inga rätta eller fel svar, det känns kul...".

Framför allt var det påståendena om vad som är bra och dåligt för demokratin som testpersonerna fastnade i, enskilda formuleringar upplevdes som konstiga, som till exempel *Att alla är garanterade en minimal levnadsstandard är...* (fyra svarsalternativ från *Mycket dåligt för demokratin* till *Mycket bra till demokratin*). Ordet minimal vållade problem för sex av de tio testpersonerna. De funderade om det syftade på en viss levnadsstandard, en minsta nivå eller en låg levnadsstandard. Benämningen 'god medborgare' fick någon att reagera, testpersonen tyckte att "... det låter som att denna ska sitta och vara tyst". I frågeserien om statens ansvar reagerade någon på svarsalternativen, då de två mittenalternativen löd *Kanske statens ansvar* respektive *Kanske inte statens ansvar*. Dels uppfattades svarsalternativen som lika, dels påpekades att ordet *kanske* inte är ett bra ord att ha i ett svarsalternativ. I frågebatteriet som mätte attityden till alla gruppers lika möjligheter i Sverige fick ungdomarna ta ställning till påståendet att alla etniska grupper borde uppmuntras att ställa upp i val till politiska tjänster. Vad som menades med politiska tjänster framkom inte, tyckte en testperson.

Med undantag för några otydliga formuleringar och krångliga översättningar upplevdes attitydfrågorna som lätta att svara på. Ingen tog upp svårigheten att hålla isär ideal och värderingar, det vill säga om man bör svara utifrån vad man tror är korrekt att tycka eller utifrån vad man egentligen tycker. Förmodligen är risken att svaren hamnar i kategorin 'korrekta åsikter' störst när man inte har sådana egna konkreta erfarenheter som går att relatera till frågan. Dagens 18-åringar har varierade erfarenheter om politik, för vissa är det fortfarande ett främmande och ointressant fält, medan andra har ett stort samhällsintresse och egna erfarenheter av elevrådsarbete och annat som gör att de känner sig hemma i diskussioner och frågeställningar som berör demokratiska värden och principer (Ungdomsstyrelsen 2003a).

Till skillnad från SCB:s enkätprovning skedde själva datainsamlingen i skolprovliknande förhållanden, under två lektionstimmar med lärarövervakning och tydliga instruktioner för när det är en obligatorisk rast och när man får gå vidare med enkäten. Den situationen kan också tänkas påverka en del elever att svara enligt det som de uppfattar som den gällande normen. Eftersom en del ungdomar identifierar sig som normbrytare kan man förmoda att det också påverkat deras val av svarsalternativ, åt det andra hållet. Jämfört med 14-åringar, som också testades med hjälp av samma attitydfrågor, bör dock de flesta 18-åringarna ha uppfattat att enkäten inte var ett centralt prov eller liknande, och därför svarat utifrån de egna ställningstagandena.

Kort beskrivning av gymnasieskolan

Den faktiska fördelningen av elever på de olika gymnasieprogrammen varierar från år till år, vid undersökningstillfället vårterminen 2000 gick omkring hälften av landets elever på de studieförberedande programmen, antingen på det naturvetenskapliga programmet, 23 procent eller på samhällsvetenskapsprogrammet, 29 procent. De övriga programmen hade en elevandel som varierade mellan 1 och 6 procent av samtliga gymnasieelever (Skolverket 2000a). Dessa siffror avser den faktiska fördelningen, som man i undersökningen inte lyckades att återspegla fullt ut, trots alla ansträngningar. Eleverna på de studieförberedande programmen är överrepresenterade i det insamlade dataunderlaget, medan eleverna på de yrkesförberedande programmen är för få jämfört med verkligheten.²⁵

Ungdomar som studerade på gymnasiets individuella program ingick inte i urvalsramen, eftersom de inte studerar samhällskunskap eller historia på gymnasienivå. Under läsåret 1999/00 gick omkring sex procent av gymnasieeleverna på det individuella programmet, och de allra flesta lär ha vart i 16- eller 17-års ålder. Om detta saknas det dock närmare uppgifter. Men att utesluta eleverna på det individuella programmet har förmodligen inte bidragit till något större avkall på målsättningen att studien ska omfatta samtliga 18-åringar i gymnasiet.

²⁵ För att få en bättre balans har datafilen viktats om. Den omviktade datafilen är bättre, men inte helt perfekt, balanserad i jämförelse med den verkliga fördelningen av elever på de olika programmen. Den viktade datafilen har använts i alla analyser, med undantag för strukturell ekvationsmodellering. Anledningen till undantaget är att programmet Amos inte kan hantera vikter.

Elevunderlaget är för litet för att man ska kunna jämföra samtliga program med varandra, därför har jag kategoriserat programmen i fem olika programgrupper, omfattande mellan 210 och 908 elever var. Skolverket använde en liknande uppdelning både vid urvalsproceduren och i slutrapporten, men med naturvetar- och samhällsvetarprogrammen hopslagna i en och samma grupp (Skolverket 2003). Detta förde med sig två nackdelar, dels blev gruppen 'högskoleförberedande program' alltför stor jämfört med de andra grupperna, dels gick man miste om en intressant jämförelsemöjlighet mellan naturvetar- och samhällsvetarprogrammen.

Elever som går på samhällsvetenskapsprogrammets inriktning 'samhällsvetenskap' utmärker sig genom att ha samhällskunskap som ett programspecifikt ämne. De har därför möjlighet att läsa fördjupningskurserna, B- och C-kursen i samhällskunskap, medan de övriga oftast bara läser A-kursen, som är gemensam för alla programmen. Elever på det naturvetenskapliga programmet har i likhet med samhällsvetare ofta visat goda studieresultat i grundskolan och räknar med att studera vidare i högskolan. Däremot har de oftast läst endast A-kursen i samhällskunskap. Frågan om fördjupade studier i ämnet samhällskunskap kan bidra till att förklara skillnader i attityden till politiskt deltagande kan därmed besvaras på ett mer nyanserat sätt när man jämför elever på de olika högskoleförberedande programinriktningarna.

Tabell 3.1. Fördelningen av elever på de olika gymnasieprogrammen i studien. (Procent.)

Programgrupp	Antal elever	Andel elever	Program	Antal elever	Procent
Nv +IB	857	32	Naturvetenskapliga programmet	853	32
			International Baccalaureate	4	0
Sv	908	34	Samhällsvetenskapsprogrammet	908	34
Yrkesförberedande pojkdominerade	266	10	Byggprogrammet	32	1
			Elprogrammet	30	1
			Energiprogrammet	26	1
			Fordonsprogrammet	97	4
			Industriprogrammet	81	3
Yrkesförberedande flickdominerade	210	8	Barn- och fritidsprogrammet	157	6
			Omvårdnadsprogrammet	53	2
Övriga	404	16	Estetiska programmet	43	2
			Handels- och administrationsprogrammet	139	5
			Hantverksprogrammet	50	2
			Hotell- och restaurangprogrammet	13	1
			Livsmedelsprogrammet	1	0
			Medieprogrammet	118	4
			Naturbruksprogrammet	40	2
Total	2645	100		2645	100

Ungdomar väljer gymnasieprogram efter intresse för inriktningen, tillgång på och behörighet till studieplatser. Dessutom väljer pojkar och flickor olika program. Det är mest pojkar på det naturvetenskapliga och mest flickor på det samhällsvetenskapliga programmet. Men de största skillnaderna avseende kön finns på de yrkesinriktade programmen (se tabell 5.2). Eftersom tidigare forskning om politiskt deltagande har visat skillnader i kvinnors och mäns politiska kunskaper, intresse och beteende, och eftersom det råder brist på goda förklaringar till varför dessa skillnader uppstår, väljer jag att hålla isär de tydligt pojkdominerade och flickdominerade yrkesförberedande programmen. En central del i denna undersökning är att pröva olika antaganden om vad som skapar skillnader i attityden till aktivt politiskt medborgarskap, och då kommer

de kontrasterande elevgrupperna att vara högintressanta att jämföra med varandra.

Den femte programgruppen, övriga program, omfattar både studieförberedande och yrkesförberedande program av olika slag. Det finns ingen relevant förklaring till varför dessa program bildar en gemensam grupp, utan det handlar helt enkelt om program som inte hör ihop med de andra fyra grupperna, och därför samlats i en övrig grupp.

Det är dock värt att nämna att den socioekonomiska rekryteringen är relativt jämn till de nyare gymnasieprogram som ingår i gruppen övriga program, det vill säga det estetiska programmet och medieprogrammet (Skolverket 2000c). Det generella mönstret är annars att arbetarbarn i första hand väljer yrkesförberedande program och akademikerbarn högskoleförberedande (Skolverket 2000c).

Ungdomars syn på aktivt medborgerligt deltagande

I denna korta presentation av gymnasieskolan har vi fått stifta bekantskap med några olika selektionsfaktorer som möjligen kan bidra till att förklara varför elever på de olika programmen har så olika syn på sin egen framtida medborgerroll, nämligen föräldrarnas socioekonomiska status, individens kön och kunskaper om samhället. Dessa faktorer är intimt sammankopplade med programvalet och programprofilen. I tabellen nedan ges en presentation av studiens kärnfråga, nämligen attityden till olika medborgerliga aktiviteter.

Tabell 3. 2. Gymnasieungdomars inställning till olika medborgerliga aktiviteter. (Procent.)

Aktivitet	Fråga	Det gör jag säkert inte	Det gör jag nog inte	Det gör jag nog	Det gör jag säkert	Vet ej	Total
Valdeltagande	Hur troligt är det att du kommer att rösta i nationella val?	6	7	33	49	6	100
Partimedlemskap	Hur troligt är det att du kommer att bli medlem i ett politiskt parti?	36	45	7	4	8	100
Demonstration	Hur troligt är det att du kommer att delta i en fredlig protestmarsch eller protestmöte?	16	34	33	9	8	100
Trafikblockering	Hur troligt är det att du kommer att blockera trafiken som en form av protest?	66	23	5	2	5	100
Socialt frivilligarbete	Hur troligt är det att du kommer att arbeta frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället?	17	47	21	4	11	100

N=2645

Andelen saknade svar är 2 procent för samtliga frågealternativen.

18-åringarna besvarade få frågor om medborgerliga aktiviteter med svarsalternativet ”det gör jag säkert”. Aktiviteterna med flest svar i den kategorin var att

rösta i allmänna val, 48 procent och att delta i en fredlig demonstration, 9 procent. De andra aktiviteterna har lockat högst 4 procent av eleverna att välja svarsalternativet ”det gör jag säkert”. Majoriteten av ungdomarna tar avstånd från lagstridiga protestaktiviteter, fler än 60 procent av ungdomarna svarade att de säkert inte kommer att delta i en trafikblockering.

Att rösta i allmänna val är den mest centrala politiska aktiviteten i en representativ demokrati. Rösträtten har ett historiskt skimmer av att vara just en rättighet, något exklusivt med nära koppling till makt. Rösträtten i riksdagsval i Sverige tillföll ända fram till 1921 endast män, och bland männen enbart dem som betalat sina skatter (Jönsson 2001). Idag har det exklusiva skimret kring rösträtten bleknat, men en nyfikenhet finns kvar för de tidigare exkluderade grupperna. Det sätt som arbetare, kvinnor, förstagångsväljare och invandrare hanterar sin rösträtt har allt som oftast beskrivits utifrån ett problemperspektiv, det vill säga utifrån en negativ avvikelse från normen. Valdeltagandet i Sverige har minskat sedan 1980-talet, från den högsta noteringen 1982 med 91 procent deltagande till 82 procent vid 2006 års val.²⁶

Dessutom har valforskare funnit att skillnaderna i valdeltagandet har ökat under samma period. 1998-års riksdagsval utgör en historisk skiljelinje, eftersom gapet mellan väljare i arbetarklass och medelklass då ökade till tolv procentenheter, från att tidigare ha rört sig mellan 5–9 procentenheter (Bennulf & Hedberg 1999). Bland unga väljare i åldern 18–29 år varierade valdeltagandet år 2002 mellan 60 procent (förgymnasial utbildning) och 87 procent (eftergymnasial utbildning). Bland unga låginkomsttagare (årsinkomst under 100 000 kr) röstade 74 procent och bland höginkomsttagare (årsinkomst över 300 000 kr) 87 procent. Bland samtliga arbetslösa röstade 71 procent och bland de sysselsatta 85 procent.²⁷

Sociala bakgrundsfaktorer, såsom ålder, inkomst, sysselsättning och utbildning, visar därmed ett allt starkare samband med valdeltagandet. Det är framför allt lågutbildade, låginkomsttagare, förstagångsväljare, arbetare och invandrare som röstar i mindre omfattning, medan de socialt gynnade grupperna i stort sätt röstar i samma omfattning som under den tidigare perioden (Bennulf & Hedberg 1999; Ersson & Wide 2001; Teorell & Westholm 1999a).

²⁶ Andelen som röstade vid riksdagsvalet 2006 är hämtad från Valmyndighetens webbplats, <http://www.val.se/val/val2006/slutlig/R/rike/roster.html> den 8 mars 2007.

²⁷ Redovisningen av 2002 års valdeltagande har sammanställts med hjälp av databasen på SCB:S webbplats, <http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=ME0105>.

Resultaten som redovisas i figur 1.1 i det inledande kapitlet visar hur elever på olika program ser på sitt framtida deltagande. Inställningen till att rösta skiljer sig mest mellan programmen. Den högsta andelen elever som troligen kommer att rösta i framtiden finns på det naturvetenskapliga programmet, 94 procent, och den lägsta bland eleverna på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen, 49 procent. Vi kan härmed konstatera att det finns en stor spännvidd i attityden till att rösta bland 18-åringar, som alla var i färd att genomgå en treårig gymnasieutbildning. Konsekvensen av detta för deltagandeforskning är att det inte längre räcker att kategorisera väljarna efter utbildningsnivå för att finna de substantiella skillnaderna i väljarbeteende, man måste även ta hänsyn till utbildningens inriktning.

Intresset för *partimedlemskap* har varit nedåtgående sedan mitten av 1980-talet. Utvecklingen var under en period så dramatisk att statsvetaren Olof Petersson förutspådde att partierna helt kommer att stå utan medlemmar, om inte utvecklingen vänder (Petersson m. fl. 2000). Idag kan vi se att den negativa utvecklingen har stannat och antalet partimedlemmar har stabiliserats. Andelen partimedlemmar, inklusive medlemmar inom kvinno- och ungdomsförbund, har minskat sedan 1985, från dåvarande 15 procent till 6 procent 2005. Bland ungdomar har andelen minskat från 9 procent till 3 procent under samma period (SCB). En liknande negativ trend finns avseende partiidentifikation. Medan 65 procent av de svenska väljarna identifierade sig med ett politiskt parti 1968 var antalet nere på 40 procent år 2002 (Holmberg & Oscarsson 2004).

Trenden har förklarats med hjälp av tesen om att resursstarka individer i postindustriella samhällen är kapabla att själva agera för att ta tillvara sina intressen och behöver inte partier som intresserepresentanter (Inglehart 1997; Möller 2000). Misstro mot politiker och politiska partier har också lanserats som en förklaring till det minskande intresset för partimedlemskap (Dalton 1999; Holmberg 1999a). Ett ökat ideologiskt och sakpolitiskt avstånd mellan väljare och partier har också funnits ligga bakom det minskande partiengagemanget (Holmberg & Oscarsson 2004).

Faktorer som relaterar till individens socioekonomiska ställning, till exempel yrke och utbildning har däremot inte funnits vara relevanta som förklaringar till partiidentifikation. Individens politiska kunskaper, politiskt intresse och politiskt självförtroende har starka positiva samband med partiidentifikation (Holmberg & Oscarsson 2004).

Partimedlemskap lockar inte många i dagens Sverige, och även bland 18-åringar i denna studie återfinns samma ljumma intresse. Den högsta andelen ungdomar som svarat att de nog eller säkert kommer att gå med i politiskt parti studerar på det naturvetenskapliga programmet, 14 procent, medan den lägsta andelen, 3 procent, finns på den flickdominerade yrkesförberedande programgruppen.

Demonstrationsdeltagande däremot förefaller att bli ett allt vanligare sätt att agera politiskt. Eftersom en större del av det politiska vardagsarbetet utförs av en liten minoritet av befolkningen, de partianknutna förtroendevalda, och den stora majoriteten inte kommer i närheten av de politiska beslutsfattarna, är olika uttryck för folkopinionen intressanta att studera. Är medborgaren inte nöjd med den politik som förs i samhället finns det olika sätt att göra sin röst hörd, förutom genom aktivitet inom ett politiskt parti. Politiska manifestationer kan anta olika former, och bland dem som är tillgängliga i mitt empiriska material (skriva insändare, delta i en demonstration, samla namnunderskrifter) har jag valt att studera attityden till demonstrationsdeltagande. Anledningen till det valet är att även individer som inte har lätt för att uttrycka sig eller inte vill stå i frontlinjen kan tänkas delta i en laglig demonstration. En annan anledning till att studera attityden till demonstrationsdeltagande är att demonstrationer är en viktig del av sociala rörelserns verksamhet. Olika toppmöten mellan stormakterna har följts med massiva demonstrationer, med början i WTO-mötet i Seattle 1999. EU-toppmötet i Göteborg 2001 är ett exempel på ett stort arrangemang där föreningar och sociala rörelser arrangerade både seminarier och debatter, vid sidan av den stora demonstrationen.

Inom deltagandeforskning finns olika teorier om vad som förklarar demonstrationsdeltagandet. De individinriktade förklaringarna utgår från att resursstarka individer i postindustriella samhällen är mer beredda att uttrycka sin opinion och protestera mot politiska beslut som berör dem individuellt (Dalton 2000; Inglehart 1977; 1997). Demonstrationsdeltagande har också tolkats som ett uttryck för att framför allt den unga generationen distanserar sig från de etablerade politiska institutionerna (Crozier, Huntington & Watanuki 1975). Den postmoderna utvecklingen antas leda till en minskning av traditionellt politiskt deltagande, och i ökat deltagande i sociala rörelser eller i individuellt ansvarstagande i vardagliga situationer som stämmer överens med individens livsstil (Bennett 1998; Norris 2004; Sörbom 2002). I senare forskning har man nyanserat bilden av demonstrationsdeltagare. Individer ur alla samhällsgrupper finns representerade bland demonstranter, även om unga och välutbildade är mer benägna att delta jämfört med andra grupper. Dessutom är inte den genomsnittliga demonstranten negativt inställd till de mer traditionella formerna av politiskt deltagande, utan demonstrationer utgör snarare en utökning av deras politiska repertoar (Norris, Walgrave & Van Aelst 2005)

Enligt denna undersökning är 42 procent av 18-åringarna beredda att delta i en demonstration. Andelen är högst bland eleverna på det naturvetenskapliga programmet, 49 procent, och lägst bland eleverna på pojkdominerade yrkesförberedande program, 28 procent. Detta kan jämföras med att 21 procent av befolkningen säger att de någon gång har deltagit i en demonstration (SCB 2003a).

Ett mer kontroversiellt sätt att påverka opinionen är att genomföra *illegala protestaktioner*. Man kan tycka att illegala aktioner är ett högst osäkert kort i det politiska spelet, eftersom risken är överhängande att man får emot sig både allmänheten och det politiska etablissemanget. Det finns dock många, idag väletablerade, grupper som brukat sig av olika lagstridiga metoder i sin kamp, bland andra delar av fredsrörelsen, miljörörelsen och djurrättsrörelsen. Olika typer av protestaktioner har gång efter gång fått stor uppmärksamhet i medierna. Om legala demonstrationer genom mediernas uppmärksamhet kan tjäna två syften, att nå politisk uppmärksamhet och att påverka folkopinionen, gäller det kanske i ännu högre grad för de illegala protestaktionerna. Medieuppmärksamheten kan uppfattas som ett tillräckligt resultat i sig (Zackariasson 2006:186). Man vill fånga den vanliga medborgarens uppmärksamhet och skapa opinion, något som kan sätta större press på de folkvalda än vad den lilla aktionsgruppen kan åstadkomma på egen hand. Några unga miljöaktivister (Grön ungdoms språkrör, Fältbiologernas vice ordförande och Miljöförbundet jordens vänners ordförande) argumenterar varför illegala aktioner är ett nödvändigt inslag i deras arbete på följande sätt:

...Listan över reformer som genomförts tack vare civil olydnad är lång. Indiens självständighet, avskaffandet av slaveriet i många länder, rösträtt för kvinnor och avskaffandet av apartheidreglerna i USA utgör bara några av dem. Genom att bryta mot lagen kan ickevåldsaktivister främja en snabbare kursändring, vilket just nu är nödvändigt. Kommande generationer må sakna rösträtt, och därmed åsidosättas av många politiker, men de drabbas inte mindre av klimatförändringar för det (Göteborgs-Posten, 2006-11-14).

Illegala aktioner tjänar förmodligen också ett tredje syfte, nämligen att peka på de ojämlika maktförhållandena i vårt samhälle där de som är unga och saknar materiella resurser för opinionsskapande arbete kan erfara att de har svårt att göra sig hörda. Även om yttrandefriheten är stadgad i grundlagen kan det vara svårt att komma till tals i medierna om man inte äger en viss auktoritet inom det aktuella området.

Om deltagandet i lagliga demonstrationer idag kan anses vara ett av många uttryck för politiskt deltagande, tolkas deltagande i olagliga protestaktioner allt som oftast som en utmaning för den traditionella politiken. Den tolkningen medför att deltagande i illegala aktioner inte betraktas som ett uttryck för individens goda politiska resurser, utan istället som ett kraftfullt uttryck för alienation från samhället och för misstro för de politiska institutionerna (se t.ex. Gurr 1970). Mot den tolkningen talar bland annat de unga miljöaktivisters syn på olagliga protestaktioner som ett nödvändigt sätt att få tillstånd en förändring (se citatet ovan från en debattartikel i Göteborgsposten). Det är möjligt att man

numera finner både mycket samhällsengagerade och helt samhällsalierade individer bland deltagarna i olagliga protestaktioner.

Eftersom protestaktioner får mycket uppmärksamhet kan man tro att det handlar om ett fenomen som tilltalar stora delar av dagens unga. Men det är endast en liten minoritet, 5–7 procent av 18-åringarna, som är beredda att ta del i någon av de tre protestaktioner som de blev tillfrågade om. Dessa var att sprejmåla slagord på väggar, blockera trafiken som en form av protest eller att ockupera en offentlig byggnad. Jag har valt att i den fortsatta analysen använda frågan om trafikblockering som ett exempel för deltagande i illegala aktioner. Anledningen till det valet är att husockupationer är ovanliga, och att många kopplar sprejmålandet av slagord på väggar ihop med klotter, något som det stora flertalet 18-åringar förmodligen tar avstånd ifrån. Ingen av aktiviteterna var populär bland ungdomarna, men andelen som svarade att de nog eller säkert kommer att delta i en trafikblockering var något högre, 7 procent, jämfört med de andra alternativen, 5 procent.

Pojkar är oftare positivt inställda till att delta i olagliga politiska aktioner än flickor. Det är framför allt på de pojkdominerade praktiska programmen man hittar elever som uttrycker ett intresse att delta i illegala protestaktiviteter. Trafikblockering var den av de tre protestformerna som fick mest stöd bland de unga. 20 procent av eleverna på bygg-, el-, energi-, fordons- eller industriprogrammet ser det som en trolig framtida aktivitet för sin egen del. Som jämförelse kan nämnas att endast 6 procent av eleverna på natur- eller samhällsvetenskapliga programmet och 2 procent på barn och fritids- eller omvårdnadsprogrammet svarade att de nog eller säkert kommer att delta i aktiviteten. Illegala protestaktioner var den enda aktivitetsform som elever på de pojkdominerade praktiska programmen visar större intresse för jämfört med andra ungdomar.

Socialt frivilligarbete i syfte att hjälpa de utsatta i samhället är fortfarande ett udda inslag i den svenska demokratin, till skillnad från till exempel i USA där frivilligarbetet utgör en viktig del av de vuxnas medborgaransvar. Däremot är frivilligarbete inom föreningslivet mycket utbrett i hela det svenska samhället. I 1998 års medborgarundersökning svarade 52 procent att de jobbar frivilligt, de flesta just inom föreningslivet. Att ge av sin egen tid och kraft till andra är en solidarisk handling, som också skapar en känsla av gemenskap både hos den som utför handlingen och den som får ta emot hjälp. I jakten efter den ansvarsfulla medborgaren ska vi därför inte glömma bort dem som utför dessa oftast osynliga insatser. Det sociala frivilligarbetet har traditionellt sett haft en mer blygsam omfattning i Sverige, jämfört med frivilliginsatser inom föreningslivet (Jeppson Grassman & Svedberg 1995; 1999; Lundström & Wijkström 1997).

Den relativt höga andelen unga, 26 procent, som är villiga att arbeta frivilligt bland de utsatta (se tabell 3.2) ligger i linje med de senaste forskningsresultaten avseende socialt frivilligarbete i Sverige. Både det informella hjälparbetet, det vill säga frivilliginsatser för hjälpbehövande gamla, sjuka och handikappade, och frivilligarbete inom socialt inriktade föreningar, till exempel humanitära föreningar och Svenska kyrkan, har ökat kraftigt det senaste decenniet (Olsson, Svedberg & Jeppson Grassman 2005). Det är en trend som inte bara gäller i Sverige utan även i USA, där ideellt arbete bland unga vuxna hade en nettoökning på 39 procent under åren 1975–1998 (Putnam 2001:136). Även om inslaget av välgörenhet är nytt i det svenska samhället finns det numera ett flertal tecken som visar att frivilligsektorn får ta en allt större del av ansvaret över den allmänna välfärden, där olika typer av institutionsvård, skola och barnomsorg ingår (Lundström & Wijkström 1997). Ett annat alltmer vanligt fenomen är uppkomsten av frivilligcentraler, först i de större städerna men numera utspritt över hela landet, något som en enkel sökning på Internet kan visa.²⁸

Socialt frivilligarbete tilltalar framför allt elever på de flickdominerade yrkesförberedande programmen. Hela 43 procent tror att de kommer att arbeta frivilligt för att hjälpa de utsatta i samhället, vilket gör socialt frivilligarbete till den näst populäraste aktiviteten i denna elevgrupp, efter valdeltagandet. Den lägsta andelen framtida frivilligarbetare finns på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen.

Attityden till de olika politiska aktiviteterna varierar med andra ord betydligt mellan 18-åringar som gjort olika utbildningsval för sina gymnasiestudier. Eleverna på samhällsvetenskapsprogrammet ligger högt, men intressant nog inte högst, för någon av de tillfrågade formerna för medborgerligt deltagande. Det tyder på att det inte finns något enkelt och tydligt samband mellan antalet kurser i samhällskunskap och viljan att aktivt delta i olika medborgerliga aktiviteter.

Vi har nu fått en första inblick i ungdomars intresse för att delta i olika aktiviteter, men den andra sidan av myntet är också intressant, nämligen om det finns ungdomar som väljer bort alla dessa medborgerliga aktiviteter. I tabell 3.3 nedan har jag sammanställt andelen ungdomar som har valt svarsalternativen *Det gör jag nog inte* eller *Det gör jag säkert inte* för samtliga fem aktiviteter. De finns sammanställda i kolumnen 'Nej till aktiviteter'. På samma sätt har

²⁸ Sökordet frivilligcentral gav 759 träffar i en Google-sökning på sidor från Sverige den 14 november 2006.

jag granskat om det finns elever som svarat Det gör jag nog eller Det gör jag säkert till samtliga fem alternativen. De återfinns i kolumnen 'Ja till aktiviteter'. Slutligen finns en sammanställning över ungdomar som svarat Vet ej till samtliga frågor om medborgerligt deltagande.

Tabell 3.3. Andelen unga som genomgående väljer Ja, Nej eller Vet ej som svarsalternativ till frågorna om framtida medborgerliga aktiviteter. (Procent.)

Program	Nej till aktiviteter			Ja till aktiviteter		
	Alla	Repre- sentativa	Icke- repre- sentativa	Alla	Repre- sentativa	Icke- repre- sentativa
Naturvetenskapliga programmet, IB	2	3	36	0	14	2
Samhällsvetenskapliga programmet	3	7	33	1	8	3
Yrkesförberedande pojkdominerade program	13	24	36	3	8	4
Yrkesförberedande flickdominerade program	6	20	24	0	1	0
Övriga program	12	17	41	0	7	1
Total	5	10	35	1	9	2

n= 2645

Kommentar: Kolumnen *Nej till aktiviteter* omfattar svarsalternativen 'Det gör jag nog inte' och 'Det gör jag säkert inte'. Kolumnen *Ja till aktiviteter* omfattar svarsalternativen 'Det gör jag nog' och 'Det gör jag säkert'. *Representativa aktiviteter* är valdeltagande och partimedlemskap. *Icke-representativa aktiviteter* är legala demonstrationer, trafikblockering och socialt frivilligarbete.

De traditionella representativa politiska aktiviteterna, valdeltagande och partimedlemskap, lockar flest ungdomar oavsett programinriktning. Ungdomarna på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen är mest negativt inställda till alla medborgerliga aktiviteter, med ett undantag för att blockera trafiken som en form av protest. I den gruppen finner vi också många som inte tagit ställning till frågorna. En tiondel av dem har valt svarsalternativet *Vet ej* till alla de fem frågorna, vilket är betydligt fler jämfört med de andra pro-

grammen.²⁹ Detta ger oss ytterligare vägledning i tolkningen av resultaten i studien.

Tabellen 3.3 visar därutöver att omkring 20–25 procent av eleverna på de yrkesinriktade programmen inte är beredda att delta i någon av de representativa medborgerliga aktiviteterna, att rösta eller att gå med i ett politiskt parti, det vill säga aktiviteterna med tydligast politisk koppling. Nina Eliasoph har studerat olika grupper individer som har alla undviker aktiviteter som de karaktäriserar som politiska (Eliasoph 1998). Hon beskriver de oengagerade individernas beteende som fyllt med paradoxer. Å ena sidan är politiken ett område som upplevs som svårt och komplicerat för en vanlig människa, å andra sidan kan politikens utfall kritiseras ingående. Aktivister som vill påverka till exempel miljöfrågor betecknas som naiva, eftersom sakfrågor kräver expertiskunskaper. Samtidigt hämtas mycket av de egna åsikterna från TV-underhållningen i stället för nyhetsprogrammen. Intressant nog visar Eliasoph att det finns en kategori politiska frågor som en del oengagerade medborgare verkligen brinner för, nämligen djurrättsfrågorna. Anledningen till detta fenomen har enligt henne att göra med att det är enklare att ta ställning för djurens rättigheter jämfört med andra sakfrågor, eftersom djurrättsfrågor inte framkallar politiska motargument på samma sätt som traditionella politikområden. Ställningstagandet kräver därför mindre sakkunskaper, samtidigt som det ger ett tillfälle att visa empati och engagemang (Eliasoph 1998:145).

Beskrivningen ovan känns träffande även utifrån ett svenskt perspektiv. I denna studie uppmärksammas en ny trend i politiskt deltagande som framstår bland flickor i gymnasiets yrkesinriktade program: de är positivt inställda till att delta i socialt frivilligarbete, medan de är tveksamma inför de övriga politiska aktiviteterna. En liknande trend finns på gymnasiets yrkesförberedande pojkdominerade program, där eleverna är mycket tveksamma till att delta i politiska aktiviteter, med ett undantag för illegala protestaktioner. Framtida studier kan förhoppningsvis bättre beskriva och nyansera bilden av medborgerligt engagemang bland den grupp medborgare som synbart saknar ett politiskt engagemang, mätt med hjälp av traditionella frågor om politiskt deltagande.

Den normativa institutionsteorin erbjuder en möjlig förklaring till skillnaderna mellan de olika programmen. Sorteringseffekten är nyckeln i denna förklaring, det vill säga att olika elevsammansättningar ger upphov till olika poli-

²⁹ Endast 1 % av eleverna i de studieförberedande programmen och upp till 6 % av eleverna i de andra yrkesförberedande programmen valde svarsalternativet "Vet ej" samtliga fem alterantiven.

tiska kulturer i programmiljöerna. Elever i samma grupp tenderar att bli mer lika varandra i sitt förhållande till vitt skilda saker, från skolarbete till stilar inom ungdomskultur (Bjurström 1997). Det är möjligt att homogena miljöer, som till exempel gymnasiets olika programmiljöer, gynnar likriktningen av åsikter och värderingar, på samma sätt som till exempel vissa föreningsmiljöer gör (Eliasoph 1998; Putnam 2001; Stolle & Hooghe 2002). Att elever som går på samma gymnasieprogram också blir lika varandra avseende förhållningssätt till politik är därför inte en alltför djärv gissning. Det intressanta med denna kontextuella förklaring är att den förklarar det sorteringseffekten är tyst om, nämligen varför den dominerande gruppens egenskaper präglar beteendet även hos den minoritet som inte äger dessa egenskaper, till exempel att arbetarklassungdomar som går på naturvetarprogrammet har liknande värderingar som sina klasskamrater med medelklassbakgrund (se till exempel Nilsson 1996).

Enligt detta tankesätt har de dominanta aktörerna skapat starka beteende- och värderingsnormer som de andra ungdomarna anpassar sig till. Tillsammans med andra elever skapar de en normerande kultur i den klass de går i. Om den politiska kulturen i klassrummet bejakar de regerande samhällsnormerna är sannolikheten stor att de enskilda eleverna också väljer att agera enligt den, till exempel genom att rösta när det är val. Men om klassrummets politiska kultur istället präglas av samhällsfrånvända attityder hamnar individen i en svårare valsituation. Den identitetsnära normen styr mot politiskt apati medan samhällsnormen styr mot deltagande. Det är svårt att föreslå hur individen agerar i en sådan konfliktsituation, men individens position är utan tvekan svårare när man utsätts för skilda normtryck. I nästa kapitel ska vi studera likheter och olikheter i elevers uppfattningar om deras lärandemiljö och avseende deras erfarenheter av deltagande i skolans beslutsfattande. Eftersom vi redan vet att det finns tydliga skillnader i hur ungdomarna i de olika programmiljöerna ser på sin framtida medborgarroll finns det anledning att tro att även de skolrelaterade erfarenheterna kommer att visa olikheter.

4 SKOLANS DEMOKRATIARBETE

I detta kapitel påbörjas analysen av ungdomars attityder avseende politisk aktivitet. Till att börja med prövas antagandet att skillnader i demokratisk kompetens är förklaringen till att synen på deltagande varierar i så hög grad mellan ungdomar på olika gymnasieprogram. Därefter följer en beskrivning av ungdomars erfarenheter av skolans demokratiarbete, både avseende upplevelser av undervisningen av samhällskunskap och deltagande i elevdemokratin. Syftet är att studera om ungdomar på samtliga program har likvärdiga erfarenheter av skolans demokratiarbete eller inte, när de i 18-års ålder är i färd att avsluta sin skolgång. Målsättningen är ju en likvärdig förberedelse till ett aktivt samhällsliv, oavsett programval.

De skillnader i synen på politiskt deltagande som figur 1.1 avslöjade kan vara ett resultat av att elevernas programval beror på sådana faktorer som även påverkar dessa attityder, till exempel skillnader i generell kognitiv förmåga, kön, etnicitet eller socioekonomisk bakgrund. Det vill säga att vi eventuellt bevittnar en sorteringseffekt. Men det är också tänkbart att en del av variationen kan förklaras av sådant som direkt relaterar till elevernas skolupplevelser, och framför allt till deras erfarenheter i samband med samhällskunskapsundervisning och deltagande i skolans elevråd och liknande. Analysen i detta kapitel avser att bringa klarhet i denna fråga.

Även om denna studie är inriktad på skolans roll i ungdomars demokratiska utveckling får vi komma ihåg att ungdomars skiftande kunskaper om demokrati och samhällsfrågor rimligtvis inte endast beror på skolan. Dåliga kunskaper på ett visst område kan vara ett resultat av både brister i utbildningssystemet och individens bristande motivation, begåvning eller intresse (Beckman 2003). Brister i utbildningsmiljön kan till exempel handla om sämre studiemiljö i vissa skolor eller klasser. Den centrala frågan i denna studie är huruvida vissa program erbjuder sämre möjligheter till demokratisk inlärning än andra. De två nästföljande förklaringarna till dåliga kunskaper, det vill säga bristande motivation eller intresse, är sinsemellan nära besläktade. Det antagandet följs upp i kapitel 5, där det bland annat studeras om det är skillnader i politiskt intresse

som ligger bakom de observerade olikheterna i elevernas kunskaper. Däremot är det en svårare utmaning att pröva om kunskapsskillnaderna är en följd av skillnader i begåvning. Begåvning, eller intelligens, är ett begrepp som omfattar många dimensioner och att kartlägga skillnader i 18-åringars intelligens är en utmaning i sig, och låter sig inte göras inom denna studie. Det tillgängliga empiriska materialet omfattar dock ett ordkunskapsprov. Därmed är det möjligt att studera skillnader åtminstone i en särskild dimension av 18-åringars kognitiva förmåga, nämligen ordförståelsen, och huruvida det påverkar ungdomars demokratiska kompetens och deras syn på politiskt deltagande. Ordkunskap har i tidigare studier visats ha ett starkt samband med generell intelligens, och är därför en god indikator för den språkliga dimensionen av kognitiv förmåga (Alwin 1991:625-638, 627; Verba, Schlozman & Brady 1995:306). En hel del internationella studier har identifierat ett positivt samband mellan individens utbildningsnivå – alternativt generella kunskapsnivå – och nivån av politisk kunskap. Det är därmed bekräftat att det finns ett samband mellan generella kunskaper och politiska kunskaper, och att det är starkt (Amadeo m. fl. 2002; Delli Carpini & Keeter 1996; Grönlund & Milner 2006; Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996; Niemi & Junn 1998; Torney-Purta & Amadeo 2003; Torney-Purta m. fl. 2001; Verba, Schlozman & Brady 1995).

Det är därför lätt att motivera valet att studera elevers demokratikunskaper som en förklaring till deras syn på aktivt politiskt medborgarskap. Faktiska demokratikunskaper är en viktig del av demokratisk kompetens, men dock inte den enda. En annan dimension utgörs av politiska färdigheter, det vill säga förmågan att tolka politiska budskap och att agera i politiska sammanhang. En ytterligare dimension av demokratisk kompetens utgörs av demokratiska attityder (se t.ex. Almgren 2006; Jarl 2004; Oscarsson 2005b). Dessutom kan man dela upp kunskapsaspekten på ytterligare ett sätt, nämligen i självuppfattad förmåga (politiskt självförtroende) och mätbar sakkunskap (se t.ex. Bennett 1997).

Generellt sett är självförtroende är en viktig förklaring till individens attityder och beteende, eftersom bristande självförtroende tenderar att leda till passivitet (Bandura 1986; 1997; Carmines 1978; Rosenberg 1962; 1981/1992). När man studerar ungdomars syn på framtida aktivt medborgarskap är det välmotiverat att studera huruvida politiskt självförtroende främjar medborgerlig aktivitet. Denna studie ställer frågan huruvida skolans demokratiarbete främjar ungdomars demokratiska kompetens, och här kommer två dimensioner av demokratisk kompetens att prövas, och dessa är demokratikunskaper och politiskt självförtroende.

Demokratisk kompetens: dimensionen demokratikunskaper

Demokratikunskapers betydelse för politiskt deltagande har studerats framför allt i förhållande till valdeltagande. Allmänna kunskaper om politik har ett starkt samband med valdeltagande. Andelen som röstade i riksdagsvalet 2002 var hela 95 procent bland individer med mycket goda politiska kunskaper, och så lågt som 54 procent bland individer med sämst kunskaper. Det starka sambandet kvarstår även när man kontrollerar effekten av politisk kunskap på valdeltagandet med hjälp av andra väldokumenterade faktorer såsom utbildning, ålder eller politiskt intresse (Holmberg & Oscarsson 2004:216-217).

Ämnet samhällskunskap har naturligtvis en central ställning när man studerar skolans demokratiuppdag. Ämnet är ett av gymnasiets kärnämnen och har som syfte att bredda och fördjupa de kunskaper om samhällsförhållanden som eleverna har ifrån grundskolan. Ett annat syfte är att ge eleverna ökade förutsättningar att aktivt delta i samhällslivet och en beredskap att hantera förändringar i samhället (Skolverket 2005). Samhällskunskap finns i läroplanen för gymnasiet sedan 1965, och ämnet är tvärvetenskapligt till sin karaktär. Tidigare hade samhällskunskapen ingått i historieämnet, då kallat "historia med samhällslära". Från början byggde ämnet mest på statskunskap och nationalekonomi, men har idag inslag från både sociologi, kulturgeografi och rättskunskap. Kunskaper om samhällsfrågor och förståelse av samhället är centralt i ämnet. Vid studier av olika samhällsfrågor är politiska och ekonomiska aspekter väsentliga, liksom förståelse av begrepp som inflytande, makt, konflikt, ideologi, klass, intresse och påverkan. Aktuella samhällsfrågor anges vara en naturlig utgångspunkt för valet av studieobjekt i ämnet. I Skolverkets ämnesbeskrivning poängteras också att elever och lärare tillsammans bör välja vilka samhällsfrågor som ska studeras, eftersom elever då kan övas i ett demokratiskt arbets- och förhållningssätt (Skolverket 2005). Kursen samhällskunskap A läses av elever på samtliga program, samhällskunskap B är gemensam kurs inom samhällsvetarprogrammets inriktning samhällsvetenskap, medan samhällskunskap C är en valbar kurs.

Som ett första steg kommer sambandet mellan 18-åringars demokratikunskaper och deras syn på aktivt politiskt medborgarskap att granskas. Det som studeras är alltså intentionen att delta som vuxen, och inte om man redan deltagit. Intentionen att delta kan betraktas som en god prediktor för själva aktiviteten (Bauhr 2005; Fishbein & Ajzen 1975). Den som svarar att hon inte tror att hon kommer att rösta kanske gör det ändå, men sannolikheten är lägre jämfört med den som svarat att hon säkert kommer att göra det. Men jag vill ändå mana till en viss försiktighet i att tolka ungdomars svar som en framtidsprognos. Attityder och värderingar förändras med ändrade levnadsförhållanden.

Vid 18-års ålder bor de flesta ungdomarna i föräldrahemmet, innan de flyttar ut och bildar eget hushåll och så småningom eventuellt får en egen familj. Med förändringarna i samband med frigörelsen och vuxenblivandet förändras ofta även en del prioriteringar och synsätt, och politiskt deltagande är en del av livet som påverkas av individens övriga villkor. Både livscykel och ålder är viktiga faktorer när man undersöker bakomliggande förklaringar till individens politiska värderingar och politiskt deltagande (Jennings & Stoker 2004). Dessutom har forskningen om politisk socialisation visat hur yttre händelser – ekonomiska kriser, terrorattacker, krig – påtagligt påverkar individens handlingsgrund (Jennings 1987; Jennings & Niemi 1981).

Ungdomars inställning till en politisk aktivitet kan användas som en uppskattning av deras faktiska framtida deltagande. Det är dock inte det som är huvudsyftet i denna studie. Jag vill istället lyfta fram själva attityden som det viktigaste och mest intressanta att studera. Svaren på frågorna som ställdes i undersökningen ger oss en bra bild på hur dagens unga värderar ett aktivt medborgarskap och vilken typ av aktiviteter som attraherar olika ungdomskategorier. Vi kommer att lära en hel del om 18-åringars inställning till centrala politiska fri- och rättigheter, till exempel att rösta i riksdagsvalet eller att väcka opinion, och vad som gör att vissa inte tänker sig utnyttja den rättigheten.

Kunskapsprovet

Ungdomarnas kunskaper om demokrati mäts i denna studie med hjälp av IEA Civic Education Study, och mer specifikt med den del av IEA-studien som avsåg att mäta skolelevers kunskaper om demokratin som institution. Kunskapsprovet togs fram genom ett kollektivt utvecklingsarbete bland forskare från olika länder i IEA:s arbetsgrupp för Civic Education-studien. Det följer en tradition där kunskaper mäts med ett stort antal flervalfrågor, som utvalts i samarbete med de deltagande länderna och prövats i pilotstudier.³⁰ Kunskaps-testet mäter individens förståelse om vad som karaktäriserar demokratin som styrelseform, dess institutioner och praktiker, medborgarnas rättigheter och skyldigheter, jämställdhet och jämlikhet, nationell identitet, internationella relationer samt ekonomi.

³⁰ Som ett första steg genomfördes ett antal fallstudier, där nationella experter redogjorde målsättningarna för ämnena samhällskunskap och historia, samt vilka andra eventuella demokrati-uppdrag som skolan tilldelats i läroplanerna. Utifrån dessa nationella fallstudier utvecklades 140 testfrågor, som efter pilotstudier gav upphov till de 43 slutgiltiga frågorna.

Frågorna mäter alltså inte politiska kunskaper i den vanligaste meningen, det vill säga faktakunskaper om aktuella politiska maktförhållanden och makt-havare eller olika politiska sakfrågor (se t.ex. Oscarsson 2005a). Frågorna fo-kuserar istället i demokratin som styrelseform, och hur den påverkar villkoren för relationer mellan länder, institutioner och medborgare. Detta är förklarligt utifrån studiens internationella målpopulation, 14-åringar under fas 1 och 16–18-åringar under fas 2, och dess täta koppling till skolans samhällsundervisning.

För att tydliggöra vad frågorna handlar om väljer jag att använda begreppet demokratikunskap, och inte politisk kunskap. Även om demokratikunskap inte är lika intimt sammankopplat med väljarbeteende som politisk sakkunskap är, kan man anta att individer som är välorienterade i den ena dimensionen har en hög tendens att även behärska den andra (Delli Carpini & Keeter 1993; Oscarsson 2005a).

Samtliga frågor som ingick i IEA:s kunskapstest är flervalfrågor. Samtliga kunskapsfrågor hade fyra svarsalternativ, och saknade alternativet 'Vet ej'. Provsvaren är inkodade i en nominalskala (0=fel/1=rätt). I denna studie används elevernas totala testresultat som indikator för deras demokratikunskaper. Medelvärde i testet var 33 rätt och medianen 36 rätt. De sammanlagt 43 frågorna kan indelas i tre olika frågetyper. Den första frågetypen testar faktakunskaper på olika områden, som var *Demokratins grundläggande innebörd, Organisationer, särintressen och allmänintresse* samt *Jämlikhet, jämställdhet och mänskliga rättigheter*. Exemplet nedan bedömdes vara en lätt fråga. Bland 14-åringar i samtliga 24 länder var det 68 procent som svarade rätt, och bland 18-åringar i de 16 deltagande länder 85 procent (Amadeo m. fl. 2002). Bland svenska 18-åringar var det 92 procent som angav rätt svar (svarsalternativ C) på frågan nedan.

3. Många organisationer i ett demokratiskt samhälle är bra, därför att det gör det möjligt för...

- A. en grupp människor att försvara medlemmar som blir arresterade.
- B. regeringen att få fler att beskatta.
- C. människor att uttrycka olika uppfattningar.
- D. regeringen att informera människor om nya lagar.

Den andra frågetypen avsåg att testa ungdomars förmåga att tolka politiska budskap i olika texter och bilder. Ett exempel för den frågetypen ges nedan, där frågeställningen byggde på en påhittad valaffisch.

Vi medborgare har fått nog!

En röst på Silverpartiet är en röst för högre skatter.
Det innebär slutet för ekonomisk tillväxt och ett slöseri med vårt lands tillgångar.

Rösta istället för ekonomisk tillväxt och fri företagsamhet.

Rösta så att alla får mer pengar kvar i plånboken!

**Låt oss inte slösa bort ytterligare fyra år! Rösta på
Guldpartiet.**

Frågan handlade om att identifiera avsändaren till affischen.

11. *Valaffischen har förmodligen gjorts av...*
- A. *Silverpartiet.*
 - B. *ett parti eller en grupp som är motståndare till Silverpartiet.*
 - C. *en grupp som försöker se till att valet är rättvist.*
 - D. *Silverpartiet och Guldpartiet tillsammans.*

I den internationella studien svarade 81 procent av 18-åringarna rätt (alternativ B), jämfört med 91 av 18-åringarna i Sverige och 61 procent av 14-åringarna (Amadeo m. fl. 2002).

En tredje frågekategori, som endast riktades till gymnasieungdomar, prövade studenternas ekonomirelaterade samhällskunskaper. Det var den svåraste frågetypen, både ur ett internationellt och svenskt perspektiv. Endast 52 procent av samtliga deltagande gymnasieungdomar (Amadeo m. fl. 2002), och 57 procent av de svenska 18-åringarna svarade rätt (alternativ B) på frågan nedan:

42. *Ett land har ett underskott i den internationella handelsbalansen när...*
- A. *de varor nationen säljer till andra länder har större värde än de varor den köper från dem.*
 - B. *de varor nationen köper ifrån andra länder har större värde än de varor den säljer till dem.*
 - C. *nationen investerar mer i andra länder än den erhåller från dem.*
 - D. *statens utgifter överstiger skatteintäkterna.*

Gymnasieungdomarna var lika bra på de rena faktafrågorna som på tolkningsfrågorna, medan grundskoleeleverna fick bättre resultat i faktafrågorna. Av de olika frågeområdena behärskade 18-åringarna bäst frågorna om demokratins grundläggande innebörd (Skolverket 2003). I en internationell jämförelse klarade sig de svenska ungdomarna kunskapstestet bra, med ett resultat signifikant över det internationella genomsnittet och en placering strax under toppnationen Danmark (Amadeo m. fl. 2002).

I tabell 4.1 delas eleverna in i tre grupper, utifrån resultatet av kunskapstestet. Indelningen följer kvartilgränserna i möjligaste mån. Den optimala fördelningen 25 procent – 50 procent – 25 procent ger två extremgrupper, de med bäst respektive sämst resultat samt en mellangrupp bestående av hälften av ungdomarna. Här blev fördelningen istället 27 procent – 48 procent – 25 procent, eftersom många elever med lika resultat hamnade på gränsvärden.

Tabell 4.1. Antalet rätta svar i kunskapsprovet, indelat efter gymnasieprogram. (Procent.)

Antalet rätta svar (av 43)	Naturvetarprogram, IB	Samhällsvetarprogram	Yrkesförb. pojkd. program	Yrkesförb. flickd. program	Övriga program	Samtliga program
max 20	6	19	70	60	45	27
21 – 39	48	58	24	38	48	48
Minst 40	47	24	6	1	7	25
procent	100	100	100	100	100	100
N	857	908	266	211	404	2646

Kommentar: Yrkesförberedande pojkd. program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickd. program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet.

Resultaten visar något överraskande att eleverna på samhällsvetarprogrammet – som har samhällsvetenskap som sitt fördjupningsämne – inte fick högsta resultat i kunskapstestet. I stället var eleverna på naturvetarprogrammet helt överlägsna, nästan hälften hade minst 40 rätt av 43 möjliga. Eleverna på de yrkesinriktade programmen har de klart sämsta kunskaperna enligt testet. Allra sämst var kunskaperna bland elever på yrkesförberedande programmen, 70 procent av eleverna på de pojkd. programmen och 60 procent av eleverna på de flickd. programmen hade endast upp till 20 rätt av 43 möjliga.

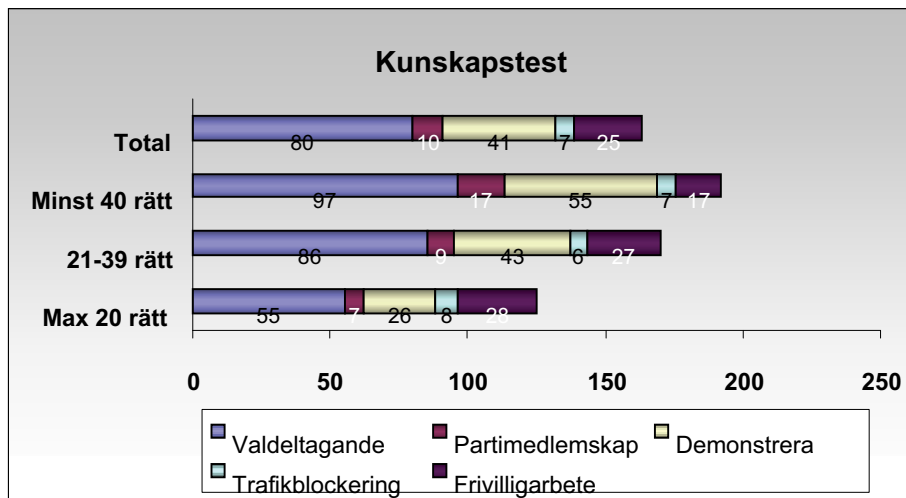
Spridningen av testresultaten var tillfredställande när man granskar provresultaten för samtliga elever, provet uppfyllde därmed syftet att återspegla nivå-

skillnader i ungdomars demokratikunskaper. På naturvetarprogrammet nådde dock nästan hälften av ungdomarna ett resultat med minst 40 rätt av 43 möjliga. Detta är en takeffekt, med andra ord provet har upplevts som lätt av de flesta eleverna. Och omvänt, de flesta eleverna på de yrkesförberedande programmen har förmodligen upplevt provet som svårt.

Däremot är det svårare att veta om testresultatet mäter sådana kunskaper som eleverna lärt sig skolan eller inte, eftersom testet är sammansatt av en internationell grupp och inte har som syfte att mäta sådana kunskaper som direkt relaterar till de svenska ämnes- och läroplanerna. Det vi vet är att den internationella arbetsgruppen efter ett långt förarbete som omfattade ett antal omgångar med provenkäter har kommit fram till att dessa frågor mäter sådana demokratikunskaper som man rimligen kan finna hos gymnasieelever (Amadeo m. fl. 2002; Husfeldt & Torney-Purta 2004).

Härnäst undersöks relationen mellan kunskaper i demokrati och attityder till politiskt deltagande. I figur 4.1 är eleverna indelade i tre grupper efter resultatet i kunskapstestet. Detta framställs i tre staplar, och som jämförelse finns en stapel med samtliga 18-åringar. Staplarna består av fem olika fält som redovisar andelen som svarat ”det gör jag nog” eller ”det gör jag säkert” på frågorna om politiska aktiviteter. Aktiviteterna är att rösta i nationella val, gå med i ett politiskt parti, delta i en fredlig demonstration, blockera trafiken som en form av protest samt att arbeta frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället. Sambandet mellan valdeltagande och demokratikunskaper har bekräftats i en mängd undersökningar, däremot är vetskapen mindre när det kommer till relationen mellan demokratikunskaper och andra former av politiskt deltagande.

Figur 4.1. Gymnasieungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap, efter resultatet i kunskapsprovet. (Procent.)



Kommentar: Staplarna sammanfattar svarsalternativen "Det gör jag nog" och "Det gör jag säkert" på följande frågor: Hur troligt är det att du kommer a) att rösta i nationella val? b) bli medlem i ett politiskt parti? c) delta i en fredlig demonstration? d) blockera trafiken som en form av protest? e) arbeta frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället?.

Demokratikunskaper mättes med hjälp av 43 flervalsfrågor, som bildar en summavariabel, och är här indelad efter kvartilgränser.

N-talet varierar mellan 2585 (partimedlemskap) och 2601 (frivilligarbete). Det totala antalet i undersökningen är 2645.

Figur 4.1 indikerar att kunskaper om demokrati och samhällsfrågor spelar en mycket viktig förklarande roll avseende 18-åringars förhållningssätt till politiskt deltagande. Attityden till valdeltagande utgör det tydligaste exemplet; 97 procent av eleverna med bäst testresultat (de 25 procent av eleverna som hade minst 40 rätt av 43 möjliga) har svarat att de nog eller säkert kommer att rösta i nationella val i framtiden. Vi bevittnar därmed en nästan total uppslutning kring valdeltagande bland högpresterande elever. Även bland elever med ett resultat i mittfältet är de allra flesta, 86 procent, positivt inställda till att rösta. De flesta tveksamma till framtida valdeltagande finns i gruppen med det lägsta testresultatet. 27 procent av samtliga 18-åringar hade högst 20 rätt i testet, och i den gruppen är andelen som svarade att de säkert eller nog kommer att rösta endast 55 procent.

Dessa resultat ligger anmärkningsvärt nära resultaten avseende det faktiska valdeltagandet i 2002 års val. Valdeltagandet var 80 procent bland samtliga

väljare, 95 procent bland individer med mycket goda politiska kunskaper och 54 procent bland dem med sämst kunskaper (Holmberg & Oscarsson 2004:216). I denna studie har vi alltså lyckats med att spåra ett liknande mönster mellan demokratikunskaper och attityden till framtida valdeltagande bland 18-åringar. Denna upptäckt gör det ännu angelägnare att framhålla vikten av skolans kunskapsförmedlande uppdrag, och att undersöka de bakomliggande mekanismerna till den omfattande spridningen av demokratikunskaper hos gymnasieungdomar.

Ungdomarna med bäst testresultat är dessutom mer positivt inställda till att delta i fredliga demonstrationer. I den gruppen har 55 procent svarat att de nog eller säkert kommer att demonstrera. Bland ungdomar med lägst testresultat är den motsvarande andelen 26 procent, och i mellangruppen 43 procent. Sambandet mellan kunskaper och inställningen till demonstrationsdeltagande är därmed linjärt och positivt, ju högre kunskaper man har, desto mer positivt inställd är man till att delta.

Det positiva sambandet återfinns mellan kunskaper och inställningen till partimedlemskap. Nivåerna är betydligt lägre men mönstret tydligt, 17 procent av eleverna med bäst testresultat svarade att de nog eller säkert kommer att gå med i ett politiskt parti, jämfört med 7–9 procent av eleverna med medelgott eller lågt testresultat.

Så här långt har vi studerat traditionella deltagandeformer så som att rösta, gå med i ett politiskt parti eller att visa sitt missnöje genom att demonstrera, och har kunnat konstatera att goda demokratikunskaper sammanhänger med en positiv inställning till aktivt deltagande. Bilden blir den motsatta när vi granskar attityden till frivilligarbete. Den högsta andelen positivt inställda, 28 procent, återfinns bland elever med lägst testresultat, och den lägsta, 17 procent, bland de med bäst testresultat. Inställningen till trafikblockering däremot är jämnt fördelad mellan elever, vilket leder till slutsatsen att kunskapsnivån inte påverkar viljan att agera genom illegala aktioner.

Vi kan därför bekräfta att kunskaper spelar roll för inställningen till politisk aktivitet, men att denna inverkan är olika beroende på vilken politisk aktivitet som ungdomarna fått ta ställning till. Ungdomar med goda testresultat är mer positiva till sådana deltagandeformer som ingår i den traditionella medborgarrollen i en representativ demokrati. De är mer benägna att rösta, bli partipolitiskt aktiva och höja en kritisk röst om och när situationen så kräver. De med sämst kunskaper däremot är mer benägna att genom frivilliginsatser stötta de svagaste i samhället.

Demokratisk kompetens: dimensionen politiskt självförtroende

Förhållandet mellan individens politiska självförtroende och attityden till medborgerliga aktiviteter kan motiveras både på policygrunder och utifrån teoretiska skäl. Policyskålet går att finna i läroplanen, där det anges att lärarens uppgift är att stärka varje elevs självförtroende, vid sidan av viljan och förmågan att lära (Lpf 94:13). Det teoretiska argumentet har en lång historia. Antagandet att politiskt självförtroende är en förutsättning för politiskt deltagande härstammar från 1950-talet, och introducerades för första gången i en omfattande studie om väljarbeteende (Campbell, Gurin & Miller 1954) och har sedan dess prövats i en mängd studier. Forskningen om en individs självuppfattning kan indelas i två traditioner, *self-concept* traditionen och *self-efficacy* traditionen. Den förra lägger tyngdpunkten på den värderande delen av hur individen uppfattar sig själv, det vill säga individens självkänsla, medan den senare utgår ifrån hur individen bedömer att hon klarar av vissa bestämda uppgifter, det vill säga individens självförtroende (Ahlgren 1999:104-105).

Morris Rosenberg, som är en av företrädarna för *self-concept* traditionen, upptäckte tidigt att ungdomar med låg självkänsla är mindre intresserade av politik, mindre intresserade av att följa politiska händelser i medier, samtalar mer sällan om politik och har sällan en djupare kunskap om politik (Rosenberg 1962; 1981/1992). Edward Carmines kontrollerade vilken roll individens politiska intresse hade i det hela. Han fann att bland politiskt intresserade gymnasister, var individer med ett starkt generellt självförtroende oftare mer kunniga om politik och samhällsfrågor, mindre cyniska i sin inställning till politiker och hade en starkare politisk självkänsla. Dessa resultat stod fast även när de kontrollerades för intelligens, socioekonomisk status, kön och antal gymnasieår (Carmines 1978).

En mer generell teoretisk förståelse av uppfattningen om den egna förmågan och dess effekter på prestation och beteende ges av Albert Bandura, vars arbete utgör en väsentlig del av *self-efficacy* traditionen. Enligt *self-efficacy* teorin tenderar personer som tror på sin egen förmåga att prestera bättre och uppnå mer, medan individer som är osäkra på sin förmåga ofta undviker ansvar och tenderar att uppnå mindre (Bandura 1986; 1997).

Eftersom mitt intresse är riktad mot effekterna av ungdomars uppfattning av sin förmåga att förstå politiska frågor och att bidra till politiska samtal på deras uppskattade framtida politiska deltagande, väljer jag att arbeta med begreppet politiskt självförtroende, och ansluter därmed till *self-efficacy* traditionen (jfr Ahlgren 1999). Begreppet operationaliseras med hjälp av frågor som mäter individens egen bedömning av hur hon eller han kan klarar av sådana

situationer som kräver politisk kompetens. Även om politiskt självförtroende och politisk kunskap är centrala begrepp inom forskningen om politiskt deltagande är det få som studerat hur de samvarierar på individnivå. Ett undantag är dock Stephen Earl Bennett. Enligt hans studie existerar det förväntade sambandet mellan kunskapsnivån och politiskt självförtroende, men är inte särskilt starkt (Bennett 1997). Hur det tar sig i uttryck hos svenska ungdomar redovisas senare i detta avsnitt.

Ungdomarna fick svara på tre frågor om hur de ser på sin egen demokratisk kompetens, nämligen om anser att de vet mer om politik än de flesta i samma ålder, om de oftast har något att säga när politiska frågor eller problem diskuteras och i fall de har lätt att förstå de flesta politiska frågorna. Omkring hälften av 18-åringarna ansåg att de har lätt att förstå de flesta politiska frågorna och att de oftast brukar ha något att säga när politiska frågor diskuteras.

Tabell 4.2. Politiskt självförtroende. (Procent.)

	Jag vet mer om politik än de flesta i min ålder	Jag har oftast något att säga när politiska frågor eller problem diskuteras	Jag har lätt att förstå de flesta politiska frågorna
	Procent	Procent	Procent
Håller absolut inte med	29	14	9
Håller inte med	37	31	32
Håller med	15	35	42
Håller absolut med	6	11	8
Vet ej	13	9	10
Total	100	100	100
Andel saknade svar	2	2	2

N=2645

De tre frågorna bildar en sammanhållen dimension, och bildar därmed ett lämpligt underlag för en latent variabel som mäter politiskt självförtroende. Principalkomponentanalysen som den slutsatsen baseras på redovisas i tabell 2 i bilaga 2. I den internationella slutrapporten för IEA Civic Education-studien redovisas dessvärre inte svaren på dessa frågor, men i en nordisk jämförelse, baserad på samma material, utmärker sig de svenska 18-åringarna med ett större politiskt självförtroende än ungdomarna i de nordiska grannländerna Norge och Danmark (Amnå, Ekman & Almgren 2007; Bruun, Johansen & Allerup 2003).

Hur ser då sambandet mellan faktiska kunskaper och politiskt självförtroende ut hos 18-åringarna? För enkelhetens skull är ungdomarna indelade i två kategorier, de som är under respektive över medelvärdet i respektive avseende.

Tabell 4.3. Sambandet mellan demokratikunskaper och politiskt självförtroende. (Procent.)

		Demokratikunskaper		
		Låga	Höga	Total
Politiskt självförtroende	Lågt	33	19	52
	Högt	16	32	48
	Total	49	51	100

N=2645

Kommentar: Demokratikunskaper mättes med hjälp av 43 flervalsfrågor, som här bildar ett index. Värderna under medelvärdet har klassats som låga och alla andra som höga demokratikunskaper. Politiskt självförtroende mättes med hjälp av tre frågor, som här bildar en faktorkomposit variabel. Värderna under medelvärdet har klassats som lågt och alla andra som högt politiskt självförtroende.

Den som förväntade ett perfekt samband mellan demokratiska kunskaper och politiskt självförtroende får här en anledning till att modifiera sin syn. Pearson's $r = .27$ visar ett tydligt, men långt ifrån perfekt samband. Tabellen visar att det inte bara är individer med solida kunskaper om demokrati som har ett starkt politiskt självförtroende. En tredjedel av ungdomarna med låga politiska kunskaper tillhör också denna kategori. Och, som vi kommer att lära oss längre fram, kön spelar en viktig roll för det politiska självförtroendet. Medan det inte finns någon nämnvärd skillnad i flickors och pojkars faktiska kunskaper ligger pojkarna betydligt högre avseende politiskt självförtroende, något som framkommer i tabell 5.11.

I tabell 4.1. såg vi dramatiska skillnader i demokratisk kunskap mellan elever på olika gymnasieprogram. I tabellen nedan kan studeras om variationen i politiskt självförtroende är lika omfattande.

Tabell 4.4. Politiskt självförtroende, fördelat efter gymnasieprogram. (Procent.)

Kvartiler	Naturvetarprogram, IB	Samhällsvetarprogram	Yrkesförb. pojksdom. program	Yrkesförb. flickdom. program	Övriga program	Samtliga program
Nedre	18	24	23	55	33	26
Medel	50	52	59	39	49	51
Övre	32	24	18	6	18	24
Samtliga	100	100	100	100	100	100
N	857	907	267	210	404	2645

Kommentar: Yrkesförberedande pojksdominerade program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickdominerade program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet. Politiskt självförtroende mättes med hjälp av tre frågor, som här bildar en faktorkomposit variabel. Kategoriindelningen har genomförts med hjälp av kvartilindelning.

Naturvetarprogrammet har den högsta andelen elever med ett högt politiskt självförtroende, följt av samhällsvetarprogrammet. Det mest anmärkningsvärda är dock det låga politiska självförtroendet i de flickdominerade programmen. Vi bör samtidigt notera att dåligt politiskt självförtroende inte är en generell företeelse bland ungdomarna på de yrkesinriktade programmen, eftersom eleverna på de pojksdominerade och de övriga programmen positionerar sig någonstans i mittfältet. Det är just eleverna på barn- och fritidsprogrammet och omvårdnadsprogrammet som dels är flickor, dels har dåliga demokratikunskaper, som kännetecknas av ett påfallande lågt politiskt självförtroende.

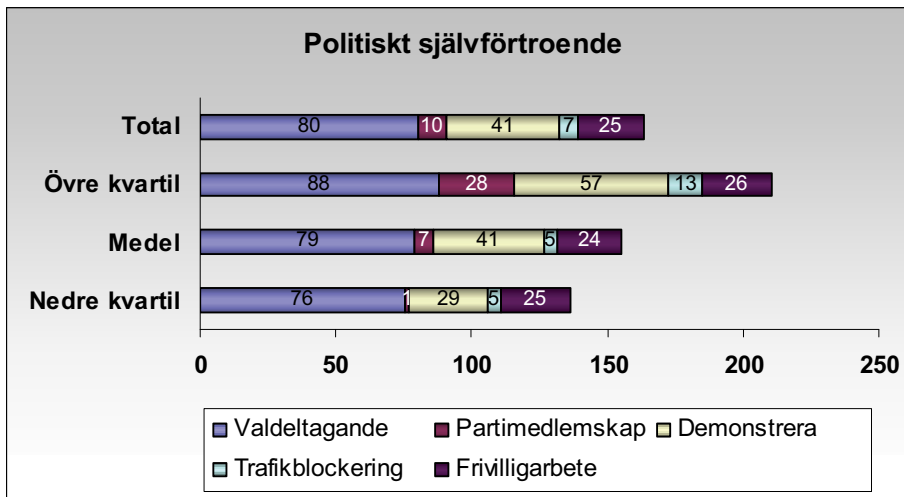
Det finns anledning att reflektera över varför eleverna i de flick- respektive pojksdominerade programmen, som båda kännetecknas av en låg nivå i demokratikunskaper, har så olika syn på sin egen förmåga. Forskning i socialpsykologi har visat att självkänsla skapas i interaktion med andra, utifrån faktiska prestationer och omgivningens förväntningar. Individen sätter en ambitionsnivå för sitt handlande, och om den egna prestationen inte kommer upp till ambitionsnivån kan det ge upphov till en låg självvärdering. Missade prestationsmål, men även psykosociala problem, leder till dålig självkänsla. Dessa båda tillstånd kan också leda till depression, något som i sin tur ytterligare sänker prestationsnivån (Ahlgren 1999; Rosén 2001b). Fenomenet med flickors sämre självförtroende skulle i så fall kunna förklaras med hjälp av en högre ambitionsnivå bland dem, ihopkopplat med svårigheter att uppnå resultat som motsvarar ambitionerna.

En alternativ förklaring utgår ifrån upptäckten att ett svagt självförtroende kan uttryckas både genom ett överdrivet självsäkert uppträdande, i syfte att

dölja den inre osäkerheten, och genom att individen gör sig osynlig (Ahlgren 1999:103). Ett möjligt tolkningssätt är därför att elever på de flickdominerade programmen tillämpar osynlighetsstrategin medan elever på de pojkdominerade programmen istället väljer den offensiva strategin. Om den teorin stämmer så döljer elever på de pojkdominerade programmen sin eventuella osäkerhet genom att inta en överdrivet självsäker position när de tillfrågas om sitt politiska kunnande.

Det politiska självförtroendet varierar påtagligt mellan programmen – om än i betydligt mindre omfattning jämfört med faktiska kunskaper – och är därmed en möjlig förklaring till de observerade skillnaderna mellan programmen när det gäller attityden till aktivt medborgarskap. Dess förhållande till attityder för politiskt deltagande hos 18-åringar belyses i figur 4.2 nedan.

Figur 4.2. Gymnasieungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap, efter politiskt självförtroende. (Procent.)



Kommentar: Staplarna sammanfattar svarsalternativen "Det gör jag nog" och "Det gör jag säkert" på följande frågor: Hur troligt är det att du kommer a) att rösta i nationella val? b) bli medlem i ett politiskt parti? c) delta i en fredlig demonstration? d) blockera trafiken som en form av protest? e) arbeta frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället?.

Politiskt självförtroende mättes med hjälp av tre påståenden. Av svaren har en faktorkomposit variabel bildats, som är här indelad efter kvartilgränser.

N-talet varierar mellan 2587 (partimedlemskap) och 2600 (frivilligarbete). Det totala antalet i undersökningen är 2645.

Vi har redan observerat ett tydligt samband mellan attityden till valdeltagande och kunskapsnivån. Kanske mer oväntat är att samma tendens – dock mindre påtagligt – återfinns mellan attityden till valdeltagande och individens politiska självförtroende. Bland 18-åringarna är individer med lågt politiskt självförtroende mindre säkra än andra på att de kommer att rösta i nationella val. Dessutom framstår det politiska självförtroendet som en helt avgörande egenkap avseende partimedlemskap. I stort sett inga ungdomar med lågt politiskt självförtroende föreställer sig själva som framtida partimedlemmar.

Däremot påverkas inte inställningen till frivilligarbete av det politiska självförtroendet. Den inre drivkraften till frivilligarbete hos 18-åringar är sålunda sammanlänkad med faktiska demokratikunskaper – individer med lägst nivå av faktiska kunskaper är mest benägna att arbeta frivilligt – men inte med deras självupplevda politiska kompetens.

Illegala protestaktioner, som deltagandet i en trafikblockering får exemplifiera, lockar en mindre grupp ungdomar, oavsett nivån av demokratikunskaper. I figur 4.2 ovan ser vi dessutom att individer med gott politiskt självförtroende är mest benägna att svara att de kan tänka sig att delta i illegala aktioner, något som ger en tankeställare utifrån ett demokratiperspektiv. Viljan att delta i illegala manifestationer kan vara ett uttryck för att man antingen inte tror att man annars kan göra sin röst hörd, eller att man medvetet väljer bort andra sätt att föra dialog med makthavarna. Man vill förmodligen få mediernas uppmärksamhet, nog en viktig anledning till lagstridiga aktioner, men kanske även saknar en känsla av samhörighet med det samhälle man bor i och det politiska styrsystem som ansvarar för det.

Tidigare studier har visat att välutbildade är mer benägna att delta i demonstrationer än andra (Norris, Walgrave & Van Aelst 2005). Fredliga demonstrationer ses numera som en nu del av dialogen mellan makthavare och medborgare. Medan den traditionella förstamajdemonstrationen har förlorat en del av sin dragningskraft och uppvisar allt glesare led, kan andra mer sakinriktade demonstrationer samla enorma deltagarskaror, som till exempel protesterna mot USAs planer att invadera Irak våren 2003. Unga är generellt sätt mer villiga att delta i sakorienterade aktiviteter, såsom demonstrationer, jämfört med föräldragenerationen (Norris 2004). Bland 18-åringar är både individer med goda demokratikunskaper och individer med gott politiskt självförtroende mer benägna än andra att delta i fredliga demonstrationer.

Demokratisk kompetens har så här långt visat stark potential som en förklarande mekanism till de observerade skillnaderna i politiska attityder mellan elever på olika program. I nästa avsnitt studeras hur skolan främjar demokratisk kompetens, och huruvida det sker på ett likvärdigt sätt på samtliga gymnasieprogram.

Erfarenheter av skolans demokratiarbete

Analyserna i den första delen av detta kapitel har bekräftat sambandet mellan demokratisk kompetens och attityden till politiskt deltagande. I den resterande delen av kapitlet studeras huruvida skolans demokratiarbete gynnar elevers demokratiska kompetens eller inte, och om demokratiarbetet bedrivs på ett likvärdigt sätt på gymnasiets samtliga program. Skolans demokrativerktyg omfattar både pedagogiska metoder och en demokratisk struktur som är tänkt att möjliggöra lärande av demokratins arbetssätt genom eget deltagande och engagemang. Dessa metoder förespråkas i skolans styrdokument. Skollagens kapitel 5, om gymnasieskolan, anger i paragraf 2 att eleverna ska ha inflytande över hur deras utbildning utformas (SFS 1985:1100). Läroplanen preciserar detta på följande sätt:

Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värden. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och utveckla elevernas förmåga och vilja att ta personligt ansvar och aktivt delta i samhällslivet. Elevernas möjligheter att utöva inflytande på undervisningen och att ta ansvar för sina studieresultat förutsätter att skolan klargör utbildningens mål, innehåll och arbetsformer, liksom vilka rättigheter och skyldigheter eleverna har. (Lpf 94, s.4).

Skolverket beskriver skolans demokratiuppdrag som en tredelad skyldighet. Den första delen handlar om att, i huvudsak genom undervisning, utveckla elevernas kunskap om demokrati. Den andra delen består av demokratiska arbetsformer, där elever bör ges ett reellt inflytande över och delaktighet i sitt skolarbete och sin lärandemiljö. Skolans tredje skyldighet är att förmedla en gemensam demokratisk värdegrund.³¹ Med andra ord, i syfte att förbereda elever till ett aktivt medborgarskap bör skolan, förutom formellt lärande, erbjuda eleverna möjligheter att få egna erfarenheter av demokratiskt deltagande, till exempel i klassråd, skolkonferenser eller skolstyrelser. Dessutom ska undervisningen ske i demokratiska arbetsformer.

Den mer exakta innebörden av demokratiska arbetsformer framgår inte av läroplanen, men vi kan få viss tolkningshjälp av Skolverkets sätt att skilja mellan formell och informell demokrati i fördjupningsstudien om skolans värdegrund (Skolverket 2000b, s.14.). Den informella aspekten är det som kallas samtalsdemokrati, eller deliberativ demokrati, och fokuserar de informella

³¹ Skolverkets faktablad om demokrati och värdegrund, www.skolverket.se.

strukturerna och lärandemiljöerna, medan den formella demokratin avser styrelse- och beslutsformer, till exempel klass- och elevråd.

Eva Forsberg diskuterar begreppet elevinflytande utifrån två dimensioner, elevcentrerad undervisning och elevernas delaktighet i skolans beslutsprocesser (Forsberg 2000; 2004). Enligt Forsberg dominerar den senare dimensionen – deltagande i beslutsprocesser – i forskning och statlig utvärderingsverksamhet. Den generella slutsatsen som förmedlas i dessa studier är att elever endast i begränsad omfattning har inflytande över sin skolsituation (Forsberg 2004:81; se även Skolverket 2004a; och SOU 2002:12). Enligt Forsberg finns det god anledning att ifrågasätta dessa resultat, inte minst utifrån de omfattande statliga ansträngningarna under de senaste decennierna att öka elevernas inflytande över skolverksamheten.

Hon motiverar sitt ifrågasättande med att den dominerande förståelsen av elevinflytande inte förmår att belysa alla de dimensioner av elevpåverkan som kan komma till uttryck inom undervisningen. Medan elevers möjligheter att öva inflytande över skolans styrning är kraftigt begränsad, på grund av existerande lagar och styrsystem, är villkoren för att eleverna ska kunna påverka sitt eget lärande betydligt bättre. Begreppet elevcentrerad undervisning har sina rötter i den pedagogiska progressivismen (se t.ex. Dewey 1916/1999), och utgår bland annat ifrån att undervisningen bör baseras på barns utvecklingsfas, intressen och erfarenheter, men att det individuella intresset bör balanseras mot det allmänna intresset (Forsberg 2004).

Elevinflytande kan därmed studeras inom både en klassrums- och en elevrådscontext. För att kunna hålla diskussionen i den fortsatta analysen mer distinkt väljer jag att hålla isär *elevinflytande som deltagande i skolans beslutsfattande* – som förutom det uppenbara syftet att stärka elevernas rättigheter och ge möjligheter till påverkan även har det indirekta syftet att stärka elevernas demokratiska färdigheter – och *demokratisk lärandemiljö*. Det senare avser olika pedagogiska dimensioner, och har fokus i elevernas möjligheter att påverka sitt lärande under samhällskunskapslektioner.

IEA Civic Education-studien omfattar ett stort antal frågor om skolans demokratiarbete. Elevernas *deltagande i skolans beslutsfattande* kan studeras med hjälp av två indikatorer. Det ena mäter det mer formella deltagandet i skolans elevråd, medan den andra indikatorn tar sikte på det mer informella deltagandet, genom att mäta elevernas egna initiativ till att förbättra något i den egna skolan. *Demokratisk lärandemiljö* kan undersökas med hjälp av tre indikatorer. Dessa förmår inte att helt täcka det Forsberg kallar för elevcentrerad undervisning. Däremot förmedlas en någorlunda tillfredställande bild av under vilka former som ämnet samhällskunskap undervisas på de olika programmen, samt om samtal med ett uttalat politisk innehåll förekommer. I kursplaner för samhällskunskap finns sedan 1960-talet målsättningar att läraren ska

introducera eleverna till aktuella politiska frågor och ämnen i den offentliga debatten (Liljestrand 2002). Syftet är bland annat att elever ska få möjligheter att belysa och ifrågasätta alternativa förhållningssätt till dessa frågor.

I de följande avsnitten diskuteras och analyseras olika inslag i skolans demokratiarbete. Först redogörs elevernas erfarenheter av deltagande i skolans beslutsfattande och bedömning om lärandemiljön. Därefter prövas antagandet att skolans demokratiarbete främjar ungdomars demokratiska kompetens. Avslutningsvis prövas hypotesen att gymnasieskolans demokratiarbete varierar mellan gymnasieprogrammen. Om så är fallet stärker det antagandet att skolan inte klarar av att förbereda alla ungdomar på ett likvärdigt sätt för ett aktivt deltagande i samhällslivet.

Deltagande i skolans beslutsfattande

Skollagens och läroplanens ambition är att skolan ska utgöra en förebildligt välfungerande demokratisk institution och erbjuda elever möjligheter att vara med och påverka verksamheten. Enligt skolans styrdokument är det en skyldighet för skolan att både utveckla elevernas kunskaper om demokrati och värdegrund och ge elever ett reellt inflytande över och delaktighet i sitt skolarbete och sin lärandemiljö. Denna lagstadgade rätt för eleverna att få inflytande över arbetssätt, arbetsformer och innehåll i undervisningen är en konsekvens av 1990-talets skolreformer och de förändrade styrprinciper som skolans kommunalisering medförde (Skolverket 2003:44).

Begreppet elevinflytande är vitt använt när man diskuterar elevdemokrati. Elevinflytande kan omfatta både kollektivt och enskilt inflytande i olika frågor som berör skolans vardag. En elev kan agera själv, genom att ta upp en fråga med en lärare eller rektor, eller kollektivt genom att ta upp frågan i elevrådet eller i andra sammanhang där elever som grupp kan diskutera skolfrågor. Det elevdemokratiska arbetet har sedan 1960-talet haft en organisatorisk form där klassråd, elevråd och skolkonferenser haft en central roll. Under senare år har den strikta formen för elevdemokrati luckrats upp, bland annat genom en försöksverksamhet mellan åren 1997–2006, där gymnasieskolor erbjöds möjligheten att ersätta skolkonferensen med en lokal skolstyrelse med elevmajoritet. Den lokala styrelsen hade den formella beslutsmakten, till skillnad från den mer rådgivande skolkonferensen. Ärenden som tagits upp har varierat från lärartillsättning till temadagar och ny utrustning till skolan, medan skolans budget och ekonomi var fortfarande under skolledningens ansvar (Regeringens proposition 1996/97:109).

Ungdomar i en av de deltagande skolorna, Voxnadalens gymnasium i Edsbyn i Gävleborgs län, ser styrelsearbetet som bara en del av elevinflytandet:

”Klassrumsdemokratin är den riktiga elevdemokratin. Egentligen får vi även formellt stor makt i styrelsen, men vi tar inte alltid åt oss den. Jag uppfattar styrelsemötena mer som dialogträffar. Det är inte alltid så stora saker som kommer upp. Och vi kanske har det lite för bra här i skolan. Det finns liksom inte så mycket att förändra” säger en av de aktiva elevrepresentanterna i den lokala styrelsen i en tidningsintervju (Dagens Nyheter 2002-03-11).

I förslaget till en ny skollag (SOU 2002:12) föreslår skollagskommittén en avreglering av formerna för elevernas inflytande³². Detta ska enligt kommittén ske genom att de detaljbestämmelserna som anger elevinflytandets organisatoriska karaktär tas bort. Enligt förslaget ska varje skola få avgöra hur elevinflytandet utformas i syfte att nå de nationella målen. Om förslaget genomförs innebär det att varje skola får avgöra vad eleverna har rätt att ha inflytande över och hur detta ska ske. Som skäl till förslaget anger kommittén att tidigare utredningar och studier visar att elever inte har något egentligt inflytande i skolan (jmf Forsberg 2000). Dessutom motiverar kommittén förslaget om avreglering med argumentet att en ökad målstyrning kräver en minskad detaljreglering.

Enskilda elever uppfattar inte alltid att de som individer kan påverka sin skola genom elevrådet, eftersom den demokratiska beslutsvägen kräver att man först måste övertyga elevgruppen som i sin tur måste övertyga skolledningen, för att ett initiativ ska leda till en förändring. Elevrådet som organisation har ändå ett starkt stöd hos dagens gymnasieelever, 78 procent av eleverna bedömer att elevrådet kan påverka skolan (Skolverket 2003). I många skolor har man kommit fram att det är en fördel att ha snabbare och mindre formella vägar för inflytande (Danell m. fl. 1999). Det kan de också ha, så länge som de lagreglerade formerna för elevinflytande också finns tillgängliga. Alla skolor kan komplettera dessa och införa alternativa rutiner för att ta vara på elevernas idéer för att förbättra skolan. Det vanligaste sättet är att öppna en dialog med lärare och skolledare. Andelen gymnasieungdomar som anser att alla eller de

³² Den i dag gällande skollagen anger att eleverna skall ha inflytande över hur deras utbildning utformas. För grundskoleelever anger lagen att omfattningen och utformningen av elevernas inflytande skall anpassas efter deras ålder och mognad. Grundskole- och gymnasieförordningen anger hur elevinflytandet ska vara organiserat. Enligt 1997 års grundskoleförordning är det upp till varje skola att precisera vilka möjligheter som ges till elevinflytande (3.e kap, 6 § ”I varje klass eller undervisningsgrupp skall eleverna ges tillfälle att tillsammans med läraren behandla frågor som är av gemensamt intresse för eleverna. Den närmare utformningen skall anges i arbetsplanen.”). Gymnasieförordningen från 1992 anger mer i detalj hur elevinflytandet ska organiseras. Klassråd ska finnas i varje klass och vid varje skola ska det finnas en skolkonferens.

flesta av lärarna bryr sig om och tar tillvara deras erfarenheter och synpunkter var 59 procent år 2000, och 70 procent år 2003 (Skolverket 2006d). Både den organiserade formen av elevinflytande och de mer informella sätten att påverka skolan kan därför bedömas fungera någorlunda bra.

I denna undersökning ställdes två frågor avseende elevers aktiva deltagande i skolans beslutsfattande. Den ena berörde deltagande i elevrådet och den andra egna initiativ för att förbättra skolan. Enligt svaren har 47 procent någon gång varit med i ett elevråd och 40 procent har under det senaste året gjort något för att förbättra den egna skolan. Det internationella medeltalet var 33 procent, avseende deltagande i elevråd hos gymnasieelever (Amadeo m. fl. 2002).

Tabell 4.5. Deltagande i skolans beslutsfattande, efter gymnasieprogram. (Procent.)

	Naturvetarprogram, IB	Samhällsvetarprogram	Yrkeförb. pojkd. program	Yrkeförb. flickd. program	Övriga program	Samtliga program
Har deltagit i elevrådet	52	46	40	41	47	47
n	768	794	232	164	351	2309
Har tagit egna initiativ till att förbättra något i skolan	40	41	33	38	44	40
n	848	883	248	210	362	2551

Kommentar: Yrkesförberedande pojkd. program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickd. program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet.

Eleverna på det naturvetenskapliga programmet har varit med i ett elevråd i större omfattning, och eleverna i de flick- respektive pojkd. programmen i mindre omfattning jämfört med genomsnittet. Skillnaderna är dock inte särskilt omfattande; 47 procent av samtliga har elevrådserfarenhet, 52 procent av naturvetare och 40 respektive 41 procent av eleverna på de yrkesinriktade programmen.

Skillnaderna mellan programmen är inte heller särskilt stora när man jämför andelen elever som det senaste året tagit egna initiativ i syfte att förbättra något i skolan. Två programinriktningar avviker dock från det allmänna mönstret, vi finner helt oförväntat den högsta andelen som tagit egna initiativ bland eleverna på de övriga programmen, 44 procent, och mer förväntat den lägsta

andelen bland eleverna på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen, 33 procent. Det finns med andra ord vissa programspecifika skillnader, men endast ett av programmen avviker från genomsnittet i den förväntade riktningen.

Ungdomar som redan i skolan upplever att de kan påverka sin situation och göra sin röst hörd har kommit en bra bit in i ett aktivt medborgarskap. Enligt Sverker Lindblad handlar skolinflytande inte endast om självbestämmanderätt men även om makt över andra elever och deras skolsituation (Lindblad 2002:99). Lindblad har studerat vilka elever som utövar inflytande i skolan, och finner att det i första hand är välanpassade elever som upplever att deras skolgång är meningsfull.³³ Han fann att elever som upplevde skolan som meningsfull var mer villiga att ta mer ansvar över skolan och upplevde att lärarna lyssnade på ens åsikter, medan ungdomar som inte upplevde skolan som meningsfull istället tillägnade skolan ett minimalt intresse. Det är möjligt att liknande effekter av studiemotivation ligger bakom resultaten som redovisas i tabell 4.5. Eleverna på studieprogram som ingår i gruppen 'Övriga program' har i många fall valt program utifrån ett starkt intresse, till exempel elever på något av hantverksprogrammen eller på det estetiska programmet. Därför kan man anta att de är mycket motiverade av att komma med idéer och förslag som kan förbättra utbildningen ytterligare.

Sammanfattningsvis, det finns vissa programspecifika skillnader avseende elevernas erfarenheter av skolinflytande, men dessa är inte särskilt omfattande. De demokratiska erfarenheterna är alltså relativt jämnt fördelade mellan individer på olika program, och av det skälet en mindre lovande kandidat till en förklarande mekanism avseende skillnaderna mellan programmen.

³³ Skolans meningsfullhet mättes med hjälp av nio frågor som både tog upp elevens livsprojekt i förhållande till skolarbetet, synen på lärare och utbildningens innehåll.

Demokratisk lärandemiljö

De pedagogiska arbetssätten som används i skolans samhällsundervisning beror både på tidsandan och på den rådande demokratisynen. Utvecklingen har gått från en patriarkalisk utbildningsstil, med stark betoning på nationen och ledarskap, genom efterkrigstidens vetenskapligt rationella till dagens normativt demokratiska utbildningssyn (Englund 2005/1986). Den i dag gällande läroplanen, Lpf 94, betonar skolans skyldighet att förmedla en gemensam värdegrund, något som uppmärksammades genom det värdegrundsår som utbildningsdepartementet initierade, och som ägde rum 1999. Rent konkret innebär värdegrundsarbetet att eleverna under samhällsundervisningen bör få diskutera olika värden och normer, och därigenom få inblick i hur skillnader i demokratisyn avspeglas i värderingar och ställningstaganden.

Även om vikten av bra dialog i klassrummet har framlyfts i många sammanhang ser Tomas Englund att det fortfarande finns möjligheter i utbildningssystemet som inte är fullt utnyttjade:

Jag betraktar utbildningssystemet som en central potential som mötesplats mellan olika kulturer, olika uppfattningar, olika grundläggande värderingar. Det övergripande målet skulle kunna vara att utveckla en kommunikativ kompetens och ömsidig respekt hos de deltagande. En kommunikativ kompetens med sikte på kollektiva viljebildningsprocesser om hur umgänget människor mellan och hur samhället skall utformas. (Englund 2003:64)

I den pedagogiska litteraturen betonas vikten av deliberativa samtal i samband med samhällsundervisningen (Dewey 1916/1999; Englund 2003; Gutmann 1987; Roth 2003). Demokratiska principer kan inte bara föreläsas och förhöras, eleverna måste själva komma till insikten varför en demokratisk styrelseform är att föredra framför andra. Demokratiska värden, som till exempel jämlikhet, tolerans och solidaritet kommer ofta i konflikt med egenvinning. Det krävs en demokratisk medvetenhet hos den individ som ställs inför sådana konflikter, och en förmåga att betrakta olika sidor av ett och samma problem. Deliberativ undervisningspraktik antas kunna utveckla elevers förståelse och tolerans för olikhet, något som är särskilt värdefullt i dagens mångkulturella och allt mer komplexa samhälle (Roth 2003).

Men man får beakta att lärarens val av undervisningsmetod också är avhängigt elevernas inställning och kunskaper i ämnet. Englund poängterar att läraren utifrån sin kompetens bör kunna bedöma situationen i klassrummet. Finns de kvalitéerna som krävs för att ett deliberativt samtal ska kunna äga

rum? Finns det en gemensam referensram, finns det intresse och respekt för andras åsikter? Dessa villkor bör uppfyllas, antingen initialt eller under samtals gång för att ett deliberativt meningsutbyte ska kunna äga rum (Englund 2006:513). Det finns många sätt att kombinera traditionell undervisning, där läraren föreläser och eleverna antecknar, med ett mer elevcentrerat undervisningssätt. Om eleverna är intresserade av ämnet och motiverade att fördjupa sina kunskaper, är det lättare att undervisa enligt det deliberativa idealet där allas synpunkter får ta plats och möts med respekt, och där ingen förblir tyst på grund av klasskamraters bemötande. Eftersom elevernas programval på gymnasiet i rätt så stor omfattning präglas av både intresse och fallenhet för teoretiska respektive praktiska ämnen är det rimligt att förvänta tydliga skillnader i hur eleverna uppfattar sin lärandemiljö under samhällsundervisningen.

Ett jämförbart begrepp i den internationella pedagogiska litteraturen är öppet samtalsklimat i klassrummet (Torney-Purta m. fl. 2001; Torney, Oppenheim & Farnen 1975). Ett öppet samtalsklimat³⁴ under lektionerna i samhällskunskap innebär att eleverna kan ge uttryck för sina tankar och bli respektfullt bemötta av sina klasskamrater och läraren. En sådan positiv atmosfär anses gynna lärandeprocessen, något som i sin tur kan antas främja en positiv inställning till demokratiskt deltagande. Dessa två begrepp, deliberativ undervisningspraktik och öppet klassrumsklimat är i stort överlappande, och jag väljer att använda benämningen deliberativt klassrumsklimat.³⁵

Ett mer kontroversiellt pedagogiskt grepp är att erbjuda elever tillfällen att diskutera politiska frågor. Undervisningen ska hållas politiskt neutral, annat är inte acceptabelt. Men även om läraren håller sig neutral till olika politiska ideologier eller sakfrågor är det svårt att undvika att samtalet präglas av lärarens värderingar. Det medför en risk för att samtalet i klassrummet snarare blir lärarcentrerat än elevcentrerat. En möjlig lösning är att läraren träder tillbaka i sin roll och i första hand fördelar ordet mellan elever. Risken är dock att sådana samtal blir för löstkopplade och relativistiska i förhållande till samtal i den allmänna debatten utanför skolans väggar (Liljestrand 2002).

³⁴ Det finns flera sätt att definiera arbetssättet, se till exempel artiklar under rubriken "Teachers and teaching" i avsnittet om Education i International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences.

³⁵ Almgren väljer att benämna samma dimension antingen 'deliberativt klassrumsklimat' eller 'deliberativa samtalskvaliteter i klassrummet' i sin studie om 14–15-åringars politiska kunskaper (Almgren 2006:145-151).

Det går inte att komma ifrån att kombinationen skola och politik är laddad. Många skolledare känner tveksamhet inför att ge politiska partier och ungdomsförbund tillträde till skolan, till och med under valåren. Problematiken kring partier med rasistiska eller antidemokratiska budskap bidrar naturligtvis stort till ambivalensen kring att öppna skolan för politiska partiers informationsverksamhet. Jag tar här inte ställning i den normativa frågan om det är rätt eller fel att lärare i samhällskunskap diskuterar politiska frågor med sina elever. Regeringen har uttryckt en tydlig önskan att skolan ska vara mer öppen för möten mellan elever och politiska partier och gett Skolutvecklingsmyndigheten i uppdrag att aktivt arbeta med skolorna i detta syfte (Regeringens proposition 1998/99:115). Frågan som är aktuell här handlar dock inte om partiernas tillträde till skolan. Som en tredje indikator för demokratisk lärandemiljö undersöks istället huruvida politiska samtal mellan lärare och elever har en positiv verkan för elevens intresse att delta i politiken eller inte, och om man finner en variation mellan programmen.

De två första indikatorerna för lärandemiljön berör undervisningsmetoder. Ungdomarna fick svara på tolv frågor om hur de upplever undervisningen under lektioner i historia och samhällskunskap. Enligt resultaten som presenteras i tabell 4.6 är de svenska 18-åringarna i överlag nöjda med samtalsklimatet under lektionerna. Drygt 80 procent av ungdomarna svarade att läraren respekterar deras uppfattningar och uppmuntrar dem att säga vad de tycker. Något färre, 65 procent, svarade att deras lärare uppmuntrar dem att diskutera politiska frågor eller kontroversiella samhällsfrågor. Nästan hälften svarade att eleverna själva tar upp aktuella politiska frågor under lektionerna. De traditionella undervisningsformerna har sin givna plats i klassrummen, omkring 80 procent av eleverna anger att läraren ofta eller ibland föreläser och eleverna antecknar, respektive att man arbetar med material från läroböckerna. I en internationell jämförelse är de svenska gymnasieeleverna bland dem som i högst omfattning vittnar om ett öppet samtalsklimat i klassrummen (Amadeo m. fl. 2002). Tidigare studier har också karaktäriserat den nordiska klassrumsmiljön som mer öppen och tillåtande för elevers egna åsikter jämfört med andra länder (Hahn 1998).

Tabell 4.6. Klassrumsklimat. (Procent.)

	Aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Vet inte	Total
Elever kan öppet ge uttryck för politiska åsikter som avviker från lärarens i politiska frågor och samhällsfrågor när dessa diskuteras i klassrummet.	3	9	29	51	8	100
Eleverna uppmuntras att skaffa sig en egen uppfattning i olika frågor.	2	9	34	48	7	100
Läraren respekterar våra uppfattningar och uppmuntrar oss att säga vad vi tycker på lektionerna.	4	9	36	46	5	100
Eleverna känner att de kan säga vad de tycker även om de flesta andra i klassen har en annan åsikt.	3	13	41	37	6	100
Lärarna uppmuntrar oss att diskutera politiska frågor eller samhällsfrågor som människor har olika åsikter om.	6	19	42	24	9	100
Lärarna tar upp flera olika åsikter och synvinklar när en fråga diskuteras under lektionen.	4	18	44	26	8	100
Eleverna tar upp många aktuella politiska frågor som diskuteras under lektion.	7	35	36	13	9	100
Lärarna lägger stor vikt vid fakta och datum när de undervisar i historia eller politiska händelser.	4	22	43	22	9	100
Lärarna kräver att eleverna lär sig datum och definitioner utantill.	11	45	30	7	7	100
Bästa sättet att få bra betyg i historia och samhällskunskap är att lära sig datum och fakta utantill.	23	31	23	14	9	100
Lärarna föreläser och eleverna antecknar.	2	12	42	39	5	100
Eleverna arbetar med material från läroböckerna.	2	14	45	34	5	100

N=2645. Andel som svarat "vet ej" är 2 % i samtliga delfrågor.

Frågeskalan är konstruerad för att mäta två distinkta dimensioner i lärandemiljön, nämligen deliberativt klassrumsklimat och traditionell undervisningsform. Resultaten av principalkomponentanalysen (se tabell 3 i bilaga 2) bekräftar att det förhåller sig så. I den fortsatta analysen används två latenta variabler (fak-

torkompositer) för att beskriva lärandemiljön. Den första frågan att besvara är om undervisningsformen i samhällskunskap och historia varierar mellan programmen. Får eleverna likvärdig kombination av traditionell kunskapsförmedling och deliberativa samtal, oavsett program? I tabell 4.7 nedan redovisas hur elevernas upplevelse av undervisningen fördelas mellan programmen.

Tabell 4.7. Klassrumsklimat, efter gymnasieprogram. (Procent.)

	Kvartiler	Naturvetarprogram, IB	Samhällsvetarprogram	Yrkesförb. pojkd. program	Yrkesförb. flickd. program	Övriga program	Samtliga program
Förekomst av deliberativa inslag	Nedre	21	21	46	28	26	25
	Medel	53	49	47	46	50	50
	Övre	26	30	7	26	24	25
Förekomst av traditionell undervisning	Nedre	28	26	24	22	19	25
	Medel	45	50	63	50	51	50
	Övre	27	24	13	28	29	25
n		856	908	266	210	404	2644

Kommentar: Yrkesförberedande pojkd. program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickd. program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet.

Den nedre kvartilen omfattar de 25 % av eleverna som mest sällan upplevt deliberativ eller traditionell undervisning och den övre kvartilen de 25 % som oftast upplevt deliberativ eller traditionell undervisning.

Eleverna på samhällsvetarprogrammet har ett samtalsklimat under lektionerna i samhällskunskap och historia som oftast möter de deliberativa idealen. En motsatt bild förmedlas av svaren hos elever på de yrkesförberedande pojkd. programmen, nästan hälften av dem återfinns i kategorin där deliberativa inslag förekommer mest sällan, och endast sju procent upplever att samtalsklimatet i klassrummet är oftast deliberativt, jämfört med 25 procent hos eleverna sammanlagt. Det finns all anledning att fästa uppmärksamhet på en så tydlig avvikelse, och jag kommer att återknyta till det i arbetet längre fram. För övrigt är skillnaderna små mellan programmen.

De pojkd. programmen avviker även vad gäller förekomsten av traditionell undervisning. Frågan är hur deras undervisningssituation ska beskrivas om den nu inte är vare sig traditionellt utformad eller inriktad mot mer deliberativa värden. Den sammanlagda bedömningen av lärandemiljön är att

den i viss mån varierar mellan programmen, eftersom de pojkdominerade programmen avviker markant från de övriga.

Den tredje indikatorn för lärandemiljön är politiska samtal med lärare. Det kan dock vara befogat att börja med en gardering; vi bör vara medvetna om att den kausala riktningen mycket väl kan vara den motsatta. Individer som är politiskt intresserade diskuterar förmodligen oftare politiska frågor med sina lärare. Eftersom forskningsfrågan här utgår från antagandet att skolan påverkar inställningen till deltagande lämnas dock det intressanta antagandet om omvänd kausalitet eller reciprocitet till en annan studie, och resultaten i analyserna längre fram får tolkas utifrån att den kausala riktningen är svår att fastställa här.

Ungdomarna fick svara på två frågor om politiska samtal med lärare, nämligen hur ofta de diskuterar svensk politik respektive internationell politik. Svartsfördelningen redovisas i tabellen nedan.

Tabell 4.8. Politiska samtal med lärare. (Procent.)

Hur ofta diskuterar du	Aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Vet ej	Total	Svar saknas (andel)
Svensk politik med lärare	24	36	31	6	3	100	2
Internationell politik med lärare	25	36	29	7	3	100	2

N=2645

Majoriteten, cirka 60 procent av ungdomarna, talar sällan eller aldrig om politik med sina lärare. Endast 6 respektive 7 procent har svarat att de ofta diskuterar politiska frågor med lärare. Jag använde svaren till dessa två frågor för att skapa en ny variabel som genom en summering anger den sammanlagda frekvensen av politiska samtal med lärare. I nästa tabell framgår hur frekvensen av politiska samtal med lärare fördelas mellan de olika programmen.

Tabell 4.9. Politiska samtal med lärare, indelat efter programkategori. (Procent.)

Kvartil	Naturvetarprogram, IB	Samhällsvetarprogram	Yrkesförb. pojkd. program	Yrkesförb. flickd. program	Övriga program	Samtliga program
Nedre	24	17	32	38	22	23
Medel	50	40	47	49	46	45
Övre	27	43	21	14	32	32
Total	100	100	100	100	100	100
n	856	908	266	210	403	2643

Kommentar: Yrkesförberedande pojkd. program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickd. program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet. Politiska samtal med lärare mättes med hjälp av två frågor, hur ofta man diskuterar svensk respektive internationell politik med lärare. Resultaten ovan baseras på en kvartilindelning av en latent variabel (faktorkomposit), beräknad utifrån de två frågorna.

Skillnaderna här är mer markanta jämfört med elevernas upplevelse av lärandesituationen. Helt rimligt framträder eleverna på samhällsvetarlinjen som mest aktiva vad gäller politiska samtal med lärare, hela 43 procent av dem tillhör gruppen som oftast talar om svensk eller internationell politik med sin lärare. Eftersom samhällskunskap är det programspecifika ämnet är det logiskt att dessa elever har ett mer aktivt förhållande till politiska frågor, något som återspeglas i deras svar på frågan.

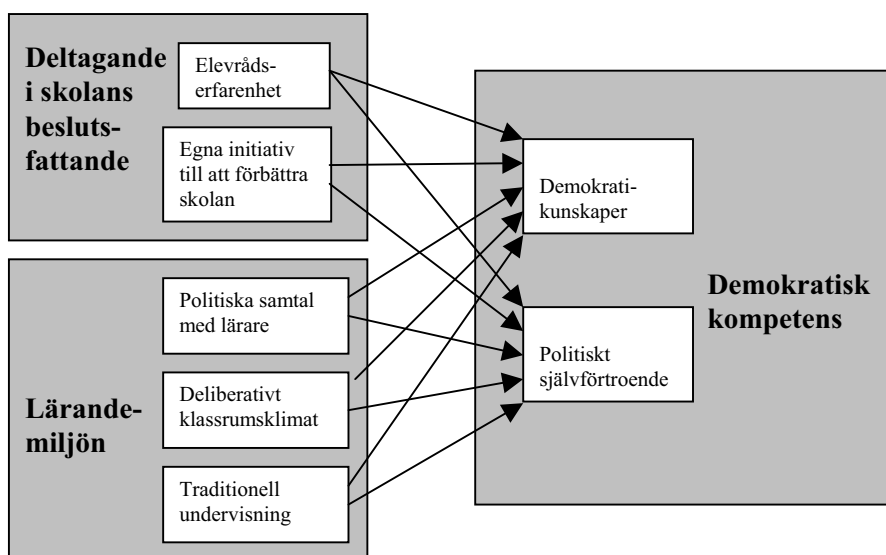
Eleverna på de flickd. programmen utgör den andra ytterligheten, endast 14 procent av eleverna på dessa program är bland de aktiva vad gäller politiska samtal med lärare, jämfört med 32 procent bland samtliga elever.³⁶ Ungdomarna på de yrkesförberedande pojkd. programmen tillhör också dem som mer sällan talar om politik. Eleverna på naturvetarprogrammet och på de övriga programmen håller sig däremot nära genomsnittet.

³⁶ Man bör notera att indelningen efter kvartilgränser lyckades mindre bra, på grund av att många elever hade samma värde. Istället för den optimala fördelningen 25 – 50 – 25 blev fördelningen 23 – 45 – 32. Nästan en tredjedel av ungdomarna finns därmed i gruppen som oftast talar om politik.

Effekter av skolans demokratiarbete på elevernas demokratiska kompetens

Granskningen av elevernas erfarenheter av skolans demokratiarbete har avslöjat en del stora skillnader mellan elever på olika program, framför allt avseende lärandemiljön. När samtliga indikatorer för skolans demokratiarbete nu har utforskats är det dags att pröva antagandet att demokratiska färdigheter och demokratisk lärandemiljö gynnar elevers demokratiska kompetens. Tidigare i detta kapitel har vi kunnat se att demokratisk kompetens är en mycket viktig förklaring för ungdomars attityder gentemot politiskt deltagande. Både kunskapsdimensionen och självförtroendedimensionen har starka samband med attityden till att rösta, att bli partimedlem och att delta i legala demonstrationer. Frågan som nu ska undersökas är om skolan genom olika positiva inslag i lärandemiljön, och genom att erbjuda elever möjligheter att delta i skolans beslutsfattande, förmår att på likvärdigt sätt främja elevernas demokratiska kompetens, oavsett programvalet.

Figur 4.3. Effekter av skolans demokratiarbete på demokratisk kompetens. (Konceptuell modell.)



Figur 4.3 återger en förenklad framställning av en strukturell ekvationsmodell.³⁷ Själva analyserna är framräknade med hjälp av statistikprogrammet Amos 4 och interface-programmet Streams. Förutom signifikansprövade stignoefficienter beräknas även olika mått för modellenpassning, r^2 , χ^2 och RMSEA.³⁸ Den strukturella ekvationsanalysen som analysmetod beskrivs närmare i kapitel 3.

Den första modellenanalysen är baserad på den totala elevgruppen, och redovisas i tabell 4.10 nedan. Den analysen ger framför allt en övergripande information om hur skolans demokratiarbete främjar elevernas demokratiska kompetens. Den andra modellenanalysen är en flergruppsanalys, där man gör separat beräkningar för varje programgrupp. Anledningen till förfarandet är studiens ambition att jämföra elevers upplevelser av skolans demokratiarbete mellan de olika programmiljöerna. Om skolans demokratiarbete fungerar på lika sätt inom samtliga programgrupper kommer RMSEA- och χ^2 -värdena inte att variera signifikant mellan de två analyserna. Om det däremot finns skillnader mellan programmen emellan kommer modellenpassningsmåten att förbättras i flergruppsanalysen, eftersom den modellen kan återge de eventuellt existerande skillnaderna. Man kan därför dra slutsatser om vilken av modellerna som bättre beskriver verkliga förhållanden, genom att jämföra RMSEA-värden mellan totalgruppanalysen och flergruppanalysen. Ett lägre värde för RMSEA är ett tecken på en bättre modellenpassning.

³⁷ I analysen är skolfaktorerna sinsemellan korrelerade, liksom de två dimensionerna av demokratisk kompetens.

³⁸ RMSEA-värdet är ett passningsmått (goodness-of-fit index) som anger i vilken omfattning den prövade modellen kan reproducera strukturen i en kovariansmatris över hela målpopulationen, om en sådan var tillgänglig. Om värdet är lägre än .08 så anses modellen ha stöd i empirin. Om värdet är lägre än .05 så återspeglar modellen verkligheten på ett bra sett, och om värdet sjunker till omkring .025 kan den anses vara mycket bra (Byrne 2001).

Tabell 4.10. Effekter av skolans demokratiarbete på demokratisk kompetens bland elever på samtliga program. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Dimension	Indikator	Samtliga elever	
		Politiskt självförtroende	Demokratikunskap
Deltagande i skolans beslutsfattande	Elevråd	+ .14	+ .04
	Egna initiativ	+ .14	+ .05
Lärandemiljön	Politiska samtal med lärare	+ .23	(+ .02)
	Deliberativt klassrumsklimat	(- .02)	+ .17
	Traditionell undervisning	(+ .01)	(+ .01)
R2		.12	.52
n			2309
Kovarians demokratikunskap & politiskt självförtroende			.35
RMSEA .054, chi2=752, df=87, p<.00. Gräns för signifikans t>+1.96 / t<-1.96. Icke-signifikanta koefficienter inom parentes.			

En första granskning av modellen, prövad i den totala elevgruppen avslöjar att variationen i ungdomars demokratikunskaper framför allt förklaras av lärandemiljön, medan ett aktivt deltagande i skolans beslutsfattande stärker ungdomars politiska självförtroende.³⁹

Den standardiserade regressionskoefficienten (stigkoefficienten) avseende effekten av deliberativt klassrumsklimat på elevens faktiska demokratikunskaper är +.17. De standardiserade koefficienternas effekt är svår att tolka i konkreta termer, och därför har jag genomfört en alternativ effektberäkning med hjälp av ostandardiserade koefficienter (se bilaga 3), som gav följande värden. Antalet rätta svar på kunskapstestet ökar med 1 om eleven har deltagit i elevrådet respektive tagit egna initiativ, med maximalt 3,8 i genomsnitt om eleven samtalat om politik med läraren, med maximalt 5,1 om eleven upplever deliberativt klassrumsklimat och minskar med max 0,15 (ej signifikant) om eleven upplever traditionellt klassrumsklimat. Alla dessa förändringar gäller under förutsättningen att alla andra värden är oförändrade. Medelvärden i kunskaps-

³⁹ Korrelationen mellan den objektiva och subjektiva kompetensen är enligt Amos +.35, alltså något högre än koefficienten som SPSS beräknade, +.27. Skillnaden beror förmodligen på att SPSS inte tar hänsyn till residualvärden och därmed underskattar sambandet.

testet är 33, och kvartilgränserna 29, 36 och 40. En ökning med 5 är därför en rejäl ökning, och måste betraktas som en stark effekt.

En motsvarande beräkning avseende politiskt självförtroende gav följande resultat: Det politiska självförtroendet ökar med 0,15 om eleven har deltagit i elevrådet, med 0,10 om eleven tagit egna initiativ, med maximalt 0,66 om eleven samtal om politik med läraren, minskar med maximalt 0,05 (ej signifikant) om eleven upplever öppet klassrumsklimat och minskar med maximalt 0,06 (ej signifikant) om eleven upplever traditionellt klassrumsklimat. Alla dessa förändringar gäller under förutsättningen att alla andra värden är oförändrade. Medelvärde för politiskt självförtroende är 1,98, och kvartilgränserna 1, 2 och 2. En ökning med 0,66 är därför en rejäl ökning.

Tabell 4.11 visar resultaten av flergruppsanalys där separata värden för de olika programinriktningarna har beräknats. Genom att jämföra styrkan och riktningen av stignoefficienterna mellan de olika programgrupperna kan man dra slutsatser om likheter och olikheter mellan dessa grupper. Dessutom kan man genom att jämföra andelen förklarad varians (r^2) se hur mycket av variansen inom respektive programgrupp som modellen förmår att förklara.

Tabell 4.11. Effekter av skolans demokratiarbete på demokratisk kompetens bland elever på olika program. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Dimension		Indikator		Program									
				Naturvetenskap		Samhällsvetenskap		Pojkdom. yrkesförbered.		Flickdom. yrkesförbered.		Övriga	
				Polit. självförtro.	Dem. kunsk.	Polit. självförtro.	Dem. kunsk.	Polit. självförtro.	Dem. kunsk.	Polit. självförtro.	Dem. kunsk.	Polit. självförtro.	Dem. kunsk.
Deltagande i skolans beslutsfattande	Elevråd	+0.17	+0.05	+0.14	+0.06	(+0.01)	(-0.02)	(+0.13)	(+0.01)	(+0.06)	(+0.04)		
	Egna initiativ	+0.10	(+0.01)	+0.16	(+0.04)	(-0.01)	(+0.00)	(+0.17)	(+0.10)	+0.19	(+0.06)		
Lärandemiljön	Politiska samtal med lärare	+0.24	(+0.04)	+0.26	+0.05	+0.27	(+0.03)	(+0.07)	(-0.11)	+0.20	(+0.06)		
	Deliberativt klassrumsklim.	(-0.08)	+0.12	(-0.07)	+0.11	(-0.18)	(-0.04)	(+0.09)	+0.31	(-0.05)	+0.16		
	Traditionell undervisning	(-0.01)	(+0.01)	(-0.03)	(-0.02)	+0.50	(+0.16)	(+0.21)	+0.12	(+0.08)	+0.13		
R2		.12	.51	.14	.51	.23	.51	.14	.55	.10	.53		
n		768		794		232		164		351			
Kovarians demokratikunskap & politiskt självförtroende		+0.39		+0.35		-0.08		+0.07		+0.16			
				RMSEA .023, chi2=1059, df=435, p<.00 Gräns för signifikans t>+1.96 / t<-1.96. Icke-signifikanta koefficienter inom parentes.									

Kommentar: Yrkesförberedande pojkdominerade program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickdominerade program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet.

Vi har i genomgången av demokratikunskaper och politiskt självförtroende tidigare i detta kapitel kunnat se stora skillnader i demokratisk kompetens mellan elever i olika program. Genom flerggruppsanalys⁴⁰ kan antagandet om skillnader mellan programmen avseende skolans demokratiuppdrag prövas. Genom

⁴⁰ Separata kovariansmatriser beräknas för varje programinriktning och dessa sedan användes sedan i en och samma analys. Syftet är att kunna spåra skillnader mellan grupper i ett analysmaterial.

att jämföra resultaten av dessa två analyser, totalgruppsanalysen och flergruppsanalysen, kan vi upptäcka flera intressanta fenomen. Till att börja med, RMSEA-värdet för den totala elevgruppen är .054, vilket är ett bra värde och tyder på ett stöd för den hypotetiska modellen. RMSEA-värdet för flergruppsanalysen är dock betydligt lägre, .023, vilket är ett utmärkt värde och stödjer både den hypotetiska modellen om hur skolan bidrar till elevers demokratiska kompetens, och antagandet att det finns betydande skillnader mellan programmen.

Flergruppsanalysen ger flera intressanta resultat. Till att börja med, kovariansen mellan de två dimensionerna av demokratisk kompetens är olika mellan programmen. De högskoleförberedande programmen visar ett relativt starkt, positivt samband mellan demokratikunskaper och politiskt självförtroende. Sambandet är betydligt svagare på de flickdominerade och de övriga programmen, men fortfarande positivt. Eleverna på de pojkdominerade programmen visar däremot ett motsatt förhållande. Sambandet är negativt, vilket tyder på att bland dessa elever har individer med sämsta demokratikunskaper det högsta politiska självförtroendet. I praktiken lär det vara dessa elever som hörs och märks mest i klassrummet och i andra sammanhang, något som säkerligen påverkar den politiska kulturen i allmänhet och den deliberativa klassrumskulturen i synnerhet i dessa programmiljöer.

En annan iakttagelse är att skolans demokratiarbete förklarar mer av variansen i demokratikunskaper än i politiskt självförtroende. Andelen förklarad varians är kring 52 procent, respektive 12 procent. Vilka erfarenheter som främjar elevers demokratiska kompetens varierar också. Medan sambandet mellan aktivt deltagande i elevdemokratin och politiskt självförtroende är tydligt hos andra elevgrupper, uteblir effekten helt bland elever på de pojkdominerade programmen. Vi vet sedan tidigare att ungdomar i denna elevgrupp har lägre deltagande i elevdemokratin, och utifrån resultaten här kan vi konstatera att det elevdemokratiska deltagandet inte ger ett positivt bidrag för deras demokratiska kompetens. En möjlig förklaring är att deltagandet inte har upplevts som meningsfullt, men här behövs det mer forskning för att de verkliga anledningarna ska kunna spåras.

Slutligen, deliberativa undervisningsformer är inte framgångsrika på de pojkdominerade programmen. Till skillnad från övriga programmiljöer, deliberativa undervisningsmetoder har ett negativt samband med ungdomars demokratiska kompetens på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen. Däremot framstår traditionell kunskapsförmedling, där läraren undervisar och eleverna arbetar med material ur läroböckerna, som en mer framgångsrik undervisningsmetod på alla yrkesförberedande program. Eftersom det faktiska antalet ungdomar på dessa program är relativt lågt i undersökningen, är inte alla sambanden signifikanta, trots att koefficienten har ett högt värde. Därför

bör man inte övertolka koefficienternas styrka, men den generella tendensen är dock att traditionell undervisning har en tydligt positiv effekt på elevernas demokratiska kompetens på de yrkesförberedande programmen, till skillnad från de högskoleförberedande.

Vi ser därmed en skola som är framgångsrik både som demokratisk organisation och institution i internationell jämförelse, men där skillnader i elevers villkor och prestationer varierar på ett högst betydande sätt mellan programmen. Vi bär denna nyanserade bild av skolans demokratiarbete med oss under det fortsatta arbetet, och närmast i nästa kapitel där analysmodellen utökas med ett antal kontrollvariabler.

Sammanfattning

I början av detta kapitel granskades ungdomars demokratiska kompetens. Resultaten visade betydande skillnader mellan elever i olika programmiljöer. I kunskapsprovet hade hela 47 procent av eleverna på naturvetarprogrammet minst 40 rätt av 43 möjliga. Den motsvarande andelen var 24 procent på samhällsvetarprogrammet, 6 procent på pojkdominerade och 1 procent på flickdominerade yrkesförberedande program, och 7 procent på övriga program. Trots att flera elever på samhällsvetarprogrammet har läst både B- och C-kursen i samhällskunskap är kunskapsnivån lägre bland eleverna på samhällsvetarprogrammet jämfört med naturvetare.

Detta kan jämföras med resultaten i tidigare forskning, där det har varit mycket svårt att finna positiva resultat av att elever studerat flera kurser i samhällskunskap (Beck 1977; Jennings & Niemi 1968; 1974; Langton & Jennings 1968; Niemi & Junn 1998). Resultaten i denna studie tyder på att det istället är viktigare hur undervisningen genomförs. Det är framför allt undervisningens deliberativa kvalitéer som gynnar demokratikunskaper, även det bekräftar tidigare forskningsresultat (Almgren 2006; Amadeo m. fl. 2002; Hahn 1998; Torney-Purta m. fl. 2001; Torney, Oppenheim & Farnen 1975). Analyserna i detta kapitel har även kunnat visa att det inte handlar om ett generellt fenomen. Deliberativ undervisning har tvärtom en negativ effekt på demokratikunskaper på pojkdominerade program, effekten är mycket tydlig och finns endast i denna elevgrupp. Traditionella undervisningsmetoder är istället en framgångsrik undervisningsmetod bland dessa elever. En liknande effekt finns över samtliga yrkesförberedande program, fast inte fullt lika tydligt.

Skillnader i politiskt självförtroende är mindre jämfört med demokratikunskaper. Eleverna på naturvetarprogrammet har det starkaste politiska självförtroendet, medan eleverna på de flickdominerade yrkesförberedande programmen har mycket lågt politiskt självförtroende. Politiska samtal med lärare har

ett tydligt samband med elevens politiska självförtroende, men riktningen i det kausala sambandet kan tänkas gå åt båda hållen. Det är ju lika sannolikt att individer med ett starkt politiskt självförtroende oftare tar initiativ till politiska samtal med lärare, som att politiska samtal med lärare stärker individens politiska självförtroende. Politiska samtal med lärare är vanligast bland eleverna på samhällsvetarprogrammet och ovanligast på de flickdominerade programmen. Erfarenheter av elevdemokratiskt arbete stärker politiskt självförtroende, och det sker på liknande sätt bland alla elever, fast med ett undantag, nämligen de pojkdominerade yrkesförberedande programmen. Bland dessa elever märks inga effekter av deltagande i skolans beslutsfattande när deras politiska självförtroende analyseras.

Skolans demokratiarbete främjar framför allt demokratikunskaper, medan effekten på elevers politiska självförtroende är lägre. Resultaten av arbetet så här långt har dessutom påvisat ett differentierat mönster i hur gymnasieskolan främjar ungdomars demokratiska kompetens. Det elevdemokratiska arbetet är relativt jämt fördelat bland eleverna på de olika programmen, och bidrar framför allt till att stärka elevernas politiska självförtroende. Lärandemiljön är en mycket viktig förklaring till elevernas demokratikunskaper, men här har vi kunnat se betydande skillnader mellan olika programmiljöer. Eleverna på de pojkdominerade programmen har de klart lägsta nivåerna av både deliberativ som traditionell undervisning, och som redan har sagts så avviker den elevgruppen från de övriga genom att både deras demokratikunskaper och politiska självförtroende gynnas av traditionell undervisning. Huruvida dessa resultat kvarstår som signifikanta när de kontrolleras med hjälp av alternativa förklaringar är nästa fråga, och analyserna i kapitel 5 avser att bringa klarhet i den frågan.

5 SKOLAN I VÅGSKÅLEN

Analysen av ungdomars attityder avseende politisk aktivitet fortsätter i detta kapitel. När vi nu vet hur skolans demokratiarbete påverkar ungdomars demokratiska kompetens är det dags att påbörja en noggrann elaborering av detta grund samband. Deliberativ undervisningsmetodik ser så här långt ut att vara en viktig förklaring till demokratikunskaper, och därutöver även att vara en viktig pusselbit när vi söker förklaringar till de tydliga skillnaderna mellan ungdomar i olika programmiljöer. Men vi vet ännu inte om de effekter vi kunnat konstatera i analyserna i kapitel 4 är reella eller om de beror på andra egenskaper som förenar ungdomar som valt samma gymnasieprogram, det vill säga att det vi vittnar om är en selektionseffekt.

Valet av alternativa förklaringar baseras på två principer. Dels prövas välkända statsvetenskapliga antaganden om vad som förklarar skillnader i politiskt beteende och politisk kunskap. Dels prövas egenskaper som tidigare studier har identifierat som viktiga förklaringar till ungdomars val av gymnasieprogram. De senare har presenterats utförligt i kapitel 2. Syftet med genomgången är att studera om skillnader i demokratisk kompetens och attityder till politiskt deltagande beror på att olika gymnasieprogram erbjuder olika möjligheter att utveckla sin demokratiska kompetens, eller på sådana initiala egenskaper hos individen vars förekomst har systematiserats på grund av gymnasieskolans programstruktur och det fria programvalet.

De skillnader i synen på politiskt deltagande som figur 1.1 avslöjade, det vill säga att elever i olika programmiljöer har sinsemellan mycket olika inställningar till framtida medborgerliga aktiviteter, skulle kunna vara ett resultat av att elevernas programval beror på sådana faktorer som även påverkar dessa attityder. Det kan till exempel handla om skillnader i individens sociala bakgrund eller i förhållningssättet till politik. Uppväxtmiljön och framför allt familjen har visats ha tydliga effekter på politiska attityder och beteende (Jennings & Niemi 1974; Jennings & Niemi 1981; Jennings & Stoker 2001; Sora 2005; Westholm 1991). Men upptäckten att social bakgrund är en viktig förklaring till skillnader i politiska attityder och beteende gjordes redan av den

första generationen amerikanska valforskare.⁴¹ De fann nämligen att uppgifter om klass, religion och region räckte bra till att kunna förutspå på vilket parti som en individ lägger sin röst. Därmed var grundansatsen lagt för Colombiaskolans grundtes, nämligen

"A person thinks, politically, as he is, socially. Social characteristics determine political preference". (Lazarsfeld m fl. 1944, citatet hämtad från Mayer 2002.)

Idag vet vi att individens socioekonomiska status inte bara påverkar de politiska preferenserna, utan också intensiteten i politiskt deltagande. Ju bättre ställt man har det ekonomiskt, respektive ju längre utbildning man har, desto högre är graden av traditionellt politiskt deltagande. Att socioekonomiska faktorer samvarierar med politiskt deltagande har bevisats empiriskt åtskilliga gånger, däremot har den teoretiska förståelsen av vilka mekanismer som styr det mänskliga beteendet åt endera hållet – lågt deltagande för individer med sämre socioekonomiska förutsättningar och högt deltagande för individer med goda socioekonomiska villkor – länge varit bristande (Verba, Schlozman & Brady 1995). Det var utgångspunkten för en mycket omfattande undersökning om vad som binder ihop de två faktorerna. Slutsatserna i den studien, *Voice and Equality*, är att utbildning och välfärd ger en mängd varierande resurser i form av nätverk, kunskaper, färdigheter och erfarenheter hela vägen genom skola, högre utbildning, fritid och yrkesverksamhet, och att dessa resurser i sin tur underlättar vägen till politisk aktivitet.

I denna studie riktas intresset mot svenska gymnasieungdomar, och syftet med analyserna i detta kapitel är att identifiera sådana faktorer hos ungdomarna själva och i deras hemmiljö som påverkar deras vilja till politiskt deltagande. Ett antal alternativa förklaringar presenteras inledningsvis, och undersöks sedan en och en. Avslutningsvis analyseras de sammanlagda effekterna av dessa alternativa förklaringar på ett aktivt politiskt medborgarskap med hjälp av en strukturell ekvationsmodell.

Individens kön är en given kontrollvariabel när man studerar attityder till politiskt deltagande, därför att den på mycket goda grunder kan förmodas påverka såväl programval som inställning till framtida politiskt deltagande. Politiken har traditionellt sett varit en manlig domän, männen har dominerat partiernas verksamhet, både som medlemmar och förtroendevalda. Jämställdhetsar-

⁴¹ Lazarsfeld, Berelson & Gaudet (1944), *The People's Choice* bildade grunden för valforskningen vid Colombia University, den så kallade Colombiaskolan.

betet har nått relativt långt, men än idag kan vi se en manlig dominans i politiken.

Valet att inkludera födelse-land som en kontroll grundas på det faktum att medborgare som har sina rötter i något annat land än i Sverige har ett lägre politiskt deltagande, framförallt avseende valdeltagande (SCB 2006). Det som studeras här är i vilken mån en liknande tendens går att spåra hos invandrade gymnasieelever.

Individens kognitiva förmåga prövas sedan, som alternativ förklaring till de tidigare redovisade effekterna av skolans lärandemiljö. Ungdomarna är sammellan olika när de väljer gymnasieprogram, och den kognitiva förmågan är en av de viktigaste selektionsmekanismerna enligt tidigare forskning (se t.ex. Skolverket 2000c). Därför är kognitiv förmåga en viktig kontrollvariabel när man studerar effekter av gymnasieskolans demokratiarbete. Robert Luskin har studerat mekanismerna bakom demokratisk kompetens. Han menar att många forskare har förbisett det faktum att intelligens, och inte utbildning, är nyckelförklaringen till demokratisk kompetens. Det synbart kraftfulla sambandet mellan utbildning och politiska kunskaper kan förklaras genom de selektiva mekanismerna som styr de mest begåvade individerna till hög utbildning (Luskin 1990). Intelligens är ett mycket brett begrepp, och det finns inte någon möjlighet att i denna bok göra anspråk på en kontroll av ungdomars intelligens. Det som däremot kan göras är att studera om det finns ett samband mellan ungdomars språkliga begåvning och deras syn på politiskt deltagande, eftersom ungdomarna även gick genomgå ett ordkunskapsprov i samband med huvudundersökningen (se enkätfrågorna i bilaga 1). Den generella språkliga förmågan har i tidigare studier visats ha ett positivt samband med både politiska kunskaper och politiskt deltagande (Milner 2002; Nie & Hillygus 2001; Verba, Schlozman & Brady 1995), vilket motiverar valet ytterligare.

Utbildning och politiskt deltagande har bevisligen starka samband, och även effekten av föräldrarnas utbildningsnivå har studerats och befunnits vara stark (se t.ex. Verba, Schlozman & Brady 1995). Föräldrarnas utbildningsnivå har dessutom ett starkt samband med valet av gymnasieprogram, och är därför en given egenskap att kontrollera. Men det finns flera sociala bakgrundsfaktorer som kan vara relevanta, och en näraliggande aspekt är ekonomisk trygghet. Klyftan mellan de fattiga och de rika i Sverige har ökat de senaste decennierna (SOU 2001:79), något som visat ha konsekvenser för viljan att delta i demokratiska aktiviteter, som till exempel att rösta i riksdagsval. Valdeltagandet har sjunkit drastiskt bland individer med svag arbetsmarknadsstatus, det vill säga bland de arbetslösa och bland okvalificerade arbetare, medan högutbildade har fortsatt att rösta på samma höga nivå som tidigare (Bennulf & Hedberg 1999; Teorell & Westholm 1999a). Det ger en anledning att studera om ungdomar

med sämre välfärdsförutsättningar har ett lägre intresse för aktivt medborgarskap än andra, det vill säga om utanförskapet går i arv mellan generationer.

Robert Putnam har lanserat teorin om socialt kapital som ett samhällskitt som upprätthåller den representativa demokratin. Medmänskligt umgänge skapar socialt kapital, och Putnam har betonat föreningslivets viktiga roll i samhället utifrån dess goda effekter för en ökad känsla av samhörighet och förtroende människor emellan (Putnam 1996; 2001). Men teorin har fått mycket kritik, inte minst på grund av att föreningsdeltagande även kan leda till ökad sekterism, framför allt när föreningens verksamhet huvudsakligen lockar deltagare från begränsade sociala grupper (se t.ex. förordet av Olof Petersson och Bo Rothstein till *Den ensamman bowlaren*, för en sammanfattning av kritiken). Jag väljer därför en avvikande utgångspunkt jämfört med teorin om socialt kapital, och studerar enbart ungdomars deltagande i samhällsinriktade föreningar. Valet baseras på att socialt kapital inte är det individegenskap jag är ute efter när jag studerar effekterna av föreningsdeltagande. Mitt antagande är istället att deltagande i samhällsinriktade föreningar ger sådana erfarenheter som främjar individens demokratiska kompetens och viljan till att aktivt ta del i olika politiska aktiviteter senare i livet.

Sist men inte minst, politiskt intresse, mediekonsumtion och tilltro till det politiska systemet är vid sidan av utbildningsnivån de viktigaste individfaktorerna när man förklarar politiskt deltagande. Pippa Norris har studerat förhållandet mellan politiskt förtroende och deltagande (Norris 1999). Hon fann ett positivt samband mellan den konventionella formen av politiskt deltagande och förtroendet till politiska institutioner. Men hon fann också att politiskt intresse har en större effekt på deltagande jämfört med förtroende. Dessutom framstod det av resultaten att individer med lågt politiskt förtroende är mer benägna än andra att delta i olika protestaktiviteter (Norris 1999).

I tabellen nedan sammanfattas de antaganden som prövas i detta kapitel. I analysens första steg beskrivs indikatorerna och den eventuella variationen mellan programmen. I analysens andra del studeras de enskilda sambanden mellan de olika förklaringsfaktorerna och attityder till olika medborgerliga aktiviteter. Kapitlet avslutas med en analys där både skol- och individfaktorer ingår. Vi kommer därmed att få svar på frågan i vilken mån som individens demokratiska kompetens styrs utifrån olikheter i uppväxtvillkoren och individegenskaper, och vilket bidrag som skolans demokratiarbete ger.

Tabell 5.1. Alternativa förklaringar för demokratisk kompetens. (Indikatorer.)

Förklaring	Indikator
Sociala och individuella bakgrundsfaktorer	Kön
	Etnicitet
	Ordkunskaper
	Föreningserfarenhet
	Sociokulturell standard
Förhållningssätt till politik	Välfärd
	Politiskt intresse
	Medievanor
	Systemtilltro

Eftersom vissa av dessa möjliga förklaringar är sinsemellan nära besläktade är det motiverat att granska inbördes korrelationer. De starkaste sambanden finns mellan sociokulturell standard och ordkunskaper (Pearson's $r=.28$), sociokulturell standard och politiskt intresse (Pearson's $r=.26$), ordkunskaper och politiskt intresse (Pearson's $r=.27$) samt politiskt intresse och föreningsdeltagande (Pearson's $r=.23$). De övriga sambandens styrka var lägre än .20. En fullständig sammanställning av korrelationerna finns i tabell 4 i bilaga 2.

Det är alldeles uppenbart att dessa alternativa förklaringar utsätter skolans demokratiarbete för en mycket hård prövning. Valet är medvetet, eftersom en av de tyngsta kritiska synpunkterna avseende tidigare forskning om skolans demokratiarbete har handlat om utelämnande av viktiga bakomliggande förklaringar till demokratisk kompetens. Det har lett till en skepsis kring resultaten, och till en utmaning för kommande studier att inkludera till exempel föräldrarnas socioekonomiska ställning och individens generella kognitiva förmåga som alternativa förklaringar till skillnader i ungdomars skolframgångar (Luskin 1990; Niemi & Junn 1998; Teorell & Westholm 1999b). När man studerar demokratisk kompetens är det dessutom välbevisat att individer som är intresserade av politik och som exponerar sig för politiska nyheter är mer politiskt kunniga än folket i genomsnitt (se t.ex. Delli Carpini & Keeter 1996; Holmberg & Oscarsson 2004). Anledningen för att kontrollera skolans demokratiarbete med hjälp av dessa välbeprövade orsaksfaktorer är helt enkelt ambitionen att, genom en mer noggrann kontroll av dess effekter, bidra till att förbättra kunskaperna kring skolans politiskt socialiserande roll. Dessutom utgör själva beskrivningen av det politiska förhållningssättet hos 18-åringar ett intressant inslag i studien om deras attityder till aktivt medborgarskap.

Social bakgrund

Männen har traditionellt sätt haft en dominerande ställning inom politiken, som förtroendevalda, partimedlemmar, partiledare och ända fram till 1970-talet, som väljare. Idag är andelen som röstar högre bland kvinnor än män, både bland förstagångsväljare och i den övriga valmanskåren. Att studera om 18-åringar av olika kön har olika syn på medborgerliga aktiviteter kommer att informera oss om de traditionella politiska könsrollerna fortfarande lever kvar. Det finns även ett intressant dilemma kopplat till könsperspektivet. Det gäller det väldokumenterade sambandet mellan kunskaper och valdeltagande, som inte riktigt håller när individens kön förs in i bilden. Kvinnor har sämre politiska kunskaper än män enligt både svenska och internationella studier (Holmberg & Oscarsson 2004), samtidigt som valdeltagandet är högre bland kvinnor än män i de flesta länderna, enligt IDEA, International Institute for Democracy and Electoral Assistance.⁴² Det kan ses som ett tecken på att även de mest stabila sambanden kan förändras när man lägger till ett ytterligare perspektiv.

Bland individer med invandrarbakgrund är valdeltagandet lägre jämfört med infödda svenskar. Andelen utrikesfödda som röstade vid 2002 års riksdagsval var 67 procent, jämfört med 82 procent hos infödda svenska medborgare (SCB 2003b). Några möjliga förklaringar till varför invandrarna röstar i lägre omfattning är att de antingen inte är tillräckligt insatta i svensk politik för att kunna ta ställning, inte finner något parti som representerar deras intressen eller att de inte är intresserade av svensk politik. Dessa förklaringar har något gemensamt, de kan samtliga ses som tecken för utanförskap.

Tendensen med lägre valdeltagande bland invandrare har stärkts under de senaste trettio åren, valdeltagandet i kommunala val bland förstagångsväljare utan svenskt medborgarskap har nästan halverats under perioden 1976 till 2002, från knappt 50 procent till 26 procent (SCB 2006). Inom vissa bostadsområden är det numera mer normalt att inte rösta än att rösta när det är val.

"Vi har kunnat se att det i vissa valkretsar är så lite som tio procent av förstagångsväljarna med utländsk bakgrund som röstar. Då börjar det etableras en norm att det normala är att inte rösta. (...) det finns ibland en ovilja bland politiker att se det. Man buntar hellre ihop grupper och försöker få det att handla om något annat."
(Henry Bäck i Göteborgs-Posten, 2006-06-04).

⁴² Informationen är hämtad från http://www.idea.int/gender/vt_by_country.cfm#sweden den 10.2 2006.

Alla ungdomar som ingår i denna studie är i färd med att avsluta gymnasieskolan, och borde därför ha en formellt god kompetens i hur det svenska samhället fungerar. De har också genom sin utbildningstid en social förankring i samhället. Men huruvida deras etniska identitet omfattar båda det gamla och nya hemlandet är osäkert.

Det som händer med den etniska identiteten när man flyttar från sitt hemland och bosätter sig i ett nytt land kallas ackulturation. Med hjälp av två dimensioner – i vilken grad man överger sin ursprungskultur och i vilken grad man tar till sig kulturen i det nya landet – brukar man beskriva fyra olika förhållningssätt som en följd av ackulturationen, nämligen *separation* (man prioriterar sin ursprungskultur och undviker majoritetskulturen), *assimilation* (man väljer bort sin ursprungskultur för att istället leva i och med majoritetskulturen), *integration* (man bevarar ursprungskulturen men vill samtidigt vara delaktig i majoritetssamhället) och *marginalisering*, att man tar avstånd från båda (Almqvist 2006:92-93). Positiv inställning till att vara med och påverka samhällsutvecklingen är ett tecken på att de utlandsfödda ungdomarna känner delaktighet med det svenska samhället, medan utanförskap kännetecknas av politisk apati. Vi kan alltså utifrån våra resultat även besvara en mer generell fråga, nämligen om och i vilken utsträckning utrikesfödda ungdomar upplever utanförskap med det svenska samhället eller inte.

Cirka 8 procent av de undersökta ungdomarna var födda utomlands, medan andelen utrikesfödda på något av gymnasiets nationella utbildningsprogram var 14 procent samma år (SCB 2004; Skolverket 2001a). Alltså är de utrikesfödda underrepresenterade i studien, av vilken anledning är svårt att säga.⁴³ En möjlig förklaring till att gruppen ungdomar som är födda utanför Sverige har sämre representation i studien är att de kan ligga ett eller två år efter den ordinarie studietakten, framför allt om de flyttat in i landet efter lågstadieåldern.⁴⁴

Det finns påtagliga skillnader i hur flickor och pojkar väljer gymnasieprogram (se tabell 5.2). Samhällsvetarprogrammet har en tydlig flickdominans, med endast 30 procent pojkar. Även barn- och fritids- samt omvårdnadspro-

⁴³ Några faktorer kan dock ha påverkat detta. Undersökningen var inriktad på att i första hand omfatta studenter i gymnasiets år tre, födda under perioden 1981-04-01--1982-03-31. Skolorna instruerades att ge studenter i år 2 och år 1, som var födda under den aktuella perioden, ett tillfälle att delta i undersökningen. Huvuddelen av ungdomarna i undersökningen har dock följt den normala studietakten, 71 procent av de svarande studerade i år 3.

⁴⁴ 27 procent av samtliga deltagande studerade i år 2 och 2 procent i år 1. Av de utlandsfödda ungdomarna i studien gick 61 procent i år 3, 30 procent i år 2 och 9 procent i år 1.

grammet domineras av kvinnliga elever. Naturvetarprogrammet lockar däremot fler pojkar, liksom bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammen. Kategorin övriga program, det vill säga estetiska programmet, handels- och administrationsprogrammet, hantverksprogrammet, hotell och restaurang, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet har en viss övervikt av flickor. Elevunderlaget på de olika programmen varierar däremot inte alls utifrån om ungdomarna är födda i Sverige eller inte. Dessa uppgifter stärker antagandet om att könsfördelningen kan vara en förklaring till varför attityden till medborgerliga aktiviteter varierar mellan programmen. Däremot kan uppgiften om födelseland knappast ha den rollen, eftersom fördelningen är jämn mellan programmen.

Politik handlar om kommunikation, där språket är det viktigaste verktyget. Den primära socialisationen inom familjen präglar barnens värderingar och beteende, men även deras språkbruk. Ungdomar med välutbildade föräldrar har en fördel i skolan, eftersom skolarbetet förhåller sig till språket utifrån ett akademiskt perspektiv (Almér 2006:114-115). Individens språkutveckling påverkar även hennes möjligheter att utveckla en aktiv samhällsroll. Behärskar man inte språkets nyanser är det svårt att vara delaktig fullt ut i den politiska kommunikationen. Den främsta anledningen för att ordkunskaper är med som en kontrollvariabel är antagandet att generell kognitiv förmåga kan förklara de mer specifika demokratikunskaperna, och att det samtidigt även förklarar valet av gymnasieprogram. Tidigare studier har dessutom visat att ordkunskaper är en god indikator för den språkliga dimensionen av kognitiv förmåga (Alwin 1991:625-638, 627; Verba, Schlozman & Brady 1995:306).

Det är just den språkliga dimensionen av kognitiv förmåga som antas ha ett positivt samband med individens demokratikunskaper. I en studie om amerikanska collegestudenters inställning till ett aktivt medborgarskap prövades vikten av två kognitiva förmågor, den matematiska och den verbala. Sambanden mellan ungdomars verbala förmåga och deras syn på politiskt deltagande var starkt positivt, medan effekten av den matematiska förmågan var antingen icke-signifikant eller negativ (Nie & Hillygus 2001). I denna studie prövas ungdomars språkliga förmåga med hjälp av ett ordkunskapsprov. Ordkunskapsprovet bestod av 37 ordpar, där eleverna fick ange om orden hade ungefär samma betydelse eller ungefär motsatt betydelse (t ex konvergera – närma / mållös – pratsjuk). Eleverna i den högsta kvartilen hade minst 30 rätt och eleverna i den lägsta kvartilen högst 22 av 37 möjliga.

Ungdomarna på naturvetarprogrammet visade helt överlägsna ordkunskaper, hela 39 procent hade minst 30 rätt (se tabell 5.2). De svagaste ordkunskaperna finns på de praktiska yrkesförberedande programmen, och framför allt på de pojkdominerade programmen där över hälften av eleverna svarade fel på nästan vartannat ord.

Ungdomars samhällsintresse kan kanaliseras på många sätt, ett sätt är att engagera sig i olika grupper eller föreningar för humanitära eller samhällsriktade frågor. Dessutom betraktas föreningsdeltagande även som en skola för demokrati, eftersom föreningar traditionellt sätt har en organisationsform som baseras på stadgar och demokratiska mötesrutiner och föreningsdeltagarna under årens lopp får dela på ansvaret att sköta olika sysslor. Vi kan alltså anta att ungdomar som söker sig till föreningsaktiviteter är både samhällsintresserade och genom föreningsaktivitet får möjligheter att utveckla sina demokratiska färdigheter.

Ungdomarna fick ange vilken typ av föreningar de varit verksamma i, och i tabell 5.2 redovisas deltagande i politiska ungdomsförbund, miljöorganisationer, FN-grupper, föreningar för mänskliga rättigheter samt grupper för frivilligt samhällsarbete. En tredjedel av ungdomarna har varit med i åtminstone en samhällsorienterad förening, 11 procent i minst två. Ungdomarna på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen har minst föreningserfarenhet. Föreningsdeltagande i samhällsorienterade verksamheter är vanligast bland elever i kategorin övriga program och i de studieförberedande programmen, något som bekräftar bilden av att organiserad föreningsverksamhet framför allt tilltalar medelklassens ungdomar (Nilsson 1996).

Analysen går nu över till ungdomarnas uppväxtmiljö. Det empiriska underlaget omfattar uppgifter om föräldrarnas utbildningsnivå och arbetsmarknadsanknytning och om man bor med en eller båda föräldrar. Dessutom finns en uppgift om antalet böcker hemma. Antalet böcker i hemmet är en välprövad indikator för skolungdomars sociala hembakgrund som använts i många komparativa skolstudier.⁴⁵ Anledningen till detta är att många barn som frågas om föräldrarnas utbildning lämnar antingen frågan helt obesvarad eller väljer alternativet ”vet ej”. Skolforskare har av den anledningen prövat alternativa sätt att få fram den önskade uppgiften om hemmets socioekonomiska status, och frågan om antalet böcker har visat sig fungera i de flesta länderna.

Vilken vidare tolkning som forskarna gett till frågan om antalet böcker hemma har dock varierat en del. I IEA Civic Education-studien tolkas antalet böcker som en indikator för hemmets resurser att stödja och uppmuntra ungdomarnas studier (Torney-Purta m. fl. 2001). Det ger frågan en sociokulturell

⁴⁵ Förutom i IEA Civic Education 1999-2000, som mitt empiriska underlag härstammar ifrån har antalet böcker i hemmet använts i internationella studier om skolelevers kunskaper om matematik (IEA's Third International Mathematics and Science Study, TIMSS) och i OECD:s PISA-undersökningar, där man hittills jämfört skolelevers kunskaper i modersmål och matematik.

betoning. En liknande tolkning gjordes i Barn-LNU, som var en särskild studie om barn och ungdomars levnadsvillkor, och ingick i den femte Levnadsnivåundersökningen (LNU 2000)⁴⁶. I den undersökningen tolkades antalet böcker hemma som en indikator för hemmets kulturella kapital. Barn-LNU:n visade ett mycket tydligt samband mellan samhällsklass och antalet böcker hemma, men även med föräldrars födelseland och antalet böcker. Familjer med utrikesfödda föräldrar hade lägre tillgång till böcker, och detta oftast av andra skäl än sådana som återknyter till sociokulturell bakgrund (SOU 2001:55). Individer som på grund av krig, politisk instabilitet eller naturkatastrofer hastigt lämnat sitt hemland har av naturliga skäl även gått miste om de litterära tillgångarna som ursprungshemmet hade. Sammanfattningsvis är min bedömning att antalet böcker i hemmet är ett bra, men trots allt inte helt pålitligt mätinstrument avseende hemmets sociokulturella kapital.

I denna undersökning uppgav hela 43 procent av 18-åringarna det högsta svarsalternativet, fler än 200 böcker, motsvarande en bokhyllsektion med sex hyllplan, medan 18 procent svarade att de har högst 50 böcker hemma (se tabell 5.2). Frågan om antalet böcker i hemmet har en klar fördel jämfört med frågor om föräldrars utbildning, nämligen att svarsbortfallet är marginellt, endast 11 av 2645 svarande, vilket motsvarar 0 procent. Det kan jämföras med frågan om föräldrarnas utbildning där bortfallet var 7 procent avseende både moderns och faderns utbildning.

Alla indikatorerna för hemmets sociokulturella status – föräldrarnas utbildning och antalet böcker i hemmet – visar samma mönster, även detta framgår i tabell 5.2. Ungdomarna på naturvetarprogrammet har föräldrar med högst utbildning, och flest böcker, följt av samhällsvetarna. Ungdomarna på pojk- respektive flickdominerade yrkesförberedande programmen har lägst antal böcker hemma och deras föräldrar är relativt sett lågutbildade. Även faktoranalysen bekräftade att dessa tre indikatorer bildar en sammanhållen dimension, och i fortsättningen använder jag mig av en variabel som är sammansatt av de tre indikatorerna (en faktorkomposit), som ett mått för ungdomarnas sociokulturella hembakgrund⁴⁷.

⁴⁶ Studien genomfördes av Institutet för Social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet och resultaten har publicerats i samarbete med Kommittén Valfärdbokslut i SOU 2001:55.

⁴⁷ Jag väljer att använda begreppet sociokulturell istället för socioekonomisk, på grund av att indikatorerna mäter sådana egenskaper som Pierre Bourdieu benämner kulturellt kapital, det vill säga utbildning och tillgång till litteratur. Socioekonomisk bakgrund däremot brukar oftast mätas med hjälp av utbildning, yrke och inkomst.

Samhällsklimatet i början av det nya millenniet var betydligt tuffare än tidigare, vilket återspeglas i att unga som växer upp under knappa ekonomiska förhållanden har fått det allt svårare att etablera sig i ett självständigt liv (Salonen 2003; Ungdomsstyrelsen 2003b). Familjer med endast en förälder har påtagligt fått erfara 1990-talets åtstramningspolitik, då klyftorna mellan de rika och fattiga ökade påtagligt (Rädda Barnen 2002; SOU 2001:79). Andelen barn som år 2000 levde i en familj utan kontantmarginal (kunde inte klara av en plötslig utgift på 12 000 kronor utan att låna) var strax under 20 procent. Bland barn som levde med en ensamförälder var denna andel den dubbla, eller strax under 40 procent (SOU 2001:55).

Förutom familjer med endast en vuxen är även andra typer av familjer mer utsatta för välfärdsförsämringar än andra, nämligen familjer där en eller båda föräldrarna står utanför arbetsmarknaden. Ungdomarna fick ange både moderns och faderns sysselsättning vid undersökningstillfället, och svaren visar att de allra flesta ungdomarna hade en heltidsarbetande mamma och pappa. Deltidsarbete är relativt vanligt i många kvinnoyrken, något som också framgick av svaren. Däremot är det få unga som har en mamma eller pappa som söker arbete, studerar, är hemma på heltid eller är pensionerad. Jag har omfördelat svaren; i det fortsatta analysarbetet redovisas endast två kategorier, nämligen "arbetar heltid" och "annat". Den sistnämnda kategorin omfattar alla de andra svarsalternativen i originalfrågan. Arbetsmarknadsanknytning, att ha ett arbete att gå till, är viktig för känslan av samhörighet med det övriga samhället. Vi vet exempelvis att valdeltagandet är betydligt lägre bland dem som står utanför arbetsmarknaden (Bennulf & Hedberg 1999), men vi vet däremot inte om det även påverkar den andra generationen, barnen som växer upp med arbetslösa föräldrar. Därför kan denna studie bidra med ny kunskap om effekterna av familjens välfärdsnivå.

Tabell 5.2 visar att variationen i välfärdsindikatorerna inte är särskilt stor mellan programmen, men att den följer ett mönster där den stabilaste sociala miljön finns hos ungdomarna på naturvetarprogrammet. Därför är det hypotetiskt möjligt att familjens välfärdsnivå till en del kan förklara attitydskillnader mellan ungdomar på de olika programmen, förutsatt att dessa indikatorer visar ett samband med attityden till de olika medborgerliga aktiviteterna.

Tabell 5.2. Sociala bakgrundsfaktorer, indelade efter gymnasieprogram. (Procent.)

		Naturvetarprogram, IB	Samhällsvetarprogram	Yrkesförb. pojkdombprogram	Yrkesförb. flickdombprogram	Övriga program	Samtliga program
Kön	Flickor	39	70	17	84	60	54
	Pojkar	61	30	83	16	40	46
Födelse-land	Ej födda i Sverige	9	8	8	10	8	8
	Födda i Sverige	91	92	92	90	92	92
Ordkunskaper	Nedre kvartil	10	23	53	43	35	25
	Mellan	51	59	40	49	53	53
	Övre kvartil	39	19	7	8	12	23
Antalet samhällsorienterade föreningar man deltagit i	0	66	63	84	77	59	67
	1	21	23	12	13	30	22
	2 – 6	13	13	4	10	11	12
Antalet böcker hemma	0-50	11	13	40	28	22	18
	51-200	34	40	37	51	44	39
	201-	55	47	23	21	34	43
Moderns högsta utbildning	grundskola	12	18	26	40	26	19
	gymnasium	45	51	63	52	55	50
	högskola	43	31	11	7	18	30
Faderns högsta utbildning	grundskola	15	24	31	44	32	24
	gymnasium	44	46	58	48	46	47
	högskola	41	30	11	9	22	30
Bor med Moderns sysselsättn.	Båda föräldrar	87	84	78	74	76	82
	Arbetar heltid	88	85	76	72	81	83
Faderns sysselsättn.	Arbetar heltid	89	89	76	86	88	87
n		857	908	266	211	404	2646

Kommentar: Yrkesförberedande pojkdominerade program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickdominerade program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet.

Ordkunskaper mättes med hjälp av en frågeskala innehållande 37 ordpar. Variabelvärdet baseras på antalet rätta svar. Resultaten ovan baseras på en kvartilindelning av summavariabeln avseende ordkunskaper.

Följande föreningskategorier ingår i gruppen samhällsorienterade: politiska ungdomsförbund, miljöorganisationer, FN-grupper, föreningar för mänskliga rättigheter samt grupper för frivilligt samhällsarbete.

Ungdomars förhållningssätt till politik

Intresset för politik är en central förklaring för politiskt deltagande, men det politiska intresset kan tänkas spela olika roll beroende på vilken aktivitet man vill förklara. Det normativa trycket är hårt avseende valdeltagande – av samtliga 18-åringar anser 87 procent att en god medborgare bör rösta när det är val – något som kan antas minska effekten av politiskt intresse som förklaring. Där emot kan man förmoda att politiskt intresse spelar en viktig roll avseende inställningen till partimedlemskap och demonstrationsdeltagande. Mer ovisst är hur politiskt intresse relaterar till illegala politiska aktioner och till socialt frivilligarbete.

Det politiska engagemanget mäts här både med hjälp av frågor om uttalat subjektivt intresse och om hur ofta som man talar om politik med jämnåriga och hur intensivt som man följer olika mediers nyhetsrapportering. Svaren ger en något motsägelsefull bild; medan majoriteten av de unga, 56–57 procent, tar avstånd från påståendet ”jag är intresserad av politik” och diskuterar aldrig eller sällan politiska frågor med sina jämnåriga, följer nästan alla tv-nyheterna och läser i tidningar vad som händer i Sverige eller i andra länder. Andelen som regelbundet lyssnar på radionyheter är något lägre, och knappt en tredjedel svarade att de ibland eller ofta använder Internet för att följa up politiska nyheter.

Vad gäller det sistnämnda, Internetanvändandet, bör man notera att uppgiften är hämtad år 2000. Eftersom Internet når allt fler är den siffran säkert högre i dagens läge, inte minst tack vare att de unga gärna besöker kvällstidningarnas webbplatser. Aftonbladets webbplats, tillsammans med MSN-tjänster är de mest besökta svenska webbplatserna bland internetanvändare, bland ungdomar är olika chat- och söksidor populärast, exempelvis MSN, Google och Lunarstorm, men även aftonbladet.se hör till de mest besökta webbplatserna bland de unga (www.indikat.se 2005; 2006).

De sammanlagt åtta frågorna som mäter politiskt intresse bildar två tydliga dimensioner, varav den ena återspeglar individens politiska intresse och den andra medievanor. Användandet av Internet i syfte att söka politiska nyheter faller inte in särskilt väl i någon av dimensionerna, men eftersom faktorladdningen är något högre i dimensionen för intresse placeras frågan där (se tabell 5 i bilaga 2).

Det politiska engagemanget varierar en hel del mellan programmen, något som framgår av tabell 5.4. Ungdomarna på naturvetarprogrammet är mest politiskt intresserade (33 procent i den högsta kvartilen), medan eleverna på de

flickdominerade yrkesförberedande programmen är minst intresserade av politiska frågor (6 procent av eleverna i den högsta kvartilen). Eleverna på samhällsvetarprogrammet är också mer engagerade än genomsnittet, men andelen är lägre jämfört med naturvetarprogrammet.

Skillnaderna i mediebruk är mindre. De flesta eleverna på samhälls- och naturvetarprogrammet är flitiga nyhetskonsumenter, medan eleverna på de pojkdominerade yrkesprogrammen visar lägst intresse. Intressant nog är spridningen avseende mediebruk relativt stor bland eleverna på de flickdominerade yrkesförberedande programmen. I den gruppen ryms både de som regelbundet följer med i mediens nyhetsutbud, med en andel som är lika hög som på de studieförberedande programmen, men också många ungdomar med endast sporadiska medievanor.

Politisk systemtilltro är en annan väletablerad förklaring till politiskt deltagande, och forskningen relateras oftast till David Eastons analytiska arbete där olika nivåer av politiskt förtroende identifieras (Easton 1965; 1975). I ett historiskt perspektiv har de nordiska länderna kännetecknats av en hög tilltro till politiker och det politiska systemet (Norris 1999). Det tidigare höga politiska förtroendet har dock sjunkit i Sverige, samtidigt med valdeltagandet och antalet partimedlemmar (Holmberg 1999a). Kanske har Sören Holmberg kommit på rätt spår när han drar slutsatsen att misstron baseras en rationell reaktion från väljarens sida på politikens utfall. Förtroende grundas enligt Holmberg på individens bedömning av vad staten gör och vad de själva får ut av politiken, där en negativ balans ger upphov till minskat förtroende (Holmberg 1999a). En alternativ förklaring är att politiskt förtroende framför allt har att göra med om man sympatiserar med det styrande partiet eller inte. De som stödjer partiet som har regeringsmakten visar högre politiskt förtroende än de som föredrar något av oppositionspartierna (Newton 1999).

Frågorna som ungdomarna fick ta ställning till och som berör deras förtroende för politiska aktörer redovisas i tabell 5.3 nedan.

Tabell 5.3. Systemtilltro. (Procent.)

	Politikerna bryr sig mycket om vad vi alla tycker om nya lagar	Politikerna gör sitt bästa för att ta reda på vad vanliga människor vill	Regeringen lyssnar när människor sluter sig samman för att kräva förändringar
	Procent	Procent	Procent
Håller absolut inte med	10	9	5
Håller inte med	41	46	27
Håller med	28	24	46
Håller absolut med	2	2	44
Vet ej	19	19	18
Total	100	100	100
Andel svar som saknas	2	2	2

n=2645

Tabell 5.3 visar att de flesta ungdomarna väljer något av de mellersta svarsalternativen när de tillfrågas om sitt förtroende för politiker och det politiska systemet. Endast några få har ett högt förtroende och omkring en av tio är mycket avståndstagande. Faktoranalyser visar att de tre frågorna om politikerförtroende bildar en sammanhållen dimension, och resultatet i form av en latent variabel kommer att användas i de fortsatta analyserna (se tabell 6 i bilaga 2).

Tilltron till politiker och det politiska systemet är högst bland eleverna på de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen (se tabell 5.4). Den klart lägsta tilltron finns bland eleverna på de pojk- respektive flickdominerade programmen. En möjlig förklaring till den låga tilltron till politiker och det politiska systemet hos dessa elever är deras låga demokratikunskaper och deras låga intresse för politik, båda två egenskaper som förklarar politikermissstro (Holmberg & Oscarsson 2004:248-256). Ett ännu bryskare avståndstagande brukar beskrivas som poliskt apati, vilket innebär att man ignorerar mediernas politiska rapportering och inte diskuterar politik med vänner eller bekanta. En bland misstrons arketyper i Tommy Möllers undersökning om politisk misstro är just en politisk apatisk individ (Möller 2000:171-174), och beskrivningen av polisk apati stämmer väl överens med det politiska förhållningssättet framförallt bland elever på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen, som framkommer i tabell 5.4.

Tabell 5.4. Gymnasieungdomars förhållningssätt till politik, indelat efter gymnasieprogram. (Procent.)

	Kvartil- ler	Naturve- tar- program, IB	Samhälls- vetar- program	Yrkesförb. pojkd. om. program	Yrkesförb. flickd. om. program	Övriga program	Samtliga program
Politiskt intresse	Nedre	15	22	34	55	31	25
	Mellan	52	48	54	39	52	50
	Övre	33	29	12	6	17	25
Mediebruk	Nedre	25	22	35	30	22	25
	Mellan	47	52	52	43	53	50
	Övre	28	26	12	27	25	25
Systemtill- tro	Nedre	23	23	35	29	26	25
	Mellan	47	50	54	59	51	50
	Övre	30	27	12	13	23	25
n		857	908	266	211	404	2646

Kommentar: Yrkesförberedande pojkd. om. program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickd. om. program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet.

Politiskt intresse mättes med hjälp av fyra frågor: ställningstagande till påståendet 'Jag är intresserad av politik', hur ofta man diskuterar svensk respektive internationell politik med sina jämnåriga samt hur ofta man använder Internet för att få nyheter om politik eller om andra länder. Av svaren har bildats en faktorkomposit variabel. Kategoriindelningen har genomförts med hjälp av kvartilindelning.

Mediebruk mättes med hjälp av fyra frågor: hur ofta man läser artiklar i tidningar om vad som händer i Sverige respektive i andra länder, hur ofta man ser på tv-nyheter och hur ofta man lyssnar på radionyheter. Av svaren har bildats en faktorkomposit variabel. Kategoriindelningen har genomförts med hjälp av kvartilindelning.

Systemtilltro mättes med hjälp av tre frågor: 'Politikerna bryr sig mycket om vad vi alla tycker om nya lagar', 'Politikerna gör sitt bästa för att ta reda på vad vanliga människor vill' och 'Regeringen lyssnar när människor sluter sig samman för att kräva förändringar'. Av svaren har bildats en faktorkomposit variabel. Kategoriindelningen har genomförts med hjälp av kvartilindelning.

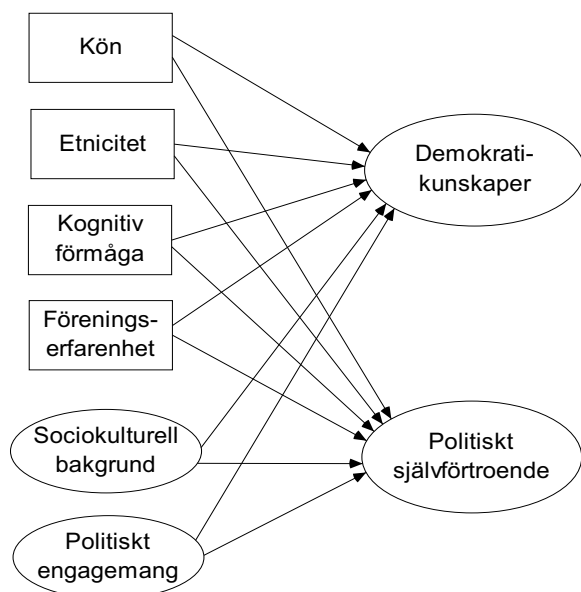
Denna första analys av möjliga bakomliggande förklaringar till sambandet mellan olika gymnasieprogram och inställningen till politiska aktiviteter har varit framgångsrik. Verkligheten har stämt överens med antagandet att det finns betydande skillnader avseende de undersökta egenskaperna mellan gymnasieelever på de olika programmen. Den förväntade variationen mellan olika egenskaper och erfarenheter och gymnasieprogram har kunnat bekräftas, med ett enda undantag. Fördelningen av unga som är födda utanför Sverige är jämn mellan programmen, något som talar emot att invandrarbakgrund är en egenskap som kan förklara de tydliga skillnaderna i politiska attityder mellan elever på de olika programmen.

Alternativa förklaringar till demokratisk kompetens

I detta kapitel har vi så här långt analyserat antaganden om vad som kan främja ungdomars demokratiska kompetens och därmed påverka deras syn på framtida politiska deltagande. Några av de testade hypoteserna har en tydlig politisk koppling, eftersom de mäter individens politiska intresse, om man följer med det som händer i samhället i medierna och vilken tilltro man har till de styrande politikerna. De övriga antagandena återspeglar inte lika raka relationer mellan individen och samhälle, men är nog så intressanta. Sammanfattningsvis kan dessa alternativa förklaringar utmana betydelsen av skolans demokratiarbete som svar till bokens stora fråga, varför attityden till politiskt deltagande varierar så tydligt mellan programmen. Detta eftersom det finns stor anledning att tro att det vi bevittnar om beror på initiala skillnader. Gymnasieskolan sorterar ungdomar, framför allt efter socioekonomisk bakgrund, kognitiv förmåga och kön. De mer politiskt relaterade egenskaperna följer i sin tur dessa grundläggande egenskaper på ett väldokumenterat sätt.

Frågan vad som främjar demokratisk kompetens får avsluta detta kapitel. Om skolans demokratiarbete behåller åtminstone en del av sin förklaringskraft när den kontrolleras för de olika alternativa förklaringarna, kan vi bli mycket säkrare på att de har en egen självständig förklaringskraft, som inte har med det sociala arvet hemifrån eller med individens kön och kognitiv förmåga att göra. Om så är fallet kan vi också ge besked om i vilken utsträckning skolans demokratiarbete är betydelsefullt. Innan vi gör denna slutkontroll granskas relationen mellan de olika alternativa förklaringarna och demokratisk kompetens. Det görs genom en strukturell ekvationsmodell, enligt modellen i figur 5.1.

Figur 5.1. Alternativa förklaringar till demokratisk kompetens. (Konceptuell modell.)



Modellen ovan är en något förenklad framställning över analysmodellen. Faktorerna i modellen är alla sinsemellan korrelerade, exogena variabler. Bland resultaten i tabell 5.5 bör man särskilt uppmärksamma andelen förklarad varians (r^2) i de två dimensionerna av demokratisk kompetens. Det talet avslöjar om modellen är väl sammansatt, det vill säga i vilken mån den valda strukturen förklarar demokratisk kompetens. Därutöver bör man naturligtvis granska stignoefficienternas (standardiserade regressionskoefficienter) signifikans, riktning och värden. Sist men inte minst, modellens RMSEA-värdet är ett goodness-of-fit index som mäter avvikelsen mellan modellen och populationsdata, med hänsyn taget till modellens komplexitet.⁴⁸

⁴⁸ “The RMSEA takes into account the error of approximation in the population and asks the question, ‘How well would the model, with unknown but optimally chosen parameter values, fit the population covariance matrix if it were available?’ (Browne & Cudeck 1993:137-138; citerad i Byrne 2001:84-85)

**Tabell 5.5. Alternativa förklaringar och demokratisk kompetens.
(Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).**

Indikatorer	Standardiserade stigkoefficienter, Analysverktyg Amos 4/Streams 2.	
	Politiskt självförtroende	Demokratikunskaper
Kön (1=pojke)	+ .14	(-.00)
Födelseland (1=Sverige)	(-.01)	+ .05
Ordkunskaper	+ .07	+ .25
Föreningserfarenhet	(+.02)	(-.01)
Sociokulturell hembakgrund	+ .07	+ .07
Hemmets välfärd	(-.04)	+ .19
Politiskt intresse	+ .65	+ .19
Mediebruk	+ .04	+ .06
Systemtilltro	+ .04	(-.00)
Kovarians politiskt självförtroende och demokratikunskaper	.36	
R2 adj	.58	.63
n= 2639		

RMSEA .044, $\chi^2=1092$, $df=180$, $p<.00$

Gräns för signifikans $t>+1.96$ / $t<-1.96$. Icke-signifikanta koefficienter inom parentes.

Kommentar: Demokratikunskaper mättes med hjälp av 43 flervalfrågor. En summavariabel har bildats med hjälp av antalet rätta svar.

Politiskt självförtroende mättes med hjälp av tre påståenden, och en faktorkomposit variabel har bildats utifrån ställningstaganden till de tre påståendena.

Samtliga alternativa förklaringar har signifikanta samband med åtminstone en dimension av demokratisk kompetens, med undantag för föreningserfarenhet. Det innebär att när andra faktorer hålls lika är inte föreningserfarenhet längre en utmärkande egenskap för ungdomars demokratiska kompetens. En annan mer generell anmärkning är att samtliga signifikanta samband är positiva. Den prövade egenskaperna främjar därmed individens demokratiska kompetens, i större eller mindre omfattning. Andelen förklarar varians är hög för båda dimensionerna, .58 avseende politiskt självförtroende och .63 avseende demokratikunskaper. Modellens generella passningsmått RMSEA är .044, vilket enligt gängse tumregler kan tolkas som att modellens passform är bra (Byrne 2001:84-85). Sammantaget kan sägas att modellens oberoende variabler framstår som välvalda. Demokratisk kompetens förklaras i stor omfattning av individens sociala bakgrund och hennes inställning till politik.

När man granskar politiskt självförtroende ligger en av förklaringarna i egen klass. Politiskt intresse framstår som den mest avgörande egenskapen för

politiskt självförtroende. Individer som oftare diskuterar svensk och internationell politik med sina jämnåriga, använder Internet för att läsa nyheter och är uttalat intresserade av politik har ett betydligt starkare politiskt självförtroende än andra ungdomar. Detta kan framstå som en självklarhet, men eftersom modellens beroendevariabel består av två dimensioner – politiskt självförtroende och demokratikunskaper – bidrar analysen även med något som är nytt inom fältet. Det nya bidraget till deltagandeforskning är att politiskt intresse har ett betydligt svagare samband med demokratikunskaper jämfört med politiskt självförtroende.

Andra signifikanta förklaringar för politiskt självförtroende är kön (pojke), ordkunskaper, sociokulturell hembakgrund samt mediebruk och systemtilltro. Däremot har inte födelseland, hemmets välfärd eller föreningserfarenhet någon signifikant effekt.

Demokratikunskaper har ett starkt samband med individens ordkunskaper, politiska intresse och nivån på hemmets välfärd. Den språkliga dimensionen av den generella kognitiva förmågan har därmed ett tydligt samband med individens demokratikunskaper, under kontroll för social bakgrund och individens förhållningssätt till politik, något som bekräftar resultaten i tidigare forskning (Delli Carpini & Keeter 1993; Nie & Hillygus 2001; Oscarsson 2005a). Dessutom är sambanden med hemmets sociokulturella ställning, mediebruk och födelseland (Sverige) signifikanta.

Sammantaget visar resultaten att demokratisk kompetens i hög grad påverkas av de olika individegenskaperna som ingår i modellen. Nu kvarstår frågan om hur dessa egenskaper relaterar till skolfaktorerna. Kommer det att återstå några effekter av skolans demokratiarbete på ungdomars demokratiska kompetens, när de kontrolleras för dessa mycket starka individfaktorer?

Tabell 5.6. Prövning av samlade förklaringar avseende demokratisk kompetens. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

		Standardiserade stigningskoefficienter, Analysverktyg Amos 4/Streams 2.	
Indikator		Politiskt självförtroende	Demokratikunskaper
Alternativa förklaringar	Kön (1=pojke)	+ .14	(+.02)
	Födelseland (1=Sverige)	(-.01)	+ .05
	Ordkunskaper	+ .07	+ .24
	Föreningserfarenhet	(+.01)	(-.00)
	Sociokulturell hembakgrund	+ .07	+ .07
	Hemmets välfärd	(-.03)	+ .19
	Politiskt intresse	+ .66	+ .20
	Mediebruk	+ .04	+ .05
	Systemtilltro	+ .06	- .04
	Skolans demokratiarbete	Elevråd	+ .04
Egna initiativ		(+.01)	(-.00)
Politiska samtal med lärare		(+.01)	- .05
Deliberativt klassrumsklimat		- .05	+ .14
Traditionell undervisning		(-.00)	(+.00)
Kovarians politiskt självförtroende och demokratikunskaper			.36
R2 adj		.59	.64
n=2639			

RMSEA .038, $\chi^2=2118$, $df=448$, $p<.00$

Gräns för signifikans $t>+1.96$ / $t<-1.96$. Icke-signifikanta koefficienter inom parentes.

Kommentar: Demokratikunskaper mättes med hjälp av 43 flervalsfrågor. En summavariabel har bildats med hjälp av antalet rätta svar.

Politiskt självförtroende mättes med hjälp av tre påståenden, och en faktorkomposit variabel har bildats utifrån ställningstaganden till de tre påståendena.

Den mest intressanta frågan är om modellen som redovisas i tabell 5.6 förmår att beskriva verkligheten bättre jämfört med den förra modellen, som endast omfattade alternativa förklaringar. Till att börja med, den samlade modellen har ett bättre RMSEA-värde, .038, jämfört med den förra modellen med enbart

alternativa förklaringar (.044). Vi kan också notera att andelen förklarad varians ökar ytterligare för båda dimensionerna, fast med endast en procentenhet. En granskning av koefficienterna visar att de alternativa förklaringarna i stort sätt kvarstår som oförändrade när de kontrolleras för skolans påverkan.

Skolfaktorerna – frukterna av skolans demokratiarbete – däremot har förlorat mycket av sin förklaringskraft jämfört med modellen med enbart skolrelaterade faktorer (tabell 4.10). De reducerade effekterna av skolfaktorerna gäller framför allt elevernas politiska självförtroende. I den rena skolmodellen hade politiska samtal med lärare ett värde på +.23, i den samlade modellen har det sjunkit till +.01. Effekten av deltagande i elevråd och egna initiativ har sjunkit från +.14 (båda indikatorerna hade detta värde) till +.04 respektive +.01. Förklaringen till detta är att politiskt intresse förmodligen ligger bakom även dessa egenskaper. Även i denna utökade modell framstår nämligen politiskt intresse som den huvudsakliga förklaringen till politiskt självförtroende, och förlorar inget av sin styrka när ungdomarnas erfarenheter från skolans demokratiarbete förs in i modellen. Detta resultat öppnar upp möjligheter för framtida studier att närmare granska huruvida deltagande i skolans beslutsfattande kan förklaras med individens generella politiska intresse.

Men trots att politiskt intresse dominerar totalt bland förklaringarna till politiskt självförtroende, kvarstår det fortfarande en signifikant effekt av deltagandet i elevrådsarbete. Effekten är låg, +.04, men är fortfarande signifikant trots att den har utsatts för en hård kontroll med mycket starka alternativa förklaringar. Man kan därför dra slutsatsen att brukarinflytande faktiskt fungerar som det är tänkt, fast i rätt anspråkslös skala.

Ytterligare en av de skolrelaterade förklaringarna till politiskt självförtroende kvarstår signifikant, nämligen deliberativt klassrumsmiljö. Den har en svag negativ påverkan på individens politiska självförtroende, allt annat lika. Varför den effekten uppstår är svårt att säga, men möjligtvis har det att göra med det mycket starka sambandet mellan politisk intresse och politiskt självförtroende, och hur politiskt intresse samvarierar med de olika indikatorerna för skolans demokratiarbete.

Elevernas faktiska demokratikunskaper har tre starka förklaringar, och dessa är individens ordkunskaper, politiska intresse och hemmets välfärdsnivå. Demokratikunskaper har ett starkt samband till den språkliga dimensionen av individens generella kognitiva förmåga, som mättes med hjälp av ordkunsksprovet. Ungdomar som fick ett bra testresultat i demokratifrågorna är alltså mer språkligt orienterade. Alternativt krävs det både goda ordkunskaper och god förståelse av hur samhället fungerar för att välja rätt svar i kunskaps-testet. Som redan nämnts förstärker dessa resultat de tidigare forskningsresultat som pekat på att variansen i politiska kunskaper till stor del kan förklaras med hjälp av individens generella kunskapsnivå (Delli Carpini & Keeter 1993;

Grönlund & Milner 2006; Milner 2002; Nie & Hillygus 2001; Oscarsson 2005a).

Av de två indikatorerna för socioekonomisk bakgrund framstår hemmets välfärdsnivå som en starkare förklaring till demokratikunskaper jämfört med sociokulturell hembakgrund. Detta är förvånande eftersom tidigare forskning har betonat vikten av de sociokulturella indikatorerna, det vill säga föräldrarnas utbildning och antalet böcker i hemmet (Torney-Purta m. fl. 2001; Torney, Oppenheim & Farnen 1975). När man granskar bivariata samband mellan demokratikunskaper och hemmets välfärd respektive sociokulturell nivå finner man också att sambandet är betydligt starkare mellan hemmets sociokulturella nivå och demokratikunskaper (Pearson's $r = .30$) jämfört med hemmets välfärd (Pearson's $r = .20$). Min slutsats är därför att en större andel av förklaringskraften i hemmets sociokulturella nivå tas upp av modellens andra oberoende variabler, jämfört med välfärdsnivån.

Det mest intressanta resultatet är nog ändå att pedagogiska vägval är en så viktig indikator för demokratikunskaper. Deliberativ klassrumsmiljö har endast förlorat en mindre del av sin förklaringskraft, och är en av de viktigare indikatorerna i modellen avseende faktiska politiska kunskaper. Så oavsett om man är duktig i skolan eller politiskt intresserad eller har högutbildade föräldrar, har elever som upplever en bra samtalsmiljö i klassrummet klart bättre kunskaper om demokrati och samhället än de med sämre klassrumsklimat. Översatt till ostandardiserade koefficientvärden betyder detta att deliberativt klassrumsklimat ökar i genomsnitt elevernas resultat i kunskapstestet med 3 rätta svar, allt annat lika (se bilaga 3). Eftersom medelvärdet i kunskapstestet är 33, och kvartilgränserna 29, 36 och 40 är kan en ökning med tre rätta svar bedömas som betydande.

Dessa resultat kan jämföras med resultaten av fas 2 i IEA Civic Education studien, om grundskoleelevers demokratiska kunskaper, attityder, värderingar och beteenden (Torney-Purta m. fl. 2001). Enkätfrågorna var identiska i IEAs grundskole- och gymnasiestudie, med undantag för avsnittet för kunskapsfrågor som var påbyggd i gymnasieundersökningen. Ellen Almgren har utifrån grundskoleundersökningen studerat hur 14–15-åringars politiska kunskaper påverkas av lärandemiljön och av deltagande i elevdemokratin. Hennes resultat visar att antalet rätta svar ökar med 1.55, under kontroll för sociala bakgrundsvariabler, årskurs och för spridning av elevrådsdeltagandet i klassen. Effekten av deliberativ klassrumsklimat är 6.92, även det värdet är kontrollerat på liknande sätt (Almgren 2006:143, 147). Eftersom Almgrens resultat ligger närmare de okontrollerade skoleffekterna i denna studie (se tabell 4.10) är min slutsats att de alternativa förklaringarna i den ovan redovisade samlade modellen har medfört en strängare kontroll jämfört med Almgrens. Framför allt är det kontrollen för individens politiska intresse, ordkunskaper och för hemmets

välståndsnivå som kan ha bidragit till att effekten av deliberativ klassrumsklimat och deltagande i elevrådsverksamhet framstår som mindre betydelsefull i tabell 5.4 jämfört med Almgrens resultat. Men det viktigaste är ändå att båda studierna har identifierat deliberativ klassrumsklimat som en viktig förklaring till ungdomars demokratikunskaper, under kontroll för alternativa förklaringar.

Sammanfattning

Nu när vi har kontrollerat effekterna av skolans demokratiarbete med hjälp av kraftfulla alternativa förklaringar, kan vi på bättre grunder diskutera huruvida skolans demokratiarbete är betydelsefullt för ungdomars demokratiska kompetens. Resultaten visar att ungdomar som har deltagit i elevrådsarbete har ett bättre politiskt självförtroende jämfört med andra. De kvarvarande effekterna är begränsade, men samtidigt har de klarat mycket hårda kontroller för alternativa förklaringar. Dessutom, även om andelen som har deltagit i elevrådets verksamhet är högst bland naturvetare är skillnaderna programmen emellan inte särskilt stora. Det innebär att elevrådsarbete utgör ett jämlikhetsfrämjande inslag i skolans demokratiarbete. Men resultaten har också visat att politiskt självförtroende i mycket hög omfattning förklaras med hjälp av individens politiska intresse, och dessutom med hjälp av kön. Pojkar har ett betydligt starkare politiskt självförtroende jämfört med flickor, även under kontroll för politiskt intresse och de övriga förklaringarna i den samlade modellen.

Förklaringarna avseende demokratisk lärandemiljö har också prövats lika hårt. Resultatet visar att demokratikunskaper ökar påtagligt när läraren arbetar med deliberativa undervisningsmetoder, allt annat lika. Dessutom har vi sett att den språkliga dimensionen av den generella kognitiva förmågan har ett starkt samband med de mer specifika demokratikunskaperna, vid sidan av individens politiska intresse och hemmets välfärdsnivå.

Det negativa budskapet härstammar från kapitel 4, där vi kunde konstatera att det finns programmiljöer där få elever vittnar om ett bra samtalsklimat, nämligen de pojkdominerade yrkesförberedande programmen. Dessa elever kommer därmed att lämna gymnasiet med sämre förutsättningar för ett aktivt medborgarskap jämfört med ungdomar som valt andra studieprogram. Dels har de bristande sakkunskaper, dels har de gått miste om sådana positiva effekter som deliberativa samtal för med sig. I detta kapitel har vi kunnat se att de initiala skillnaderna mellan olika gymnasieprogram är stora både när man jämför elevernas sociala bakgrund och deras förhållningssätt till politiken. De goda effekterna av både dessa egenskaper och demokratisk lärandemiljö på demokratisk kompetens tillkommer främst elever på de studieförberedande pro-

grammen, vilket innebär att de initiala skillnaderna med all sannolikhet ökar ytterligare under gymnasietiden.

Dessutom är skolans påverkan begränsad om man tar hänsyn till initiala skillnader och förmågor. När vi betraktar skillnader i ungdomars demokrati-kunskaper kommer den främsta påverkan från faktorer som kopplas till grundläggande individegenskaper, så som kognitiv förmåga, hemmets socioekonomiska ställning och individens födelseland. Det politiska självförtroendet förklaras nästan uttömmande med hjälp av individens politiska engagemang och kön. Slutsatsen så här långt är att skolans demokratiarbete gör skillnad, men dess effekter är begränsade jämfört med de initiala egenskapernas påverkan.

6 VILJAN ATT DELTA

Efter de förberedande analyserna är det nu tid att pröva studiens bärande hypotes, nämligen att skolan kan påverka ungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap. I kapitel 4 undersöktes hur elevernas lärandemiljö och deras erfarenheter av deltagande i skolans beslutsfattande påverkar deras demokratiska kompetens. Resultaten visade att deliberativ klassrumsklimat har ett tydligt positivt samband med demokratikunskaper, med ett undantag för de pojkdominerade yrkesförberedande programmen. På motsvarande sätt kunde vi se att ungdomar som varit aktiva i elevrådet har ett starkare politiskt självförtroende än andra. Eftersom dessa effekter kvarstår, åtminstone till en del, även när de utsätts för en mycket hård prövning, finns det goda skäl att tro att utbildningsväsendet kan bidra till ett mer jämlikt politiskt deltagande. En person som har ett gott självförtroende i politiska frågor och som behärskar de viktigaste demokratiska principerna och förstår hur samhället styrs är väl förberedd för en aktiv roll i samhällslivet.

Frågan som ställs i denna studie är huruvida skolans demokratiarbete förbereder ungdomar för ett aktivt medborgarskap på likvärdigt sätt, oavsett vilket gymnasieprogram de går i. En delfrågeställning, som detta kapitel ämnar svara på, är *vilken typ* av politisk aktivitet som ungdomar är villiga att delta i, och vilken betydelse individens demokratiska kompetens har för attityderna till olika deltagandeformer. Det är först när dessa båda frågor är besvarade som vi kan värdera de eventuella samhällseffekterna av skolans demokratiarbete.

I ett första steg prövas ungdomars inställning till olika medborgerliga aktiviteter med hjälp av en modell som endast innehåller skolrelaterade faktorer. Dessa antas ha direkta effekter på inställningen till aktivt politiskt medborgarskap, genom att elever som deltar i skolans beslutsfattande kan antas vara mer intresserade av att delta i politiska aktiviteter, enligt den deltagardemokratiska tesen. Deliberativ undervisning av samhällskunskap syftar till att både fördjupa och bredda elevernas demokratikunskaper, något som också kan antas stimulera intresset för politiskt deltagande. Dessutom prövas hur skolans demokratiarbete påverkar attityden till politiskt deltagande indirekt, genom demo-

kratisk kompetens. Individer med goda demokratikunskaper antas vara mer intresserade av att delta i olika politiska aktiviteter. Men, så som vi redan kunnat observera, det är inte alltid som individens kunskapsnivå överensstämmer med den egna uppfattningen om densamma. Därför omfattar demokratisk kompetens två dimensioner: faktiska demokratikunskaper och politiskt självförtroende. Den uppdelningen gör det möjligt att kontrollera om det är de faktiska demokratikunskaperna eller ett gott politiskt självförtroende som är den viktigaste drivkraften bakom politiskt deltagande. För att underlätta tolkningen av denna, relativt komplicerade modell, presenteras först en tabell med bivariata korrelationer mellan de olika indikatorerna för skolans demokratiarbete och attityden till aktivt politiskt medborgarskap.

Tabell 6.1 Skolans demokratiarbete och aktivt politiskt medborgarskap. (Bivariata korrelationer.)

Attityden till	Valdeltagande	Partimedlemskap	Fredliga demonstrationer	Trafikblockering	Socialt frivilligarbete
Elevrådserfarenhet	+ .09**	+ .12**	+ .05*	-.02	+ .02
Egna initiativ till att förbättra skolan	+ .12**	+ .18**	+ .20**	+ .07**	+ .11**
Politiska samtal med lärare	+ .19**	+ .22**	+ .19**	+ .06**	+ .10**
Deliberativt klassrumsklimat	+ .28**	+ .10**	+ .11**	-.13**	+ .16**
Traditionell undervisning	+ .03	-.03	-.04	+ .02	+ .05*
N (min/max)	2149–2442	2076–2377	2092–2390	2166–2472	2044–2317

Pearson's r. Markering ** innebär att korrelationen är signifikant på .01 nivån, och * på .05 nivån. Initiativtagande mättes med hjälp av frågan 'Har du under det senaste året gjort något för att förbättra hur det är på din skola?'.
Politiska samtal med lärare mättes med hjälp av två frågor, hur ofta man diskuterar svensk respektive internationell politik med lärare. Deliberativt klassrumsklimat mättes med hjälp av en frågeskala innehållande sju påståenden om öppet samtalsklimat. Resultaten ovan baseras på en kvartilindelning av en latent variabel (faktorkomposit), beräknad utifrån frågeskalan.

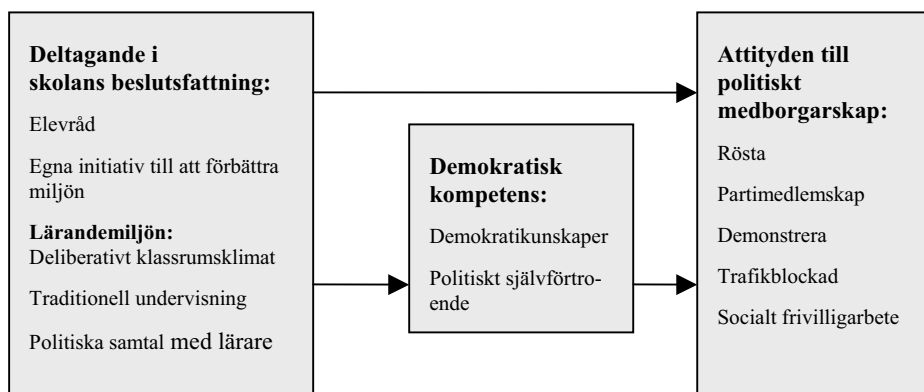
Traditionella undervisningsformer mättes med hjälp av en frågeskala innehållande fem påståenden om traditionell undervisning. Resultaten ovan baseras på en kvartilindelning av en latent variabel (faktorkomposit), beräknad utifrån frågeskalan.

Det finns tydliga samband mellan de olika inslagen i skolans demokratiarbete och de fem attityderna till aktivt medborgarskap (se tabell 6.1). Framför allt är det deliberativt klassrumsklimat, politiska samtal med lärare och egna initiativ till att förbättra något i skolan som har tydliga positiva samband med de olika

deltagandeformerna. Även här bör vi uppmärksamma ett negativt samband mellan deliberativt klassrumsklimat och attityden till illegala protestaktioner, här illustrerad med hjälp av deltagande i trafikblockering som en form av protest.

I figuren nedan presenteras den fullständiga analysmodellen. Modellens vänstra del är bekant sedan tidigare, och resultaten är redovisade i tabell 4.10. Samtliga skolrelaterade faktorer antas påverka både demokratisk kompetens och attityden till olika former av aktivt politiskt medborgarskap. Påverkan till det senare antas vara både direkt och indirekt genom demokratisk kompetens.

Figur 6.1. Skoleffekter på attityden till aktivt politiskt medborgarskap. (Konceptuell modell.)



Analysen av demokratisk kompetens (se tabell 4.10) visade att omkring hälften av variansen i ungdomarnas demokratikunskaper och omkring tio procent i politiskt självförtroende kan förklaras med hjälp av skolrelaterade faktorer. Nu fortsätter analysen till modellens nästa led. Frågeställningen gäller vilka faktorer som kan förklara variation i elevernas attityder till aktivt politiskt medborgarskap.

Attityden till de fem aktivitetsformerna har analyserats i fem identiska strukturella ekvationsmodeller, med hjälp av analysprogrammet Amos 4. En första iakttagelse, baserad på andelen förklarad varians, är att modellen fungerar bäst i två av fallen, fallen: attityder till att rösta ($R^2=.35$) och partimedlemskap ($R^2=.25$). Även inställningen till demonstrationsdeltagande får en hygglig andel förklarad varians. Attityden till trafikblockering och socialt frivilligarbete har däremot inte särskilt mycket att göra med demokratisk kompetens eller erfarenheter från skolan. Modellen förklarar 35 procent av variansen i attityden till att rösta, 25 procent i attityden till partimedlemskap, 12 procent i demon-

strationsdeltagande, 7 procent i attityden till trafikblockering och 5 procent i attityden till socialt frivilligarbete.

I tabell 6.1 nedan redovisas endast de direkta effekterna av skolans demokratiarbete på attityden till de olika medborgerliga aktiviteterna, effekterna på demokratisk kompetens är identiska med värden i tabell 4.10.

Tabell 6.2. Förklaringsmodell skolan. Samtliga elever. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Indikator	Standardiserade stigkoefficienter, Analysverktyg Amos 4/Streams 2.				
	Rösta	Partimedlem	Demonstrera	Trafikblockad	Socialt frivilligarbete
Elevråd	(-.01)	(+.03)	(-.00)	(-.04)	(+.03)
Egna initiativ	+0.04	+0.07	+0.11	+0.05	+0.10
Politiska samtal med lärare	(+.02)	+0.09	+0.07	+0.05	+0.07
Deliberativt klassrumsklimat	+0.14	(-.02)	+0.05	-.14	+0.13
Traditionell undervisning	(-.01)	(+.02)	(+.01)	+0.07	(+.02)
Demokratikunskaper	+0.44	(-.01)	+0.11	-.14	-.14
Politiskt självförtroende	+0.22	+0.45	+0.23	+0.14	(+.03)
R2	.35	.25	.12	.07	.05
n= 2639					
Attityden till att rösta:	RMSEA .052, chi2=783, df=96, p<.00				
Attityden till partimedlemskap:	RMSEA .052, chi2=783, df=96, p<.00				
Attityden till att demonstrera:	RMSEA .052, chi2=781, df=96, p<.00				
Attityden till trafikblockering:	RMSEA .052, chi2=775, df=96, p<.00				
Attityden till socialt frivilligarbete:	RMSEA .052, chi2=776, df=96, p<.00				
Gräns för signifikans t>+1.96 / t<-1.96. Icke-signifikanta koefficienter inom parentes.					

Kommentar: Attityden till de olika medborgerliga aktiviteterna omfattar följande frågor: Hur troligt är det att du kommer a) att rösta i nationella val? b) bli medlem i ett politiskt parti? c) delta i en fredlig demonstration? d) blockera trafiken som en form av protest? e) arbeta frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället?. Fyra svarsalternativ gavs: 'Det gör jag säkert inte', 'Det gör jag nog inte', 'Det gör jag nog' och 'Det gör jag säkert', förutom 'Vet ej'-alternativet. I analysen är 'Vet ej'-svaren kodade som bortfall.

Analyserna ger flera intressanta resultat. För det första, olika politiska aktiviteter attraherar individer med olika starka och svaga sidor i sin demokratiska kompetens. Individer med goda demokratikunskaper är mer positivt inställda till framtida valdeltagande och demonstrationsdeltagande och mer negativt inställda till illegala protestaktioner samt socialt frivilligarbete, allt annat lika. Den positiva effekten av demokratikunskaper på attityden till partimedlem-

skap, som vi kunde se i den bivariata analysen i figur 4.1 har försvunnit i denna utökade analysmodell. Individens politiska självförtroende däremot behåller den positiva effekten avseende samtliga aktivitetsformer, med undantag för socialt frivilligarbete (jämför med figur 4.2).

Analysen i kapitel 4 visade att deliberativ klassrumsklimat främjar demokratikunskaper (se tabell 4.10). I tabellen ovan kan man läsa att deliberativt klassrumsklimat dessutom har en direkt positiv effekt på attityden till valdeltagande, att demonstrera och att delta i socialt frivilligarbete. Dessutom finns ett negativt samband med attityden till trafikblockering. Det innebär att, oavsett demokratisk kompetens, ungdomar som under lektioner i samhällskunskap upplever en samtalskultur som tillåter alla att uttrycka sin mening är mindre intresserade att delta i protestaktioner. De har med andra ord en större tilltro till de traditionella demokratiska påverkanskanalerna jämfört med ungdomar utan erfarenheter av deliberativ samtalskultur.

Dessutom kan vi i tabell 6.1 se att elever som har tagit initiativ till att förbättra något i den egna skolan är mer positivt inställda till samtliga aktivitetsformer, allt annat lika. Detsamma gäller även för elever som ofta samtalar om politik med sina lärare, med undantag för valdeltagande. Sammantaget kan vi dra slutsatsen att skolans demokratiarbete främjar ungdomars vilja att aktivt delta i samhällslivet, både genom att stärka deras demokratiska kompetens och genom en direkt positiv effekt på attityden till att delta i olika aktiviteter. Det finns flera detaljer som är värda att uppmärksammas, och här nedan följer en kort genomgång av aktivitet för aktivitet.

Attityden till att rösta i framtiden har starka samband med de båda dimensionerna av demokratisk kompetens, framför allt med demokratikunskaper. Och som redan sagts, ungdomar som upplever att samtalsmiljön fungerar deliberativt är betydligt mer benägna att svara att de kommer att rösta i framtida val. Skolans demokratiarbete har med andra ord en potential att påverka ungdomars inställning till valdeltagande. Det bekräftas även i andelen förklarad varians, vilket är 35 procent och kan anses vara tillfredsställande eftersom de flesta analysmodellerna stannar på den nivån, till exempel slutmodellen avseende valdeltagande i *Voice and Equality*, 36 procent (Verba, Scholzman & Brady 1995:446).

Attityden till partimedlemskap har ett mycket starkt samband med individens politiska självförtroende, men inget samband alls med individens faktiska demokratikunskaper. Ungdomar med starkt politiskt självförtroende är intresserade av partipolitik, och intresset begränsas inte av eventuellt bristfälliga demokratikunskaper. Politiskt självförtroende samvarierar med intresset att diskutera politiska frågor med samhällsläraren och med aktivt deltagande i skolans beslutsfattande, både i form av elevrådsarbete och eget initiativtagande. Två av dessa faktorer, nämligen erfarenhet av att ta egna initiativ för att för-

bättra något i skolan och politiska samtal med läraren, har även självständiga direkta effekter på intresset att gå med i ett politiskt parti.

Attityden till demonstrationsdeltagande har ett positivt samband med båda dimensionerna av demokratisk kompetens, framför allt med politiskt självförtroende. När man granskar direkta effekter av skolans demokratiarbete framstår effekten av eget initiativtagande som starkast, följt av politiska samtal med lärare.

Ungdomar med bristande demokratikunskaper, men med hyggligt politiskt självförtroende är mer villiga än andra att delta i en trafikblockad som en form av protest. Här ser vi också för första gången en effekt av traditionell undervisningsmetod. Ungdomar som beskriver sin lärandemiljö som traditionell – med lärare som föreläser och där elever mestadels arbetar med vanliga läroböcker – är mer positivt inställda till att delta i en trafikblockad jämfört med andra. Bilden blir ännu tydligare i och med att effekten av deliberativ undervisning är den motsatta. Elever med öppen samtalsmiljö i klassrummet är mindre benägna att delta i trafikblockad än andra. Det kan tolkas som ett bevis på att dialog i klassrummet fungerar som en förberedelse till en kommande samhällsdialog, och att ungdomar som går miste på en inläring av deliberativ samtals teknik är mer beredda att föra sin vilja fram genom olagliga aktioner än genom ord.

Attityden till socialt frivilligarbete har inget samband med politiskt självförtroende, men ett negativt samband med demokratikunskaper. Det innebär att ungdomar som inte är särskilt välorienterade i hur demokratin fungerar och som har ett svagt politiskt självförtroende är mer benägna än andra att svara att de kommer att arbeta frivilligt för att hjälpa de socialt utsatta i samhället. Men även skolan hjälper till att fostra framtida volontärer. Gynnsamma inslag i skolans demokratiarbete är deliberativ klassrumsmiljö, en klassrumskultur som möjliggör politiska samtal mellan elever och lärare och en demokratisk organisation som främjar elevers initiativtagande.

Olika programmiljöer

Beskrivningen i detta kapitel så här långt är baserad på en analys av samtliga 18-åriga gymnasieelever. Det ger oss en samlad bild av en ungdomskull, liknande den som brukar framträda i traditionella undersökningar. I nästa steg nyanseras den generella bilden med hjälp av en jämförelse av ungdomar som valt olika gymnasieprogram. I tabell 6.2. framställs resultat av en flergroups-analys, som är genomförd på motsvarande sätt som flergroupsanalysen av skolans demokratiarbete i kapitel 4.

En första kommentar till analysen om ungdomars inställning till framtida medborgerliga aktiviteter, indelade efter gymnasieprogram, är att modellpassningen förbättras avsevärt när den anpassas till de fem programgrupperna istället för hela gruppen (se tabell 6.2). RMSEA-värdet sjunker från det godkända .052 till det utmärkta .023. Modellen där effekterna beräknas utifrån separata kovariansmatriser för varje programgrupp beskriver därmed verkliga förhållanden på ett mer framgångsrikt sätt än modellen som beräknas på den totala elevgruppen. Det förbättrade värdet för modellenpassning är ett tecken på att programgrupperna är sinsemellan olika avseende de egenskaper som modellen tar upp, vilket också manifesteras genom att modellens koefficienter får olika laddningar inom olika programgrupper. Här nedan följer en beskrivning av de väsentligaste olikheterna.

Demokratisk kompetens är den viktigaste prediktorn avseende attityden till att rösta, oavsett programinriktning. Men samspelet mellan de två kompetensdimensionerna varierar kraftigt. Politiskt självförtroende har det starkaste sambandet med attityden till att rösta bland elever på naturvetarprogrammet och på flickdominerade yrkesförberedande program, medan demokratikunskaper har starkast samband med attityden till att rösta i de andra programmiljöerna. Bland ungdomarna på de pojkdominerade programmen har politiskt självförtroende inte någon effekt alls avseende inställning till att rösta. Det förklaras möjligen med hjälp av den lägre variansen i politiskt självförtroende bland eleverna i de pojkdominerade programmen.⁴⁹ Politiskt självförtroende förklarar intresset för partimedlemskap inom samtliga programmiljöer, medan demokratikunskaper inte har någon signifikant effekt.

⁴⁹ Medelvärdet ligger i nivå med samtliga elevers, men differensen mellan tredje och första kvartilen (interquartile range) är betydligt mindre hos eleverna i de pojkdominerade programmen. Dessutom är differensen mellan minimi- och maximivärden mindre.

Attityden till att *demonstrera* har ett positivt samband med både demokratikunskaper och politiskt självförtroende inom samtliga programgrupper, med ett undantag för de pojkdominerade yrkesförberedande programmen, där effekten av demokratikunskaper är icke-signifikant, med en svag negativ tendens. Intresset att delta i en trafikblockad som en form av protest gynnas av politiskt självförtroende och sämre demokratikunskaper. Även här får man dock uppmärksamma läsaren på ett undantag, nämligen att bland elever på både de flick- och pojkdominerade programmen kan man se en svag positiv effekt av demokratikunskaper, som dock förblir icke-signifikant.

Till sist, attityden till *socialt frivilligarbete* kan endast till en liten del förklaras med hjälp av modellen ovan. Demokratisk kompetens är inte lika avgörande för den typen av medborgerlig aktivitet jämfört med framför allt de mer traditionella formerna av politiskt deltagande. Men vi kan ändå notera att det finns ett negativt samband mellan demokratikunskaper och attityden till socialt frivilligarbete bland samtliga elever oavsett programmiljö. Effekten av politiskt självförtroende är signifikant i endast ett fall, nämligen bland elever på de pojkdominerade programmen, där vi kan notera ett positivt samband mellan politiskt självförtroende och attityden till socialt frivilligarbete.

Även de direkta effekterna av skolans demokratiarbete på attityden till de olika deltagandeformerna är väl så intressanta att ta till sig. Stigkoefficienterna varierar i styrka mellan de olika programmen, men även i riktning. Det syns tydligt när man granskar ungdomarnas bedömning av klassrumsklimatet. Deliberativ klassrumsmiljö har ett tydligt positivt samband med attityden till att rösta, fast med ett undantag. På de pojkdominerade programmen är sambandet istället negativt, med en stigkoefficient på -0.14 . Och tittar vi istället på effekten av traditionell undervisning så är den negativ på naturvetarprogrammet avseende attityden till att rösta, medan effekten på de pojkdominerade programmen är positiv avseende alla aktivitetsformer förutom socialt frivilligarbete.

Det tyder på att verktygen för skolans demokratiarbete inte fungerar lika framgångsrikt inom samtliga programmiljöer. Denna iakttagelse leder även till en annan slutsats, nämligen att olika programmiljöer, var och en med sin specifika elevsammansättning, behöver olika pedagogiska metoder för att målet om lika förutsättningar för aktivt politiskt medborgarskap ska kunna uppnås. Dessvärre är elevunderlaget på de yrkesinriktade programgrupperna för litet för att analysresultaten ska kunna bli signifikanta, och därför bör de tolkas med försiktighet.

Tabell 6.3. Förklaringsmodell skolan. Fem aktivitetsspecifika flergruppsanalyser. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Attityd till		Deltagande i skolans beslutsfattande		Lärandemiljö			Demokratisk kompetens		R2	n
		Elevråd	Egna initiativ	Politiska samtal med lärare	Deliberativt klassrums-klimat	Traditionell undervisning	Demokratis-kunskaper	Politiskt självförtroende		
Naturvetenskapliga	Rösta	(-.01)	+.10	(-.03)	+.11	-.10	+.27	+.30	.25	970
	Partimedlem	(+.05)	+.07	+.09	(+.04)	(+.05)	(+.02)	+.43	.24	
	Demonstrera	(+.03)	+.09	+.08	(+.01)	(-.00)	+.11	+.11	.06	
	Trafikblockad	(-.02)	+.07	(+.06)	-.10	(+.07)	-.15	+.09	.05	
	Socialt frivilligarbete	(+.05)	+.07	+.10	(+.06)	(-.01)	-.20	(+.02)	.06	
Samhällsvetenskapliga	Rösta	(-.03)	(-.01)	+.07	+.11	(+.05)	+.41	+.25	.32	964
	Partimedlem	(+.01)	(+.05)	+.07	(+.07)	(-.05)	(+.01)	+.47	.27	
	Demonstrera	(+.01)	+.14	+.09	(+.03)	(-.03)	+.12	+.23	.15	
	Trafikblockad	(-.03)	+.08	(-.01)	-.11	(+.01)	-.14	+.15	.06	
	Socialt frivilligarbete	+.07	+.12	(+.06)	+.16	(+.05)	(-.08)	(+.02)	.08	
Pojkdominerade yrkesförb.	Rösta	(-.04)	(+.02)	(+.10)	(-.14)	(+.34)	+.22	(-.01)	.14	163
	Partimedlem	(-.04)	(-.03)	(+.13)	(-.23)	(+.32)	+.01	+.41	.31	
	Demonstrera	(-.09)	(-.08)	(+.10)	(-.16)	(+.34)	(-.09)	(+.20)	.16	
	Trafikblockad	(-.05)	(-.05)	(+.12)	(-.19)	(+.28)	(+.08)	(-.02)	.05	
	Socialt frivilligarbete	(+.03)	(+.03)	(-.06)	(+.18)	(-.06)	(-.08)	+.27	.10	
Flickdominerade yrkesförb.	Rösta	(+.05)	+.16	(+.01)	+.24	(+.04)	(+.22)	+.30	.33	128
	Partimedlem	(+.09)	+.33	(-.05)	(+.15)	(+.04)	(-.11)	+.35	.31	
	Demonstrera	(-.01)	(+.07)	(-.04)	(+.08)	(+.04)	(+.16)	+.31	.17	
	Trafikblockad	(-.01)	(+.07)	(+.10)	(-.20)	(+.02)	(+.14)	(+.19)	.09	
	Socialt frivilligarbete	(-.01)	+.30	+.19	(-.04)	(-.21)	(-.08)	(+.03)	.21	
Övriga program	Rösta	(+.03)	(+.02)	(+.04)	+.29	(+.03)	+.29	(+.10)	.24	414
	Partimedlem	(+.04)	(+.06)	+.11	-.12	(+.05)	(-.02)	+.40	.23	
	Demonstrera	(-.06)	+.10	(+.04)	(+.04)	(+.05)	+.14	+.37	.22	
	Trafikblockad	(-.04)	(-.05)	(+.06)	-.24	(+.11)	(-.02)	+.34	.18	
	Socialt frivilligarbete	(-.08)	(+.04)	(+.02)	(+.11)	(+.03)	(-.00)	(+.12)	.04	

Attityden till att rösta: RMSEA .023, chi2=1121, df=480, p<.00
Attityden till partimedlemskap: RMSEA .023, chi2=1138, df=480, p<.00
Attityden till att demonstrera: RMSEA .023, chi2=1135, df=480, p<.00
Attityden till trafikblockering: RMSEA .023, chi2=1137, df=480, p<.00
Attityden till socialt frivilligarbete: RMSEA .023, chi2=1124, df=480, p<.00

Gräns för signifikans $t > +1.96$ / $t < -1.96$. Icke-signifikanta koefficienter inom parentes

Kommentar: Yrkesförberedande pojkdominerade program omfattar följande nationella program: bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande flickdominerade program omfattar följande nationella program: barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadsprogrammet. Övriga program omfattar följande nationella program: estetiska, handels- och administrations-, hantverks-, hotell och restaurang-, livsmedels-, medie- och naturbruksprogrammet.

Kommentar: Attityden till de olika medborgerliga aktiviteterna omfattar följande frågor: Hur troligt är det att du kommer a) att rösta i nationella val? b) bli medlem i ett politiskt parti? c) delta i en fredlig demonstration? d) blockera trafiken som en form av protest? e) arbeta frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället?. Fyra svarsalternativ gavs: 'Det gör jag säkert inte', 'Det gör jag nog inte', 'Det gör jag nog' och 'Det gör jag säkert', förutom 'Vet ej'-alternativet.

Frågan som analysen ovan ämnar besvara är huruvida skolans demokratiarbete på ett likvärdigt sätt befrämjar ungdomars aktiva medborgarskap, oavsett vilket gymnasieprogram de går i. Eftersom huvudfrågan för denna studie är vad skillnaderna i synen på politiskt deltagande mellan ungdomar i olika programmiljöer beror på, och hur skolan kan förbättra sitt demokratiarbete i syfte att minska dessa, behöver vi ta till oss den nyanserade informationen från den gruppvisa analysen. Skillnaden i demokratikunskaper är mycket stor när man jämför elever i de olika programmiljöerna. Eftersom demokratikunskaper framstår som en viktig förklaring till attityden till att rösta – den mest centrala medborgerliga aktiviteten – och är dessutom en ofrånkomlig egenskap hos den ideala medborgaren finns det skäl att reflektera över resultaten som här har redovisats.

Utifrån resultaten här vill jag även diskutera vilka eventuella policyrekommendationer som kan göras på basis av resultaten: hur ska skolans demokratiarbete kunna ge ännu bättre utfall. Det är tydligt att man inte bör söka *en* generell pedagogisk lösning som går att tillämpa på samtliga program. Det är bättre att ha några alternativ att välja emellan, och några enkla parametrar att utgå ifrån. När man fokuserar det sjunkande valdeltagandet bland unga väljare är det lämpligt att utgå från de tydliga skillnaderna i demokratisk kompetens, och se efter hur man kan minska dessa. På pojkdominerade programmen är det framför allt kunskapsdimensionen som behöver förbättras, och enligt resultaten är det mer undervisning av det traditionella slaget man i så fall bör satsa på (jfr tabell 6.2). Traditionell undervisning framstår som en lämplig metod även för de andra yrkesinriktade programmen, eftersom det kan stärka det svaga politiska självförtroendet bland eleverna på de flickdominerade programmen (jfr tabell 4.11). Det är alltså genom att tillämpa olika pedagogiska metoder på de olika programmen som gymnasieskolan kan komma närmare sitt demokratimål, att förbereda alla ungdomar till ett aktivt samhällsliv.

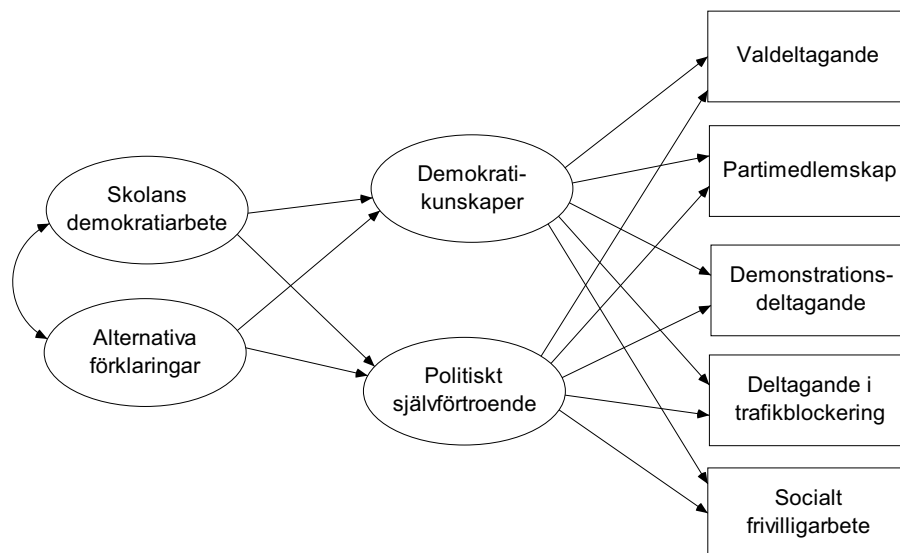
Alla goda förklaringar i samma modell

Genomgången i detta kapitel hittills visar att skolans demokratiarbete kan göra skillnad, men att programmiljöerna fungerar olika. Medan ungdomar på de högskoleförberedande programmen samlar på sig positiva erfarenheter av lärandemiljön vittnar ungdomarna på de yrkesförberedande programmen om sämre villkor för demokratiskt lärande. Det resulterar i lägre politisk självförtroende och sämre kunskaper om demokrati och samhällsfrågor, något som inte gynnar intresset för framtida politiskt deltagande annat än i illegala aktioner.

Den brännande frågan är återigen om dessa skillnader endast återspeglar andra, bakomliggande faktorer, eller om de identifierade skoleffekterna är genuina och kvarstår efter en kontroll för alternativa förklaringar. I kapitel 5 påbörjades granskningen av de mest väldokumenterade faktorerna som vi vet påverkar både valet av gymnasieprogram och attityden till politiskt deltagande, nämligen socioekonomisk ställning, kön och kognitiva förutsättningar. Dessutom prövades ett antal väldokumenterade förklaringar till politiska attityder och beteende, i syfte att kontrollera skoldemokratins effekter på demokratisk kompetens. Nu fortsätter analysen med att dessa alternativa förklaringar läggs till den befintliga modellen som mäter attityder till aktivt politiskt medborgarskap.

Modellen i figur 6.2 på nästa sida omfattar nu ett stort antal möjliga förklaringar till elevernas inställning till olika deltagandeformer. Syftet med att använda modellen är att söka bekräfta den hypotetiska mekanismen: skolans demokratiarbete → demokratisk kompetens → attityden till politiskt medborgarskap. Om dessa samband efter införandet av alternativa förklaringar behåller åtminstone en del av sin förklaringskraft kan deras effekt anses vara styrkt. Sambandet har då elaborerats i enlighet med Carol S. Aneshensels utveckling av Morris Rosenbergs ursprungliga metod för dataanalys av surveyundersökningar (Aneshensel 2002; Rosenberg 1968). Metoden beskrivs närmare i kapitel 3.

Figur 6.2. Prövning av effekterna av skolans demokratiarbete på demokratisk kompetens och attityden till politiskt medborgerligt deltagande. (Konceptuell modell.)



Modellens första led – sambanden mellan skolans demokratiarbete och elevers demokratikunskaper och politiskt självförtroende under kontroll för alternativa förklaringar – har redan prövats i kapitel 5. Stigkoefficienterna som anpassningen av modellen i figur 6.2 resulterar i, avseende dessa samband, är identiska med resultaten som redovisas i tabell 5.6 på sida 130. Därför repeteras inte de resultaten i tabellerna 6.5–6.9. I dessa tabeller redovisas både direkta och totala effekter av skolans demokratiarbete och de alternativa förklaringarna på attityden till de olika formerna av politiskt deltagande, förutom den direkta effekten av de mellanliggande variablerna demokratikunskaper och politiskt självförtroende. I den totala effekten ingår även den indirekta påverkan av skolan och individegenskaper som går genom demokratisk kompetens.

Analysen börjar med en granskning av bivariata korrelationer mellan de alternativa förklaringarna och attityden till politiskt medborgarskap, i syfte att förbereda läsaren med en bild av de olika egenskapernas verkan, innan vi kommer till de mer omfattande analyserna.

Tabell 6.4. Alternativa förklaringar och attityden till politiskt medborgarskap. (Bivariata korrelationer.)

	Attityder till				
	Valde- tagande	Partimed- lemskap	Fredliga demonstra- tioner	Trafik- blockering	Socialt frivillig- arbete
Kön (1=pojke)	-.04	.07**	-.05*	.16**	-.25**
Födelseland (1=Sverige)	.05*	.00	-.07**	-.01	-.01
Ordkunskaper	.31**	.13**	.10**	-.04	-.07**
Föreningserfaren- het	.13**	.21**	.23**	.11**	.13**
Sociokulturell hembakgrund	.26**	.14**	.15**	-.02	.02
Hemmets välfärd	.15**	.02	.00	-.04*	.00
Politiskt intresse	.35**	.46**	.34**	.14**	.11**
Mediebruk	.22**	.11**	.12**	-.05**	.13**
Systemtilltro	.20**	.12**	.09**	-.14**	.05*
n	2368–2442	2310–2377	2381–2390	2390–2472	2237–2317

Pearson's r. Markering ** innebär att korrelationen är signifikant på .01 nivån, och * på .05 nivån.

Ordkunskaper mättes med hjälp av en frågeskala innehållande 37 ordpar. Variabelvärdet baseras på antalet rätta svar. Resultaten ovan baseras på en kvartilindelning av summavariabeln avseende ordkunskaper.

Följande föreningskategorier ingår i gruppen samhällsorienterade: politiska ungdomsförbund, miljöorganisationer, FN-grupper, föreningar för mänskliga rättigheter samt grupper för frivilligt samhällsarbete.

Sociokulturell hembakgrund mättes med hjälp av frågor om föräldrars utbildning och antalet böcker hemma.

Hemmets välfärd mättes med hjälp av frågor om hushållet omfattar både mamma/styv mamma och pappa/styvpappa och om dessa vuxna har ett heltidsarbete.

Politiskt intresse mättes med hjälp av fyra frågor: ställningstagande till påståendet 'Jag är intresserad av politik', hur ofta man diskuterar svensk respektive internationell politik med sina jämnåriga samt hur ofta man använder Internet för att få nyheter om politik eller om andra länder. Av svaren har bildats en faktorkomposit variabel. Kategoriindelningen har genomförts med hjälp av kvartilindelning.

Mediebruk mättes med hjälp av fyra frågor: hur ofta man läser artiklar i tidningar om vad som händer i Sverige respektive i andra länder, hur ofta man ser på tv-nyheter och hur ofta man lyssnar på radionyheter. Av svaren har bildats en faktorkomposit variabel. Kategoriindelningen har genomförts med hjälp av kvartilindelning.

Systemtilltro mättes med hjälp av tre frågor: 'Politikerna bryr sig mycket om vad vi alla tycker om nya lagar', 'Politikerna gör sitt bästa för att ta reda på vad vanliga människor vill' och 'Regeringen lyssnar när människor sluter sig samman för att kräva förändringar'. Av svaren har bildats en faktorkomposit variabel. Kategoriindelningen har genomförts med hjälp av kvartilindelning.

Vi bör notera några detaljer i tabell 6.4. Flickor är mer positivt inställda till att delta i fredliga demonstrationer och i socialt frivilligarbete än pojkar, medan pojkar är mer positivt inställda till partimedlemskap och att delta i en trafikblockering. Invandrarungdomar är mer positivt inställda till att delta i fredliga demonstrationer jämfört med ungdomar födda i Sverige. Föreningsdeltagande och politiskt intresse har ett positivt samband med samtliga deltagandeformer. Ordkunskaper, sociokulturell hembakgrund och systemtilltro har ett positivt samband med de representativa deltagandeformerna, det vill säga valdeltagande, partimedlemskap och demonstrationsdeltagande. Mediebruk har dessutom ett positivt samband med socialt frivilligarbete. Hemmets välfärd samvarierar endast med attityden till valdeltagande. Sammantaget utgör de alternativa förklaringarna en gedigen kontrollfunktion avseende effekten av skolans demokratiarbete på attityden till politiskt medborgarskap, eftersom sambanden är både starka och täcker samtliga aktivitetsformerna.

Prövningen av modellen i figur 6.2 har skett i två steg. I ett första steg prövades samtliga skol- och individfaktorerers direkta och indirekta effekter, de resultaten redovisas inte här. Det som redovisas är istället resultat från analysens andra steg, där de aktivitets-specifika modellerna har rensats från icke-signifikanta element. Till exempel, egenskapen födelseland saknar en signifikant direkt effekt på attityden till att rösta, men har en indirekt effekt genom demokratisk kompetens. Därför beräknas inte det direkta sambandet mellan födelseland och attityden till att rösta i slutmodellen (synliggörs genom ett streck i tabellen nedan), endast den indirekta påverkan genom demokratisk kompetens.

Nu är det slutligen dags att se huruvida skolans demokratiarbete påverkar ungdomars inställning till olika medborgerliga aktiviteter, under kontroll för alternativa förklaringar. Resultaten redogörs aktivitet för aktivitet, först ut är attityden till att rösta.

Tabell 6.5. Slutmodell, attityden till att rösta. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Attityden till att rösta		Standardiserade stigitkoefficienter. Amos 4/Streams 2.	
	Indikator	Direkta effekter	Totala effekter
Alternativa förklaringar	Kön (1=pojke)	-.09	-.08
	Födelseland (1=Sverige)	-	+.02
	Ordkunskaper	-	+.10
	Föreningserfarenhet	-	+.00
	Sociokulturell hembakgrund	+.08	+.12
	Hemmets välfärd	-	+.06
	Politiskt intresse	-	+.23
	Mediebruk	+.08	+.11
	Systemtilltro	+.09	+.09
	Elevråd	-	+.01
Skolans demokratiar- bete	Egna initiativ	-	+.00
	Politiska samtal med lärare	-	-.02
	Deliberativt klassrumsklimat	+.09	+.13
	Traditionell undervisning	-	-
Demokratisk kompetens	Politiskt självförtroende	+.21	+.21
	Demokratikunskaper	+.38	+.38
R2 adj n= 2639			.35
RMSEA .038, chi2=1462, df=299, p<.00 Gräns för signifikans t>+1.96 / t<-1.96. Icke-signifikanta element har utelämnats från slutmodellen och markeras med ett streck.			

Kommentar: Attityden till att rösta mättes med hjälp av följande fråga: 'Hur troligt är det att du kommer att rösta i nationella val?' Fyra svarsalternativ gavs: 'Det gör jag säkert inte', 'Det gör jag nog inte', 'Det gör jag nog' och 'Det gör jag säkert', förutom 'Vet ej'-alternativet.

I den tidigare modellen med endast skolrelaterade förklaringsfaktorer (se tabell 6.1) framstod de båda dimensionerna av demokratisk kompetens som de viktigaste förklaringarna till *attityden till att rösta*, följt av deliberativ klassrumsklimat. Efter infogandet av ett antal kraftfulla kontrollvariabler behåller dessa förklaringar det mesta av sin styrka. Medan vi kontrollerar för den språkliga dimensionen av individens generella kognitiva förmåga, hemmets sociokulturella status, individens politiska intresse, medievanor och systemtilltro är den direkta effekten av demokratikunskaper +.38 (i skolmodellen +.44), politiskt självförtroende +.21 (+.22) och deliberativ klassrumsklimat +.09 (+.14). Antagandet att deliberativ undervisningsmetod i samhällskunskap gynnar ungdomars intresse att rösta i allmänna val, och att demokratikunskaper är den verk samma förklarande mekanismen, får alltså stöd.

Hur kan vi då karaktärisera en 18-åring som är positivt inställd till att rösta? Svaret får lov att bli svävande, eftersom hela 80 procent av ungdomarna tillhör den kategorin. Alla sorters ungdomar uttrycker därmed ett intresse för att vara med och fattar beslut om vilka som ska styra landet. Det finns dock ett antal individegenskaper som har en signifikant, om än inte särskilt stark, effekt på attityden till att rösta. Dessa är kön (flicka), sociokulturell hembakgrund, me-

dievanor och systemtilltro. Politiskt intresse, som är starkt korrelerat med politiskt självförtroende, saknar en signifikant direkt effekt, men har däremot en stark indirekt effekt genom demokratisk kompetens.

En typisk framtida väljare är därmed en medelklassflicka som går på naturvetar- eller samhällsvetarprogrammet, är mer politiskt intresserad och kunnig än ungdomar i allmänhet, håller sig uppdaterad genom medier och har en hyfsad tilltro till politiker.

Tabell 6.6. Slutmodell, attityden till partimedlemskap. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Attityden till partimedlemskap		Standardiserade stigkoefficienter.	
		Amos 4/Streams 2.	
Indikator		Direkta effekter	Totala effekter
Alternativa förklaringar	Kön (1=pojke)	-.07	+.00
	Födelseland (1=Sverige)	-	-.01
	Ordkunskaper	-	+.03
	Föreningserfarenhet	+.08	+.08
	Sociokulturell hembakgrund	-	+.03
	Hemmets välfärd	-	-.02
	Politiskt intresse	-	+.32
	Mediebruk	-	+.02
	Systemtilltro	+.05	+.08
	Elevråd	-	+.02
Skolans demokratiarbete	Egna initiativ	+.05	+.05
	Politiska samtal med lärare	+.05	+.06
	Deliberativt klassrumsklimat	-	-.03
	Traditionell undervisning	-	-
Demokratisk kompetens	Politiskt självförtroende	+.49	+.49
	Demokratikunskaper	-	-
R2 adj		.29	
n= 2639			
RMSEA .037, chi2=1419, df=302, p<.00			
Gräns för signifikans t>+1.96 / t<-1.96. Icke-signifikanta element har utelämnats från slutmodellen och markeras med ett streck.			

Kommentar: Attityden till partimedlemskap mättes med hjälp av följande fråga: 'Hur troligt är det att du kommer att bli medlem i ett politiskt parti?' Fyra svarsalternativ gavs: 'Det gör jag säkert inte', 'Det gör jag nog inte', 'Det gör jag nog' och 'Det gör jag säkert', förutom 'Vet ej'-alternativet.

Den i särklass viktigaste förklaringsfaktorn för *attityden till partimedlemskap* i skolmodellen (se tabell 6.1) var individens politiska självförtroende (+.45), följt av politiska samtal med lärare (+.09) och egna initiativ (+.07). Dessa effekter kvarstår i stort sätt oförändrade när de kontrolleras för individfaktorer, effekten av politiskt självförtroende ökar till och med till +.49. Föreningserfarenhet, kön (flicka) och systemtilltro har en signifikant direkt effekt, medan politiskt intresse har en betydande indirekt effekt på intresset att gå med i ett politiskt parti.

Vi har tidigare sett att pojkar är mer intresserade av att bli partimedlemmar (se tabell 6.4) medan resultatet i tabellen ovan omfattar istället en positiv direkt effekt av kvinnligt kön, och en helt neutral total effekt av kön. Det beror på att modellen omfattar många olika egenskaper, varav det klart dominerande är politiskt självförtroende. Om den egenskapen hålls konstant – vi låtsas en stund att alla har lika starkt politiskt självförtroende – är flickor mer villiga att gå med i politiska partier än pojkar. Den effekten försvinner dock om man tar hänsyn till de faktiska förhållandena, nämligen att pojkars politiska självförtroende är betydligt större än flickors.

En typisk framtida partimedlem är därför en politiskt intresserad ung man som är medlem i någon samhällsorienterad förening. Han diskuterar gärna politik i olika sammanhang, både med sina lärare och med sina jämnåriga. Den viktigaste drivkraften till hans politiska intresse är ett starkt politiskt självförtroende.

Tabell 6.7. Slutmodell, attityden till demonstrationsdeltagande. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Attityden till demonstrationsdeltagande		Standardiserade stigkoefficienter.	
		Amos 4/Streams 2.	
		Direkta effekter	Totala effekter
Alternativa förklaringar	Indikator		
	Kön (1=pojke)	-.12	-.08
	Födelseland (1=Sverige)	-.07	-.07
	Ordkunskaper	-	+.04
	Föreningserfarenhet	+.11	+.11
	Sociokulturell hembakgrund	-	+.02
	Hemmets välfärd	-	+.01
	Politiskt intresse	+.17	+.36
	Mediebruk	-	+.01
	Systemtilltro	-	+.01
Skolans demokratiarbete	Elevråd	-	+.01
	Egna initiativ	+.06	+.06
	Politiska samtal med lärare	-	+.00
	Deliberativt klassrumsklimat	-	+.00
	Traditionell undervisning	-	
Demokratisk kompetens	Politiskt självförtroende	+.16	+.16
	Demokratikunskaper	+.08	+.08
R2 adj		.17	
n= 2639			

RMSEA .037, $\chi^2=1523$, $df=335$, $p<.00$

Gräns för signifikans $t>+1.96$ / $t<-1.96$. Icke-signifikanta element har utelämnats från slutmodellen och markeras med ett streck.

Kommentar: Attityden till demonstrationsdeltagande mättes med hjälp av följande fråga: 'Hur troligt är det att du kommer att delta i en fredlig demonstration?' Fyra svarsalternativ gavs: 'Det gör jag säkert inte', 'Det gör jag nog inte', 'Det gör jag nog' och 'Det gör jag säkert', förutom 'Vet ej'-alternativet.

Skolrelaterade förklaringar avseende attityden till *demonstrationsdeltagande* klarar också kontrollen med ett godkänt resultat. Skolmodellens (se tabell 6.1) starkaste prediktor var politiskt självförtroende (+.23), följt av demokratikunskaper (+.11) och egna initiativ till att förbättra något i skolan (+.11). Alla dessa tre förklaringar behåller en signifikant nivå även när de utsätts för kontroll.

I slutmodellen framträder några nya starka samband. Politiskt intresse är avgörande för viljan att delta i en demonstration. Dessutom bidrar föreningserfarenhet till en mer positiv inställning. Flickor är positivt inställda till demonstrationsdeltagande, och det gäller också för ungdomar som inte är födda i Sverige. En typisk framtida demonstrationsdeltagare är därmed en ung kvinna som går på naturvetar- eller samhällsvetarprogrammet. Hon är intresserad av politik och samhällsfrågor och är verksam i en samhällsorienterad förening.

Tabell 6.8. Slutmodell, attityden till trafikblockering. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Attityden till trafikblockering		Standardiserade stigkoefficienter.	
		Amos 4/Streams 2.	
		Direkta effekter	Totala effekter
Alternativa förklaringar	Indikator		
	Kön (1=pojke)	+ .10	+ .12
	Födelseland (1=Sverige)	-	-.01
	Ordkunskaper	-	-.02
	Föreningserfarenhet	+ .11	+ .11
	Sociokulturell hembakgrund	-.07	-.07
	Hemmets välfärd	-	-.03
	Politiskt intresse	-	+ .08
	Mediebruk	-	+ .00
	Systemtilltro	-.12	-.10
Skolans demokratiarbete	Elevråd	-	+ .01
	Egna initiativ	-	-
	Politiska samtal med lärare	+ .05	+ .06
	Deliberativt klassrumsklimat	-.08	-.11
	Traditionell undervisning	+ .07	+ .07
Demokratisk kompetens	Politiskt självförtroende	+ .14	+ .14
	Demokratikunskaper	-.13	-.13
R2 adj		.09	
n= 2639			
RMSEA .037, chi2=2132, df=456, p<.00			
Gräns för signifikans t>+1.96 / t<-1.96. Icke-signifikanta element har utelämnats från slutmodellen och markeras med ett streck.			

Kommentar: Attityden till trafikblockering mättes med hjälp av följande fråga: 'Hur troligt är det att du kommer att blockera trafiken som en form av protest?' Fyra svarsalternativ gavs: 'Det gör jag säkert inte', 'Det gör jag nog inte', 'Det gör jag nog' och 'Det gör jag säkert', förutom 'Vet ej'-alternativet.

Viljan att delta i en trafikblockering hade både positivt och negativt laddade

koefficienter i skolmodellen (se tabell 6.1). Demokratikunskaper var negativt (-.14), liksom deliberativt klassrumsklimat (-.14). Politiskt självförtroende hade däremot ett positivt samband (+.14), och även traditionell undervisning (+.07). Dessa effekter kvarstår i stort sett oförändrade även när de kontrolleras med hjälp av alternativa förklaringar.

En typisk framtida deltagare i illegala aktioner, till exempel trafikblockering, är en kille som går på bygg-, el-, energi-, fordons- eller industriprogrammet. Han tror på sin egen politiska förmåga, medan det finns stora brister i hans kunskaper om samhället och demokrati. Han är med i en samhällsorienterad förening, är mer intresserad av politik än folk i allmänhet, men litar inte på politiker. I skolan har han sällan upplevt att samtalsklimatet uppfyller de deliberativa idealen under samhällsundervisningen, det vill säga är respektfullt och tillåtande.

Tabell 6.9. Slutmodell, attityden till socialt frivilligarbete. (Standardiserade regressionskoefficienter, andel förklarad varians).

Attityden till socialt frivilligarbete		Standardiserade stigningskoefficienter.	
		Amos 4/Streams 2.	
Indikator		Direkta effekter	Totala effekter
Alternativa förklaringar	Kön (1=pojke)	-0.23	-0.22
	Födelseland (1=Sverige)	-0.07	-0.07
	Ordkunskaper	-0.08	-0.09
	Föreningserfarenhet	+0.11	+0.11
	Sociokulturell hembakgrund	-	+0.00
	Hemmets välfärd	-	-0.01
	Politiskt intresse	+0.17	+0.20
	Mediebruk	-	+0.00
	Systemtilltro	+0.08	+0.09
	Skolans demokratiarbete	Elevråd	-
Egna initiativ		+0.05	+0.05
Politiska samtal med lärare		-	+0.00
Deliberativt klassrumsklimat		-	-0.01
Demokratisk kompetens	Traditionell undervisning	-	-
	Politiskt självförtroende	-	-
	Demokratikunskaper	-0.06	-0.06
R2 adj		.12	
n= 2639			
RMSEA .036, chi2=1160, df=263, p<.00			
Gräns för signifikans t>+1.96 / t<-1.96. Icke-signifikanta element har utelämnats från slutmodellen och markeras med ett streck.			

Kommentar: Attityden till socialt frivilligarbete mättes med hjälp av följande fråga: ' Hur troligt är det att du kommer att arbeta frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället?' Fyra svarsalternativ gavs: 'Det gör jag säkert inte', 'Det gör jag nog inte', 'Det gör jag nog' och 'Det gör jag säkert', förutom 'Vet ej'-alternativet.

Attityden till socialt frivilligarbete hade den lägsta andelen förklarad varians med hjälp av skolmodellen, endast fem procent av variansen förklaras med

hjälp av skolrelaterade faktorer (se tabell 6.1). När individfaktorerna har lagts till ökar andelen förklarad varians till 12 procent, vilket i sig är en rejäl förbättring men fortfarande ett mediokert resultat. Endast en dimension av demokratisk kompetens var signifikant i skolmodellen, nämligen demokratikunskaper, med en negativ koefficient (-.14). Deliberativ klassrumsklimat hade näst starkast samband (+.13), följt av egna initiativ (+.10) och politiska samtal med lärare (+.07).

I slutmodellen har effekten av politiska samtal med lärare helt försvunnit, och även de andra indikatorerna för skolans demokratiarbete har förlorat i styrka. Istället framträder individfaktorerna kön (flicka), föreningserfarenheter, politiskt intresse och systemtilltro. Ungdomar födda utanför Sverige är mer benägna att svara att de i framtiden kommer att arbeta frivilligt, det samma gäller för individer med lägre generell kognitiv förmåga (mätt med hjälp av ordkunskaper).

En framtida frivilligarbetare återfinns med störst sannolikhet på barn och fritids- eller omvårdnadsprogrammet. Hon – flickors intresse för socialt frivilligarbete är helt överlägset pojkars – är med i en samhällsorienterad förening, och är intresserad av politik, vilket syns genom att hon gärna talar politik med sina jämnåriga och följer mediernas nyhetsrapportering. Hon är inte särskilt duktig i samhällskunskap, men tar gärna egna initiativ när något kan förbättras i den egna skolan. Dessutom litar hon i allmänhet på politiker.

Kön och social bakgrund – två svåra utmaningar

Socioekonomiska faktorer, kön och etnicitet är generellt sett viktiga förklaringar till politiskt deltagande. Den stora samhällsfrågan är om skolan lyckas med att kompensera för sådana skillnader i dessa egenskaper som ger ett sämre initialt läge avseende aktivt medborgarskap, eller inte. Denna studie gör inte anspråk på att ge ett svar på den komplicerade frågan, snarare ett bidrag till den fortsatta diskussionen.

Den enklaste frågan att besvara är om de traditionella könsmonstren fortfarande lever kvar bland ungdomar. Generellt sätt lyckas flickor bättre i skolan jämfört med pojkar. De når bättre studieresultat och är med nöjda med sina studier jämfört med pojkar (Andersson 1995; 2002; Rosén 2001a; Rosén 2001b). De representativa formerna av politiskt deltagande däremot har traditionellt varit en manlig domän. De traditionella könsskillnaderna i yrkes- och samhällslivet har uppmärksammas i skolans styrdokument. Läroplanen pekar tydligt på skolans uppdrag ”att aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna skall uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt” (Lpf 94, §1).

Utifrån resultaten som redovisats i detta kapitel har skolan lyckats relativt väl med jämställdhetsuppdraget. Av den traditionella synen på politik kvarstår endast att de unga männen är mer villiga att bli partimedlemmar. Flickor är mer positivt inställda till valdeltagande, demonstrationsdeltagande och socialt frivilligarbete. Pojkar har, förutom det redan nämnda högre intresset för partimedlemskap, en klart mer positiv attityd till illegala protestaktiviteter, som i denna studie exemplifieras med hjälp av deltagande i en trafikblockering som en form av protest.

Dessa mönster är mycket tydliga när man endast tar hänsyn till individens kön. När man däremot prövar en mer omfattande analysmodell försvinner skillnaden mellan pojkar och flickor i förhållande till partimedlemskap. Attityden till partimedlemskap har en mycket stark koppling till individens politiska självförtroende, som i sin tur påverkas kraftigt av individens kön. Dessa resultat tyder på att skolan skulle kunna bidra till bättre jämställdhet genom att medvetet stärka flickors politiska självförtroende. Det skulle kunna ha konsekvenser inom samhället i stort, och dessutom särskilt avseende engagemang i politiska partier.

Däremot är det svårare att säga hur könsskillnader avseende de andra aktiviteterna kan minskas, eftersom de kvarstår i stort sett oförändrade i slutmodellen. De egenskaper och erfarenheter som har analyserats här kan alltså inte förklara varför unga män och kvinnor i olika omfattning är intresserade av att aktivt delta i olika medborgerliga aktiviteter, bortsett från partimedlemskap. Eventuellt har detta att göra med att flickor utvecklas socialt och personlighetsmässigt snabbare än pojkar. Flickor ligger i genomsnitt mer än två år före jämnåriga pojkar i sin psykosociala utveckling (Rosén 2001b, ss. 222-223). Därför har flickorna också hunnit längre vad gäller medborgerliga dygder så som ansvarstagande och demokratiskt förhållningssätt till omgivningen, något som möjligtvis kan förklara det större intresset att delta i politiska aktiviteter. Det skulle kunna förklara det generellt sett större intresset för medborgerligt deltagande hos flickor. En annan möjlig förklaring är att flickor och pojkar använder olika strategier för att hantera en bristande självkänsla. Pojkar är oftare mer offensiva och utagerande, för att komma över sin osäkerhet, medan flickor oftare blir mer avvaktande och passiva i sitt agerande (jfr. Ahlgren 1999). Det skulle eventuellt kunna sättas i samband med pojkars större intresse för partimedlemskap. Resultaten i denna studie räcker dock inte för att bringa klarhet i denna fråga.

Även frågan om vilka konsekvenser som ett ökat invandrande har för den representativa demokratin är relativt enkel att besvara. En reservation får dock göras, och den är att vi endast studerat ungdomar som är i färd med att avsluta gymnasiet. Om bilden skulle vara annorlunda ifall vi även hade med ungdomar utan gymnasieutbildning kan vi endast spekulera i. Utlandsfödda ungdomar är

en mycket heterogen grupp, med både högpresterande och lågpresterande individer. De högpresterande individerna är med i denna studie, medan de lågpresterande saknas, eftersom ungdomar med utländsk bakgrund är överrepresenterade bland dem som inte är behöriga till gymnasiet nationella program efter grundskolan och som inte får slutbetyg från gymnasiet (Skolverket 2004b). Däremot kan det vara värt att nämna att avseende den psykosociala utvecklingen skiljer invandrarungdomar sig inte från sina övriga skolkamrater (Rosén 2001b:222).

Resultaten i denna studie visar att de observerade skillnaderna avseende attityden till valdeltagande och partimedlemskap är mycket små mellan ungdomar födda i respektive utanför Sverige. Mer tydligt är däremot att fler invandrarungdomar är beredda att delta i en laglig demonstration eller i socialt frivilligt arbete, jämfört med ungdomar födda i Sverige.

Dessa resultat leder till slutsatsen att vi, som en effekt av den ökade invandringen, kan vänta oss flera aktiva medborgare inom de icke-representativa deltagandeformerna. Men det gäller endast under förutsättning att ungdomar med invandrarbakgrund avslutar sin gymnasieutbildning.⁵⁰ Resultaten här tyder på att skolan har därmed en viktig integrerande roll. Eftersom liknande skillnader i synen på politiskt deltagande mellan infödda och invandrare som finns hos vuxenbefolkningen inte finns hos gymnasieelever, finns det skäl att anta att utbildning har en nyckelroll för invandrarungdomars delaktighet i det svenska samhällslivet. Men skolan har fortfarande en förbättringskapacitet. Ungdomar som är födda i Sverige har bättre demokratikunskaper jämfört med invandrarungdomar, även när man kontrollerar för ordkunskaper. Slutbedömningen är därmed att skolan medvetet bör satsa på att stärka invandrarungdomars demokratikunskaper, för att närma sig sitt demokratimål.

Socioekonomiska faktorerers betydelse för ungdomars inställning till politiska aktiviteter är svårast att bedöma, eftersom vi är så väl medvetna om effekternas vidd. I stort sett allting vi gör här i livet påverkas av vår ekonomi, arbetsmarknadsstatus och utbildningsnivå. I detta sammanhang är det bäst att söka svar på två olika nivåer. Den ena nivån är attityden till medborgerliga aktiviteter och den andra individens demokratiska kompetens. I detta kapitel har jag beräknat både direkta och indirekta effekter av föräldrars utbildning

⁵⁰ Det är möjligt att demokratisk kompetens är den viktigaste komponenten, och inte gymnasieutbildningen. I så fall skulle den politiska aktivitetsnivån hos individer med invandrarbakgrund kunna höjas med insatser som ger likvärdig demokratisk kompetens jämfört med gymnasieutbildning. Om förklaringen i stället är sammankopplad med en känsla av tillhörighet i det svenska samhället är det förmodligen mer viktigt att ha genomgått en svensk gymnasieutbildning.

och arbetsmarknadsstatus på olika medborgerliga aktiviteter. I tidigare kapitel har de socioekonomiska faktorernas effekter på demokratisk kompetens studerats. Om vi börjar med det senare är effekten av föräldrars utbildningsnivå på ungdomars demokratiska kompetens inte särskilt stor, +.07 avseende båda dimensionerna, när det kontrollerats för alternativa förklaringar (se tabell 5.6.). Effekten av hemmets välfärd (föräldrarnas arbetsmarknadsstatus och eventuell ensam förälder) är däremot större avseende demokratikunskaper, +.19. Den sammanlagda bedömningen är att socioekonomisk trygghet gynnar ungdomars demokratiska kompetens.

Vi bör notera att dessa effekter kvarstår även när de kontrolleras för individens generella kognitiva förmåga och politiska intresse, samt för elevens upplevelse av sin lärandemiljö. Det pekar åt att skolan bör fästa särskild uppmärksamhet på programmiljöer där flertalet elever har mindre gynnsamma socioekonomiska uppväxtvillkor, för att närma sig målet om likvärdig grund för ett aktivt medborgarskap.

När vi sedan går vidare och granskar attityden till olika medborgerliga aktiviteter framträder en mer komplex bild. Attityden till att rösta påverkas positivt av både sociokulturell hembakgrund och hemmets välfärd. Attityden till partimedlemskap påverkas däremot inte, inte heller attityden till demonstrationsdeltagande eller socialt frivilligarbete. Däremot finns det anledning att reflektera över vad som ligger bakom viljan att delta i lagstridiga aktioner. Resultaten visar att det framför allt är ungdomar med lågutbildade föräldrar och/eller föräldrar med svagare arbetsmarknadsanknytning som är positivt inställda till deltagande i en trafikblockering, och tveksamma i fråga om att de kommer att nyttja sin rösträtt. Dessa resultat är klarlagda och tydliga.⁵¹ Att låta bli att rösta kan i detta fall tolkas som ett sätt att uttrycka missnöje mot ett politiskt system som försämrat ens välfärd. Sören Holmberg har lanserat antagandet att medborgarnas misstro gentemot det politiska systemet är en rationell reaktion från väljarens sida på politikens utfall (Holmberg 1999b). Att man väljer illegala protestaktiviteter för att göra sin röst hörd tyder på misstro på de etablerade kanalerna, och resultaten här visar att det framför allt är ungdomar med sämre socioekonomiska resurser som visar en sådan attityd. Det finns all

⁵¹ Den framräknade totala effekten av socioekonomiska faktorer är förmodligen något lågt skattad. Analysmodellen som använts här har som syfte att verifiera eventuella effekter av skolans demokratiarbete genom att kontrollera dessa för alternativa teorier. Om man istället hade ställt frågan om vilka effekter initiala villkor, så som kön och socialt ursprung, och framställt en resursmodell likt den Verba, Schlozman och Brady använder i *Voice and Equality* (se figur 3.2), hade man på bättre grunder kunnat fastställa socioekonomiska faktorerers totala effekter.

anledning att i framtida studier undersöka mer i detalj hur systemtilltro och välfärdsförutsättningar påverkar ungdomars syn på politisk aktivitet.

Sammanfattning

En stor fråga som denna studie ämnar svara på är vilken typ av politisk aktivitet som ungdomar är villiga att delta i, och vilken mån som skolans demokratiarbete, genom att främja ungdomars demokratiska kompetens, förbereder ungdomar för ett aktivt medborgarskap. Om vi börjar med de representativa deltagandeformerna, valdeltagandet och partimedlemskap, finns det ingen direkt anledning till oro. Valdeltagande tycks vara väl förankrat hos de unga, 80 procent säger att de nog eller säkert kommer att rösta i framtida nationella val. Demokratisk kompetens är en viktig indikator för valdeltagande. Kunskaper om demokrati och samhällsfrågor har ett mycket starkt samband med attityden till valdeltagande, +.38. Detta stärker de tidigare forskningsrönen om kunskapers centrala roll för valdeltagande (Delli Carpini & Keeter 1996; Holmberg & Oscarsson 2004; Milner 2002). Mer överraskande är att individens politiska självförtroende är så viktigt för valdeltagande. Under kontroll för starka och näraliggande faktorer, så som politisk intresse och faktiska demokratikunskaper, visar politiskt självförtroende ett samband på +.21 till attityden till valdeltagande. Det är ett starkt samband för att vara en del av en omfattande analysmodell.

En omedelbar följdfråga är varför sambandet mellan politiskt självförtroende och attityden till valdeltagande över huvudtaget finns hos 18-åringar. Jag sätter det i relation med att många unga vittnar om att det är svårt att ta ställning till de olika politiska alternativen (Bruhn 1999). Den som har ett svagt politiskt självförtroende kan uppleva det som en oöverstigligt svår uppgift att ta ställning till partiernas valpropaganda, och låter därför hellre bli att rösta eftersom de inte kan bestämma sig för vilket parti som ska få rösten.

En näraliggande förklaring är att vi observerar ett mer generellt fenomen. Enligt Albert Banduras teori om self-efficacy undviker individer som är osäkra på sin förmåga att ta ansvar och är generellt mer lågpresterande (Bandura 1986; 1997). Det innebär att lågt politiskt självförtroende genererar ett lågt politiskt deltagande, oavsett aktivitetsform. Resultaten i denna bok bekräftar den tesen, med ett enda undantag. Attityden till socialt frivilligarbete har inte något samband med politiskt självförtroende. De övriga aktivitetsformerna bekräftar däremot att self-efficacy-teorin är applicerbar även på det politiska fältet. Det finns tydliga positiva samband mellan politiskt självförtroende och valdeltagande, partimedlemskap samt attityden till både legala och illegala protestaktiviteter.

Demokratikunskaper har ett relationsmönster som varierar kraftigt mellan de olika aktivitetsformerna. Vi har redan konstaterat att sambandet till valdeltagande är positivt och starkt. Sambandet är positivt även med demonstrationsdeltagande, fast betydligt svagare. Attityden till partimedlemskap har däremot inte något samband alls med demokratikunskaper. De två kvarstående aktiviteterna, socialt frivilligarbete och trafikblockering, har till skillnad från de andra ett negativt samband med individens demokratikunskaper. Demokratikunskaper är därför inte en allmängiltig förklaring till medborgerlig aktivitet, till skillnad från politiskt självförtroende. Däremot är demokratikunskaper en mycket viktig förklaring till attityden till valdeltagande, något som bekräftar tidigare forskningsresultat.

Resultaten av denna studie styrker de viktigaste rönen i tidigare forskning. Kunskaper om demokrati, socioekonomisk bakgrund och politiskt engagemang är centrala förklaringar till valdeltagandet (jfr Holmberg & Oscarsson 2004; Verba, Schlozman & Brady 1995). Men resultaten avslöjar också något nytt i sammanhanget. Individens politiska självförtroende är en mycket viktig förklaring till både representativt och icke-representativt politiskt deltagande. Och, till skillnad från demokratikunskaper, har politiskt självförtroende endast ett svagt samband med individens generella kognitiva förmåga eller socioekonomiska status. Denna studie har därmed kunnat identifiera två självständiga dimensioner av demokratisk kompetens, som på ett kompletterande sätt kan förklara skillnader i medborgerliga attityder och beteende.

7 KOMPETENTA ELEVER, AKTIVA MEDBORGARE

Strävan efter ett aktivt medborgarskap är en internationell företeelse som kännetecknar styrelseformen i västerländska liberala stater, och präglar även de utbildningspolitiska styrdokumenterna inom dessa länder (Lindblad 2002:94). Ett aktivt medborgarskap förutsätter en medborgare som både vill ta ansvar och är kapabel till att göra det. Skolans demokratifostrande roll är därför viktig att förstå utifrån de båda dimensionerna av demokratisk kompetens, det vill säga demokratikunskaper och politiskt självförtroende.

Ambitionen med denna studie är att förklara varför ungdomars inställning till aktivt politiskt medborgarskap varierar så mycket mellan elever på olika gymnasieprogram. Den centrala hypotesen är att demokratisk kompetens är en viktig förklaring till dessa skillnader, och att variationen i demokratisk kompetens beror dels på initiala skillnader mellan ungdomar som väljer olika studieprogram, dels på att olika programmiljöer inte erbjuder likvärdiga möjligheter för elever att utveckla sin demokratiska kompetens. Tidigare forskning har bekräftat att mycket av variationen i elevsammansättningen på gymnasiet olika program kan förklaras med hjälp av elevers sociala bakgrund, studiemotivation och kön (Gustafsson 1998; Reuterberg & Svensson 2000; Skolverket 2003). Tidigare forskning har också visat att skolan kan påverka elevers demokratikunskaper både genom pedagogiska metoder och genom inslag av elevdemokrati (Almgren 2006; Amadeo m. fl. 2002; Hahn 1998; Torney-Purta m. fl. 2001). Däremot saknades det kunskap om hur skolans demokratiarbete fungerar i olika programmiljöer som präglas av de tidigare nämnda skillnaderna i elevsammansättningen. Dessutom saknades det kunskap om huruvida skolan främjar ungdomars tilltro till sin egen förmåga att ta aktiv del i samhällslivet. Denna studie bygger på idén att inställningen till ett aktivt medborgarskap gestaltas med hjälp av attityden till olika deltagandeformer, här att rösta i allmänna val, bli partimedlemmar, delta i demonstrationer, illegala protestaktioner eller i socialt frivilligarbete. Huruvida individer med olika bakgrund, studieförmåga och intressen på likvärdigt sätt kan anses ha stärkt sin vilja att aktivt delta i samhällslivet under gymnasietiden är den viktigaste frågan som jag ställt inför analysarbetet. Studien huvudresultat redovisas i de följande avsnitten i detta avslutande kapitel.

Tvådimensionell demokratikompetens

Denna studie har identifierat två självständiga dimensioner av demokratisk kompetens, som har visat sig kunna förklara skillnader i medborgerliga attityder och beteende på ett sinsemellan kompletterande sätt. De bakomliggande orsakssambanden är därtill helt olika.

Skillnader i ungdomars *demokratikunskaper* förklaras främst med hjälp av grundläggande individegenskaper, så som generell kognitiv förmåga, politiskt engagemang och hemmets socioekonomiska ställning. Skolans lärandemiljö påverkar också ungdomars demokratikunskaper, och effekten kvarstår under kontroll för alternativa förklaringar. Deliberativ klassrumsklimat har en positiv effekt på samtliga studieprogram förutom de pojkdominerade yrkesförberedande programmen. Traditionell undervisning är istället en mer framgångsrik metod på de programmen.

Det *politiska självförtroendet* förklaras nästan uttömmande med hjälp av individens politiska engagemang och kön. Politiskt intresse är den i särklass viktigaste förklaringen till politiskt självförtroende. Därutöver har pojkar ett betydligt starkare politiskt självförtroende jämfört med flickor, även under kontroll för politiskt intresse och studiens övriga alternativa förklaringar. Effekten av skolans demokratiarbete är starkt begränsad jämfört med de nämnda egenskapernas påverkan. Erfarenheter av elevdemokratiskt arbete har dock en viss positiv effekt på politiskt självförtroende. Och, till skillnad från demokratikunskaper, politiskt självförtroende har endast ett svagt samband med individens generella kognitiva förmåga eller socioekonomiska status och är relativt jämt fördelat mellan studieprogram.

Den sammanlagda positiva effekten av demokratikunskaper och politiskt självförtroende, det vill säga individens demokratiska kompetens, är en avgörande förklaring till all prognostiserad laglig medborgerlig aktivitet, med ett undantag. Flickor som är intresserade av politik och tror på det politiska systemet, men har demokratikunskaper något under genomsnittet är en karaktäristisk grupp bland dem som är villiga att göra en insats inom frivilligt socialt arbete. Detta är en intressant företeelse att reflektera över; det handlar om individer som är villiga att göra en insats för det kollektiva, men snarare genom en konkret handling här och nu än genom deltagande i den beslutsfattande processen. De känner ett moraliskt ansvar över samhällsutvecklingen, som individer, samtidigt som de inte lockas av de mer traditionella politiska handlingsvägarna (jfr Sörbom 2002:213-216).

Effekten av *demokratikunskaper* på viljan att delta i politiska aktiviteter varierar kraftigt mellan de olika aktivitetsformerna. Sambandet mellan en individs demokratikunskaper och attityden till valdeltagande är positivt och starkt.

Den positiva effekten återfinns även avseende attityden till demonstrationsdeltagande, fast sambandet är betydligt svagare. Attityden till partimedlemskap har däremot inte något samband alls med demokratikunskaper. Effekten av demokratikunskaper på de två kvarstående aktiviteterna, socialt frivilligarbete och trafikblockering, är negativ till skillnad från de andra. Individer med goda demokratikunskaper är mindre intresserade av att delta i dessa aktiviteter jämfört med individer med sämre demokratikunskaper. Den positiva effekten av demokratikunskaper på attityden till politiskt deltagande är därmed inte generell, utan begränsad till valdeltagande och lagliga protester.

Politiskt självförtroende är en viktig förklaring till politiskt deltagande, med ett enda undantag. Attityden till socialt frivilligarbete har inte något samband med politiskt självförtroende. Däremot gynnas både valdeltagande, intresset för partimedlemskap och deltagande i både fredliga demonstrationer och olagliga protestaktioner. Ett aktivt medborgarskap förutsätter därmed att individen tror på sin egen förmåga, och därutöver äger en kunskapsgrund som underlättar vissa former av politisk aktivitet, till exempel avseende partipreferenser och ställningstagande till aktuella politiska frågor.

Skillnader mellan olika programgrupper

Dagens gymnasieskola har ett högt utbildningsmål: alla ungdomar ska erbjudas en gymnasieutbildning som kan leda vidare till högre studier. De högskoleförberedande programmen ger en allmän behörighet till högskolestudier, medan de yrkesförberedande programmen ger en särskild behörighet för vidare studier inom det aktuella yrkesområdet. Förutom det yrkesförberedande målet har gymnasieskolan ett demokratimål, som innebär att alla ungdomar ska förberedas till ett aktivt samhällsliv. I det inledande kapitlet diskuterades vilken typ av ideal som ligger bakom skrivningarna i skolans måldokument, och avseende demokratiuppdraget är medborgaridealet en individ som både äger goda kunskaper och agerar utifrån ett moraliskt ställningstagande, i enlighet med Aristoteles klassiska kunskapssyn (jfr Badersten 2002).

I denna studie har skolans demokratiuppdrag tolkats som en skyldighet att främja alla ungdomars demokratiska kompetens. Resultaten visade betydande skillnader i *demokratikunskaper* mellan elever i olika programmiljöer. Eleverna på det naturvetenskapliga programmet har de överlägset bästa demokratikunskaperna. Trots att flera elever på samhällsvetarprogrammet har läst både B- och C-kursen i samhällskunskap är kunskapsnivån lägre bland samhällsvetare jämfört med naturvetare. Ungdomarna på de pojk- respektive flickdominerade yrkesförberedande programmen har de sämsta demokratikunskaperna.

Skillnader i *politiskt självförtroende* är mindre jämfört med demokratikunskaper. Eleverna på naturvetarprogrammet har det högsta politiska självförtroendet, medan eleverna på de flickdominerade yrkesförberedande programmen har ett mycket lågt politiskt självförtroende.

De yrkesförberedande programmen – framför allt de pojkdominerade – skiljer sig från de övriga programmen genom både elevernas sociala bakgrund, förhållningssättet till politiken och erfarenheter från skolans demokratiarbete. Eleverna på dessa program kommer att lämna gymnasiet med sämre förutsättningar för ett aktivt medborgarskap jämfört med ungdomar som valt andra studieprogram. Dels har de bristande sakkunskaper, dels har de gått miste om sådana positiva effekter som deliberativa samtal för med sig.

Skillnaderna mellan elever som väljer olika gymnasieprogram är stora både när man jämför elevernas sociala bakgrund, deras kognitiva förmåga och deras förhållningssätt till politiken. Elever på de studieförberedande programmen kan därför antas ha en högre demokratisk kompetens redan när de börjar sin gymnasieutbildning. Eftersom de goda effekterna av demokratisk lärandemiljö tillkommer främst elever på de högskolförberedande programmen har de initiala skillnaderna i demokratisk kompetens med all sannolikhet ökat ytterligare under gymnasietiden. Med facit i hand kan vi konstatera att skillnader i demokratisk kompetens är mycket omfattande när man jämför ungdomar i gymnasiets olika programmiljöer. Analysen har gett få bevis på att de initiala skillnaderna i demokratisk kompetens skulle ha minskat under gymnasietiden, med hänsyn taget till social bakgrund och kognitiv förmåga.

Men, å andra sidan, det är möjligt att 18-års-åldern är just den livsfas då olikheten mellan generationskamrater är som störst. Olika individer har nått olika långt i den livslånga processen avseende medborgarrollen, och det är möjligt att man därför inte ska dra för stora slutsatser avseende olikheterna (se t.ex. Almond & Verba 1963/1989; Frisé 2006; Jennings & Niemi 1981; Rosén 2001b; Verba, Scholzman & Brady 1995). Ungdomar som är tillfreds med sin tillvaro i skolan har kommit längst i den psykosociala utvecklingen i 18-års ålder, men de ungdomar som är mest missnöjda med sin skolsituation kommer efter några år i kapp sina skolkamrater (Rosén 2001b, ss. 226-227.)

Dessa iakttagelser avseende den generella socialisationsprocessen kan förmodligen även överföras till den politiska socialisationsprocessen. Det är fullt möjligt att de ungdomar som i 18-års ålder svarar att de inte intresserar sig för politik och att de inte kommer att rösta i nationella val ändrar sin attityd när de väl har nått längre i sin psykosociala utveckling. Dessvärre är attitydutveckling under åren efter avslutad gymnasieutbildning i dagens läge ett utforskat om-

råde. En viktig dimension i de unga vuxnas tillvaro är den allt längre etableringsprocessen. Färre ungdomar idag lever ett självständigt liv, med egen inkomst och eget boende, åren efter avslutat gymnasium.⁵² Om det lämnar spår i den medborgerliga identiteten är i dagens läge okänt. Det vi vet utifrån dagens forskningsläge är att den psykosociala utvecklingen stabiliseras åren efter man fyllt 20 år, under tiden som individens identitet fortsätter att kontinuerligt utvecklas. Även det politiska beteendet utvecklas under hela livet, utifrån både individens yrkesmässiga och privata utveckling, och utifrån den politiska utvecklingen i omvärlden (se t.ex. Jennings 1996; Jennings & Stoker 2001; 2004; Kroger 2006; Marcia 2006).

Ungdomars inställning till ett aktivt politiskt medborgarskap

Den vanligaste föreställningen i fråga om ungas syn på politiskt deltagande är att de representativa deltagandeformerna minskar bland de unga medan de icke-representativa aktivitetsformerna blir både allt vanligare och finner dessutom kontinuerligt nya former (Goul Andersen & Hoff 2001; Norris 2004; Norris, Walgrave & Van Aelst 2005; Sörbom 2002). Resultaten i denna studie visar istället att olika aktiviteter tilltalar olika ungdomsgrupper, men att valdeltagande behåller sin särställning som den högst prioriterade politiska aktiviteten. Det finns dock en tydlig polarisering inom ungdomsgruppen avseende synen på valdeltagande. Bland ungdomar på gymnasieskolans högskoleinriktade program är synen på valdeltagande överväldigande positiv, nio av tio ungdomar säger att de kommer att rösta i nationella val. Bland eleverna på gymnasiets yrkesinriktade program med tydlig pojkdominans är siffran nere på fem av tio. Denna studie har därmed visat att flertalet gymnasieungdomar på de yrkesinriktade programmen under sin skoltid är utsatta för en politisk kultur som är i konflikt med den gällande samhällsnormen. Det finns i och med det skäl att tro att det alltmer polariserade valdeltagandet (se t.ex. Bennulf & Hedberg 1999; Teorell & Westholm 1999a) kommer att kvarstå, trots den stora satsningen på förlängd och mer likvärdig gymnasieskola.

⁵² Mellan 1990 och 1999 steg till exempel etableringsåldern på arbetsmarknaden, det vill säga den tidpunkt då 75 procent av en årskull har sysselsättning, från 21 till 30 år. Detta resulterar i svårigheter för många unga att leva ett självständigt liv på en rad olika områden; en fungerande ekonomi, eget boende och att våga skaffa barn (Ungdomsstyrelsen 2003b).

Det nya rönet i denna studie avseende attityden till partimedlemskap är att den har starka, positiva samband med både politiskt intresse och politiskt självförtroende. Effekten av politiskt intresse försvinner inte när det kontrolleras för politiskt självförtroende, trots att politiskt intresse är den viktigaste indikatorn för just politiskt självförtroende. Socioekonomisk bakgrund däremot påverkar inte intresset för partimedlemskap, något som bekräftar tidigare forskningsresultat (Holmberg & Oscarsson 2004). Däremot brukar politiska kunskaper ha ett positivt samband med partiidentifikation (Holmberg & Oscarsson 2004), men när man granskar sambandet mellan 18-åringars demokratikunskaper och deras intresse att gå med i ett politiskt parti är sambandet inte signifikant.

Många av dagens ungdomar är beredda att agera öppet för att visa beslutsfattarna sin avvikande mening, något som återspeglas i synen på både legala demonstrationer och illegala aktioner. Men det går en viktig skiljelinje mellan dessa två handlingar. Legala demonstrationer tilltalar framför allt de politiskt intresserade och kunniga ungdomarna, medan ungdomar med bristande tilltro till det politiska systemet och dåliga demokratikunskaper har mest positiv attityd till illegala protestaktioner. Detta bekräftar tesen om att deltagande i lagliga demonstrationer inte är ett uttryck för misstro mot det etablerade politiska systemet (Norris, Walgrave & Van Aelst 2005). Däremot pekar resultaten på att deltagande i illegala protestaktioner är sammankopplat med politikermisstro och avståndstagande från mer traditionellt politiskt deltagande (jfr Gurr 1970). Man kan också tillägga att det finns ett tydligt könsperspektiv i attityden till protestaktiviteter: flickor är mer positivt inställda till legala demonstrationer medan pojkar är mer positiva till illegala aktioner.

Socialt frivilligarbete blir allt vanligare bland unga vuxna. Trenden gäller både för Sverige och för USA, frivilligarbete har ökat kraftigt i båda länderna det senaste decenniet (Olsson, Svedberg & Jeppson Grassman 2005; Putnam 2001:136). Det intressanta fyndet i denna studie är att socialt frivilligarbete tilltalar en grupp som annars inte utmärks i politiska sammanhang, nämligen unga kvinnor med yrkesinriktad gymnasieutbildning och i många fall med invandrarbakgrund.

Det finns flera intressanta förklaringar till ungdomars inställning till medborgerlig aktivitet, vid sidan av demokratisk kompetens som redan har behandlats i detta kapitel. Tidigare forskning har visat att deltagande i samhällsorienterade föreningar är ett tydligt tecken på samhällsintresse och därmed en viktig indikator för politiskt deltagande (Amnå & Munck 2003a; Vogel & Amnå 2003). Den socialiserande effekten av deltagande i en förening förstärks dels genom självselektion – de som är intresserade av föreningens verksamhet blir medlemmar – dels genom att värderingar förmedlas enklare inom homogena grupper (Stolle & Hooghe 2002). Deltagande i samhällsorienterade föreningar

har i denna studie visats ha en positiv effekt till alla former av politiskt deltagande, med undantag för valdeltagande. Effekten kvarstår även under den hårda kontrollen av både social bakgrund, kognitiv förmåga, demokratisk kompetens och politiskt intresse och systemtilltro, vilket tyder på en genuin effekt värt att studera vidare i andra sammanhang.

Bristande tilltro till politiker och det politiska systemet har varit ett populärt sätt att förklara det sjunkande deltagandet i traditionella politiska aktiviteter och det ökande intresset för protestdeltagande (se t.ex. Gurr 1970; Möller 2000; Norris 1999; Norris, Walgrave & Van Aelst 2005). Denna studie bekräftar delvis de tidigare forskningsresultaten. 18-åringar med stark tilltro till politiker och det politiska systemet är mer benägna än andra att ägna sig åt representativa politiska aktiviteter, såsom att rösta och att gå med i ett politiskt parti, men även att arbeta frivilligt för att hjälpa de utsatta i samhället. Det motsatta förhållandet gäller för illegala protester, ungdomar med låg systemtilltro är mest villiga att delta i olagliga protestaktioner, till exempel att blockera trafiken som en form av protest.

Implikationer för fortsatt forskning

Individer som är säkra på sin politiska kompetens är i högre grad intresserade av att delta i olika medborgerliga aktiviteter, även när man kontrollerar för deras demokratikunskaper och politiska engagemang. Det bekräftar antagandet att self-efficacy-teorin (Bandura 1986; 1997) även är applicerbar inom området för deltagandeforskning. Analyserna har visat att lågt politiskt självförtroende genererar ett lågt politiskt deltagande, oavsett aktivitetsform, med ett undantag för socialt frivilligarbete. Det finns tydliga positiva samband mellan politiskt självförtroende och valdeltagande, partimedlemskap samt attityden till både legala och illegala protestaktiviteter.

Den motsägelsefulla tesen att fler kurser i samhällskunskap inte förbättrar ungdomars demokratikunskaper (Beck 1977; Jennings & Niemi 1968; 1974; Langton & Jennings 1968; Niemi & Junn 1998) har åter funnit stöd. Resultaten i denna studie tyder på att det istället är viktigare hur undervisningen genomförs. Det är framför allt undervisningens deliberativa kvalitéer som gynnar demokratikunskaper, något som bekräftar tidigare forskningsresultat (Almgren 2006; Amadeo m. fl. 2002; Hahn 1998; Torney-Purta m. fl. 2001; Torney, Oppenheim & Farnen 1975).

Det nya bidraget till forskningen är att den gynnsamma effekten inte är ett generellt fenomen. Deliberativ undervisning har tvärtom negativ effekt på demokratikunskaper på pojkdominerade program, effekten är mycket tydlig och

finns endast i denna elevgrupp. Traditionella undervisningsmetoder är istället en framgångsrik undervisningsmetod bland dessa elever. En liknande effekt finns över samtliga yrkesförberedande program, fast inte fullt lika tydligt. Dessa resultat har kontrollerats för sådana starka selektionsmekanismer som individens kognitiva förmåga och sociala bakgrund, som vi sedan tidigare vet påverkar valet av gymnasieprogram.

Den deltagardemokratiska tesen om vikten av alternativa läroprocesser kan inte förkastas enligt resultaten i denna studie. Deltagandet i skolans beslutsfattande stärker individens politiska självförtroende, något som i sin tur främjar viljan att delta i olika politiska aktiviteter. Resultaten visar att ungdomar som har deltagit i elevrådsarbete har ett bättre politiskt självförtroende jämfört med andra. Effekten är begränsad, men har passerat mycket hårda kontroller för alternativa förklaringar. Dessutom, även om andelen som har deltagit i elevrådets verksamhet är högst bland naturvetare är skillnaderna programmen emellan inte särskilt stora. Det innebär att elevrådsarbete utgör ett *jämlikhetsfrämjande* inslag i skolans demokratiarbete.

De väletablerade forskningsrönen om kunskapers centrala roll för valdeltagande (Delli Carpini & Keeter 1996; Holmberg & Oscarsson 2004; Milner 2002; Verba, Schlozman & Brady 1995) har återigen bekräftats. Mer överraskande är den tydliga påverkan av individens politiska självförtroende. Under kontroll för starka och näraliggande faktorer, så som politisk intresse och faktiska demokratikunskaper, visar politiskt självförtroende ett samband på +.21 med attityden till valdeltagande. Det är ett starkt samband för att vara en del av en omfattande analysmodell.

Implikationer för skolpolitiken

En bland de viktigaste frågorna som har ställts i denna studie är vilka ungdomar som efter sin avslutade gymnasieutbildning har de önskvärda medborgaregenskaperna, och vilka som inte har dem. Resultaten har påvisat ett differentierat mönster i hur gymnasieskolan främjar ungdomars demokratiska kompetens. Det viktigaste rönet är dock att positiva erfarenheter av gymnasieskolans demokratiarbete tillkommer oftast elever som väljer ett högskoleförberedande program, och att dessa erfarenheter främjar deras demokratiska kompetens. De stora skillnaderna i demokratisk kompetens mellan elever i olika programmiljöer har sin grund dels i selektionsmekanismer, dels i skillnader i studiemiljö mellan olika program. Initiala resurser, såsom socioekonomisk bakgrund och kognitiv förmåga, påverkar valet av gymnasieprogram, vilket innebär att en gynnsam startposition ökar chansen för att ungdomar under sin skoltid får yt-

terligare erfarenheter som gynnar deras framtida politiska deltagande (jfr Verba, Schlozman & Brady 1995).

Man kan också belysa fenomenet med likhet inom gymnasieprogrammen med hjälp av Robert Putnams terminologi för socialt kapital. I socialt homogena grupper bildas en form av inåtvänt, exkluderande socialt kapital. Det sammanbindande sociala kapitalet genererar en stark grupployalitet och snäv identitet, genom 'bonding' (Putnam 2001). Det leder till likhet i attityder och värderingar inom gruppen. Ambitionen med dagens sammanhållna gymnasieskola är dock att skapa överbyggande socialt kapital, genom att de olika studieprogrammen delar skollokaler och omfattas av samma målbeskrivningar (jfr Benich-Björkman 2002:58). Resultaten i denna studie ger anledning att kritiskt granska hur skolan lyckats med ambitionen att skapa överbyggande socialt kapital. De tydliga skillnaderna i förhållningssättet till politik mellan elever i olika programmiljöer tyder på starka sammanhållande krafter, som vi har sett i vissa fall ge upphov till en politisk kultur som kännetecknas av avståndstagande från de gemensamma samhällsnormerna.

Eftersom skillnader i demokratikunskap och lärandemiljö är omfattande mellan de olika programmen finns det god anledning att se över hur elevernas lärande kan främjas i de yrkesförberedande programmen. Traditionell undervisning har i denna studie visat sig vara en framgångsrik metod för bättre demokratikunskaper på de yrkesinriktade programmen. Resultaten kan också tolkas utifrån att deliberation är en krävande process för deltagarna. Metoden kräver att deltagarna har kunskaper i ämnet som diskuteras, och dessutom ett demokratiskt förhållningssätt till de andra deltagarna (Habermas 1992). Om inte dessa förutsättningar möts fungerar inte det deliberativa samtalet som en kunskapsfrämjande process.

Betydelsen av en flerdimensionell demokratisk kompetens för ett aktivt medborgarskap är ett av bokens viktigare bidrag till deltagandeforskningen, men är relevant även för skolpolitiken. Skolans demokratiuppdrag har framför allt fokuserat på ämnet samhällskunskap, vid sidan av demokratisk värdegrund och elevinflytande. Tilltro till den egna förmågan uttrycks som ett mål i skolans läroplan, men det finns anledning att fördjupa förståelsen för vilka mekanismer som främjar elevers tilltro till den egna förmågan att delta i samhällsaktiviteter. Sambandet mellan politiskt självförtroende och medborgerligt engagemang är tydligt och visar att skolans demokratiarbete har en potential som i dagens skola inte utnyttjas fullt ut. En viktig iakttagelse i det sammanhanget är att självförtroende inte är en medfödd egenskap, utan något som man lär (Perski 2002/2006).

Metoddiskussion

Till sist några ord om studiens metodval. I förhållande till den komplicerade fråga som jag ställde har valet av tvärsnittsstudie av en ålderskohort fungerat relativt bra. Kohortdesignet underlättar arbetet med att isolera effekter och kontrollera för alternativa förklaringar, eftersom egenskaper och erfarenheter som relaterar till ålder kan antas vara någorlunda lika. Tvärsnittsstudier brukar också ha fördelen att kunna omfatta ett relativt stort antal individer, vilket även var fallet i samband med IEA Civic Education-studien. Men eftersom min problemställning var inriktad på skillnader mellan ungdomar som valt olika studieinriktningar fick jag ändå problem med för få individer i studien, framför allt var andelen elever på de yrkesinriktade programmen för låg för att analysresultaten kan anses som pålitliga.

En ytterligare brist avseende tvärsnittsstudier är att de endast omfattar ett mätillfälle. Det hade varit en stor fördel om jag hade haft tillgång till paneldata om ungdomarna i studien från tiden de gick i grundskolan. Mina slutsatser om selektionseffekter hade varit bättre grundade om jag hade kunnat påvisa att skillnader i demokratisk kompetens var mindre när ungdomarna gick i grundskolan, istället för att endast hänvisa till tidigare skolforskning om den ökande effekten av socioekonomisk bakgrund under gymnasietiden.

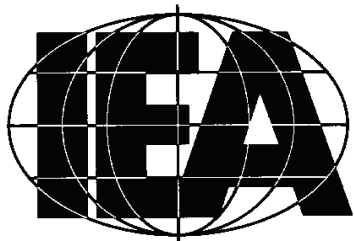
Något som denna studie inte kan svara på är om de stora skillnaderna hos 18-åringar är av bestående karaktär eller inte. En uppföljning av ungdomarna i denna studie skulle ge information om vikten av erfarenheterna från skolan i relation till övergången till arbetslivet, avseende det politiska deltagandet senare i livet. Det finns många högtintressanta frågor som skulle kunna analyseras med hjälp av en uppföljningsstudie, till exempel om de politiskt ointresserade ungdomarna blir mer samhällsorienterade när de har etablerat sig i vuxenlivet. En annan fråga, som än så länge är obesvarad, är om förlängd ungdomstid med en allt längre period av studier varvade med tillfälliga jobb försvagar de unga vuxnas samhällsengagemang eller inte. De könsmissiga skillnaderna i politiskt självförtroende är ytterligare ett högtintressant ämne att följa upp; ökar de unga kvinnornas politiska självförtroende när de väl har etablerat sig på arbetsmarknaden, och i förekommande fall bildat egen familj. Tidigare studier har visat att kvinnors politiska kunskaper är sämre jämfört med männens, förutom i frågor som berör lokal skolpolitik (Burns, Lehman Schlozman & Verba 2001:99-107). Det tolkar jag som stöd för tesen att kvinnor intresserar sig mer för sådana politiska frågor som har direkt beröring med deras vardagsliv. Eftersom nivån av politisk kunskap tenderar att öka med stigande ålder (Delli Carpini & Keeter 1996; Grönlund & Milner 2006; Holmberg & Oscarsson 2004) vore det intressant att studera om samma gäller för politiskt självförtro-

ende. Även den frågan skulle alltså kunna besvaras med hjälp av en longitudinell design.

Longitudinella studier, där man följer upp samma individer med några års tidsintervall, är dessvärre sällsynta, förmodligen beroende på att de är kostsamma att genomföra och har nackdelen att det dröjer länge innan de intressanta resultaten kommer. Därför kan den som är intresserad av ämnet politisk socialisation istället glädjas åt att en upprepning av IEA Civic Education Study är under genomförande, med planerad datainsamling i grundskolan under 2009.⁵³ Inom en relativ nära framtid kommer forskare därmed att ha tillgång till tidsseriedata avseende grundskoleelevers demokratiska kompetens, erfarenheter av skolans demokratiarbete samt deras syn på medborgerliga aktiviteter från två mätningar, 1999 respektive 2009. Huruvida det även blir en uppföljning av gymnasieungdomar är än så länge osäkert.

⁵³ Mera information om den kommande studien finns på <http://iccs.acer.edu.au/>.

BILAGA 1. FRÅGEEINKÄTEN



Internationell studie om utbildning i samhällsfrågor

Frågeformulär för elever

Observera att endast de kunskapsfrågor som IEA har godkänt för spridning redovisas i här.

Endast de bakgrunds, värderings- och beteendefrågorna som använts i studien redovisas här. För övriga enkätfrågor vill jag hänvisa till <http://www.iea.nl/>

Ett urval av de sammanlagt 43 kunskapsfrågorna

7. **Vad kommer mest troligt att hända om ett stort tidningsförlag köper upp många av de mindre tidningarna i ett land?**
- A. Regeringen censurerar nyheterna.
 - B. Det blir färre olika åsikter i tidningarna.
 - C. Tidningarnas pris sjunker.
 - D. Det blir mindre reklam i tidningarna.
15. **Två personer har samma jobb men olika lön. Det skulle vara ett brott mot principen om jämlikhet om den ena personen har lägre lön på grund av...**
- A. kortare utbildning.
 - B. mindre arbetserfarenhet.
 - C. kortare arbetstid.
 - D. kön.

Följande fråga är baserad på en artikel ur en påhittad tidning.

OPEC MINSKAR OLJEPRODUKTIONEN

OPEC, de oljeexporterande ländernas samordningsorganisation, höll ett möte i Wien förra veckan. Ledarna för de oljeexporterande länderna kom överens om att varje land skulle minska volymen av olja som pumpas till ytan. Vid en presskonferens idag sa organisationens talesman att denna åtgärd kommer att bidra till att upprätthålla balans i världsekonomin.

34. **Av vilken anledning tror du att OPEC-länderna vill minska sin oljeproduktion?**
- A. För att gynna ekonomisk tillväxt i världen.
 - B. För att hindra oljepriserna från att falla.
 - C. För att spara olja åt kommande generationer.
 - D. För att främja utvecklingen av nya energikällor.
35. **Om det i Brasilien fanns höga importtullar på bilar som tillverkas i Japan, vem skulle dra direkt fördel av detta?**
- A. Biltillverkare i Japan.
 - B. Människor i Brasilien som köper japansk tillverkade bilar.
 - C. Biltillverkare i Brasilien.
 - D. Den japanska regeringen.

Del 2**1. När är du född?**

Skriv i året, månaden och dagen.

____ år ____ månad ____ dag

2. Är du flicka eller pojke?

1. Flicka.
2. Pojke.

4. Är du född i Sverige?

1. Nej
2. Ja

8. Bor någon av följande personer alltid eller, ofta eller regelbundet tillsammans med dig?

1. Mamma, (stymamma eller annan vuxen kvinna).
2. Pappa, (stypappa eller annan vuxen man).

9. Har ni en dagstidning hemma?

1. Nej
2. Ja

10. Ungefär hur många böcker finns det hemma hos dig?

Räkna inte med tidningar, tidskrifter eller skolböcker. Kryssa endast i en ruta.

1. Inga.
2. 1 – 10
3. 11 – 50
4. 51 – 100
5. 101 – 200
6. Fler än 200

12. Vilken utbildning har din mamma och pappa?

(Välj den högsta utbildningen. Sätt kryss i en ruta för din mammas utbildning och kryss i en ruta för din pappas.)

1. Gick inte ut grundskolan.
2. Gick ut grundskolan.
3. Läste på men gick inte ut gymnasiet.
4. Gick ut gymnasiet.
5. Läste en yrkes- eller teknisk utbildning efter gymnasiet.
6. Läste några kurser på högskola eller universitet.
7. Tog examen på högskola eller universitet.
8. Jag vet inte.

13. Vad gör din mamma för närvarande?

(Sätt bara kryss i en ruta.)

1. Arbetar heltid.
2. Arbetar deltid.
3. Arbetar inte, men söker arbete.
4. Studerar.
5. Annat (t ex hemmafru, pensionär).

14. Vad gör din pappa för närvarande?

(Sätt bara kryss i en ruta.)

1. Arbetar heltid.
2. Arbetar deltid.
3. Arbetar inte, men söker arbete.
4. Studerar.
5. Annat (t ex hemmafru, pensionär).

13. Har du varit med i något av följande?

(Sätt kryss i en ruta för varje organisation/förening/grupp.)

- a) Ett elevråd.
- b) Ett politiskt parti eller en facklig ungdomsorganisation.
- c) En grupp som gör en skoltidning.
- d) En miljöorganisation.
- e) En FN- eller UNESCO-förening.
- f) Ett utbytesprogram för elever.
- g) En förening för mänskliga rättigheter eller humanitär hjälp.
- h) En grupp för frivilligt samhällsarbete (t ex Röda korset).

- i) En organisation som samlar pengar till välgörenhet.
- j) Scouter eller annan friluftsförening.
- k) En kulturell organisation/förening för en etnisk grupp.
- l) En dator- eller IT-grupp.
- m) En konst-, musik-, dans- eller teaterförening.
- n) En idrottsförening eller ett idrottslag.
- o) En grupp ansluten till en religiös organisation.
- p) En organisation för djurens rättigheter.
- q) Någon annan organisation/förening/grupp. Vilken?

14. Hur ofta deltar du i möten eller aktiviteter med någon av dessa föreningar?

1. Är inte med i någon förening..
2. Nästan varje dag (4 eller fler dagar i veckan).
3. Flera dagar (1 till 3 dagar i veckan).
4. Några gånger varje månad.
5. Aldrig eller nästan aldrig.

16. Har du under det senaste året gjort något för att förbättra hur det är på din skola?

1. Ja
2. Nej

21. Har orden ungefär samma betydelse eller ungefär motsatt betydelse?

- | | | |
|-----------------|---|-------------|
| 1. Smakfull | - | Banal |
| 2. Informerad | - | Ovetande |
| 3. Osäker | - | Stabil |
| 4. Hastig | - | Trög |
| 5. Undfallande | - | Eftergiven |
| 6. Kompanjon | - | Partner |
| 7. Dekoration | - | Ornament |
| 8. Mållös | - | Pratsjuk |
| 9. Välbärgad | - | Burgen |
| 10. Ordnad | - | Förvirrad |
| 11. Hindrad | - | Förbjuden |
| 12. Skrytsamhet | - | Försynthet |
| 13. Välmående | - | Utarmad |
| 14. Angränsa | - | Tangera |
| 15. Skapa | - | Alstra |
| 16. Talträngd | - | Ordkarg |
| 17. Tirad | - | Harang |
| 18. Vålvillig | - | Intolerant |
| 19. Vag | - | Precis |
| 20. Klok | - | Omdömesgill |

21. Förvärva	-	Skingra
22. Ålderdomlig	-	Antik
23. Svårfattlig	-	Explicit
24. Lossa	-	Slaka
25. Ringaktning	-	Förakt
26. Flagrant	-	Påtaglig
27. Kalibrera	-	Beräkna
28. Futtig	-	Omåttlig
29. Absolut	-	Relativ
30. Evinnerlig	-	Permanent
31. Konformitet	-	Olikhet
32. Konvergera	-	Närma
33. Tillägna	-	Dedicera
34. Upphäva	-	Annullera
35. Variabel	-	Inkonstant
36. Frikostighet	-	Generositet
37. Grannlaga	-	Taktfull
38. Påtaglig	-	Obestridlig

Del 3

I: Det politiska systemet

I den här delen finner du några påståenden om det politiska systemet och din uppfattning om politik.

(Svarsalternativen var 'Håller absolut inte med, Håller inte med, Håller med, Håller absolut med, Vet inte.')

- 11 Regeringen bryr sig mycket om vad vi alla tycker om nya lagar.
- 12 Jag vet mer om politik än de flesta i min ålder.
- 13 Regeringen gör sitt bästa för att ta reda på vad vanliga människor vill.
- 14 De politiska makthavarna bryr sig väldigt lite om vad vanligt folk tycker.
- 15 Jag har oftast något att säga när politiska frågor eller problem diskuteras.
- 16 I Sverige har några få personer mycket politisk makt medan resten av människorna har väldigt lite makt.
- 17 Politikerna glömmer snabbt sina väljares behov.
- 18 Jag har lätt för att förstå de flesta politiska frågorna.
- 19 Regeringen lyssnar när människor sluter sig samman för att kräva förändring.
- 110 Jag är intresserad av politik.

L: POLITISK AKTIVITET 1

I denna del finner du frågor om olika politiska aktiviteter.

(Svarsalternativen var 'Aldrig, Sällan, Ibland, Ofta, Vet inte'.)

Hur ofta diskuterar du vad som händer i svensk politik?

- L1 Med människor i din egen ålder.
- L2 Med dina föräldrar eller andra vuxna i familjen.
- L3 Med dina lärare.

Hur ofta diskuterar du vad som händer i internationell politik?

- L4 Med människor i din egen ålder.
- L5 Med dina föräldrar eller andra vuxna i familjen.
- L6 Med dina lärare.

Hur ofta...

- L7 läser du artiklar i tidningarna om vad som händer i Sverige?
- L8 läser du artiklar i tidningarna om vad som händer i andra länder?
- L9 tittar du på nyheterna på TV?
- L10 lyssnar du på nyheterna på radio?
- L11 använder du Internet för att få nyheter om politik eller om andra länder?

M: POLITISK AKTIVITET 2

Här räknar vi upp ett antal aktiviteter som vuxna kan delta i:

(Svarsalternativen var 'Det gör jag säkert inte, Det gör jag nog inte, Det gör jag nog, Det gör jag säkert, Vet inte'.)

Vad tror du att du själv kommer att göra som vuxen?

- M1 Röstar i nationella val.
- M2 Skaffar information om partierna innan jag röstar.
- M3 Blir medlem i ett politiskt parti.
- M4 Skriver insändare till tidningar om samhällsfrågor eller politiska frågor.
- M5 Ställer upp som kandidat i val i kommunen.

Här räknar vi upp olika aktiviteter som du som ung person kan tänkas göra några år framöver. Vad tror du att du kommer att göra?

- M6 Arbetar frivilligt för att hjälpa gamla och fattiga i samhället.
- M7 Samlar in pengar till välgörenhet.
- M8 Samlar in namnunderskrifter för ett upprop.
- M9 Deltar i en fredlig protestmarsch eller ett protestmöte.
- M10 Sprejmålar slagord i protest på väggar.
- M11 Blockerar trafiken som en form av protest.

M12 Ockuperar offentliga byggnader som en form av protest.

N: I KLASSRUMMET

Här finns påståenden om saker som kan hända på din skola. När du svarar ska du särskilt tänka på lektionerna i historia och samhällskunskap.

(Svarsalternativen var 'Aldrig, Sällan, Ibland, Ofta, Vet inte'.)

- N1 Elever kan öppet ge uttryck för åsikter, som avviker från lärarens i politiska frågor och samhällsfrågor när dessa diskuteras i klassrummet.
- N2 Elever uppmuntras att skaffa sig en egen uppfattning i olika frågor.
- N3 Läraren respekterar våra uppfattningar och uppmuntrar oss att säga vad vi tycker på lektionerna.
- N4 Lärarna lägger stor vikt vid fakta och datum när de undervisar i historia eller politiska händelser.
- N5 Eleverna känner att de kan säga vad de tycker även om de flesta andra i klassen har en annan åsikt.
- N6 Lärarna kräver att eleverna lär sig datum och definitioner utantill.
- N7 Lärarna uppmuntrar oss att diskutera politiska frågor eller samhällsfrågor som människor har olika åsikter om.
- N8 Lärarna tar upp flera olika åsikter och synvinklar när en fråga diskuteras under lektionen.
- N9 Eleverna tar upp många aktuella politiska frågor som diskuteras under lektionen.
- N10 Bästa sättet att få bra betyg i historia och samhällskunskap är att lära sig datum och fakta utantill.
- N11 Lärarna föreläser och eleverna antecknar.
- N12 Eleverna arbetar med material från läroböckerna.

BILAGA 2. TABELLER

Bilaga 2, tabell 1. Sambandsanalys avseende de olika aktivitetsformerna. (Bivariata korrelationer.)

	Valdeltagande	Partimedlemskap	Demonstration	Trafikblockad	Socialt frivilligarbete
Valdeltagande	1	.26	.23	-.17	.13
Partimedlemskap	.26	1	.37	.17	.22
Demonstration	.23	.37	1	.30	.29
Trafikblockad	-.17	.17	.30	1	.10
Frivilligarbete	.13	.22	.29	.10	1

Kommentar: Antalet svarande varierar mellan 2472 (trafikblockad) och 2317 (socialt frivilligarbete). Pearsons korrelation, 2-tailed. Alla samband i tabellen är signifikanta på .01-nivån.

Bilaga 2, tabell 2. Politiskt självförtroende. (Principalkomponentanalys.)

Jag vet mer om politik än de flesta i min ålder	0.83
Jag har oftast något att säga när politiska frågor eller problem diskuteras	0.84
Jag har lätt att förstå de flesta politiska frågorna	0.80

n=2645

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Missing values: Replace with means.

Bilaga 2, tabell 3. Klassrumsklimat. (Principalkomponentanalys.)

	Deliberativt klassrumsklimat	Traditionell undervisning
Elever kan öppet ge uttryck för politiska åsikter som avviker från lärarens	.710	.050
Elever uppmuntras att skaffa sig en egen uppfattning i olika frågor	.750	.040
Läraren respekterar våra uppfattningar och uppmuntrar oss att uttrycka dem	.747	.017
Läraren lägger stor vikt vid fakta och datum när de undervisar	.151	.665
Eleverna känner att de kan säga vad de tycker även om de avviker	.597	.057
Lärarna kräver att eleverna lär sig datum och definitioner utantill	-.053	.718
Lärarna uppmuntrar oss att diskutera frågor som man har olika åsikter om	.677	-.076
Lärarna tar upp olika åsikter och synvinklar när en fråga diskuteras	.730	-.107
Eleverna tar upp aktuella politiska frågor som diskuteras på lektionen	.579	-.021
Bästa sättet att få bra betyg i SO-ämnena är att lära sig datum och fakta	-.234	.707
Lärarna föreläser och eleverna antecknar	-.003	.548
Eleverna arbetar med material från läroböckerna	.058	.581

n=2645

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Missing values: Replace with means.

Bilaga 2, tabell 4. Sambandsanalys avseende alternativa förklaringar. (Korrelationer.)

	Kön	Etnicitet	Ordkunskaper	Förenings- erfarenhet	Socio- kulturell standard	Väl- färd	Poli- tiskt in- tresse	Medie- vanor	Sy- stem- tilltro
Kön	1	.002	.091	-.109	.038	.015	.125	-.038	.034
Etnicitet	.002	1	.112	-.094	.013	.154	.012	-.003	-.011
Ordkunskaper	.091	.112	1	.091	.282	.163	.275	.066	.103
Förenings- erfarenhet	-.109	-.094	.091	1	.150	.040	.228	.070	.010
Sociokultu- rell stan- dard	.038	.013	.282	.150	1	.173	.258	.132	.058
Välfärd	.015	.154	.163	.040	.173	1	.032	.007	.036
Politiskt intresse	.125	.012	.275	.228	.258	.032	1	.000	.115
Medievanor	-.038	-.003	.066	.070	.132	.007	.000	1	.122
Systemtill- tro	.034	-.011	.103	.010	.058	.036	.115	.122	1

Kommentar: Antalet svarande varierar mellan 2645 (kön, föreningserfarenhet, sociokulturell standard, välfärd, politiskt intresse, medievanor, systemtilltro) och 2527 (ordkunskaper). Pearsons korrelation, 2-tailed.

Bilaga 2, tabell 5. Politiskt engagemang. (Principalkomponentanalys.)

	Politiskt intresse	Mediebruk
Jag är intresserad av politik	.759	.109
Diskuterar vad som händer i svensk politik med jämnåriga	.878	.137
Diskuterar vad som händer i internationell politik med jämnåriga	.871	.181
Läser artiklar i tidningar om vad som händer i Sverige	.150	.830
Läser artiklar i tidningar om vad som händer i andra länder	.211	.828
Ser på tv-nyheter	.103	.657
Lyssnar på radionyheter	.098	.496
Använder Internet för att få nyheter om politik eller om andra länder	.393	.332

n=2645

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Missing values: Replace with means.

Bilaga 2, tabell 6. Systemtilltro. (Principalkomponentanalys.)

Politikerna bryr sig mycket om vad vi alla tycker om nya lagar	.74
Politikerna gör sitt bästa för att ta reda på vad vanliga människor vill	.79
Regeringen lyssnar när människor sluter sig samman för att kräva förändringar	.74

n=2645

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Missing values: Replace with means.

BILAGA 3. EFFEKTBERÄKNINGAR

**Bilaga 3, tabell 1. Skoleffekter på demokratikunskaper.
(Regressionskoefficienter.)**

Model	Ostandardiserade koefficienter		Standardiserade koefficienter	t	Sig.
	B	Std. Error			
Konstant	27.503	.770		35.740	.000
Elevråd	1.054	.329	.068	3.209	.001
Egna initiativ	1.056	.334	.067	3.166	.002
Politiska samtal med lärare	0.965	.206	.106	4.682	.000
Deliberativt klassrumsklimat	1.739	.240	.161	7.242	.000
Traditionell undervisning	-0.049	.226	-.005	-0.219	.827

Kommentar: OLS-regression
n=2310

Med hjälp av de erhållna regressionskoefficienterna kan vi nu nedteckna regressionsekvationen

$$\hat{Y} = a + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2 + b_3 \cdot x_3 + b_4 \cdot x_4 + b_5 \cdot x_5$$

$$\hat{Y} = 27,5 + 1,05 \cdot x_1 + 1,05 \cdot x_2 + 0,97 \cdot x_3 + 1,7 \cdot x_4 - 0,05 \cdot x_5$$

x1 = Elevrådserfarenhet (värden 0 – 1)

x2 = Gjort något för att förbättra skolan (värden 0 – 1)

x3 = Politiska samtal med lärare (värden 1 – 4)

x4 = Öppet klassrumsklimat (värden 1 -3)

x5 = Traditionell undervisning (värden 1 - 3)

a = 27,5

Y = 0–43

Antalet rätta svar på kunskapstestet ökar med 1 om eleven har deltagit i elevrådet resp. tagit egna initiativ, med max 3,8 om eleven samtal om politik med läraren, med max 5,1 om eleven upplever öppet klassrumsklimat och minskar med max 0,15 om eleven upplever traditionellt klassrumsklimat. Alla dessa förändringar gäller under förutsättningen att alla andra värden är oförändrade. Medelvärdet i kunskapstestet är 33, och kvartilgränserna 29, 36 och 40. En ökning med 5 är därför en rejäl ökning.

Bilaga 3, tabell 2. Skoleffekter på politiskt självförtroende. (Regressionskoefficienter.)

Model	Ostandardiserade koefficienter		Standardiserade koefficienter	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Konstant	1.590	.072		22.210	.000
Elevråd	.155	.031	.108	5.085	.000
Egna initiativ	.107	.031	.073	3.440	.001
Politiska samtal med lärare	.165	.019	.195	8.613	.000
Deliberativt klassrumsklimat	-.017	.022	-.016	-.740	.459
Traditionell undervisning	-.019	.021	-.019	-.898	.369

Kommentar: OLS-regression, n=2310

Med hjälp av de erhållna regressionskoefficienterna kan vi nu nedteckna regressionskvationen

$$\hat{Y} = a + b_1 * x_1 + b_2 * x_2 + b_3 * x_3 + b_4 * x_4 + b_5 * x_5$$

$$\hat{Y} = 1,59 + 0,15 * x_1 + 0,10 * x_2 + 0,16 * x_3 - 0,01 * x_4 - 0,01 * x_5$$

x1 = Elevrådserfarenhet (värden 0 – 1)

x2 = Gjort något för att förbättra skolan (värden 0 – 1)

x3 = Politiska samtal med lärare (värden 1 – 4)

x4 = Öppet klassrumsklimat (värden 1 -3)

x5 = Traditionell undervisning (värden 1 - 3)

a = 1,59

Y = 1 - 3

Det politiska självförtroendet ökar med 0,15 om eleven har deltagit i elevrådet, med 0,10 om eleven tagit egna initiativ, med max 0,66 om eleven samtal om politik med läraren, minskar med max 0,05 om eleven upplever öppet klassrumsklimat och minskar med max 0,06 om eleven upplever traditionellt klassrumsklimat. Alla dessa förändringar gäller under förutsättningen att alla andra värden är oförändrade. Medelvärde för politiskt självförtroende är 1,98, och kvartilgränserna 1, 2 och 2. En ökning med 0,66 är därför en rejäl ökning.

**Bilaga 3, tabell 3. Prövning av skoleffekter på demokratikunskaper.
(Regressionskoefficienter)**

Model	Ostandardiserade koefficienter		Standardiserade koefficienter	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Konstant	18.73 1	.961		19.495	.000
Elevråd	.082	.264	.005	.309	.757
Egna initiativ	.031	.275	.002	.112	.911
Politiska samtal med lärare	.183	.175	.021	1.041	.298
Deliberativt klassrumsklimat	1.070	.197	.102	5.448	.000
Traditionell undervisning	.092	.179	.009	.514	.607
Kön	-.241	.265	-.016	-.908	.364
Födelseland	1.545	.472	.057	3.274	.001
Föreningserfarenhet	-.250	.148	-.031	-1.690	.091
Hemmets välfärd	.341	.132	.045	2.595	.010
Mediebruk	.474	.133	.063	3.571	.000
Politiskt intresse	1.836	.149	.253	12.331	.000
Systemtilltro	.064	.131	.009	.490	.625
Sociokulturell hembakgrund	.973	.139	.129	7.020	.000
Ordkunskaper	.448	.021	.388	20.965	.000

Kommentar: OLS-regression, n=2310

Elevrådserfarenhet (värden 0 – 1)

Gjort något för att förbättra skolan (värden 0 – 1)

Politiska samtal med lärare (värden 1 – 4)

Öppet klassrumsklimat (värden 1 -3). Maxökning i kunskapstestet 3,2

Traditionell undervisning (värden 1 - 3)

Ordttest (värden 0-37). Maxökning i kunskapstestet 16,5

Föräldrars bildning (range 4,7). Maxökning i kunskapstestet 4,6

Föräldrars välfärd (range 4,46). Maxökning i kunskapstestet 1,5

Politiskt intresse (range 4,86). Maxökning i kunskapstestet 8,9

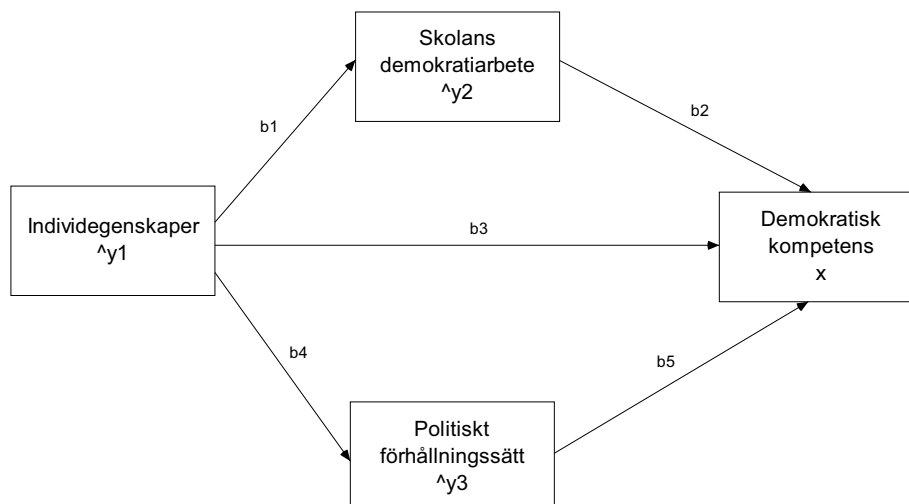
a= 18,7

Y = 0-43

BILAGA 4. BERÄKNING AV SAMLADE EFFEKTER

De samlade effekterna av individegenskaper (kön, etnicitet, sociokulturell bakgrund, familjens välfärd, ordkunskaper, föreningserfarenhet) på demokratisk kompetens har estimerats med hjälp av ols-regressionsanalys i SPSS, och de predikterade värdena har sparats som ny variabel \hat{y}_1 . Effekten av skolans demokratiarbete (deliberativ klassrumsklimat, traditionell undervisning, politiska samtal med lärare, elevrådserfarenhet, egna initiativ till att förbättra skolan) estimerades på motsvarande sätt och de predikterade värdena sparades som en ny variabel \hat{y}_2 . Predikterade värden avseende individens politiska förhållningssätt (politiskt intresse, mediebruk, systemtilltro) estimerades slutligen på motsvarande sätt och sparades som ny variabel, \hat{y}_3 .

Bilaga 4, figur 1. Beräkning av samlade effekter med hjälp av en stigmodell. (Konceptuell modell.)



Modellen kan estimeras med hjälp av tre separata regressionsekvationer:

$$X \text{ (demokratisk kompetens)} = b2 * b3 * b5$$

$$\hat{y} 2 \text{ (skolans demokratiarbete)} = b1$$

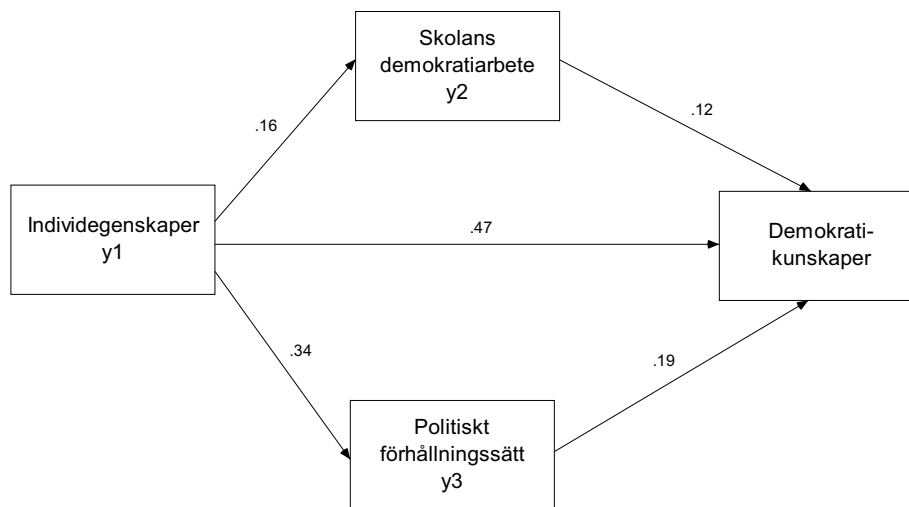
$$\hat{y} 3 \text{ (politiskt förhållningssätt)} = b4$$

Bilaga 4, tabell 1. Samlade effekter av skolans demokratiarbete och politiskt förhållningssätt på demokratikunskaper och politiskt självförtroende. (Standardiserade stigkoefficienter.)

y	Demokratikunskaper	Politiskt självförtroende
b1	.16	.13
b2	.12	-.01
b3	.47	.18
b4	.34	.38
b5	.19	.54

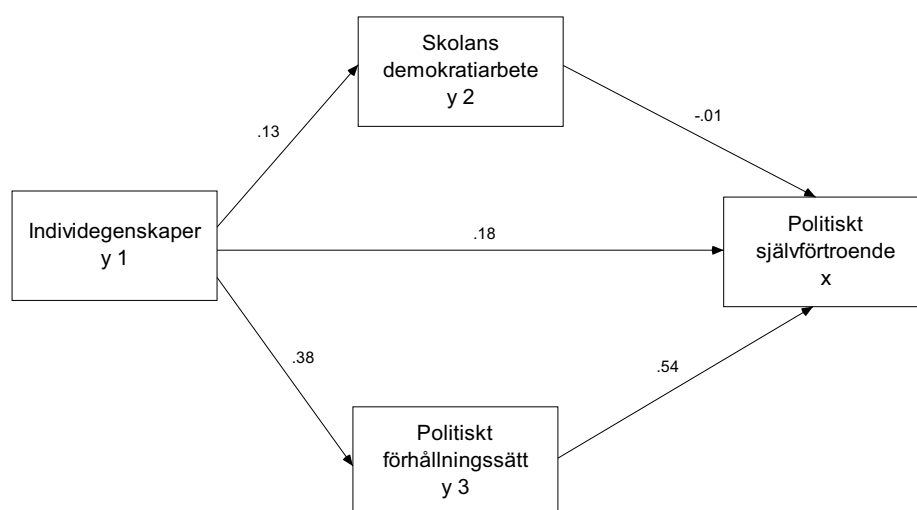
n=2645

Bilaga 4, figur 2. Samlade effekter av skolans demokratiarbete och politiskt förhållningssätt på demokratikunskaper. (Standardiserade stigkoefficienter.)



Dekomposition. demokratikunskaper

Individegenskaper		
Direkt effekt		.47
Indirekt via skola	.16 * .12	.0192
Indirekt via politiskt förhållningssätt	.34 * .19	.0646
Total effekt individegenskaper		.5538
Total effekt skolans demokratiarbete		.12
Total effekt politiskt förhållningssätt		.19

Bilaga 4, figur 3. Samlade effekter av skolans demokratiarbete och politiskt förhållningssätt på politiskt självförtroende. (Standardiserade stignoefficienter.)Dekomposition politiskt självförtroende

Individegenskaper		
Direkt effekt		.18
Indirekt via skola	.13 * -.01	-.0013
Indirekt via politiskt förhållningssätt	.38 * .54	.2052
Total effekt individegenskaper		.3839
Total effekt skolans demokratiarbete		-.01
Total effekt politiskt förhållningssätt		.54

ENGLISH SUMMARY

This study deals with the role of gymnasium/upper secondary school in the process of political socialisation, and aims to answer how well upper secondary school manages to approach the goal of preparing all pupils to active political citizenship. Promoting active citizenship is a common challenge in western societies, and one of the core subjects in the Curriculum. Swedish upper secondary school has, according to the Curriculum, two main tasks, which are to prepare students for active working life and for active citizenship. The question that I pose is whether upper secondary school education can prepare all learners for active political citizenship, irrespective of their social background or other inherited or early developed characteristics.

From an educational perspective, the 1990s may be characterized by both an extension of years spent in education and a broader supply of individual choice in the Swedish school system. The upper secondary school has 17 national programmes, all of which are three-year in length. All programmes provide a broad general education and eligibility to study at the university or post-secondary level. Almost all young people participate in three year upper secondary education, either in academic or in vocational study programmes; other educational alternatives do not exist and the labour market is practically closed for persons under 18 years of age.

Besides the purely educational goals, Swedish schools were given an explicit role in reproducing democratic values in the 1994 Curriculum. The National Agency for Education (Skolverket) describes it as follows:

The democratic assignment of schools is threefold. The first part of their task is to teach the student democracy and fundamental values, which is to a large degree done in conventional teaching of the school. The second part is that schools shall themselves operate democratically. (...)The third part of the democratic assignment is the responsibility of schools to foster democratic members of society able to live and function in a democratic society. This involves working with the fundamental value system, i.e. democratic values such as solidarity, equality between people and equal opportunity. In general, it can be said that these parts that make up the democratic whole contribute to the development of democratically aware children, youths and adults. The fundamental value system shall permeate all activities in schools (Skolverket).

The concept of equality can be interpreted both as equality in chances and equality in results. In the Swedish case the emphasis is on the former: every young person is guaranteed a three-year secondary education, all upper secondary students take same obligatory course in social sciences (different books and teaching methods may though be used) and the structures for student participation are alike throughout all programmes. The question is whether this great investment in equal opportunities does pay off. Does it lead to more equal citizens, who are all well prepared for an active citizenship? Or does school only reproduce the existing, unequal patterns of citizen activity?

The theoretical approach

The primary task of schools is to educate competent citizens. I use the concept *democratic competence* for discussing knowledge in political and democratic issues. In this study, that problemizes the role of upper secondary school in the broader context of equal political citizenship, democratic competence takes place as an intervening mechanism. It is measured by two indicators: *civic knowledge* and *political efficacy*. The idea behind this operationalization is that *civic knowledge* refers to an objective judgement that may be based on cognitive tests or the like, while *political efficacy* refers to a subjective judgement over one's capacity to understand political issues. Although both dimensions are key concepts in political participation studies, not many researchers have focused on how these two dimensions co-operate at the individual level

Earlier research has emphasised the importance of civic knowledge when it comes to political participation, especially voting (Delli Carpini & Keeter 1996; Milner 2002; Verba, Schlozman & Brady 1995). The assumption that one's subjective judgement of political competence is a prerequisite for political participation originates from the 1950s, first introduced in a comprehensive study on voter behaviour (Campbell, Gurin & Miller 1954) and then used by a number of researchers. Rosenberg found in the early 1960s that young people with low self-esteem are less interested in politics, pay less attention to political matters in the media, are less likely to discuss politics and to have much political knowledge (Rosenberg 1962; 1981/1992). This finding was extended by Carmines, who examined this relationship between self-esteem and political attitudes, and controlled it on political interest. He found that among politically interested persons, those with high self-esteem were more likely to have a good knowledge about political issues and how democracy works, be less cynical and feel more politically efficacious, even when controlled for intelligence, socioeconomic status, sex and grade (Carmines 1978).

The self-efficacy theory, primarily associated with the work of Bandura (Bandura 1986; 1997) provides a general explanation for the underlying mechanism. According to the theory, people who strongly believe in their personal capabilities tend to perform better and achieve more, whereas people who doubt their capabilities avoid difficult tasks and tend to achieve less. My use of the term political efficacy is in accordance with Bandura's theory, leading to the assumption that persons with high level of political efficacy are more positive towards political participation of different kinds, compared to others.

The Curriculum points out several ways for schools to operate in order to fulfil their democratic assignment. According to these, schools should use pedagogical working methods in order to increase democracy in the classroom; for example plan the education together with the pupils, operate as democratic organisations, allowing and promoting student participation, advance civic knowledge and democratic values, and reinforce the pupils' self-confidence as well as their willingness and ability to learn.

These tasks correspond with the state of the art in educational research, which has shown the positive effects of deliberative pedagogical methods and participatory experiences to students' democratic knowledge and engagement. For example, student participation in school councils has been found to improve civic knowledge (Sora 2005; Amadeo et al 2002; Torney-Purta et al 2001; Verba, Schlozman & Brady 1995; Torney, Oppenheim & Farnen 1975). Deliberative teaching methods, which create a classroom climate where students feel that their opinions are met with respect, improve students' civic knowledge (Almgren 2006; Amadeo et al 2002; Hahn 1998). Education in general has a positive effect on democratic knowledge and contributes to deeper understanding of the conditions under which democracy operates (Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996).

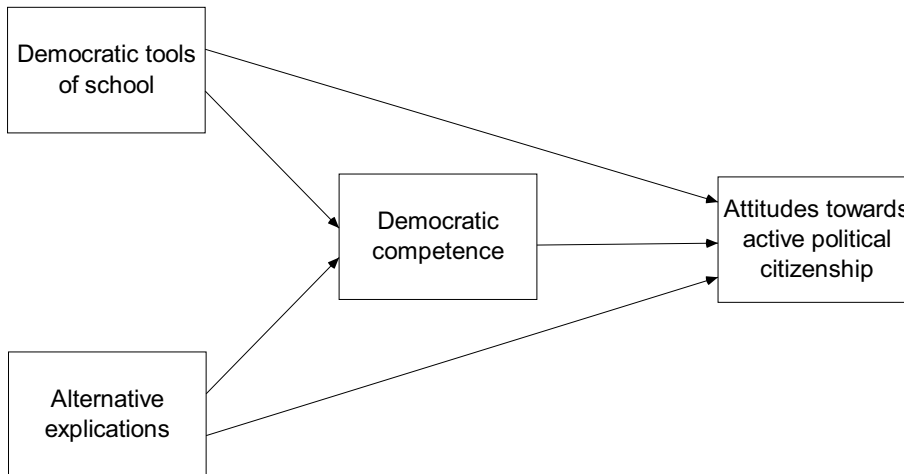
In spite of these results, it is not evident that school itself is the main determining factor for students' civic knowledge. Studies have shown that upper secondary education functions as a sorting mechanism, and that omitted factors such as a person's intelligence, parents' social class, parental engagement in children's schooling and parents' political interest have a major effect on students' political knowledge (Luskin 1990; Niemi & Junn 1998; Teorell & Westholm 1999b; Westholm, Lindquist & Niemi 1990)

Design

When mapping causes for political passivity it is fundamental to understand *why* education matters for political participation. Studies in political behaviour have shown that the length of one's formal education is strongly related to political knowledge. Formal education is therefore even related to political participation, as knowledge facilitates the process by which citizens translate their opinions into meaningful forms of political participation (Campbell et al 1960; Delli Carpini & Keeter 1996; Holmberg & Oscarsson 2004; Nie, Junn & Stehlik-Barry 1996; Niemi & Junn 1998).

This study outlines two causal links; the first being *Democratic tools of school* → *Democratic competence* and the second *Democratic competence* → *Attitudes towards active political citizenship*.

Figure 1. The Conceptual model



The first dimension of democratic competence, civic knowledge, is measured by the year 2000 IEA Civic Education cognitive test among Swedish 18-year-

olds.⁵⁴ The test consists of 43 multiple-choice items, aimed to test students' knowledge about democratic institutions, principles, processes and economic literacy. A sum-variable scoring from 0 to 43 for each student's test result is used in the following analyses.

The second dimension of democratic competence, political efficacy, is measured using a three-item scale. A latent variable for political efficacy is constructed out of the three items, by using the factor-score method.

The political efficacy items are:

- a) I know more about politics than most people my age,
- b) I am able to understand most political issues easily,
- c) When political issues are being discussed, I usually have something to say.

In the analysis, effects of different school factors on democratic competence are analysed stepwise. The effects of the democratic assignment of school to students' democratic competence are tested first. Then, a structural equation model including all school factors is fitted in different programme environments, in order to prove whether equal opportunities for learning democracy is provided for all students or not. In the final move the model is completed both with a number of control variables for key characteristics and with the dependent variable *Active political citizenship*. Active political citizenship is indicated by five types of political activity: future voting in national elections, party membership, participation in legal demonstrations, participation in illegal actions like traffic blocking and voluntary social work. As earlier research clearly shows, social background, general cognitive capacity, gender, ethnicity and political interest are strongly related to both civic knowledge and political participation. The alternative explications included to the model are consciously chosen, for a thorough test of the hypothesis that upper secondary

⁵⁴ The test items were developed by the International Steering Committee of the IEA Civic Education Study. The first step was to conduct national case studies in order to investigate what national experts believed students should know about topics related to democratic institutions. The national case studies resulted in 140 items being developed and tested before the task of developing the final instruments on civic knowledge was completed.

school education can prepare all learners for active political citizenship, irrespective of their social background, or other inherited or early developed characteristics.

The analysis is based on the Swedish data on 18-year-olds of the year 2000 IEA Civic Education Study, (n=2645). Data was collected in a representative sample of 88 upper secondary schools. Student participation rate was 76 per cent.

Empirical findings

To start with, some observations on the concept of democratic competence. The connection between the two dimensions of democratic competence differs between programme groups. Students in the academic programmes show a relatively strong, positive relation between civic knowledge and political efficacy. This means that persons with high civic knowledge have better self-confidence in that field, compared to their peers with lower scores in civic knowledge. The relation is weaker, but still positive in female-dominated and mixed study programmes. This pattern is contrasted by the unexpected negative connection in male-dominated vocational programmes. Among these students, persons with low scores in the civic knowledge test have strongest self-confidence in the field of politics, thus showing unwarranted confidence, or over confidence. Unwarranted confidence may be a strategy for not showing the uncertainty one actually experiences (Rosenberg 1979), and it is possibly what we are witnessing here. In practice it is most likely that these individuals, who hide their insecurity by overacting their self-confidence, dominate the classroom environment and set the standards for the discussions. That certainly affects the political culture in general and the deliberative classroom climate in particular in a negative way.

Next observation arises from the analyses of the first path, *Democratic tools of school* → *Democratic competence*. School factors are found to explain more of the variance in civic knowledge compared to political efficacy. The R^2 of the former is approximately +.5, which means that around 50 per cent of the variance in civic knowledge is explained by the model. That may be compared to only 12 per cent of the variation in political efficacy being explained by the model. One explanation to this is that while civic knowledge varies a great deal between the programmes, political efficacy shows quite equal levels. Female-dominated vocational programmes deviate though from this trend, the level of political self-confidence is very low among these students.

The main indicator for civic knowledge among school factors is deliberative classroom climate. Participation in school democracy does not affect fac-

tual knowledge, but it has a noticeable effect on political efficacy. Participating in a school council or taking own initiatives in order to improve school, leads to stronger self-confidence in political issues.⁵⁵

Controlling school effects on democratic competence by alternative explanations gave following results. There are two main explanations for political efficacy: gender (male) and political interest, while civic knowledge has four main indicators: general cognitive capacity – here measured by verbal skills – political interest, socioeconomic background and deliberative classroom climate. The school-based explanations of the variance in democratic competence have thus weakened when controlled for alternative explanations, with one major exception. Deliberative classroom climate has only lost a minor part of its explanatory power, and is one of the main indicators for civic knowledge in the model. So, irrespective of a person's interest in politics or parents' academic exams, students who experience a deliberative classroom climate have clearly a higher level of civic knowledge compared to others.⁵⁶

Bringing in political interest in an analysis of political participation meets often critical comments, because the two phenomena are closely related. In this study, political efficacy is predicted by political interest, and the path coefficient is very strong, $+0.66$, indicating a close relation. The question whether these two concepts are identical or not is certainly well-founded. After having examined the relationship between political interest and political efficacy, I found that quite many politically interested persons have low confidence in their own political competence (7%) or, vice versa, persons with low political interest have high political self-confidence (18%), in a total count of a four-field table.

Finally, two more comments on democratic competence among students in male-dominated vocational programmes. Students in these programmes participate in school democracy to a lower degree compared to others. What

⁵⁵ What I have traced here may in fact be a reversed or a reciprocal connection between participation and political efficacy, but so far I will be content to have established this relation. The question that I aim to answer is whether school promotes political efficacy among all students, and whether political efficacy leads to political activity.

⁵⁶ Translated into unstandardised coefficients, the maximum effect of deliberative classroom climate is 3 correct answers out of max. 43, when controlled to alternative explanations and those were kept constant. As the mean value was 33, and the quartiles 29, 36 and 40, an increase with 3 can be considered as important.

more, among these students, participation in school democracy does not positively affect their democratic competence. This observation relates to the next one, on teaching methods and the level of civic knowledge. Students in male-dominated vocational programmes have low levels of civic knowledge. They also witness of a learning environment that lacks both deliberative and traditional qualities. More research is needed before we can describe the learning environment in male-dominated vocational programmes more precisely, but until then it may be characterised as being clearly less successful compared to other programmes.

Deliberation aims for a deeper understanding of a complex reality, but it works only when the participants have insights and knowledge in the issues they discuss, and when they pay respect to each other. Where these basic assumptions are not met, deliberation does not lead to any improvement in knowledge, and that is what we observe among the male vocational students. Traditional teaching methods seem to be a better choice to improve civic knowledge among these students, at least when no other pedagogical methods are in the comparison.

All together, analyses of the first path confirms that Swedish upper secondary school as a whole may be characterized as successful, both in terms of a democratic organisation that promotes student participation, and in creating a positive class-room climate. An important observation is that students in different study programmes have different learning environments.

Active political citizenship

The Curriculum points out several goals for school to attain, among which ‘*to satisfy the preconditions for taking part in democratic decision-making processes in civic and working life*’ (Lpf 94) focuses on future societal and political participation. This study explores whether all students in upper secondary school are well prepared to active political citizenship. Besides that, the results contribute to the field of participation research, by bringing about a more nuanced picture of how civic knowledge and political efficacy – seen as two dimensions of a person’s democratic competence – relate to different political activities.

To start with, democratic competence is clearly related to political participation among 18-year-olds. The only exception is voluntary social work. There are, however, large differences in how much of the variance the two predictors represent. Civic knowledge is the main predictor for future voting, and also significant concerning participation in legal demonstrations. The effect is not significant when it comes to party membership or voluntary social

work, and negative in relation to illegal actions such as *blocking traffic as a protest*, which means that persons with low level of civic knowledge are more likely to participate in illegal actions compared to others. The effect of civic knowledge on active political citizenship is therefore not general; on the contrary it is limited to attitudes to voting and legal protests.

Political self-confidence is positively related to all forms of citizen activities, apart from voluntary social work. It can therefore be considered as a more general explanation behind active political citizenship, compared to civic knowledge. The strongest relation is to party membership. Together with political interest, political efficacy explains most of the variation in young Swedes' attitudes toward party membership.

Over 90 per cent of the students in academic programmes responded that they probably or certainly are going to vote in future national elections, compared to just under half of the students at male-dominated vocational programmes. The results of this study show that civic knowledge is the main determinant for the variance in the attitude towards voting in all study programmes. There are major differences in civic knowledge between the programmes, and besides, knowledge is strongly correlated to deliberative teaching methods, general cognitive skills and parents' SES.

In contrary, political efficacy does not differ between programmes. Instead, gender turns out to be a powerful predictor; young men are more self-confident concerning their political skills, compared to young women. That is also the main reason behind young women's lower interest in party activities. Participation in school democracy has a positive effect on students' political efficacy, but when controlled for political interest the effect is almost gone. A pre-requisite for a participatory effect seems to be that a person has a general political interest. Deliberative teaching methods on the other side make a positive contribution to students' civic knowledge in all study programmes, except on male-dominated vocational, even when controlled for powerful alternative explanations.

Policy implications

Quite evidently, when the goal is active political citizenship, there is no single approach for school to follow. Depending on the composition of students in different programmes, the main emphasis should be given to different methods. This study has shown the gap between the rhetoric and the practice in the every day activities in school. Providing equal chances for education may lead

to increasing differences among students, if not equality in results is also included as a goal to strive for.

Low political self-confidence hinders all forms of political participation, even the basic citizen duty of voting in national elections. An important notice is that self-confidence is not a hereditary characteristics but something that is learned (see eg. Perski 2002/2006). That leads to the conclusion that school should pay more attention to such differences in civic knowledge and political efficacy that are caused by gender, socio-economic background and the choice of study programme.

The importance of both civic knowledge and political efficacy to democratic competence is one of the main contributions of this study in the field of participation research, and this finding applies even to educational policies. The democratic assignment of school has mainly focused on civics, besides of democratic values, student influence in the learning process and student participation in school democracy. Promoting students' confidence in their own abilities is one of the goals expressed in the Curriculum, and this study shows that there are good reasons to deepen the understanding of how to strengthen students' confidence over their capacity to take an active part in the society.

REFERENSER

- Lpf 94. Läroplan för de frivilliga skolformerna. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Regeringens proposition 1998/99:115. På ungdomars villkor.
- Regeringens proposition 2001/02:80. Demokrati för det nya seklet.
- Regeringens skrivelse 2001/02:188. Utbildning för kunskap och jämlikhet - regeringens utvecklingsplan för kvalitetetsarbetet i förskola, skola och vuxenbildning.
- Regeringens proposition 1996/97:109. *Lokala styrelser med elevmajoritet*.
- SFS 1985:1100. Skollag.
- SFS 1988:655. Grundskoleförordning.
- Ahlgren R-M. 1999. Det subjektiva yrkesvalet i *Ungdomar i övergångsålder - handlingsutrymme och rationalitet på väg in i arbetslivet*, red. T Hagström. Lund: Studentlitteratur
- Almér E. 2006. Ungdomar och språk i *Ungdomar och identitet*, red. A Frisé, P Hwang. Stockholm: Natur och Kultur
- Almgren E. 2006. *Att fostra demokrater*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 164.
- Almond GA, Verba S. 1963/1989. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Almqvist K. 2006. Identitet och etnicitet i *Ungdomar och identitet*, red. A Frisé, P Hwang. Stockholm: Natur och Kultur
- Alwin DF. 1991. Family of Origin and Cohort Differences in Verbal Ability. *Am Sociol Rev* 56
- Amadeo J-A, Torney-Purta J, Lehmann R, Husfeldt V, Nikolova R. 2002. *Civic Knowledge and Engagement. An IEA Study of Upper Secondary Students in Sixteen Countries*. Amsterdam: IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement).
- Amná E, Ekman T, Almgren E. 2007. The End of a Distinctive Model of Democracy? Country-diverse orientations among young adult Scandinavians. *Scandinavian Political Studies* 30:1, ss. 61-86
- Amná E, Munck I. 2003a. Socialt och politiskt kapital i *Vogel, J, Amná, E, Munck, I, Häll, L: Föreningslivet i Sverige. Välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Stockholm: SCB Rapport 98

- Amnå E, Munck I. 2003b. Vem kan göra sig hörd? i *De kallar oss unga. Attityd- och värderingsstudien 2003*. Stockholm: Ungdomsstyrelsens skriftserie 2003:1
- Andersson B-E. 1995. Does school stimulate young people's development? i *Youth and schooling in Sweden*, red. B Jonsson. Stockholm: Stockholm Institute of Education Press. Centre for Child and Youth Research
- Andersson B-E, red. 2002. *Ungdomarna, skolan och livet*. Stockholm: HLS Förlag
- Andolina M, Jenkins K, Zukin C, Keeter S. 2001. *Habits from Home, Lessons from School: influences on Youth Civic engagement*. www.apsanet.org
- Aneshensel CS. 2002. *Theory-Based Data Analysis for the Social Sciences*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Pine Forge Press/Sage Publications.
- Badersten B. 2002. *Medborgardyg. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bandura A. 1986. *Social foundations of thought and action : a social cognitive theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Bandura A. 1997. *Self-Efficacy. The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Bauhr M. 2005. *Our Common Climate. How Consensual Expert Ideas Shape Global Public Opinion.*: Department of Political Science, Göteborg University.
- Beck PA. 1977. The Role of Agents in Political Socialization i *Handbook of Political Socialization*, red. SA Renshon. New York: Free Press
- Beckman L. 2003. Demokrati och kompetenskrav. Barn, ungdomar och rätten till politiskt inflytande. i *Demokrati och lärande. Om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle.*, red. B Jonsson, K Roth. Lund: Studentlitteratur
- Bennett SE. 1997. Knowledge of politics and sense of subjective political competence. *American Politics Quarterly* vol 25:230-41
- Bennett WL. 1998. The Uncivic Culture: Communication, Identity and the Rise of Lifestyle Politics. *PS Political Science and Politics* 31:4, 741-761
- Bennich-Björkman L. 2002. *Någonting har hänt. Förbättring och frustration i svenska lågstatusskolor*. Stockholm: SNS förlag.
- Bennulf M, Hedberg P. 1999. Utanför demokratin. Om det minskade valdeltagandets sociala och politiska rötter i *Valdeltagande i förändring. Demokratiutredningens forskarvolym XII. SOU 1999:132.*, red. E Amnå. Stockholm: Fakta Info Direkt
- Bergström G. 1993a. *Har skolpolitikens mål förändrats?* . Stockholm: HLS förlag.
- Bergström G. 1993b. *Jämlikhet och kunskap : debatter och reformstrategier i socialdemokratisk skolpolitik 1975-1990*. Stockholm: Stehag.
- Bergström G. 2003. Perspektiv på skolreformer i *Kobran, nallen och majjen. Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*, red. S Selander. Stockholm Liber

- Bjurström E. 1997. *Högt & lågt. Smak och stil i ungdomskulturen*. Umeå: Boréa bokförlag.
- Björklund A, Edin P-A, Fredriksson P, Krueger AB. 2003. *Den svenska skolan - effektiv och jämlik?* Stockholm: SNS Förlag.
- Broady D. 2000. Skolan under 1990-talet - Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier i *Välfärd och skola, Delbetänkande av Kommittén Välfärdsboksut. SOU 2000:39*. Stockholm: Fritzes
- Bronäs A. 2000. *Demokratins ansikte. En jämförande studie av tyska och svenska samhällskunskapsböcker för gymnasiet*. Stockholm: HLS Förlag.
- Bronäs A. 2003. Demokrati i samhällsundervisningen, kunskap eller fostran? i *Kobran, nallen och majjen. Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning. Forskning i fokus 12.*, red. S Selander. Stockholm Liber
- Browne MW, Cudeck R. 1993. Alternative ways of assessing model fit i *Testing structural equation models*, red. KA Bollen, JS Long. Newbury Park, California: Sage
- Bruhn A. 1999. Ungdomarna, politiken och valet i *Valdeltagande i förändring*, red. E Amnå. Stockholm: Demokratiutredningens forskarvolym XII, SOU 1999:132
- Bruun J, Johansen J, Allerup P. 2003. *Gymnasieungdommens politiske dannelse*. Köpenhamn: Danmarks Pedagogiske Universitets Forlag.
- Bunar N, Kallstenius J. 2006. "I min gamla skola lärde jag mig fel svenska". *En studie om skolvalfriheten i det polariserade urbana rummet. Expertbilaga till Rapport integration 2005*. Norrköping: Integrationsverket.
- Burns N, Lehman Schlozman K, Verba S. 2001. *The Private Roots of Public Action. Gender, Equality and Political Participation*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- Byrne B. 2001. *Structural Equation Modeling With AMOS. Basic Concepts, Applications and Programming*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Campbell A, Converse P, Miller WE, Stokes D. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley.
- Campbell A, Gurin G, Miller WE. 1954. *The voter decides*. Evanston, Ill.: Row Peterson & Comp.
- Carle J. 2000. *Opinion och aktion. En sociologisk studie av ungdomar och miljö*. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.
- Carlsson L. 2006. *Medborgarskap som demokratins praktiska uttryck i skolan - diskursiva konstruktioner av gymnasieskolans elever som medborgare*. Växjö: Växjö University Press.
- Carmines EG. 1978. Psychological origins of adolescent political attitudes. *American Politics Quarterly*:167-86

- Chinapah E. 2000. *Tonårsnormer i förändring? En empirisk studie av 15-åringar i en mellanstor svensk stad 1969 och 1995*. Stockholm: Stockholms universitet, psykologiska institutionen.
- Crozier M, Huntington SP, Watanuki J. 1975. *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: University Press.
- Dagens Nyheter. Skolan där eleverna bestämmer. Nyhetsartikel 2002-03-11 av Lenita Jällhage.
- Dalton RJ. 1980. Reassessing parental socialization. Indicator unreliability versus generational transfer. *American Political Science* 74:421-431
- Dalton RJ. 1999. Political Support in Advanced Industrial Democracies i *Critical Citizen. Global Support for Democratic Governance*, red. P Norris. Oxford: Oxford University Press
- Dalton RJ. 2000. Citizen Attitudes and Political Behaviour. *Comparative Political Studies* 33:912-40
- Danell M, Klerfelt A, Runevad K, Trodden K. 1999. *Inflytandets villkor. Skola i utveckling*. Stockholm: Skolverket.
- Delli Carpini MX, Keeter S. 1993. Measuring Political Knowledge: Putting First Things First. *American Journal of Political Science* 37:1179-1206
- Delli Carpini MX, Keeter S. 1996. *What Americans know about politics and why it matters*. New Haven: Yale University Press.
- Denck T. 1999. *Värnpliktsutbildningen - en politisk socialisationsagent?* Karlstad: Avd. för statsvetenskap, Karlstad Universitet.
- Dewey J. 1916/1999. *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Daidalos.
- Easton D. 1965. *A System Analysis of Political Life*. New York: Riley.
- Easton D. 1975. A Reassessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*:435-57
- Ekman T, Eklund S. 2002. Välfärdens förlorare valskolkar. *Dagens Nyheter* 2002-10-15
- Eliasoph N. 1998. *Avoiding politics. How Americans produce apathy in everyday life*. Cambridge, U K: Cambridge University Press.
- Englund T. 1999. Den svenska skolan och demokratin. Möjligheter och begränsningar. i *Det unga folkstyret. Demokratiutredningens forskarvolym VI*, red. SOU 1999:93. Stockholm: Fakta Info Direkt
- Englund T. 2003. Skolan och demokratin - på väg mot en skola för deliberativa samtal? i *Demokrati och lärande. Om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle.*, red. B Jonsson, K Roth. Lund: Studentlitteratur

- Englund T. 2005. The discourse on equivalence in Swedish education policy. *Journal of Education Policy* Vol. 20:39–57
- Englund T. 2005/1986. *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Göteborg: Daidalos.
- Englund T. 2006. Deliberative communication: a pragmatist proposal. *Journal of Curriculum Studies* 38
- Eriksson C. 2006. "Det borde vara folket som bestämmer". *En studie av ungdomars föreställningar om demokrati*. Örebro Studies in Political Science 16: Universitetsbiblioteket.
- Ersson S, Wide J. 2001. Valdeltagandet i Sverige : variation i tid och rum i *Rösträtten 80 år. Forskarantologi*, red. C Jönsson. Stockholm: Justitiedepartementet och Riksbankens Jubileumsfond
- Esaiasson P, Westholm A, red. 2006. *Deltagandets mekanismer: det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber
- Fishbein M, Ajzen I. 1975. *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Flanagan C, Bowles TVP, Jonsson B, Csapo B, Sheblanova R. 1998. Ties that bid: Correlates of adolescents' civic commitments in seven countries. *Journal och Social Issues* 54:457-75
- Forsberg E. 2000. *Elevinflytandets många ansikten*: Uppsala Studies in Education, 93. Acta Universitatis Upsaliensis.
- Forsberg E. 2004. Elevinflytande och elevcentrerad undervisning - som hand i handske, eller ...? i *Skilnad och konsekvens. Mötet lärare - studerande och undervisning som meningsbjudande*, red. T Englund. Lund: Studentlitteratur
- Francia G. 1999. *Policy som text och praktik. En analys av likvärdighetsbegreppet i 1990-talets utbildningsreform för det obligatoriska skolväsendet*. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen.
- Franklin M. 2005. *Voter Turnout in Established Democracies: Responses to the Changing Character of Elections Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frisén A. 2006. Identitet och livsåskådning i *Ungdomar och Identitet*, red. A Frisé, P Hwang. Stockholm: Natur och Kultur
- Galston WA. 2001. Political knowledge, political engagement, and civic education. *Annual Review of Political Science* 4:217-34
- Goul Andersen J, Hoff J. 2001. *Democracy and Citizenship in Scandinavia*. Hampshire: Palgrave.
- Grönlund K, Milner H. 2006. The Determinants of Political Knowledge in Comparative Perspective. *Scandinavian Political Studies* 29:4

- Gurr TR. 1970. *Why men rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gustafsson J-E. 1998. Social background and teaching factors as determinants of reading achievement at classroom and individual levels. i *Nordisk Pedagogik* 18:pp. 241-50
- Gustavsson B. 1997. *Bildning i vår tid: Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gustavsson B, Wahlström N. 2004. *Vetandet, kunskandet och klokheten - tre former av kunskap och hur dessa framträder i gymnasieskolans kursplaner*. Stockholm: Skolverket, Dnr 2003:1767.
- Gutmann A. 1987. *Democratic Education*. Princeton: Princeton University Press.
- Göteborgs-Posten. *Allt färre invandrare röstar. Nyhetsartikel 2006-06-04 av Maria Sköld*.
- Göteborgs-Posten. *Civil olydnad kan rädda klimatet. Debattartikel 2006-11-14*.
- Habermas J. 1992. *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: Polity Press.
- Hahn C. 1998. *Becoming Political: Comparative perspectives on citizenship education*. Albany: State University of New York Press.
- Holmberg S. 1999a. Down and down we go: Political Trust in Sweden i *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*, red. P Norris. Oxford: Oxford University Press
- Holmberg S. 1999b. Partiröstning och personröstning 1998 i *Allmänna valen 1998. Del 4, specialundersökningar*. Stockholm: SCB
- Holmberg S, Oscarsson H. 2004. *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Husfeldt V, Torney-Purta J. 2004. Development of the CivEd instruments i *IEA Civic Education Study. Technical Report*, red. W Schulz, H Sibberns. Amsterdam: IEA
- Inglehart R. 1977. *The silent revolution : changing values and political styles among Western publics*. Princeton, N.J.: Princeton U.P.
- Inglehart R. 1997. *Modernization and postmodernization : cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Jarl M. 2004. *En skola i demokrati? Föräldrarna, kommunen och dialogen*: Göteborg Studies in Politics 86.
- Jennings MK. 1987. Residues of a movement: The ageing of the American Protest Generation. *The American Political Science Review* 81:367-82
- Jennings MK. 1996. Political Knowledge Over Time and Across Generations. *Public Opinion Quarterly* Vol 60:228-252

- Jennings MK. 2001. Socialization: Political. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*:pp. 14522-5
- Jennings MK, Niemi RG. 1968. The Transmission of Political Values from Parent to Child. *American Political Science Review* 62:169-84
- Jennings MK, Niemi RG. 1974. *The Political Character of Adolescence*. Princeton: Princeton University Press.
- Jennings MK, Niemi RG. 1981. *Generations and Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jennings MK, Stoker L. 2001. Generations and Civic Engagement. *American Political Science Association*, San Francisco
- Jennings MK, Stoker L. 2004. Social Trust and Civic Engagement across Time and Generations. *Acta Politica* 39(4), 342-379.
- Jeppson Grassman E, Svedberg L. 1995. Frivilligt socialt arbete i Sverige - både mer och mindre i *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet*, red. E Amnå. Örebro: Libris
- Jeppson Grassman E, Svedberg L. 1999. Medborgarskapets gestaltningar. Insatser i och utanför föreningslivet i *Civilsamhället*, red. E Amnå. Stockholm: Demokratiutredningens forskarvolym VIII, SOU 1999:132
- Johansson S. 2007. *Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomars värderingar och politiska deltagande*. Göteborg: CEFOS och Förvaltningshögskolan.
- Jönsson C, red. 2001. *Rösträtten 80 år*. Stockholm: Justitiedepartementet
- Kerr D, Cleaver E, Ireland E, Blenkinsop S. 2003a. *Citizenship Education Longitudinal Study*
- First Cross-Sectional Survey 2001-2002*. Norwich: National Foundation for Educational Research.
- Kerr M, Stattin H, Biesecker G, Laura F-W. 2003b. Relationships with parents and peers in adolescence i *Handbook of psychology. Vol 6, Developmental psychology*, red. Lerner, Easterbrooks, Mistry. New york: Wiley
- King G, Keohane RO, Verba S. 1994. *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Kroger J. 2006. Identitetsutveckling i de tidiga vuxenåren i *Ungdomar och identitet*, red. A Frisé, P Hwang. Stockholm: Natur och Kultur
- Langton K, Jennings MK. 1968. Political Socialization and the High School Curriculum in the United States. *American Political Science Review* 62:862-7
- Larsson HA. 2003. Från illusion till konkretion? Om förutsättningar för demokrati-fostran i skolan och i lärarutbildningen. i *Demokrati och lärande. Om valfrihet, ge-*

menenskap och övervägande i skola och samhälle, red. B Jonsson, K Roth. Lund: Studentlitteratur

Liljestrand J. 2002. *Klassrummet som diskussionsarena*. Örebro: Universitetsbiblioteket.

Lindblad S. 2002. Ett pedagogiskt perspektiv i *Ungdomarna, skolan och livet*, red. BE Andersson. Stockholm: HLS förlag

Lindblad S, Lundahl L. 2001. Från medborgare till systemoperatör? i *Fostrar skolan goda medborgare? Ett mångvetenskapligt perspektiv på eleven, skolan och samhället. Rättsfondens skriftserie 35*, red. A Agell. Uppsala: Iustus förlag

Lpf 94. *Curriculum for the non-compulsory school system Lpf 94*. www.skolverket.se.

Lpf 94. *Läroplan för de frivilliga skolformerna*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Lundström T, Wijkström F. 1997. *The nonprofit sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.

Luskin R. 1990. Explaining Political Sophistication. *Political Behavior* 12:331-61

Marcia J. 2006. Jagidentitet och objektrelationer i *Ungdomar och identitet*, red. A Frisé, P Hwang. Stockholm: Natur och Kultur

Mayer N. 2002. Voting, Sociology of i *ScienceDirect - International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*: <http://www.sciencedirect.com/>

Melville R. 2005. Individualising social and political participation, reconstituting youth in a restructured welfare state. *International Sociological Association. RC 19 Research Committee on Poverty, Social policy*, Chicago

Micheletti M. 2003. *Political virtue and shopping : individuals, consumerism and collective action*. Basingstoke: Palgrave.

Milner H. 2002. *Civic Literacy. How Informed Citizens Make Democracy Work*. Hanover, NH: Tufts University.

Möller T. 2000. *Politikens meningslöshet. Om misstro, cynism och utanförskap*. Malmö: Liber.

Newton K. 1999. Social and Political Trust in Established Democracies i *Critical Citizens*, red. P Norris: Oxford University Press

Nie NH, Hillygus DS. 2001. Education and Democratic Citizenship i *Making Good Citizens. Education and Civil Society.*, red. D Ravitch, JP Viteritti. New Haven & London: Yale University Press

Nie NH, Junn J, Stehlik-Barry K. 1996. *Education and Democratic Citizenship in America*. Chicago: Chicago University Press.

Niemi RG, Hepburn MA. 1995. The Rebirth of Political Socialization. *Perspectives on Political Science* 24:7-17

- Niemi RG, Junn J. 1998. *Civic Education. What Makes Students Learn?* New Haven: Yale University Press.
- Nilsson P. 1996. Fritiden - tidsfördriv eller investering. Om skilda fritidskulturer bland barn och ungdomar i *Krokig väg till vuxen. Fyra forskare om fritid, massmedia, skola och arbete. Ungdomsrapporten 1996 del 2*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen
- Norris P. 1999. *Critical citizens : global support for democratic government*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris P. 2004. *Young People & Political Activism: From the Politics of Loyalties to the Politics of Choice?* www.pippanorris.com
- Norris P, Walgrave S, Van Aelst P. 2005. Who Demonstrates? Disaffected Rebels, Conventional Participants, or Everyone? *Comparative Politics* 37:2
- Olofsson J, Östh J. 2004. Yrkeslinjerna i gymnasiet var bra. Debattartikel. *Dagens Nyheter* 2004-08-10
- Olsson L-E, Svedberg L, Jeppson Grassman E. 2005. *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället - några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie. En regeringsrapport*. Stockholm: Sköndalsinstitutet.
- Oscarsson H. 2002. *Spår i framtiden : Ung-SOM-undersökningen, Västsverige 2000*. Göteborg: SOM-institutet Univ.
- Oscarsson H. 2003. *Demokratitrender. SOM-rapport 32*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson H. 2005a. A Matter of Fact? Knowledge Effects on the Vote in Swedish General Elections 1985-2002. i *The XIV Nordic Political Science Association (NOPSA) Conference*. Reykjavik, Iceland
- Oscarsson H. 2006. Valdemokratins idealmedborgare i *Valdemokratins mekanismer*, red. H Bäck, M Gilljam: Liber
- Oscarsson V. 2005b. *Elevens demokratiska kompetens. Rapport från den nationella utvärderingen av grundskolan 2003 (NU03) - samhällsorienterande ämnen*: Göteborgs universitet, institutionen för pedagogik och didaktik.
- Pateman C. 1970. *Participation and democratic theory*. London: Cambridge U.P.
- Perski A. 2002/2006. *Ur balans*. Stockholm: Bonnier Fakta.
- Pettersson O, Hermansson J, Michelletti M, Teorell J, Westholm A. 1998. *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: SNS Förlag.
- Pettersson O, Hernes G, Holmberg S, Togeby L, Wängnerud L, red. 2000. *Demokrati utan partier? SNS Demokratiråd 2000*. Stockholm: SNS förlag
- PISA. 2003. PISA 2003 Country profiles. <http://pisacountry.acer.edu.au/>
- Putnam RD. 1996. *Den fungerande demokratin: medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS förlag.

- Putnam RD. 2001. *Den ensamme bowlaren : den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Stockholm: SNS förlag.
- Reuterberg S-E, Svensson A. 2000. *Köns- och socialgruppskillnader i matematik - orsaker och konsekvenser*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Rosén A-S. 2001a. Ett socialpsykologiskt perspektiv i *Ungdomarna, skolan och livet*, red. B-E Andersson. Stockholm: HLS förlag
- Rosén A-S. 2001b. Hur formas ungdomars individuella utveckling i dagens skola? i *Fostrar skolan goda medborgare? Ett mångvetenskapligt perspektiv på eleven, skolan och samhället. Rättsfondens skriftserie 35*, red. A Agell. Uppsala: Iustus förlag
- Rosenberg M. 1962. The dissonant religious context and emotional disturbance. *American Journal of Sociology* 68:1-10
- Rosenberg M. 1968. *The logic of survey analysis*. New York: Basic Books.
- Rosenberg M. 1979. *Conceiving the Self*. New York: Basic Books.
- Rosenberg M, red. 1981/1992. *The Self-Concept: Social Product and Social Force*. New Brunswick, USA and London, UK: Transaction Publishers
- Roth K. 2003. Valfrihet, gemenskap och deliberativa samtal i *Demokrati och lärande. Om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle*, red. K Roth, B Jons-son. Lund: Studentlitteratur
- Rädda Barnen. 2002. *Barnfattigdomen i Sverige. Årsrapport 2002*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Salonen T. 2003. *Ungas ekonomi och etablering. En studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:9.
- SCB. 2003a. *Politiska resurser och aktiviteter 1992-2001*. Stockholm: SCB.
- SCB. 2003b. Statistiska meddelande ME 13 SM 0301, www.scb.se
- SCB. 2004. Befolkningsstatistik i sammandrag 1960 - 2003. www.scb.se
- SCB. 2006. *Demokratistatistik 2006*:
http://www.scb.se/statistik/publikationer/ME0302_1910I05_BR_ME09ST0601.pdf.
- Schulz W, Sibberns H. 2004. *IEA Civic Education Study Technical Report*. Amsterdam: IEA Secretariat.
- Skolverket. *Democracy and Fundamental Values. A factsheet*.
http://www.skolverket.se/pdf/faktablad/en_demokrati.pdf
http://www.skolverket.se/pdf/faktablad/en_demokrati.pdf
- Skolverket. 1999. *Utvärdering av fem gymnasieprogram 1998. Skolverkets rapport nr 163*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2000a. *Barnomsorg och skola i siffror 2000, del 2 Barn, personal, elever och lärare. Rapport 185*. Stockholm: Skolverket.

- Skolverket. 2000b. *En fördjupad studie om värdegrunden*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2000c. *Reformering av gymnasieskolan. En sammanfattande analys*. Stockholm.: Liber.
- Skolverket. 2001a. Gymnasieskolan – Organisation. Tabell 6.3 B: Elever på program och grenar läsåret 2000/01.
http://www.skolverket.se/fakta/statistik/filer/012/Tab6_3AB.xls
- Skolverket. 2001b. *Ung i demokratin*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2003. *Ung i demokratin. Gymnasieelevers kunskaper och attityder i demokrati och samhällsfrågor*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2004a. *Attityder till skolan 2003. Elevernas, lärarnas, skolbarnsföräldrarnas och allmänhetens attityder till skolan under ett decennium. Skolverkets rapport nr. 243*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. 2004b. *Elever med utländsk bakgrund. Rapport till regeringen 1 oktober 2004. Dnr 75 – 2004:545*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2005. Gymnasial utbildning, kursinfo. www.skolverket.se
- Skolverket. 2006a. *Barn, elever och personal. Officiell statistik för förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning avseende år 2005 - Del 2*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2006b. *En beskrivning av slutbetygen i grundskolan 2006. PM, avdelning för utbildningsfrågor*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2006c. *Kursplan för Samhällskunskap A: www.skolverket.se*.
- Skolverket. 2006d. *Redovisning av indikatorer identifierade i regeringsuppdrag "Indikatorer för ungdomars levnadsvillkor". Dnr 75-2005:527*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2006e. *Ämnesplan för samhällskunskap, gymnasial utbildning. www.skolverket.se*
- Sora. 2005. *Political Participation of Young People in Europe – Development of Indicators for Comparative Research in the European Union (EUYOUPART) Deliverable 17: Final Comparative Report: http://www.sora.at/images/doku/euyoupart_finalcomparativereport.pdf*.
- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati! Politik för folkstyre på 2000-talet. Demokratiutredningens slutrapport*. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- SOU 2001:55. *Barns och ungdomars välfärd. Kommittén välfärd bokslut*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:79. *Välfärdsbokslut för 1990-talet. Slutbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2002:12. *Betänkandet Skollag för kvalitet och likvärdighet*. Stockholm: Fritzes.

- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati! Politik för folkstyre på 2000-talet. Demokratiutredningens slutrapport.* Stockholm: Fakta Info Direkt.
- SOU 2000:39. *Välfärd och skola. Kommittén för välfärdbokslut.* . Stockholm: Fritzes.
- Stattin H, Kerr M. 2002. Adolescents' values matter i *Navigating through adolescence: European perspectives. The Michigan State University Series On Families and Child Development.* (pp. 21-58). red. J-E Nurmi. New York: Routledge Farmer
- Stolle D, Hooghe M. 2002. Preparing for the Learning School of Democracy. i *Citizenship on Trial: Interdisciplinary Perspectives on Political Socialization of Adolescents.* Mc Gill University, Montreal, Canada
- Sörbom A. 2002. *Vart tar politiken vägen? : om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget.* Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Tallberg Broman I, Rubinstein Reich L, Hägerström J. 2002. *Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och granskning.* Stockholm: Skolverket.
- Teorell J, Westholm A. 1999a. Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar - allt mindre i *Valdeltagande i förändring. Demokratiutredningens forskarvolym XII. SOU 1999:132*, red. E Amnå. Stockholm: Fakta Info Direkt
- Teorell J, Westholm A. 1999b. Var det bättre förr? Politisk jämlikhet under 30 år i *Medborgarnas erfarenheter. Demokratiutredningens forskarvolym V, SOU 1999:113*, red. E Amnå. Stockholm: Fakta Info Direkt
- Torney-Purta J, Amadeo J-A. 2003. A Cross-National Analysis of Political and Civic Involvement Among Adolescents. *Apsanet. The American Political Science Association Online.* <http://www.apsanet.org> April 2003
- Torney-Purta J, Lehmann R, Oswald H, Schulz W. 2001. *Civic Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen.* Amsterdam: IEA.
- Torney J, Oppenheim AN, Farnen RF, red. 1975. *Civic Education in ten countries: An empirical study.* New York: John Wiley and Sons
- Ungdomsstyrelsen. 2003a. *De kallar oss unga. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen. 2003b. *Ung 2003. Fördjupad analys av den nationella ungdomspolitik.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen. 2003c. *Unga medborgare. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:2.* Stockholm.
- Utbildnings- och kulturdepartementet. 2006. *Skolministern presenterade satsning på pojkars studieresultat. Pressmeddelande 9 september 2006.* <http://www.regeringen.se/sb/d/6868/a/69254>

Walsh KC, Jennings MK, Stoker L. 2004. The Effects of Social Class Identification on Participatory Orientations Towards Government. *British Journal of Political Science* 34(3), 469-495.

Verba S, Nie NH. 1972. *Participation in America : political democracy and social equality*. New York: Harper & Row.

Verba S, Schlozman KL, Brady HE. 1995. *Voice and equality : civic voluntarism in American politics*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Westholm A. 1991. *The political heritage: testing theories of family socialization and generational change*. Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen.

Westholm A. 1999. The Perceptual Pathway: Tracing the Mechanisms of Political Value Transfer Across Generations. *Political Psychology* 20:525-51

Westholm A, Lindquist A, Niemi RG. 1990. Education and the Making of the Informed Citizen: Political Literacy and the Outside World i *Political Socialization, Citizen Education, and Democracy*, red. O Ichilov. New York: Teachers College, Columbia University

Vogel J, Amnå E. 2003. Svensk föreningsliv på 90-talet. En översikt. i *Föreningslivet i Sverige. Välfärd, socialt kapital, demokratiskola*, red. J Vogel, E Amnå, I Munck, L Häll

www.indikat.se. 2005. Killar surfar längre än tjejer. i *Indikat Internet 2005-02-04*

www.indikat.se. 2006. Tidningsnätet ökar snabbt. i *Indikat Internet 2006-04-21*

Yates M, Youniss J. 1998. *Roots of Civic Identity. International Perspectives on Community Service in Youth*. Chicago: University of Chicago Press.

Zachari G, Modigh F. 2000. *Värdegrundsboken*. Stockholm: Regeringskansliet.

Zackariasson M. 2006. *Viljan att förändra världen. Politiskt engagemang hos unga i den globala rättviserörelsen*. Umeå: Boréa.

Öhrn E. 2002. *Könsmönster i förändring? En kunskapsöversikt om unga i skolan*. Stockholm: Skolverket.

GÖTEBORG STUDIES IN POLITICS

Utgivare/Editor: Jörgen Westerståhl

1. Westerståhl, Jörgen och Jansson, Carl Gunnar. *Politisk press. Studier till belysning av dagspressens roll i Sverige.* (Scandinavian University Books). Stockholm 1958.
2. Molin, Björn. *Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik.* (Scandinavian University Books) Göteborg 1965.
3. Berg, Elias. *Democracy and the Majority Principle. A study in twelve contemporary political theories.* (Scandinavian University Books) Göteborg 1965.
4. Brantgärde, Lennart. *Kommunerna och kommunblocksbildningen.* (Gleerup) Göteborg/Lund 1974.
5. Petersson, Olof. *Change in Swedish Political Behavior.* (Gleerup) Göteborg/Lund 1974
6. Hjern, Benny. *Statsbidrag som styrmetod. Problem vid implementeringen av bostadssocial policy.* (Gleerup) Lund 1977.
7. Johansson, Folke. *Sverige partipolitiserar. Dagspressen som en spegel av politisk utveckling 1896-1908.* (Gleerup) Lund 1977.
8. Lindahl, Rutger. *Broadcasting Across Borders. A study on the role of propaganda in external broadcasts.* (Gleerup) Lund 1978.
9. Loftsson, Elfar. *Island i NATO. Partierna och försvarsfrågan.* (Författarens Bokmaskin) Göteborg 1981.
10. Falkemark, Gunnar. *Power, Theory & Value.* (Gleerup) Göteborg 1982.

Redaktörer/Editors: Bo Särilvik och Lars Strömberg

11. Jonson, Lena. *Sovjetisk utrikesdebatt. Politiken mot Västtyskland - grupperingar i sovjetisk press 1975-1981.* (Dialogos) Lund 1985.
12. Asp, Kent., Hadenius, Stig., Holmberg, Sören., Lindahl, Rutger., Molin, Björn., Petterson, Olof., Weibull, Lennart. *Väljare, Partier, Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati. (En vänbok till Jörgen Westerståhl, professor i statskunskap vid Göteborgs universitet 1952-1982).* (Publica) Stockholm 1982.
13. Asp, Kent. *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning.* (Förlaget Akademitlitteratur) Stockholm 1986.
14. Boström, Bengt-Ove. *Samtal om demokrati.* (Doxa) Lund 1988.

15. Gilljam, Mikael. *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning.* (Studentlitteratur) Lund 1988.
16. Holmberg, Sören och Esaiasson, Peter. *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin Sverige.* (Bonniers) Stockholm 1988.
17. Nilsson, Iréne. *Rumäniens utrikespolitik i modern tid.* (Dialogos) Lund 1988.
18. Bjereld, Ulf. *Svensk Mellanösternpolitik. En studie av Sveriges agerande gentemot konflikterna i Mellanöstern 1947-1985.* (Carlssons) Stockholm 1989.
19. Ohlsson, Anders. *Politiska nyheter till nytta och nöje. En studie av varför vi tar del av nyheter om politik i press, radio och TV.* (Almqvist & Wiksell International) Stockholm 1989.
20. Sandberg, Mikael. *Learning from Capitalists: A Study of Soviet Assimilation of Western Technology.* (Almqvist & Wiksell International) Stockholm 1989.
21. Norell, Per-Owe. *De kommunala administratörerna. En studie av politiska aktörer och byråkratiproblematik.* (Studentlitteratur) Lund 1989.
22. Esaiasson, Peter. *Svenska valkampanjer 1866-1988.* (Allmänna förlaget) Stockholm 1990.
23. Falkemark, Gunnar och Westdahl, Peter. *Att offra Västkusten. Det politiska och rättsliga spelet kring ScanLink och motorvägsbygget i Bohuslän.* (Rabén & Sjögren) Stockholm 1991.
24. Lindgren, Lena. *Local Government Goes South: A Study of Swedish Development Assistance in the Field of Public Administration.* Department of Political Science, Gothenburg University 1991.
25. Jónasdóttir, Anna G. *Love Power and Political Interests. Towards a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies.* Örebro Studies 7, Högskolan i Örebro 1991.
26. Hinnfors, Jonas. *Familjepolitik. Samhällsförändringar och partistrategier 1960-1990.* (Almqvist & Wiksell International) Stockholm 1992.
27. Demker, Marie. *I nationens intresse? Gaullismens partiideologi 1947-1990.* (Nerenius & Santérus) Stockholm 1993.
28. Montin, Stig. *Swedish Local Government in Transition. A Matter of Rationality and Legitimacy.* Örebro Studies 8, Högskolan i Örebro 1993.
29. Westerståhl, Jörgen (red). *Person och parti. Studier i anslutning till personvalskommitténs betänkande Ökat personval.* SOU 1993:63.
30. Bennulf, Martin. *Miljöopinionen i Sverige.* (Dialogos) Lund 1994.

31. Oskarson, Maria. *Klassröstning i Sverige - Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. (Nerenius & Santérus) Stockholm 1994.
32. Olsson, Jan. *Den lokala näringspolitikens politiska ekonomi. En jämförande kommuntypsstudie*. Örebro Studies 12, Högskolan i Örebro 1995.

Redaktör/Editor: Bo Rothstein

33. Bjereld, Ulf och Demker, Marie. *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna*. (Nerenius & Santérus) Stockholm 1995.
34. Demker, Marie. *Sverige och Algeriets frigörelse 1954-1962. Kriget som förändrade svensk utrikespolitik*. (Nerenius & Santérus) Stockholm 1996.
35. Hedlund, Gun. *"Det handlar om prioriteringar". Kvinnors villkor och intressen i lokal politik*. (Högskolan i Örebro) Örebro 1996.
36. Roth, Per-Anders. *Riket, valkretsen och hemkommunen. Lokal och regional representation i den svenska riksdagens sista andra kammare 1969*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1996.
37. Boström, Bengt-Ove. *Homo Spiritus. Två berättelser om människan, politiken och vetenskapen*. (Nerenius & Santérus) Stockholm 1996.
38. Nilsson, Iréne. *Vägen mot EU. Europarörelsen 1923-1950*. (SNS Förslag) Stockholm 1996.
39. Hansson, Gunnar. *Dogm eller arbetshypotes? Den unge Wigforss och det socialistiska samhällsprojektet*. (Brutus Östlings Bokförlag Symposion), Stockholm/Stehag 1997
40. Johansson, Vicki. *Vem gör vad, när och var? Omsorgens organiseringsformer i kommunerna och kvinnors och mäns omsorgsarbetsdelning*. (Publica), Stockholm 1997.
41. Salih, Khaled. *State-Making, Nation-building and the Military. Iraq, 1941-58*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1996
42. Blomgren, Anna-Maria. *Nyliberal politisk filosofi - En kritisk analys av Milton Friedman, Robert Nozick och F.A. Hayek*, (Nya Doxa) 1997
43. Sundin, Alf. *Självstyrelsens paradoxer. En studie av den kommunala självstyrelsens förutsättningar och restriktioner inom plan- och byggsektorn*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1997
44. Choe, Yonhyok. *How to Manage Free and Fair Elections - A Comparison of Korea, Sweden and the United Kingdom* Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen 1997
45. Darnolf, Staffan. *Democratic Electioneering in Southern Africa - The Contrasting Cases of Botswana and Zimbabwe*, (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1997

46. Widfeldt, Anders. *Linking Parties with People? Party Membership in Sweden 1960-1994*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1997
47. Bjereld, Ulf. *"Hjalmarsonaffären. Ett politiskt drama i tre akter"*, (Nerenius & Santerus), Stockholm 1997
48. Demker, Marie. *Religion och politik*, SNS-förlag, Stockholm 1998
49. Räftegård, Curt. *Pratet som demokratiskt verktyg. Om möjligheten till en kommunikativ demokrati*. (Gidlunds) Hedemora 1998
50. Malmström, Cecilia. *Regionen makten och härligheten - Regionala partier i västeuropa*, (SNS förlag) Stockholm 1998
51. Strandberg, Urban. *Debatten om den kommunala självstyrelsen 1962-1994*, (Gidlunds) Hedemora 1998
52. Szücs, Stefan. *Democracy in the Head: A Comparative Analysis of Democratic Leadership - Orientations Among Local Elites in Three Phases of Democratization*, (Livréna AB) Kungälv 1998
53. Wängnerud, Lena. *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1998.
54. Oscarsson, Henrik. *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1998.
55. Hagevi, Magnus. *Bakom riksdagens fasad*, (Akademiförlaget Corona), Göteborg 1998.
56. Blomgren, Roger. *Staten och filmen. Svensk filmpolitik 1909-1993*. (Gidlunds förlag), Hedemora 1998.
57. Rundqvist, Mikael. *Samhällets tvåsidighet. Aktör-struktur i tre forskningsansatsers program och tillämpningar*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1998
58. Bjereld, Ulf. *Kön och politiskt våld. Svenska attityder under efterkrigstiden*. (Gidlunds förlag), Hedemora 1998
59. Eythórsson, Grétar. *Kommunindelningsspolitik i Island. Staten, kommunerna och folket om kommunsammanslagningar*. (Göteborgs universitet: CEFOS) 1999
60. Demker, Marie och Malmström, Cecilia. *Ingenmansland? Svensk immigrationspolitik i utrikespolitisk belysning*. (Studentlitteratur) Lund 1999
61. Löden, Hans. *För säkerhets skull. Ideologi och säkerhet i svensk utrikespolitik 1950-1975*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1999

62. Bjereld, Ulf., Demker, Marie och Hinnefors, Jonas. *Varför vetenskap? Om vikten av problem och teori i forskningsprocessen.* (Studentlitteratur) Lund 1999
63. Ekengren, Ann-Marie. *Av hänsyn till folkrätten? Svensk erkännandepolitik 1945-1995.* (Nerenius & Santerus) Stockholm 1999.
64. Lagergren, Fredrika. *På andra sidan välfärdsstaten. En studie i politiska idéers betydelse.* (Brutus Östlings Bokförlag Symposion) Stockholm/Stehag 1999
65. Håkansson, Nicklas. *Valretorik: Om politiskt språk i partipropagandan.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1999.
66. Bokenstrand, Cecilia. *Den politiska budgeten. Om nya kommunala budgetprinciper och budgeten som process för dialog,* (Göteborgs universitet: CEFOS) 2000.
67. Marton, Susan. *The Mind of the State: The Politics of University Autonomy in Sweden, 1968-1998.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) Göteborg 2000.
68. Brodin, Anna. *Getting politics right - Democracy promotion as the new conflict issue in foreign aid policy.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2000.
69. Bjereld, Ulf. *Staten och det goda livet. En bok om moral och politik,* (Santérus förlag) Stockholm 2000.
70. Uhrwing, Marie. *Tillträde till maktens rum: Om intresseorganisationer och miljöpolitiskt beslutsfattande,* (Gidlunds förlag) Göteborg 2001.
71. Holmberg, Sören; Hedberg, Per; Oscarsson, Henrik; Bennulf, Martin; Kumlin, Staffan; Oskarson, Maria; Lindahl, Rutger; Brothén, Martin. *EuropaOpinionen*, rapport nr 19 i Statistiska centralbyråns skriftserie Valundersökningar, (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2001.
72. Andersson, Hans. *Homo Nordicus? Om danska, norska och svenska tjänstemäns och förtroendevaldas identiteter,* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2001.
73. Krantz, Petra. *Att färdas som man lär? Om miljömedvetenhet och bilåkande,* (Gidlunds förlag) Hedemora 2001
74. Lindvert, Jessica. *Feminism som politik. Sverige och Australien 1960-1990.* (Borea Bokförlag) Umeå 2002
75. Brothén, Martin. *I kontakt med omvärlden. Riksdagsledamöterna och internationaliseringen.* (SNS förlag) Stockholm 2002
76. Nilsson, Iréne. *Rumänien och demokratins förutsättningar.* (Carlssons) Stockholm 2002
77. Kjellgren Hanna. *Staten som informatör eller propagandist? Om statssyners betydelse i svensk informationspolitik.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2002

78. Kumlin, Staffan. *The Personal and the Political. How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2002
79. Carlsson Jagers, Sverker. *Justice, Liberty and Bread – For All? On the Compatibility between Sustainable Development and Liberal Democracy*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2003
80. Anthonsen, Mette. *Decisions on Participation in UN Operations: Do Media Matter? - Danish and Swedish Response to Intra State Conflicts in the 1990s*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2003
81. Karlsson, Lars. *Konflikt eller harmoni? Individuella rättigheter och ansvarsutkrävande i svensk och brittisk sjukvård*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2003
82. Schierenbeck, Isabell. *Bakom välfärdsstatens dörrar*. (Boréa bokförlag). Umeå: 2003
83. Brothén, Martin (red). *Svenska poströstare*. (Rapport nr 20 i Statistiska centralbyråns skriftserie Valundersökningar; Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2003
84. Johannes Lindvall. *The Politics Of Purpose: Swedish Economic Policy After the Golden Age*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004
85. Stensöta, Helena. *Den Empatiska Staten. Jämställdhetens inverkan på daghem och polis 1950-2000* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004
86. Jarl, Maria. *En skola i demokrati? Föräldrarna, kommunen och dialogen*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004
87. Carl Dahlström. *Nästan välkomna. Invandrapolitikens retorik och praktik*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004
88. Anna Bendz. *I välfärdsstatens hägn. Autonomi inom arbetslöshetsförsäringen*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004
89. Ann-Kristin Jonasson. *At the Command of God? On the Political Linkage of Islamist Parties*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004
90. Daniel Naurin. *Dressed for Politics. Why increasing transparency in the European Union will not make lobbyists behave any better than they already do*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004
91. Ulf Bjereld och Marie Demker, *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse i dag*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg Förlag, 2005
92. Ulf Bjereld, Marie Demker, Ann-Marie Ekengren och Jan Ekecrantz (red), *Det hyperindividualiserade samhället?* Umeå: Boréa Förlag, 2005
93. Lina Eriksson. *Economic Man - The Last Man Standing*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004
94. Ylva Norén. *Att förklara politiskt förtroende: Betydelsen av socialt kapital och rättvisa procedurer*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005

95. Monika Bauhr. *Our Common Climate. How Consensual Expert Ideas Shape Global Public Opinion.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005
96. Birgitta Niklasson. *Contact Capital in Political Careers. Gender and Recruitment of Parliamentarians and Political Appointees.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005
97. Marcia Grimes. *Democracy's Infrastructure: The Role of Procedural Fairness in Fostering Consent.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005
98. Victor Galaz. *Power in the Commons: The Politics of Water Management Institutions in Chile and Sweden.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005
99. Patrik Stålgren. *Worlds of Water: Worlds Apart. How Targeted Domestic Actors Transform International Regimes.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2006
100. Ulf Bjereld och Marie Demker. *Bland utlänningar, spioner och främmande element. Svensk säkerhetstjänst och konflikterna i Nordafrika och Mellanöstern.* Lund: Förlaget Historiska Media. 2006.
101. Douglas Brommesson. *Från Hanoi till Bryssel - moralsyn i deklarerad svensk utrikespolitik 1969-1996.* (Santérus förlag) 2007.
102. Daniel Berlin. *Green Power Generators. How the Political Stakes of Environmental Conventions Make Some NGO:s More Fit for Power than Others.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.
103. Tiina Ekman. *Demokratisk kompetens. Om gymnasiet som demokratiskola.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.